

**MEGÚJULÁS VAGY CSENDES VEGETÁLÁS?
AZ ÉSZAK-ALFÖLDI KISVÁROSOK
FELDOLGOZÓIPARA AZ EZREDFORDULÓN**

Doktori (PhD) értekezés

Molnár Ernő

Debreceni Egyetem
Természettudományi Doktori Tanács
Földtudományi Doktori Iskola
Debrecen, 2007

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem TTK Földtudományi Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem TTK doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Debrecen, 2007. december 14.

Molnár Ernő
doktorjelölt

Tanúsítom, hogy Molnár Ernő doktorjelölt 2002 – 2007 között a fent megnevezett Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programjának keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Az értekezés elfogadását javasolom.

Debrecen, 2007. december 14.

Prof. dr. Süli-Zakar István
tanszékvezető egyetemi tanár
témavezető

Köszönetnyilvánítás

A disszertáció elkészítésében nyújtott segítségéért szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Süli-Zakar Istvánnak, valamint Mindazoknak, akik hozzájárultak munkám előrehaladásához. Tanszéki kollégáim közül elsősorban Ekéné Zamárdi Ilonának, Makay Ferencnének, Erdelicsné Virágos Erzsébetnek, Szilágyiné Czimre Klárának, Kozma Gábornak, Radics Zsoltnak és Pénzes Jánosnak tartozom köszönettel, akik szakmai és emberi oldalról is támogatták dolgozatom elkészítését. Adatbázisom bővítése terén nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Tóth Gézának, a Központi Statisztikai Hivatal munkatársának. Végül – de nem utolsó sorban – külön köszönet illeti Édesanyámat és Édesapámat, akik nélkül el sem juthattam volna a dolgozat megírásáig, továbbá Ritát, aki hónapokon keresztül türelemmel és megértéssel viselte az alkotás folyamatát.

Debrecen, 2007. december

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
1.1. A témaválasztás indoklása	4
1.2. A dolgozat célkitűzései, kutatási módszerek	8
2. Az észak-alföldi kisvárosok iparának globális és hazai környezete	13
2.1. A hazai ipar globális környezete az ezredfordulón	13
2.2. A hazai ipar területisége és a vizsgált városok ipari öröksége	20
3. A kisvárosok iparának ágazati és települési keretei az Észak-Alföldön	36
3.1. Az Észak-alföldi régió ipara a rendszerváltás után	36
3.2. Az észak-alföldi kisvárosok gazdasága	48
4. Az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóipara az ezredfordulón	60
4.1. A kisvárosok feldolgozóiparának területi jellemzői	61
4.2. A kisvárosok feldolgozóiparának szerkezete	74
5. A kisvárosi ipar területi elhelyezkedését befolyásoló tényezők	83
5.1. A kitüntetett településektől mért távolság, településméret szerepe	83
5.2. Az agglomerációs előnyök szerepe	92
6. A kisvárosok feldolgozóiparának területi kapcsolatrendszere	101
6.1. A kisvárosok feldolgozóiparának input kapcsolatrendszere	102
6.2. A kisvárosok feldolgozóiparának output kapcsolatrendszere	113
6.3. A vállalkozások együttműködései	121
7. Összegzés	127
<i>Resume (angol nyelvű összefoglaló)</i>	<i>136</i>
<i>Felhasznált irodalom</i>	<i>147</i>
<i>Táblázatok és ábrák jegyzéke</i>	<i>159</i>
<i>Mellékletek</i>	<i>162</i>

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

Észak-alföldi régió, kisvárosok gazdasága

Az *Észak-alföldi régió* gazdasági-társadalmi szempontból Magyarország – és az Európai Unió – egyik legkevésbé fejlett területe, amelynek csaknem valamennyi kistérsége a hazai területfejlesztés kedvezményezettjének¹ számít. Ez a tény, valamint számos kistérségi szinten elvégzett országos vizsgálat (például BÍRÓ P. – MOLNÁR L. 2004; FALUVÉGI A. 2004; NEMES NAGY J. 2004; SALAMIN G. 2004; CSÉFALVAY Z. – CSIZMADIA N. – CSORDÁS L. 2005) eredménye azt mutatja, hogy – szemben Magyarország más régióival – az Észak-Alföldön *nincsenek igazán fejlett kistérségek a megyeszékhelyek közvetlen hatókörén kívül*.

Mindez mintha ellentmondana annak a ténynek, hogy Magyarország régiói közül az Észak-Alföldön található a legtöbb város, itt él Közép-Magyarország után a legnagyobb városi népesség, s a városlakók aránya is magasnak számít vidéki viszonylatban. A szembeeső anomália – véleményem szerint – a régió városállományának polarizáltságára vezethető vissza: több, eltérő szempontokat érvényesítő, különböző módszerekkel végzett országos vizsgálat (pl. BELUSZKY P. – GYÓRI R. 2004; NEMES NAGY J. 2004; RECHNITZER J. – CSIZMADIA Z. – GROSZ A. 2004) eredménye is alátámasztja azt a megállapítást, miszerint a településhálózatból kiemelkedő három megyeszékhely mellett e régióban kevés az igazi középvárosnak tekinthető település, az észak-alföldi városhálózatra a kis teljesítőképességű központok felülreprezentáltsága jellemző (1.1. táblázat).

1.1.1. táblázat: A kis teljesítőképességű városok aránya a vidéki régiók városállományában (%); Forrás: BELUSZKY P. – GYÓRI R. 2004, NEMES NAGY J. 2004, RECHNITZER J. – CSIZMADIA Z. – GROSZ A. 2004 eredményei alapján saját összevetés

Régió	Városhierarchia	Versenyképesség	Innovativitás
Dél-Alföld	61	71	81
Dél-Dunántúl	52	21	74
Észak-Alföld	80	76	84
Észak-Magyarország	63	62	79
Közép-Dunántúl	56	14	66
Nyugat-Dunántúl	50	7	65

¹ A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről szóló 64/2004. számú kormányrendelet alapján a huszonhét észak-alföldi kistérségből huszonnégy – közülük huszont két kistérség társadalmi-gazdasági elmaradottsága miatt – számított kiemeltnek.

E kisvárosok megerősödésének ráadásul nem is igazán látszódnak jelei: a térség településhálózata divergens fejlődési pályán haladt a rendszerváltás utáni időszakban, a megyeszékhelyek kiugró dinamizmusára, a kisvárosok és falvak leszakadására több, alföldi településrendszert érintő vizsgálat is felhívja a figyelmet (CSATÁRI B. 2002; KISS J. 2003). Miután a megyeszékhelyeken kívüli városállomány az Észak-Alföld népességének mintegy 40%-át tömöríti, továbbá e települések egy része egyben a régió vidéki térségeinek komoly kisugárzó hatással bíró funkcionális központja is, sorsuk kulcsfontosságúnak tűnik a régió versenyképessége,² illetve belső kohéziója szempontjából. E megfontolásból *kutatásaim fókuszába az észak-alföldi kisvárosok gazdasága*³ került.

A kisvárosok gazdaságának középpontba állítását egyrészt a helyi *gazdaság* vizsgálandó településkörre jellemző *évszázados problémái* (a népességszámhoz mérten általában kis gazdasági erő), másrészt a napjaink településkutatásaiban általában érvényesülő *gazdasági szempontú verseny- és siker-értelmezések* indokolják (BEGG, I. 1999; LEVER, W. F. 1999; LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2000; TÍMÁR J. 2003). A Magyarországon, e témában elsők között megjelent cikkében Enyedi György a sikeres városok sajátjaként számos olyan kritériumot sorolt fel – képesség a gazdasági szerkezet rugalmas változtatására, értékűző ágazatok magas aránya a szolgáltató szektorban, tudás alapú termelés, erős innovációs képesség, döntéshozó központ, jelentős külkapcsolatok, növekvő jövedelem és foglalkoztatás –, amelyek legalább részben a helyi gazdasághoz kötődnek (ENYEDI GY. 1997). A sikeres helyi gazdaság munkahelyeket teremt, növeli az adóalapot, illetve a településen fellelhető ingatlanok értékét, továbbá lehetőséget biztosít a helyi adóterhek lakosokról vállalkozásokra történő áthárítására, ezért hasznos törekvés a városmarketing kutatói szerint is (KOTLER P. – HAIDER D. H. – REIN I. 1993).

E gondolatkörbe illeszkedik a *gazdaság hazai városhierarchia-kutatásokba* történő fokozottabb bevonásának kezdeményezése is, amely arra a megfontolásra épül, hogy egy város településhierarchiában elfoglalt helye nem független a gazdaság koncentrálódásának mértékétől, komplexitásától, export tevékenységének jelentőségétől. A pozitív példaként emlegetett Székesfehérvár régióközponttá történő felértékelődését gazdasági dinamizmusának számlájára is írják (BARTA GY. – CZIRFUSZ M. – KUKELY GY. 2006).

² A területi verseny és versenyképesség fogalmát vizsgálói a gazdasági szereplők globalizáció korában erősödő és földrajzilag kiterjedő versengéséből vezetik le. A versenyképes régiók különböző (globális) versenyelőnyöket kínálnak az ott megtelepült gazdasági szereplők számára, így relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására képesek a globális versenynek kitett helyzetben (HATZICHRONOGLU, T. 1996; LENGYEL I. 2000).

³ A gazdaság *csak egyik összetevője* a településnek, amelyet például egy embercsoport lakó- és munkahelyének térbeli együtteseként, a társadalom újratermelődésének színtereként (MENDÖL T. 1963; WEBER E. – BENTHIEN B. 1976), vagy a gazdaság, a társadalom, az infrastruktúra és a földrajzi környezet alrendszerei közti kölcsönhatások eredményeként kialakult rendszerként is értelmeznek (TÓTH J. 1988).

A kisvárosok iparának vizsgálata

Az észak-alföldi kisvárosok gazdaságának vizsgálatát végül az *ipar* (e települések iparának szerkezetéből adódóan elsősorban a feldolgozóipar) *kutatására szűkítettem*, ami három érveléssel is indokolható:

- Egyrészt, a *hazai településrendszer fejlődésének egyik legfontosabb meghatározója az ipar volt a XX. században* (BELUSZKY P. 1999). Az egyes települések – rendszerváltás előtt még komoly következményekkel járó – várossá nyilvánítását, településhierarchián belüli pozícióinak alakulását, illetve a nagyarányú munkaerő-mobilitás időszakában pusztán népességszám-változását is nagyban befolyásolta iparosodásuk. A korszak területfejlesztési politikája – a nemzetközi tendenciáknak megfelelően – a dekoncentrált, jelentős részben éppen az agrárjellegű alföldi kisvárosokra, óriásfalvakra fókuszáló iparosítás ösztönzésében látta a perifériák fejlesztésének legfőbb lehetőségét. Idővel az iparosítás e formája *a centrum-periféria viszonyrendszer újratemelődésének kisvárosok számára hátrányokat okozó eszközévé vált* (BARTA GY. 1990; MIKLÓSSY E. 1990). Versenyképtelenségével, leépülésével is magyarázzák e települések rendszerváltás utáni nehéz gazdasági helyzetét, piacgazdasági körülmények közti gyenge alkalmazkodó képességét, az Alföld foglalkoztatási helyzetének erős romlását (DÖVÉNYI Z. 1993).
- Másrészt, *az ágazat jelentősége a vizsgálandó településkör gazdaságában – a fenti tapasztalatok ellenére – ma sem lebecsülendő*. A régió teljes település-állományára, 2001. évi népszámlálási adatokon⁴ elvégzett számításaim azt mutatják, hogy – bár valamennyi nagyságrendi kategóriában a szolgáltató szektor aránya volt legnagyobb a foglalkozási szerkezetben – kizárólag az 5 000 és 50 000 fő közötti lélekszámú településekre (tehát megközelítőleg a kis- és kisközépvárosokra)⁵ volt jellemző az ipar (és építőipar) országos átlagot felülmúló jelentősége (1.1.1. melléklet). Az észak-alföldi kisvárosokban ráadásul *jobban kidomborodott az ipar (és építőipar) foglalkozási szerkezetben játszott szerepe*, mint az ország hasonló nagyságú településein. E települések ipari foglalkoztatásának súlya ugyanis nem mutatott lényeges eltérést az

⁴ A vizsgálat során az egyes települések foglalkozási szerkezetének elingázók és odaingázók számával módosított adatait, a helyben foglalkoztatottak számát vettem figyelembe. A települési szintű népszámlálási statisztikák 2001-ben ugyanakkor összevont adatokat közölnek az iparra és építőiparra.

⁵ A városi rang és a kiemelt népességszám-kategóriák egybeesése az Észak-alföldi régióban sem tökéletes. 2006-ban az 5000 főnél népesebb települések közül Fegyvernek, Jászládány, Jászkisér, Rákóczi falva, Egyek, valamint Hosszúpályi nem rendelkezett városi ranggal, míg a városok közül Tiszacsege, Záhony, Abádszalók, Demecser, Biharkeresztes, Dombrád, Baktalórántháza, Nyírlugos és Máriapócs lélekszáma nem érte el az 5000 főt. Kemecsen a 2001-es népszámlálás idején 5000 főnél kevesebben éltek, de a település lakónépességének száma az utóbbi években meghaladta e küszöbértéket.

országos viszonyoktól, miközben mind a megyeszékhelyek, mind az 5 000 főnél kisebb lélekszámú települések foglalkoztatásában kisebb szerepet játszott az ipar az Észak-Alföldön, mint a megfelelő nagyságrendű hazai települések összessége esetében (1.1.2. melléklet).⁶

- Harmadrészt, – bár a legutóbbi népszámlálás adatbázisán végzett vizsgálatok csak részben igazolják azt a modellt, mely szerint a kistelepülésekre a primer szektor foglalkozási szerkezetben betöltött vezető szerepe jellemző, majd a településnagyság növekedésével előbb az ipar, később a szolgáltatások előtérbe kerülése figyelhető meg (KULKE, E. 2004) –, jogosan vetődik fel a kérdés, hogy *milyen szerepet tölthet be a jövőben az ipar a vizsgálandó települések gazdaságában?* Az Észak-Alföld e döntően 5 000 – 30 000 lakosú településeinek gazdasági bázisa aligha épülhet pusztán a mezőgazdaság anyagi alapjaira, miközben – túl a helyi igényeket kiszolgáló, jelentős részben állami közszolgáltatásokon – az exportképes, városok (vagy régió) határain túl is értékesítő szolgáltató szektor helyi megteremtődésének feltételei, néhány kivételtől eltekintve, korlátozottak. A kisvárosok többségének gazdasága tehát nehezen képzelhető el versenyképes ipar nélkül, s így nem meglepő, hogy többségük számol is az iparfejlesztés fontosságával.⁷

Az észak-alföldi kisvárosok – egy-két kivételtől eltekintve – nem rendelkeznek jelentős pozíciókkal a hazai ipar térszerkezetében. Mégis, egyrészt az ágazat e települések fejlődésére gyakorolt múltbeli, napjainkra is kisugárzó hatásaival, másrészt helyi foglalkoztatásban betöltött ma sem csekély szerepével, harmadrészt jövőben is valószínűsíthető fontosságával jól indokolható a vizsgált településkör iparának kutatása. Ipar hiányában kicsi az esélye olyan helyi gazdasági bázis kialakulásának, amely e települések versenypozícióinak megerősödését eredményezheti. A disszertáció a *rendszer váltás utáni időszak* fejleményeivel foglalkozik, amely elsősorban az esemény gazdasági – azon belül ipari – térfolyamatokat alapvetően meghatározó következményeivel magyarázható.

⁶ 2001-ben a régió 5 000 főnél népesebb, de 50 000-es lélekszámot el nem érő településeinek a szolgáltató szektor foglalkozási szerkezetben játszott szerepe kisebb volt mind a megyeszékhelyekre, mind a kisebb településekre (akár aprófalvakra) jellemző értékeknél. A terciér foglalkoztatás észak-alföldi megyeszékhelyeken mutatkozó kiemelkedő szerepe – az alföldi gazdaság helyzetét taglaló tanulmányok tükrében – részben azzal magyarázható, hogy a dinamika hordozó szolgáltatások leginkább a megyeszékhelyekre, valamint az „igazi” középvárosokba koncentrálnak (NAGY E. 2002; NAGY G. 2002). Az 5000 főnél kisebb lélekszámú települések esetében ugyanakkor a szolgáltatások relatíve nagyobb súlya háttérben inkább a másik két szektor gyengesége áll.

⁷ Az Alföld népességeltartó képessége érdekében a régió gazdaságának jövőjét érintő publikációk is számolnak az ágazat szerepével (ILLÉS I. 1994; CSATÁRI B. 1995; ENYEDI GY. 1999). Az ipar helyi gazdaságfejlesztésben játszott szerepét bizonyítják az észak-alföldi kisvárosok ipari park létesítési törekvései is: tizenhét kisváros rendelkezik a címmel.

1.2. A disszertáció célkitűzései, kutatási módszerek

Célkitűzések, a dolgozat felépítése

A disszertáció középpontjában az *észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparának földrajzi szempontú vizsgálata* áll, melynek fő célja egyrészt egy önmagában keveset kutatott terület részletes megismerése, s így a regionális gazdaságfejlesztés háttérismereteinek bővítése, másrészt az iparra jellemző egyes globális és hazai folyamatok helyi érvényesülésének vizsgálata. Részcélja:

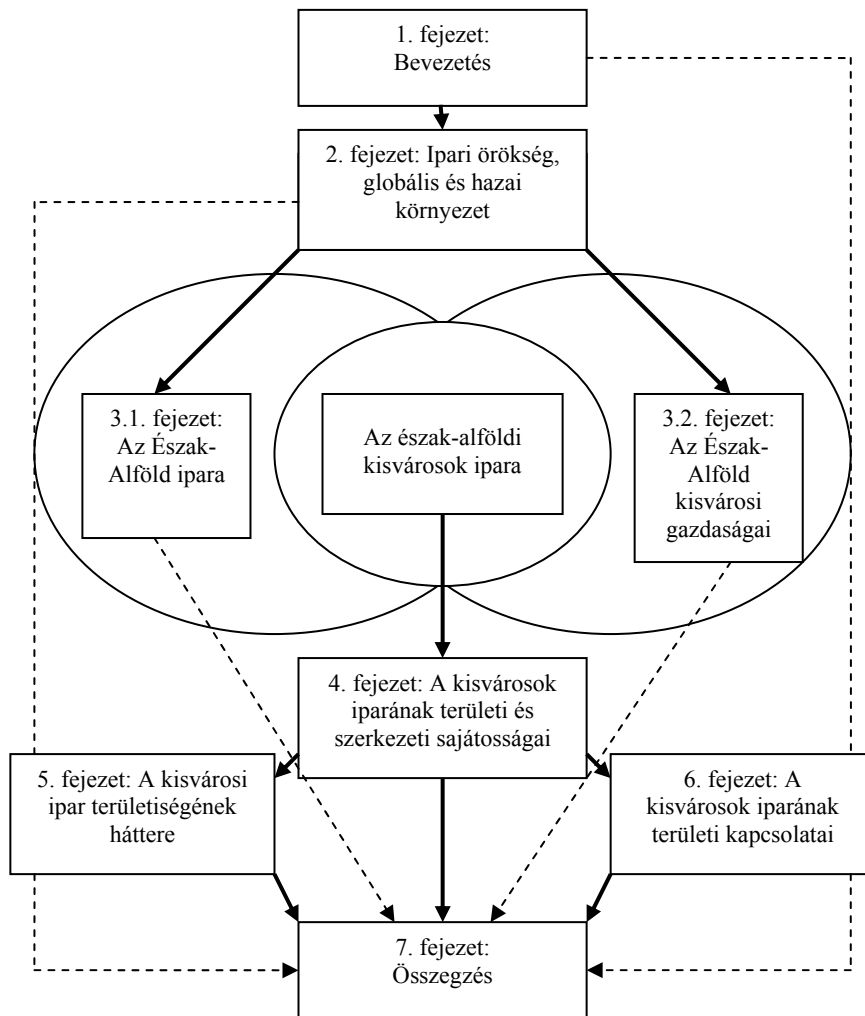
- egyrészt, hogy a szakirodalom tükrében áttekintse a vizsgált városok iparának globális és hazai környezetét, rendszerváltás előtti előzményeit, illetve az észak-alföldi kisvárosok napjaink ipari térszerkezetében elfoglalt pozícióit;
- másrészt, hogy – a tér szerepének, illetve a régió, mint termelési egység globális felértékelődésével összhangban – megvizsgálja a regionális kereteket adó *észak-alföldi ipar országon belüli helyzetét* a rendszerváltás után;
- harmadrészt, hogy elemezze a *vizsgált városok gazdasági teljesítményét* és differenciálódását a rendszerváltás utáni időszakban, továbbá kapcsolatot keressen feldolgozóiparuk és gazdasági teljesítményük egésze között;
- negyedrész, hogy képet adjon az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparának napjainkban jellemző *területi különbségeiről, szerkezeti sajátosságairól*, beazonosítsa az ágazat *dinamikus szegmenseit*, illetve a kisvárosok iparszerkezetének régió egészéhez képest megfigyelhető eltéréseit;
- ötödrész, hogy általános tendenciákat keressen a kisvárosok feldolgozóiparának *területi eloszlásában*, kutassa a mai feldolgozóipar *rendszerváltás előtti gyökereit*, továbbá vizsgálja az *agglomerációs hatások* érvényesülését a vizsgált kisvárosok feldolgozóiparában;
- végül, hogy *vizsgálja és magyarázza* a kisvárosi ipar területiségének egy, a globalizáció és regionális beágyazódás korában meghatározó elemét, a feldolgozóipari vállalkozások *kapcsolatainak térbeliségét*.

(A disszertáció fenti célkitűzés-sorozathoz illeszkedő felépítésének logikáját mutatja az 1.2.1. ábra.)

Adatbázis, módszerek

A dolgozat elemzései részben másodlagos (publikált), részben elsődleges, saját kérdőíves felmérés keretében gyűjtött adatokon alapulnak. A területi-települési iparstatisztikák a *KSH területi, valamint megyei statisztikai évkönyveiből*, illetve a legutóbbi két népszámlálás *adatbázisaiból* származnak. Miután a települési szintű éves ipari (foglalkoztatási) statisztikák publikálása a kilencvenes évek második felében megszűnt (és a korábbiak sem rendelkeztek ágazatonként

bontott adatokkal), a legfrissebb tendenciák megragadására és értelmezésére a *KSH Cég-Kód-Tár* nevű adatbázisát használtam fel.⁸

1.2.1. ábra: A dolgozat felépítésének vázlata; Forrás: saját szerkesztés

Tény, hogy ez az adatforrás a társas vállalkozásokon kívüli vállalkozói körrel nem tartalmaz információkat, de – elfogadva az említett cégtípus meghatározó gazdasági szerepét – elegendőnek találtam vizsgálataim elvégzéséhez. A Cég-Kód-

⁸ Egy 1997-ben, társas vállalkozások körében végrehajtott teljes körű felmérés után 1998-ban adták ki először az adatbázist, és azóta negyedévenként frissítik. Több lehetőség közül kiválasztásában két tényező játszott szerepet: egyrészt a működő társas vállalkozások legteljesebb hazai adatbázisának tekinthető, másrészt viszonylag olcsón hozzáférhető.

Tár adataira épülő elemzések az 1998. évi első, valamint a vizsgálatok kezdetekor legfrissebbnek számítók, 2006. évi harmadik kiadás alapján készültek. A Cég-Kód-Tár adatainak pontosításához egyrészt a *Cégek Közlöny adatbázisa*, másrészt a három vizsgált megye legjelentősebb vállalkozásairól tájékoztató – a megyei sajtó vagy a megyei kereskedelmi és iparkamara által megjelentetett – *2005. évi TOP 100*, illetve *TOP 50 kiadványok* kerültek felhasználásra.

A saját kérdőíves felmérés célcsoportja az észak-alföldi kisvárosokban működő mintegy 1560 feldolgozóipari profilú társas vállalkozás volt.⁹ Közülük első körben kiválasztásra került valamennyi – a kis- és középvállalkozásokról és fejlődésük támogatásáról szóló 1999. évi XCV. törvény definíciói értelmében – közép- és nagyvállalatnak minősülő cég (legalább 50 foglalkoztatott és / vagy 700 millió Ft éves nettó árbevétel), továbbá – megyénként, ágazatonként, és a foglalkoztatottak létszáma alapján rétegezve – a kis- és mikrovállalkozások negyede. Ezt követően, részben a még meg nem kérdezett kis- és mikrovállalkozások, részben, pedig az első körben nem válaszoló közép- és nagyvállalatok körében került sor két újabb adatgyűjtési kísérletre.

A kérdőív disszertáció tartalmához kapcsolódó célja az észak-alföldi kisvárosokban működő *feldolgozóipari vállalkozások rendszerváltás előtti időszak iparához fűződő kapcsolatának, dinamikájának, továbbá területi kapcsolatrendszerének* feltárása volt (a kérdőív egy példányát a melléklet tartalmazza). A kérdőívek nagyobb része postai úton jutott el a címzettekhez, az utolsó kör – részben korábban már megkérdezett vállalatokra fókuszáló – információgyűjtése viszont Interneten keresztül történt.

A megkérdezett mintegy 740 vállalkozás összesen 141 kitöltött kérdőívet küldött vissza (így a vizsgált városok feldolgozóipari cégeinek megközelítőleg 9%-ától érkeztek vissza információk). A válaszadó cégek között – nemcsak mintán belüli jelentősebb súlyuk, de nagyobb válaszadási hajlandóságuknak köszönhetően is – erősen *felülreprezentáltak a nagy- és középvállalatok*, miközben a legkisebb (0-4 fős) vállalati kategória, valamint az ismeretlen nagyságú cégek komoly alulreprezentáltsága volt jellemző (1.2.1. melléklet). A különböző *iparágak* közül leginkább a vegyiparban és az építőanyag-iparban tevékenykedő cégek válaszadókon belüli aránya felelt meg az összes feldolgozóipari vállalkozás ágazatok közötti megoszlásának. Az élelmiszeripar, a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, valamint a gépipar felül-, a fa-, papír- és nyomdaipar, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint az egyéb feldolgozóipar alulreprezentált volt a teljes vállalati körön belüli részesedéséhez képest (1.2.2. melléklet).¹⁰

⁹ Akkor minősült egy vállalkozás feldolgozóipari profilúnak, ha fő tevékenységének kódja az érvényes TEÁOR – besorolás szerint 1511 (húsfeldolgozás, -tartósítás) és 3720 (nem fém visszanyerése hulladékból) közé esett.

¹⁰ Az egyes iparágak dolgozat egészében alkalmazott jelölései a besorolt tevékenységek TEÁOR kódjainak két kezdő számjegyéből kerültek kialakításra. 1516: élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás; 1719: textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás; 2022: fa-, papír- és

Végül, a válaszadó cégek *területi megoszlása* viszonylag egyenletesnek tekinthető: a Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kisvárosokból visszaérkezett kérdőívek aránya kis mértékben meghaladta e térség tényleges súlyát, míg a Jász-Nagykun-Szolnok megyéből visszaküldött kitöltött kérdőívek száma elmaradt a térség vizsgált városainak jelentőségétől (1.2.3. melléklet). Tizenhét településről érkezett vissza legalább három kitöltött kérdőív: a legtöbb válaszadó Mátészalkáról (12), Jászberényből (11), Hajdúböszörményből (9), Törökszentmiklósról (8), Hajdúszoboszlóról (7), Karcagról (7) és Mezőtúrról (5) – általában tehát a legtöbb ipari céggel bíró városokból – reagált a megkeresésre.

A kutatás során összeállított *adatbázis feldolgozása* és az *eredmények szemléltetése* – viszonylag változatos, ugyanakkor nem öncélú eszköztár alkalmazására törekedvén – különböző *regionális elemzési módszerek* – köztük a számításgényesebb *potenciálmódel*l –, *táblázatok*, *grafikonok*, *diagramok*, valamint *térképes ábrázolás* segítségével történt. A vizsgálatok és eredményeik szemléltetése során a Microsoft Word, Excel, Paint, illetve Power Point programjai, az SPSS 11.5 for Windows, továbbá az ArcView térképszerkesztő szoftvere kerültek felhasználásra.

Megjegyzések

A bevezető fejezet végére a dolgozat vizsgálati céljaival és módszereivel kapcsolatban három megjegyzés kívánkozik.

- Az első a *vizsgált településkör meghatározásához* kapcsolódik. Kétségtelen, hogy a kiválasztott városok *nem képeznek homogén településcsoportot* a régió belül. Igen eltérő népességszámuk (akad köztük harmincezres és kétezres lélekszámot alig elérő település), különböző mértékben fejlettek városi funkcióik, infrastruktúrájuk, vannak köztük több évszázados múltra visszatekintő, egykori mezővárosok és közelmúltban várossá nyilvánított, rurális környezetükből kevéssé kiemelkedő települések. E települések komplex kategorizálása azonban nem volt célkitűzése a dolgozatnak, így a vizsgálatok a 2006-ban városi rangú – ugyanakkor megyeszékhelyi ranggal nem rendelkező – települések körére kerültek kiterjesztésre (1.2.4. melléklet).¹¹ A *vizsgált városok ipara* – jellemző módon – egyrészt messze *nem fedi le a régió iparának egészét* (annak legjelentősebb szereplői napjainkban is a

nyomdaipar, kiadási tevékenység; 2325: vegyipar; 26: építőanyag-ipar; 2728: kohászat, fémfeldolgozás; 2935: gépipar; 3637: egyéb feldolgozóipar.

¹¹ A kiválasztott településkörre az egyszerűség kedvéért használom a „kisvárosok” elnevezést, elismerve, hogy néhányan közülük a legtöbb területen túlnőnek e kategória tartalmi keretein, másokat ugyanakkor néha még saját lakossága sem feltétlenül tart városnak. A lehatárolás ellenére – természetesen – a városi rangnak a mai Magyarországon nem tulajdonítok jelentős szerepet a gazdaság (ipar) növekedésében.

megyeszékhelyek). Másrészt az ágazat – ugyan összességében felülreprezentált e településkör foglalkozási szerkezetében – *a legritkább esetben játszik domináns szerepet*, továbbá helyi jelentőségében az egyes városok között is markáns *különbségek* mutatkoznak.¹²

- *Vizsgálataim fókuszában* a kisvárosok iparában meghatározó *feldolgozóipar* (D nemzetgazdasági ág) áll. Miután azonban bizonyos adatok csak az ipar vagy az ipar és építőipar együttesére álltak rendelkezésre, egyes elemzéseimet e tágabb ágazati keretek között végeztem el. A különböző módon használt kifejezések (feldolgozóipar, ipar, ipar és építőipar) tehát nem egymás – pongyola módon használt – szinonimáiként értelmezendők, hanem eltérő ágazati tartalmat („D”; „C+D+E”; „C+D+E+F” nemzetgazdasági ágak) közvetítenek.
- A disszertációban – térbeliséget középpontba állító témaválasztása, kitűzött céljai, illetve a felhasznált módszerek okán – *a hagyományos gazdaságföldrajz* (iparföldrajz), valamint a *regionális tudomány megközelítései* keverednek. A vizsgálatok alanyaiként *makro-* (regionális és települési), valamint *mikroelemek* (vállalatok) egyaránt előfordulnak. Ez a felhasznált másodlagos statisztikai adatok, valamint az önálló adatgyűjtés eltérő jellegéből fakad. A feldolgozóipar települési szintű adatai – a két megközelítés között kapcsolatot teremtve – részben az egyes vállalatok mutatóinak aggregálásából adódtak.

¹² A hatvan közép- és kisváros közül 2001-ben 35 esetében haladta meg az ipar és építőipar foglalkozási szerkezetben játszott szerepe az országos átlagot, 5 városban abszolút, további 7 városban relatív többséget képviselt az ágazat 2001-ben. A szektor részesedése Martfűn, Jászfényszarun és Tégláson meghaladta a 60%-ot, Jászberényben, valamint Tiszalökön az 50%-ot, de az ezredfordulón is vasutas városnak számító Záhonyban például a 10%-ot sem érte el, Nagyecsedben, Kemeccsén, Hajdúhadházon, Nádudvaron, Abádszalókon, valamint Újszászon 20% alatt maradt (1.2.4. melléklet).

2. Az észak-alföldi kisvárosok iparának globális és hazai környezete

2.1. A hazai ipar globális környezete az ezredfordulón

A rendszerváltás egyik fontos következménye a magyar gazdaság *globális folyamatokba történő visszaintegrálódása* volt (ENYEDI GY. 2000). Ebből következően a hazai ipar – és a vizsgált városállomány gazdaságának – kutatása nem tekinthet el a fejlődésüket alapjaiban befolyásoló nemzetközi gazdasági folyamatok figyelembevételétől. Globális kitekintésben, a szakirodalom alapján két – egymástól nem teljesen független – meghatározó jelenségre koncentrálok. Egyrészt a *termelési keretek és a gazdaság szerkezetének* hetvenes évek gazdasági krízise nyomán, elsősorban a fejlett országokban megfigyelhető *átalakulása*, másrészt a *világgazdaság* mind intenzívebb *egységesülési folyamata*, továbbá e jelenségek gazdaságra (iparra) gyakorolt térszerkezeti hatásai kerülnek áttekintésre.

Posztfordizmus, posztindusztrializáció

A gazdaság és azon belül az ipari forradalom kibontakozásától kezdődően a fejlődésben meghatározó szerepet betöltő ipar egyes ágai a fejlett országokban súlyos krízishelyzetbe kerültek a XX. század hetvenes éveiben. E, gazdasági csodák időszakát követő válságot többféle módon magyarázták. Egyrészt megfigyelhető volt a korábban kidolgozott, ciklikus gazdaságfejlődésre vonatkozó elméletekhez történő visszafordulás.¹³ Ezek legismertebbike Nyikolaj D. Kondratyev „*hosszú hullámokról*” szóló *elmélete* volt, amely szerint a különböző országok gazdasága viszonylag összehangolt, több évtizedes időintervallumokat átfogó ingadozásokat mutat, amelyek során a gazdasági növekedés emelkedő és a recesszió leszálló szakaszainak váltakozása jellemző (KONDRATYEV, N. D. 1935; BENKO, G. 1992).¹⁴ A számos kritikát kapott elmélet (ezek részletesebb bemutatását ld. GARVY, G. 1943) máig legismertebb továbbfejlesztése Schumpeter, J. nevéhez fűződik, aki a „hosszú hullámok” kialakulását, az új kulcsiparágakat létrehozó technikai újítások időbeli koncentrációjával magyarázta (SCHUMPETER J. A. 1935; BENKO, G. 1992).¹⁵ A ciklikus elméletek hívei szerint a világgazdaság

¹³ Goldstein, S. J. hívja fel a figyelmet arra, hogy 1970 után a Társadalomtudományi Cítációs Indexben megötszöröződött a Ny. D. Kondratyev művére történő éves hivatkozások száma (GOLDSTEIN, S. J. 1985).

¹⁴ A felszálló ágak idején nő a világ aranytermelése, új országokkal, gyarmatokkal bővül a világpiac, illetve ekkor pusztítanak a legkiterjedtebb háborúk, míg a recessziók idején a mezőgazdaság különösen erős válságot él át, továbbá ekkor születnek az újabb fellendülést megalapozó találmányok (KOZMA G. 2003).

¹⁵ A XVIII. század végén kezdődő első ciklus meghatározó innovációja a gőzgép, a textilipar, a vasipar, a XIX. század közepén induló másodiké a vas- és acélgyártás, a gőzhajó és a vasút, a XIX. század végén induló harmadiké az autó, a vegyipar, valamint az

fejlődése a hetvenes évekre ért ismét – a XVIII. század vége óta immár negyedik – recesszív szakaszába.

A hetvenes évek változásait komplexebb megközelítésben igyekeztek magyarázni a Franciaországban megszületett ún. *regulációs elmélet* hívei. Az elmélet három megállapításra épül: egyrészt a gazdasági-társadalmi fejlődést hosszabb időszakon keresztül fennálló gazdasági-társadalmi formációk határozzák meg; másrészt, minden ilyen formáció egy gazdasági felhalmozási (akkumulációs rezsim) és egy társadalmi szabályozási rendszerből (regulációs mód) áll; harmadrészt, e két rendszer egymásra hatása alakítja a gazdasági-társadalmi formáció jellegét, valamint a regionális eltéréseket. Értelmezésük szerint a hetvenes évek a *fordizmusból posztfordizmusba* történő átmenet időszaka (LIPIETZ, A. 1997; KNOX, P. – AGNEW, J. – MCCARTHY, L. 2003; CSÉFALVAY Z. 2004).

A XX. század első évtizedeitől fokozatosan kiépülő *fordizmus* rendszerét akkumulációs oldalról a tömegtermelést lehetővé tevő – fizikai és szellemi munka szétválasztására, a foglalkoztatottak szigorú ellenőrzésére, a munkafolyamatok legapróbb részletekre történő lebontására épülő – taylorista munkaszervezés, továbbá a futószalag alkalmazására, termelés standardizálására, a vállalatok teljes önellátására törekvő fordista technológia jellemezte. Igazából sikeres azonban a keynesi jóléti állam – mint regulációs mód – tömegfogyasztást és középosztályt erősítő jövedelempolitikájával lett, a II. világháború utáni időszakban (KNOX, P. – AGNEW, J. – MCCARTHY, L. 2003; KOZMA G. 2003).¹⁶ A rendszer teljes körű kiépülésére ugyanakkor csak a *fejlett tőkés országokban* került sor, amely jelentősen befolyásolta a világgazdasági erőviszonyok alakulását.

A fordizmus válságát a regulációs elmélet hívei a tömegfogyasztás további bővítésének korlátozottságával, a hatékonyabb termelést lehetővé tevő új információs technológiák elterjedésével, a rugalmatlan fordista nagyvállalatok erre történő lassú reagálásával, továbbá a szabályozási rendszer elöregedésével, a jóléti állam új viszonyok közti eladósodásával, krízisével magyarázták. A tömegtermékek iránti kereslet mérséklődése, a piacok szegmentálódása, valamint a növekvő világpiaci konkurenciaharc körülményei között a *rugalmas termelés* középpontba kerülése jellemző, mely – a regulációs elmélet fogalmaival élve – a keynesi államot felváltó friedmani neoliberais gazdaságpolitika regulációs módjával egészül ki (BENKO G. 1992; CSÉFALVAY Z. 2004).

A posztfordizmus korának rugalmas termelését egyrészt a fogyasztóközpontúság (a korábbi ún. „kínálatnyomásos” termelési rendszert felváltja a „kereslethúzásos”), másrészt az idővel és térrel történő sokkal hatékonyabb gazdálkodás, a karcsúsított termelés (lean production) jellemzi. Előtérbe kerül a többfunkciójú gépek, illetve a kreatív, többfajta végzettséggel rendelkező dolgozók rugalmas alkalmazása. Számos tevékenység nagyvállalatokból történő

elektromos ipar, végül a XX. század közepén kezdődő negyedik hullám a tranzisztor, mikroprocesszor, úripar és biotechnológia korszaka (CSÉFALVAY Z. 1999).

¹⁶ A rendszer kereteinek kialakítása Frederick Winslow Taylor, Henry Ford és John Maynard Keynes munkásságához köthető (CSÉFALVAY Z. 2004).

kiszervezésével (outsourcing, melynek eredménye a termelés vertikális dezintegrációja) széles alvállalkozói rendszer, a piaci rugalmasságot növelő, raktározási költségeket csökkentő just-in-time beszállítói rendszerek kialakulása figyelhető meg (BENKO, G. 1992; BLOTEVOGEL, H. H.; KOZMA G. 2003).

A válság és a rugalmas termelés követelményei, a technológiai fejlődés jelentős változásokat generáltak az *ipar gazdaságon belüli pozíciójában, illetve ágazati szerkezetében*. Egyrészt az ipar foglalkozási szerkezetben és értéktermelésben történő visszaszorulása, a szolgáltató szektor előtérbe kerülése (posztindusztriális átmenet), másrészt az iparon belül a tudást és képzett munkaerőt igénylő tevékenységek irányába történő súlypont-eltolódás figyelhető meg (BRAUN, B. 2004). A megváltozott körülmények között a magas technológiájú feldolgozóipar, a design-intenzív fogyasztási cikkek gyártása és a pénzügyi – üzleti szolgáltatások válnak húzóágazatokká (KNOX, P. – AGNEW, J. – MCCARTHY, L. 2003; ASHWORTH, G. – BORA GY. 1999).

A posztindusztriális átmenet folyamata nem jelenti azonban az ipar jelentőségének teljes negligálódását. Az információs és kommunikációs technológia forradalma mennyiségi és minőségi értelemben is erősítette a feldolgozóipart, amely egyrészt a különböző high-tech termékek előállítójaként (elsősorban a csúcstechnológiát képviselő iparágak), másrészt azok egyik felhasználójaként az információs gazdaság korában is megőrzi jelentőségét. A feldolgozóipar fontosságát mutatja az a tény is, hogy különböző ágainak legmodernebb szegmenseit továbbra is a legfejlettebb országok cégei uralják (SZALAVETZ A. 2004). További jellemzője napjaink terciarizálódó gazdaságának, hogy a szolgáltató szektor munkahelyeinek nem elhanyagolható része a fejlett országokban is az iparhoz kapcsolódik, gyarapodásukban az ipar szolgáltatások iránti kereslete fontos szerepet játszik (CSÉFALVAY Z. 1999; LÖCSEI H. 2004). A két ágazat egymásrautaltságára Braun B. azokat a kelet-német régiókat hozza fel példaként, ahol az ipari bázis zsugorodásával a szolgáltató szektor is csak mérsékelt növekedést képes elérni. Hasonló következtetést enged sejtetni Krátke S. összevetése Frankfurt és Berlin iparának és termelői szolgáltatásainak fejlettségéről (BRAUN, B. 2004; KRÄTKE, S. 2004).

A szerkezetváltás kihatott az ipar térbeliségére is. A fejlett országok *hagyományos ipari körzeteiben* – különösen a szénbányászathoz, vas- és acéliparhoz, textiliparhoz kapcsolódóan – markáns dezindusztrializáció volt megfigyelhető, amely a termelés vertikálisan felépülő struktúrája miatt komoly tovagyrúzó hatások révén elmélyült. A korábbi értéktermelési láncok minőségi, specializált elemei élték túl leginkább a változásokat, s így ezek az új körülmények között külső beszállítói kapcsolatokra lettek ráutalva. Az egykori fordista iparvidékek számos városa ugyanakkor – a helyi szolgáltató szektor fejlődésével – az iparon kívül talál új gazdasági bázist (NAGLE, G. – SPENCER, K. 1999; KNOX, P. – AGNEW, J. – MCCARTHY, L. 2003).

A termelés rendszerének átalakulása nyomán, részben *új* technológiák alkalmazására támaszkodó, technológiai alapú, részben, pedig ún. „innovatív

miliőre” alapozott, innováció- és design-igényes termékekre specializált, kisüzemi-kézműves tradíciókra épülő *ipari térségek* formálódnak a világban. A technológiai alapú ipari körzetek jellegzetes példái a Szilícium-völgy, a bostoni 128-as út környéke vagy az észak-karolinai Research Triangle az USA-ban, a japán technopoliszok, az angol M4 Corridor, vagy a franciaországi Sophia Antipolis. Jellemzőjük, hogy többnyire egy-egy nagyváros környékén helyezkednek el. Az „innovatív miliőre” építő ipari körzetek európai példái közül leggyakrabban talán „Harmadik Olaszország”, „Második Dánia”, vagy Baden-Württemberg kerül említésre (ld. TRIGILIA, C. 1992; KRISTENSEN, P. H. 1992; SCHMITZ, H. 1992 esettanulmányait; BARTA GY. 1989; BENKO G. 1992; CSÉFALVAY Z. 2004).

Az új ipari térségek sikerét különböző tényezőkkel magyarázzák. Az ipari körzetek első leírója, Marshall, A., ún. *pozitív extern hatásokat* vélt felfedezni kialakulásuk hátterében. E külső gazdasági hatások akkor keletkeznek, amikor vállalatok vagy egyének előnyöket okoznak olyan más szereplőknek, akikkel nem állnak üzleti kapcsolatban (LENGYEL I. – MOZSÁR F. 2002). Az ipari körzetek esetében a vállalkozások egymás mellé települése lehetőséget teremt az egymás közti munkamegosztás kialakítására, nem szabványos termékek közös előállítására, amellyel az információs és kommunikációs költségek csökkenthetők, végül kialakul a térségben egy olyan „ipari légkör”, amely megkönnyíti az adott iparágához kapcsolódó képességek megszerzését (MARSHALL, A. 1907; ZEITLIN, J. 1994). Az olasz ipari körzetek kialakulását részben társadalmi sajátosságokkal – például kisvárosi környezet, közösen vallott értékek, kisvállalkozókra és ipari munkásokra épülő társadalmi szerkezet, a nagycsalád fennmaradása, részesművelés, paraszti tulajdon, „vörös” és „fehér” helyi politikai szubkultúrák – magyarázták (BARTA GY. 1989, ZEITLIN, J. 1994; BRENNER, T. 2004).

Napjaink ipari körzeteinek kialakulása hátterében alapvetően a *gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációjából, agglomerációjából származó előnyök* felértékelődése áll.¹⁷ A különböző gazdasági szereplők egymás mellé településéből származó agglomerációs előnyök kétféle típusát különböztetik meg a regionális gazdaságtan képviselői: az ugyanazon iparágához tartozó vállalatok és intézmények egymáshoz közeli letelepedése telephelyi megtakarításokat vagy *lokalizációs előnyöket*, míg a különböző iparágákhoz tartozó vállalatok, és intézmények tömörülése városi megtakarításokat vagy *urbanizációs előnyöket* hoz létre. A

¹⁷ Az agglomerációs előnyök – a szállítási költségek telephelyválasztást meghatározó domináns szerepe mellett – már Weber, A. klasszikus ipari telephelyelméletében is szerepeltek. Az elmélet szerint akkor választ az ipar telephelyet a szállítási költségek minimum pontján kívül, ha például az agglomerációból származó költségmegtakarítások meghaladják a szállítási költségek növekedésének mértékét (SMITH, D. M. 1971; LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2004). Az agglomerációs előnyök fogalma a *belső* és a *külső megtakarítás* (internal és external economies) jelenségét foglalja magába. Előbbi a vállalat méretétől és az előállított termékek mennyiségétől függő termékre vonatkozó és üzem-működtetési megtakarítást tartalmazza, utóbbi a vállalatok egymás közelébe településével járó hatékonyság-növekedést jelenti (BARTKE I. – ILLÉS I. 1997; KOZMA G. 2003).

lokalizációs előnyöket kínáló területekre gazdaságuk specializáltsága, míg az urbanizációs előnyökkel rendelkező gazdasági környezetre a diverzifikáltság jellemző (LALL, S. – SHALIZI, Z. – DEICHMANN, U. 2001; MUKKALA, K. 2003; LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2004).

A közgazdaságtan és a földrajz *különböző iskolái* számos fogalmat – például ipari körzet, innovatív milió, regionális innovációs rendszer, rugalmasan specializált regionális gazdaság, területi ipari koncentráció, növekedési centrum, fűrtökben elhelyezkedő vállalkozások, klaszter – hoztak létre a gazdasági tevékenységek lokalizációs előnyökön alapuló térbeli koncentrációinak leírására. Céljuk többnyire *mind általánosabb koncepciók* kidolgozása volt: közös jellemzőjük, hogy szerintük a vállalkozások versenyelőnyei földrajzi közelségükből származnak, bár ezen előnyök természete koncepcióról koncepcióra változik (BERGMAN, E. M. – FESER E. J.; DUSEK T. 1999; BRENNER, T. 2004).

A különböző megközelítések közül a klaszter fogalma egyre inkább integrálni igyekszik a *gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációjának* összes megjelenési formáját (LENGYEL I. – DEÁK SZ. 2002). *Porter M. E.* a regionális klasztereket olyan képződményekként definiálta, amelyek földrajzilag koncentrálnak az adott térségben működő versenyző és együttműködő vállalatokat, a kapcsolódó és támogató iparágak képviselőit, a gazdaság háttérét képező intézményi infrastruktúrát és vállalkozói szövetségeket, és innovatív kapcsolatrendszert működtet közöttük. A klaszter egyes vállalatai ugyanazt a helyi tudásbázist, munkaerőbázist és infrastruktúrát hasznosítják, közöttük a „face-to-face” típusú információáramlás is igen gyakori. Ez a *kommunikáció* növeli a résztvevők informáltságát, döntéseik hatékonyságát, hozzásegíti az egyes szereplőket ahhoz, hogy a régióban felhalmozott „*kollektív tudást*” tudják hasznosítani, s ezzel – minimális információszerzési költségek mellett – javítja a helyi erőforrások felhasználásának sikerességét is. Nem egyszerűen a vállalkozások egymás mellé településéről van már tehát szó, hanem a közöttük kialakuló kapcsolatok hálózatairól is (BUZÁS N. 2000; LENGYEL I. 2000b; BRENNER, T. 2004).

A globalizáció és területi következményei

A hetvenes évektől mindinkább érvényesülő, posztfordí átmenethez szorosan kapcsolódó másik meghatározó folyamat a világgazdaság – többek által vitatott¹⁸ – *egységesülése*, amelyet két tényező, a közlekedési-kommunikációs, valamint az információs technológia fejlődése, illetve a világméretű dereguláció / liberalizáció hajt előre (LENGYEL I. 2000a; LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2000). A XX. század végének világgazdaságát egyrészt a különböző piacokon érdekelt vállalkozások közti verseny soha nem látott mértékű növekedése, másrészt a gazdasági viszonyok (tulajdon, termelés, pénzügyi folyamatok) nemzetköziesedése, harmadrészt a

¹⁸ Bernek Á. és Farkas P. rövid összefoglalása a globalizáció értelmezéseiről hiperglobalista, szkeptikus, valamint a két szélsőséges nézet közti átmenetet képviselő álláspontokat különböztet meg (BERNEK Á. – FARKAS P. 2002).

termelési tényezők (árak, szolgáltatások, tőke, munkaerő) ezzel összefüggésben lévő, országok, térségek közötti mind intenzívebb és egymással összefonódó áramlása jellemzi (HATZICHRONOGLU, T. 1999; BERNEK Á. 2002).

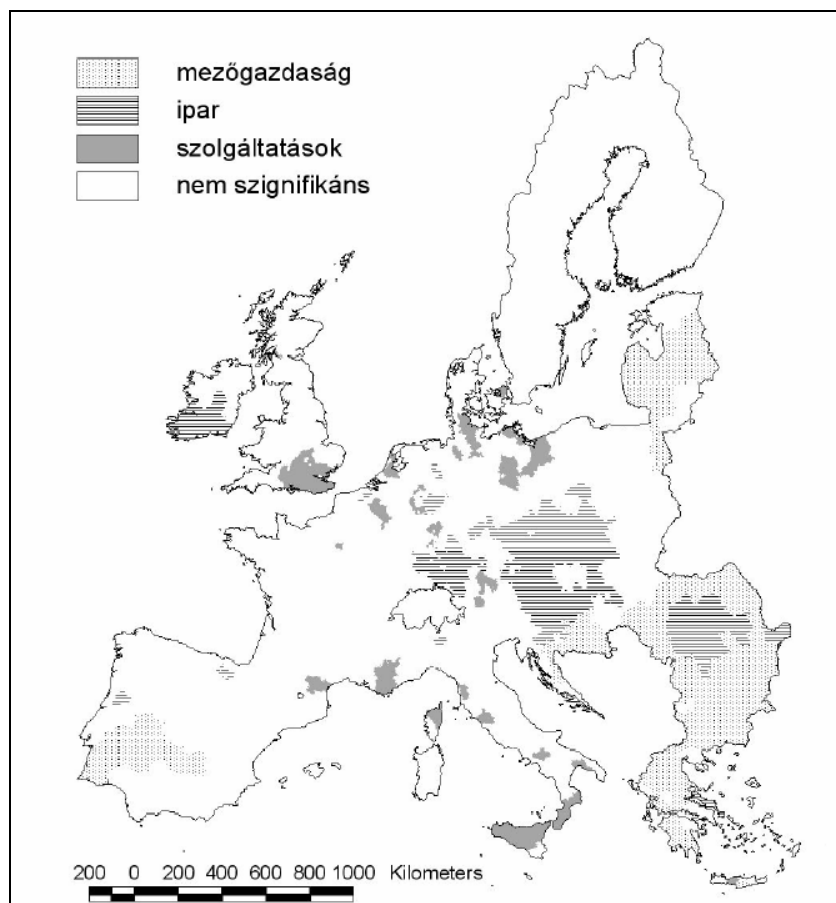
A globális gazdaság (és a feldolgozóipar) térfolyamatainak formálásában meghatározó szerephez jutnak a több országban is jelen lévő, egyes országok és régiók termelési tényezői közti különbségeket kihasználni képes *transznacionális vállalatok*. E *vállalatok* versenyképesség-erősítő *globális optimalizációs törekvései* a különböző országokban, régiókban működő telephelyek közti különbségek kiaknázását célozzák. Tevékenységük következménye a termelés súlypontjának globális áthelyeződése, az iparágon és vállalaton belül kereskedelem jelentőségének növekedése (STERNBERG, R. 1997; BERNEK Á. 1999).¹⁹A különböző iparágakban eltérő mértékű a termelés nemzetköziesedettség: a vállalatok külföldi jelenlétének volumenét, illetve anyaországon kívül folytatott tevékenységeik relatív súlyát egyetlen mutatóba sűrítő transznacionalizációs index értéke különösen az autóipar, az elektronika az olajipar, valamint az élvezeti cikkek gyártása esetében mutat kimagasló értékeket (KEMENCZEI N. – NIKODÉMUS A. 2006).

A transznacionális vállalatok beruházásainak célpontjaként mind jelentősebbé válik a félperifériák – újonnan iparosodó ázsiai országok, Kína, India, Brazília, Mexikó, Kelet-Közép-Európa – nemzetközi (jelentős részben ipari) munkamegosztásba történő bekapcsolódása, s ezzel az ipar térszerkezetében globális léptékben is jelentős változások mutatkoznak (ENYEDI GY. 1996; ALTENBURG, T. 2001; BERNEK Á. 2002). Nem véletlen, hogy a külföldi működő tőke gazdasági átalakulásban – és helyi ipar fejlődésében – játszott szerepe rendre megjelenik az e térségek gazdaságát tárgyaló publikációkban.²⁰

Az ipar nemzetközi szereplői Kelet-Közép-Európa átalakuló gazdaságaira is „rátaláltak”. A térség népszerűségében szerepet játszottak költségelőnyei, politikai stabilitása, nyugat-európai piachoz, és vállalati központokhoz való viszonylagos közelsége, magasan képzett, ugyanakkor olcsóbb és alkalmazkodásra képes munkaereje, viszonylag liberális szabályozási rendszere, saját piaca és az Európai Unió piacának szabad elérhetősége, továbbá néhány iparágban meglévő ipari agglomerációi, amelyek az egykori KGST keretében folytatott specializáció származékai (FAUST, M. – VOSKAMP, U. – WITTKÉ, V. 2004; GANS, P. 2004; HAHN, B. 2004; FUCHS, M. 2005).

¹⁹ A transznacionális vállalatok szerepének felértékelődését mutatja a hatvanas évek egy viszonylag új telephelyelmélete, a vállalatok földrajzának megjelenése. Az elmélet elsősorban a vállalatok közötti verseny, valamint a vállalatok egyéb külső szervezetekkel kialakított kapcsolatát vizsgálja, figyelemmel követi az egyes cégek nemzetközi terjeszkedésének menetét, illetve térbeli struktúrájának alakulását (KOZMA G. 2003).

²⁰ A befektetések gazdasági növekedésre gyakorolt ágazati és területi hatásaival foglalkozik a Jangce-völgy példáján Shen Y. (SHEN Y. 2005). A külföldi működő tőke iparban játszott szerepét számos, kelet-közép-európai ország gazdasági átalakulását taglaló cikkben (ld. pl. PÜTZ, R. 1998; SAILER, U. 2001; DEMHARDT I. J. 2004; WISNIEWSKI, A. 2005) érintik.

2.1.1. ábra: A specializáció térbeli koncentrátsága Európában; forrás: Czirfusz M. 2007

A történet nem pusztán arról szól, hogy új telephelyek alapításával *Kelet-Közép-Európára is kiterjedő értéktermelési láncok* jönnek létre, hanem – több esetben – az új kapacitások létrehozását a Nyugat-Európában folytatott termelés leépülése kíséri.²¹ Az ipari termelés területi struktúrájának országok közti átrendeződésére Schamp, E. W. az európai autóipar esetét hozza fel példaként. Az ágazat termelési rendszerének átalakulása kapcsán a kisautók, valamint a motor- és hajtómű-gyártás keletre települését, a magterületek telephelyei közti verseny erősödését, a K+F régi telephelyeken történő koncentrációját, továbbá különböző

²¹ A relokációnak nevezett jelenség dezindusztrializációt eredményez a „küldő” országban, ugyanakkor fontos szerepet játszik a fogadó térség (re)indusztrializációjában (KISS É. 2006). Gans, P. ugyanakkor – Németország példáján – arra is felhívja a figyelmet, hogy a kelet-közép-európai országok nemcsak elszívják a munkahelyeket a fejlettebb európai országokból, de egyúttal gazdasági dinamizmusukból táplálkozó nagyobb vásárlóerejük növeli a nyugati termékek iránti keresletet (GANS, P. 2004).

tevékenységek – szintén nemzetköziesedő – beszállítóknak történő kiszervezését említi meg főbb tendenciaként (SCHAMP, E. W. 2005).

Egy 2004-ben született, az Európai Unió Bizottsága által kiadott közlemény („Den Strukturwandel begleiten: Eine Industriepolitik für die erweiterte Union”) reális folyamatnak tartja a termelő tevékenységek egy részének Kelet-Közép-Európába települését. Elismeri, hogy e jelenség egyrészt nem veszélytelen az eltelepülés által érintett régiók számára, másrészt hangsúlyozza, hogy Kelet-Közép-Európa EU határain belül kerülése lehetőséget kínál arra, hogy *uniós keretek között váljanak ismét versenyképesé bizonyos iparágak*. A folyamat – az egyes ágazatok értékláncainak eltérő mértékű fragmentálhatóságából fakadóan is – elsősorban a textil- és ruházati iparban, a kevésbé költségérzékeny autóiparban, valamint az elektronikai iparban jellemző (ezt BERTRAM, H. és FUCHS, M. cikkei is alátámasztják). Az ipari térfolyamatok jellegét megerősíteni látszik Czirfusz M. európai régiók gazdasági szerkezetének specializáltságát érintő vizsgálata is, amely szerint – Írország nagy részéhez, vagy Dél-Németországhoz hasonlóan – az ipari tevékenységek egy markáns centruma rajzolódik ki Kelet-Közép-Európában (2.1.1. ábra). Hasonló következtetések vonhatóak le Hahn, B. újonnan csatlakozó országok gazdaságát vizsgáló tanulmányából is: az iparban foglalkoztatottak aránya magasabb az újonnan csatlakozott országokban, mint az EU 15 régi tagállamában, miközben az ágazatban az alacsony hozzáadott értéket produkáló ágazatok felől eltolódás figyelhető meg az igényesebb gépgyártás és fémfeldolgozás irányába (HAHN, B. 2004).

A leírtak összegzéseként hangsúlyozandó, hogy a vizsgált észak-alföldi kisvárosok iparának jelenlegi és jövőbeli tevékenység-szerkezete, versenyképessége és növekedése egyrészt azon múlik, hogy Magyarország és az Alföld milyen szerepkörben kapcsolódik be a nemzetközi munkamegosztás rendszerébe, másrészt sikerességét döntően befolyásolja az a kérdés, hogy – helyi központtal, vagy más centrumokhoz kapcsolódva – képes-e rugalmas termelési körzetek kialakítására.

2.2. A hazai ipar területisége és a vizsgált városok ipari öröksége

Az észak-alföldi kisvárosok ipara mai helyzetének, perspektíváinak megismeréséhez egyrészt elengedhetetlen *ipari örökségük* rövid bemutatása, másrészt az *ágazat rendszerváltás utáni hazai folyamatainak* – szerkezeti átalakulás és globalizálódó világgazdaságba történő bekapcsolódás –, illetve azok *területi következményeinek* áttekintése. A következőkben – döntően a hazai szakirodalomra támaszkodva – ezekről esik szó.

Az Észak-Alföld kisvárosainak iparára a viszonylag *késői kibontakozás* jellemző. A dualizmus korának nagyipari fejlődése nagyrészt elkerülte az Alföldet, a kor ipari térszerkezetét Budapest feldolgozóiparának dominanciája, illetve vidéken a nyersanyag-előfordulásokra települt bányász- és nehézipari körzetek kezdődő kiformalódása jellemezte (FODOR F. 1924; TATAI Z. 1976; KISS É. 2002). Az Alföld iparosodásból történő kimaradását²² elsősorban a bányakincsek hiányával, illetve az iparba áramló helyi tőke szűkösségével, a szerves iparfejlődés vontatottságával magyarázták. Az ágazat szerepe *akkor értékelődött fel* az alföldi városok számára, amikor a gabonatermelésre alapozott gazdasági növekedés lehetőségei egyre inkább korlátozódtak, s így növekvő népességük eltartását csak a mezőgazdasági termelés belterjesebbé tétele, vagy egyéb funkciók – köztük az ipar – megszerzése biztosíthatta (BELUSZKY P. 2001).

Az *Észak-Alföld iparának* nagy része ugyanakkor még a két világháború közti időszakban is elsősorban Debrecenben és Szolnokon összpontosult. A régió egyéb jelentősebb településeit a különböző mezőgazdasági termékek szerényebb méretekben folyó feldolgozása (malomipar, szeszfőzdék, olajütők, tejüzemek) jellemezte, miközben a térség mezőgazdasági nyersanyagainak nagyipari feldolgozása – a kialakuló centrum-periféria viszonyoknak megfelelően – döntően Budapesten összpontosult (ERDEI F. 1974; ZOLTÁN Z. 1980).²³

A negyvenes évek végétől *alapvető változások* következtek be a gazdaság és a településrendszer fejlődésének *feltételrendszerében*: a kiépülő tervgazdasági körülmények között külső tényezők – az állami újraelosztási rendszerben elfoglalt pozíció, illetve az egyes iparágak és a településrendszer fejlesztésére vonatkozó központi tervek – függvényévé vált a helyi ipari fejlődés. Az igazán jelentős ipari üzemek nem a helyben felhalmozott tőkéből, a helyi kisiparból kinöve, hanem egy-egy központi döntés eredményeként jöttek létre (BELUSZKY P. 1999). Az ipar területi szerkezetén azonban a *II. világháborút követő újjáépítés*, majd az *1950-es évek gazdaságpolitikája* sem változtatott. Az új beruházások nyersanyag- és energiaorientációjuknak köszönhetően, a víznyerési lehetőségekre, illetve korábbi

²² Az 1940-es években Budapest és Pest megye az ipari munkavállalók 55%-át a közel kétszer akkora népességű Alföld 8%-át (!) foglalkoztatta (ERDŐSI F. 1994).

²³ Debrecen és Szolnok iparán kívül leginkább Törökszentmiklós és Karcag malomipara, Hajdúböszörmény textilipara, Komádi kenderfeldolgozása, Demecser burgonyakeményítő gyára, a Jászság és Kunszentmárton kisipari keretek között üzött szűcsipara, illetve Martfűn a cseh Bata cég által alapított Cikta Cipőgyár volt jelentős. A nehézipar reprezentánsai között a törökszentmiklósi Lábassy-féle mezőgazdasági gépgyár, a tiszavasvári (akkor még büdszentmihályi) Alkaloida Gyógyszergyár, Nyírbogdány petróleumgyára, valamint a kisvárdai vasöntőde érdemel említést. Több település téglagyártása és fafeldolgozása, továbbá Karcag, Mezőtúr és Tiszafüred háziipari jellegű kerámia- és fazekasipara játszott jelentős szerepet (ZOLTÁN Z. 1980; ZÁDOR B. 1983; CSERVENYÁK L. 1984; HANUSZ Á. 1985; GAZDAG I. – ÓNOSI L. 1988; BULLA B. – MENDÖL T. 1999).

ipari bázisokra épülő jellegük miatt döntően a középhegységi tengely területére korlátozódtak (TATAI Z. 1981a). Az Észak-Alföldön a megyeszékhelyek mellett *Jászberényben* és *Tégláson* létesült jelentősebb – hadiipari üzemenként induló, majd háztartási gépek gyártására átálló – ipari kapacitás²⁴ (ZÁDOR B. 1983; BERNÁT T. – BORA GY. – KALÁSZ L. – KOLLARIK A. – MATHEIKA M. 1986).

Több kutató kiemeli az iparosítás alkalmazott formájának agrártérsegeket rendkívül hátrányosan érintő redisztribúciós igényét, miután a fejlesztési források nagy részét a preferált térségek iparosítására (és részben az ahhoz kapcsolódó infrastruktúra-fejlesztésre, lakásépítésre) fordították. Az alföldi *városok* településhierarchián belüli *pozíciói lényegesen romlottak* ebben az időszakban: a mezőgazdaság időközben végrehajtott kollektivizálása nyomán felszabadult munkaerő – jelentősebb ipar hiányában²⁵ – nemigen talált helyben munkahelyet, ezért egy részük – a vizsgált városokban is népességsökkenést előidézve – elhagyta a gazdasági fejlettségéhez képest túlnépesedett Alföldet (TÓTH J. 1988; DÖVÉNYI Z. 1993; ENYEDI GY. 1996; BELUSZKY P. 2001). Felülről-kívről kezdeményezett iparosítási törekvések hiányában, a régió városaiban – az Alföld egészére jellemző módon – elsősorban az *önerőre épülő, szövetkezeti szektor* jelentős súlyát mutató *iparfejlődés* dominált (SIMON I. 1988).

Az Alföld gazdaságföldrajzával foglalkozó munkák általában *fordulópontnak* tartják azt az 1950-es évek végén született politikai *döntést*, amely az *elmaradott területek – mindenekelőtt az Alföld – iparosításáról* rendelkezett. Ennek nyomán kezdetben továbbra is a megyeszékhelyekre koncentráltan, később a városhierarchia alacsonyabb szintjein – sőt, a nagyobb községekre kiterjedően – is jelentős iparfejlesztés kezdődött (RADÓ S. 1963; TATAI Z. 1981b; SIMON I. 1988; BARANYI B. – SÜLI-ZAKAR I. 1998). Az iparosítás elsődleges célja a mezőgazdaság átszervezésével felszabaduló munkaerő helyben történő lekötése, a gazdasági teljesítőképesség és a népességszám közti egyensúly megteremtése volt. Az ágazat fejlesztése – a nagyvilágban, Nyugaton és Keleten egyaránt érvényesülő trendekhez hasonlóan – a *területi egyenlőtlenségek mérséklésének legfontosabb eszközévé* vált a kor Magyarországon, amelytől a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenését is várták (DÖVÉNYI Z. 1993; ENYEDI GY. 1996; HORVÁTH GY. 1998; BARTA GY. 2002).

²⁴ Jászberényben a Fémnyomó- és Lemezárugyár (a hűtőgépgyár elődje), illetve az Aprítógépgyár, Tégláson a Hajdúsági Iparművek megalapítására került ekkor sor. Az eredeti, majd kibővített első ötéves terv az Észak-Alföldön a három megyeszékhely és Jászberény mellett Hajdúszoboszló, Karcag és Mezőtúr iparosítását is célul tűzte ki, azonban az utóbbi városokban elmaradtak a jelentősebb fejlesztések (KÓRÓDI J. – MÁRTON G. 1968).

²⁵ Az 1960-as évek elején végzett, funkcionális várostípusok meghatározására irányuló vizsgálatok (RUISZ R. 1961; FÓRIZS M. – ORLICSEK J. 1963; MAJOR J. 1964; LETTRICH E. 1965) az Észak-Alföld akkori, megyeszékhelyeken kívüli városainak – Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Jászberény, Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr, Török-szentmiklós, Túrkeve – többségét még mindig agrárjellegűnek találták.

Nem hallgatható el ugyanakkor az sem, hogy a vidéki ipartelepítés anyagi támogatásában is megnyilvánuló központi akarat, valamint a hatvanas években mind nagyobb mozgástérrel rendelkező, a magyar ipar fejlődésében hagyományosan nagy szerepet játszó nagyvállalatok (SZANYI M. 2007) érdekeinek egybeesése kulcsfontosságú volt a területi struktúra átrendeződésében. A gazdaság egésze és az egyes vállalatok szintjén egyaránt érvényesülő növekedési kényszer²⁶a puha költségvetési korláttal párosulva, az erőforrások elérhetőségétől tette függővé a beruházások megvalósulását. Az új gazdasági mechanizmushoz kapcsolódóan megvalósított vállalati centralizáció, illetve a cégek önállóságának megteremtése nyomán felerősödött a *küzdelem az erőforrásokért*. Az erőforrások közül a munkaerő, mint telepítő tényező jelentőségét annak immobillá válása értékelte fel, s ez eredményezte az *ipari termelés nagymértékű területi dekoncentrációját*, a centralizált irányítású, több telephelyes nagyvállalatok meghatározóvá válását (BARTA GY. 1994, 2002; ENYEDI GY. 1996; KISS É. 2002).

Az Alföld *iparosodását* – munkaereje, mezőgazdasági nyersanyagai és újonnan feltárt energiahordozói (ZOLTÁN Z. 1968) mellett – *egyéb tényezők* is segítették. Egyrészt olyan új iparágaknak kerestek telephelyet, amelyeknek nem voltak különösebb ipari előzményei, így az Alföld sem volt hátrányban ipari kultúrájának fejletlensége miatt. Másrészt – szemben az újonnan telepített szocialista városokkal – az alföldi mezővárosokban megtakaríthatóak voltak a lakásépítés költségei. Harmadrészt, – különösen Szabolcs-Szatmár megyében – nem becsülhető le a Szovjetunióhoz való közelség (nyersanyag-ellátás és stratégiai megfontolások) hatása sem. Az 1960-as évek vidéki ipartelepítéseiben már megjelent az előközművesített ipari területek szerepe is: az egyik első ilyen beruházásra az észak-alföldi Mátészalkán került sor (TATAI Z. 1976; ZOLTÁN Z. 1980; PÁL Á. – ZSIGÓ L. 1981; FRISNYÁK S. 1995; ILLÉS I. 2001).

Az ipari termelés dekoncentrációja a megyék ipari foglalkoztatásában mutatkozó mennyiségi különbségek csökkenését, az ágazat hazai *városok* többségénél mutatkozó *jelleg-meghatározó szerepét* eredményezte (BELUSZKY 1999). Az iparosítás nem állt meg azonban az akkori városok szintjén: Barta Gy. a legnagyobb arányban budapesti székhelyű vállalatokhoz kötődő részlegipar elterjedésének alsó küszöbértékeként a 4000 fős települési lélekszámot adta meg, míg a *vegyes profilú*, melléküzemágaikban ipari termékek gyártásával is foglalkozó, leggyakrabban a fafeldolgozásban, gépiparban, vagy műanyagiparban érdekelt *termelőszövetkezetek* elsősorban az agrártérségek iparosodásában játszottak szerepet (BARTA GY. – ENYEDI GY. 1981; NYITRAI F.-NÉ 1985).

Több észak-alföldi kisvárosban jelentős ipari koncentráció jött létre az extenzív iparosítás következményeként, amely számos település esetében nemcsak

²⁶ A növekedési kényszer háttérében a gazdasági lemaradás csökkentésének állandó kényszere, vállalati szinten a tervteljesítési kötelezettség, illetve a vezetői hatalom vállalatok méretének nagyobbodásával tapasztalható növekedése állt (BARTA GY. 2002).

a helyi munkaerő, hanem a környék népességének foglalkoztatását is megoldotta.²⁷ (A fontosabb iparágakat, ipari létesítményeket városokként – a teljesség igénye nélkül – a 2.2.1. melléklet tartalmazza.) Az iparosítás eredményeként általában az érintett települések gazdasági, demográfiai helyzete stabilizálódott.²⁸ A folyamat jelentősége – indirekt módon – azon tanulmányok (pl. SÜLI-ZAKAR I. 1994; BARANYI B. 1996) megállapításaiból is kikövetkeztethető, amelyek egyes periférikus térségek – például a Hajdú-Bihar megyei Tisza mente, vagy Ligetalja – rossz gazdasági helyzetét, kedvezőtlen foglalkoztatási viszonyait összefüggésbe hozzák a jelentősebb mértékű ipartelepítés elmaradásával.

A *menyiségi mutatók konvergenciája* mellett két *minőségi tényező* mindenképpen megemlítendő, amely a szakirodalomban gyakran fogalmazódik meg kritikaként az alföldi iparosítás eredményei kapcsán. Az egyik jellegzetesség az alföldi ipari beruházások általában alacsonyabb fajlagos értéke.²⁹ Ennek hátterében – Lengyel I. szerint – részben az Alföld településeinek és vállalatainak csekély érdekérvényesítő-képessége, fejlesztési forrásokért folytatott kevésbé sikeres versengése, részben strukturális tényezők álltak: a régió iparában felülreprezentált élelmiszer- és könnyűipar kevésbé tőkeigényes (LENGYEL I. 1990). A *minimális anyagi forrásból történő munkahelyteremtés* célja és az *elavult technológia* ehhez kapcsolódó alkalmazása is szerepet játszott az alacsony beruházási mutatókban (BELUSZKY P. – ENYEDI GY. 1974; ZOLTÁN Z. 1980).

A másik kiemelendő jellemzője az alföldi iparnak, hogy telephelyeinek országos átlagot felülmúló részét a *fővárosból*, vagy valamelyik *jelentősebb vidéki nagyvárosból irányították* (ABONYINÉ P. J. 1986; BARTA GY. 1987). E körülmény az adott gazdaságpolitikai keretek között működő iparvállalatok esetében egyet jelentett a *részlegipar* külső függőségével, helyi gyökértelenségével (kapcsolataik szinte csak a vállalat központjára, esetleg valamely másik telephelyére korlátozódtak), vállalaton belüli jövedelem-elosztásban érvényesített hátrányos helyzetével (SIMON I. 1988; BARTA GY. 1991). Magyarország *belső gyarmatosításának* egyik eszközeként is jellemezték az iparosítás e formáját, amely konzerválta a perifériák korszerűtlen gazdasági szerkezetét. A részlegipart –

²⁷ A legjelentősebb ipari foglalkoztatás Jászberényben (a hetvenes évek közepén több mint 9000 fő), továbbá Kisvárdán, Mátészalkán, Martfűn, Hajdúböszörményben és Törökszentmiklóson (egyenként megközelítőleg 5-6 ezer fő) alakult ki. Iparosodottság tekintetében a régió egyetlen szocialista iparvárosa, Martfű vezette a vizsgált települések listáját, ahol a csúcsevben, az ágazatban foglalkoztatottak száma felülmúlta a lakónépesség számát (MOLNÁR E. 2006). Az iparosítás *területi súlypontjának elmozdulását* jelzi az V. ötéves terv által iparfejlesztési támogatásra kijelölt észak-alföldi települések köre: Nyírbátor, Fehérgyarmat, Mátészalka, Vásárosnamény, Balmazújváros (TATAI Z. 1981a).

²⁸ Az iparosítás demográfiai hatásairól a Dél-Alföld példáján Krajko Gy. és Mészáros Rezső írtak tanulmányt (KRAJKÓ GY. – MÉSZÁROS R. 1978).

²⁹ A szocialista (állami és szövetkezeti) ipar egy foglalkoztatottjára jutó *beruházások* még 1970 és 1985 között is *jelentős elmaradást mutattak* a vidéki átlagtól, a két alföldi régió városaiban pedig – megyeszékhelyekkel együtt – az egy lakosra jutó ipari beruházások értéke az ország többi városára jellemző érték felét sem érte el (LENGYEL I. 1990).

hasonlóan a világban másutt is mutatkozó tapasztalatokhoz – később a gazdaság- és területfejlesztési politika kudarcának tekintették (MIKLÓSSY E. 1990; NEMES NAGY J. – RUTTKAY É. 1992; DÖVÉNYI Z. 1993; BARTA GY. – POSZMIK E. 1993).

Kettős ágazati szerkezetváltás és globalizáció

A KGST keretében döntően a Szovjetunió piacához kapcsolódó, anyag- és energiapazarló, nehézipar túlsúlyával jellemezhető, technológiailag a világfejlődés élvonalától elmaradó magyar ipar – így a vizsgálandó kisvárosok gazdasága is – gyökeresen új működési keretek közé került a nyolcvanas évek végén. A rendszerváltás során egyidejűleg került sor a szocialista tervgazdaságot felváltó *piacgazdaság kiépítésére*, valamint a *külgazdasági nyitásra*, a globalizációs folyamatba történő *integrálódásra* (KORNAI J. 1995, 1996; ENYEDI GY. 2000; LÓRÁNT K. 2002). Ez egyrészt válságot, másrészt Magyarországon is *kettős ágazati szerkezetváltást* eredményezett a gazdaságban: megváltozott az egyes iparágak súlya, az ipar egésze, pedig háttérbe szorult a szolgáltatásokkal szemben.

Az ipari átalakulás a rendszerváltó országokban 15-20 éves késéssel követte a fejlett országokban jellemző trendeket. A két folyamat mind háttérben, mind következményeiben mutatott hasonlóságokat és különbségeket. A legjelentősebb különbség egyrészt abban keresendő, hogy a volt szocialista országokban – szemben az 1970-es évek világgazdasági folyamataira már akkor reagáló fejlett országokkal – csak az államszocialista rendszer leépülése „engedte felszínre” a jelenséget. Másrészt, miközben a fejlett országok iparának átalakulása csak bizonyos iparágakat, cégeket érintett, addig a volt szocialista országok iparának gyakorlatilag teljes egészében meg kellett újulnia (KISS É. 2002).

A magyar *ipar ágazati struktúrájának* átalakulása – részben a gazdasági válság szelektív hatásainak, részben, pedig egyes iparágak új keletű fellendülésének köszönhetően – látványos volt a rendszerváltás utáni években. A kilencvenes évek hazai iparának meghatározó sajátossága a nagyarányú növekedést felmutató, exportorientált gépipar – különösen az autógyártás és elektronikai ipar – térnyerése, háttérben az iparág termelékenységének kiugró mértékű növekedésével (KUKELY GY. 2004; SZAKOLCZAY GY. 2005).³⁰

Az iparon belüli szerkezetváltás további meghatározó eleme volt a korábban több telephelyes *nagyvállalatok által dominált szervezet* már nyolcvanas években elkezdődő átalakulása.³¹ A rendszerváltást követő időszakban a feldolgozóipari vállalkozások 99%-a kis- és középvállalkozás lett, amelynek háttérben részben új

³⁰ A gépipar részesedése a feldolgozóipari termelésből 13%-ról 45%-ra, a foglalkoztatásból bő 20%-ról 30%-ra, exportaránya 27%-ról közel 70%-ra növekedett a kilencvenes évek elejétől az ezredforduló utáni időszakig (KUKELY GY. 2004).

³¹ A korábbi tröszt keretek felbomlása, továbbá részben az újonnan alapított vállalkozások – például vállalati gazdasági munkaközösségek, ipari és szolgáltató szakcsoportok, valamint magán gazdasági munkaközösségek – elterjedése miatt már a nyolcvanas években növekedett valamelyest a kis- és középvállalatok szerepe (BARTA GY. 2002).

vállalatok alapítása, részben a korábbi nagyvállalatok feldarabolódása – például egyes telephelyeik önállósodása – állt. 1986 és 1992 között ily módon a budapesti vállalatok vidéki telephelyeinek fele tűnt el, de kisebb mértékben a vidéki nagyvárosi ipari központok is csökkentették telephelyeik számát. E folyamat hatására az alföldi ipar korábban nem helyből irányított része gyakran önállósodott (BARTA GY. – POSZMIK E. 1993; ENYEDI GY. 1996).³² A szervezeti átalakuláshoz kapcsolható a hazai gazdaság tulajdonosi szerkezetének markáns változása, a korábban meghatározó állami tulajdon leépülése.

A kettős gazdasági (ágazati) szerkezetváltás másik eleme az *ipar egésze helyzetének nemzetgazdaságon belüli változása*. A szervezeti átalakulás Fischer-Clark-modellje alapján leírt *posztindusztriális átmenet* jelei már a rendszerváltás előtti magyar gazdaságban is megfigyelhetőek voltak. Az iparban foglalkoztatottak száma a hetvenes évek közepétől csökkenő volt: míg 1980-ban még a megyék többségében az ipar állt első helyen a foglalkozási szerkezetben, 1990-ben már csak néhány megyében (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Komárom-Esztergom, Fejér) vezetett, (LŐCSEI H. 2004). A rendszerváltás gazdasági átalakulása ugyanakkor az ipar (és a mezőgazdaság) nagyarányú válsága mellett zajlott, s így a terciér szektor ekkor felerősödő előtérbe kerülése csak részben magyarázható az ágazat (bizonyos területeinek) dinamikájával. Hátterében az állami szolgáltatások szerepének viszonylagos stabilitása mellett nem csekély mértékben az *ipari termelés és foglalkoztatás* kilencvenes évek elején tapasztalható *nagyarányú, ugyanakkor ágazatonként eltérő mértékű leépülése*, a dezindusztrializáció állt.³³

Az ipari termelés válsága hátterében a KGST összeomlásával járó kelet-európai piacvesztés, a belföldi kereslet összezsugorodása, valamint a gazdasági liberalizációból következően, hazai piacokon megjelenő import miatt élesedő verseny jelent meg közvetlen kiváltó okként. E kihívásokra a szocialista vállalatok képtelenek voltak versenyképes választ adni. A hazai gyakorlatban következetesen alkalmazott, kelet-közép-európai viszonylatban kiemelkedő szigorúságú szabályozás (például számviteli és csődtörvény) ugyancsak az ipar leépülésének mértékét növelte (LÓRÁNT K. 2002; PERCZEL GY. 2003; LAY CS. 2006).

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint már valamennyi megyében a szolgáltatások álltak első helyen a foglalkozási szerkezetben (LŐCSEI H. 2004). Az átalakuló gazdaságokra általában jellemző volt, hogy az ipar – és a mezőgazdaság – foglalkoztatásának gyors és nagyarányú leépülését nem tudta ellensúlyozni a szolgáltató szektor gyarapodása. Így egyrészt a gazdasági aktivitás nagyarányú

³² Akadtak olyan nagyvállalatok is, amelyek az átalakulási folyamat során át tudták menteni korábbi részlegeik egy részét. A General Electric által megvásárolt Tungstam például régiókban fekvő telephelyei közül a hajdúnánásit ugyan felszámolta, de Kisvárdán és Hajdúböszörményben jelentős beruházásokat hajtott végre, s előbbit fényforrás-gyártásra, utóbbit alkatrészgyártásra egyik meghatározó telephelyévé tette (FIGYELŐ, 1999/23).

³³ Különösen nagy visszaesés mutatkozott az autóbúszgyártás, a műszeripar, a műtrágyagyártás, a textilipar, valamint a bőr-, szőrme- és cipőipar termelésében, továbbá a szénbányászatban, vaskohászatban és textilruházati iparban (PERCZEL GY. 2003).

csökkenése, másrészt masszív munkanélküliség kialakulása volt jellemző a legtöbb kelet-közép-európai országban (VORAUER-MISCHER, K. 2004).

A hazai posztindusztriális átmenet előrehaladása ugyanakkor nem teljesen egyértelmű a kilencvenes évek második felében megfigyelhető tendenciák ismeretében: a gépipar néhány kitüntetett területének köszönhetően az *ipar* egésze rendkívül dinamikus növekedést mutatott, amelynek hatására az ágazat a *magyar gazdaság húzóágazatává* vált (BARTA GY. 2000; KUKELY GY. 2004). E tendencia ugyanakkor – mutatva az ágazat termelékenységének gazdaság egészének átlagát meghaladó növekedését – inkább a termelési, mintsem a foglalkoztatási adatokban mutatkozott meg.³⁴ A feldolgozóipar GDP-részaránya emiatt növekedett a kilencvenes évek második felében Magyarországon (SZALAVETZ A. 2004).

Magyarország külgazdasági nyitásával, globalizálódó világba történő integrálódásával a világgazdaság egységesülésének egyik meghatározó elemeként számon tartott *nemzetközi tőkeáramlás* a *hazai ipar megújulásában* is *kulcsfontosságú* szerepet vállalt. A Magyarországra érkező – 2006 végén összesen mintegy 62,1 milliárd eurónyi – közvetlen külföldi tőkebefektetés tekintélyes, bár egyre kisebb súlyú része *privatizáció és zöldmezős beruházások* révén a *feldolgozóiparba* – az ipar szerkezetében ennek köszönhetően előretörő ágazatokba, elsősorban a járműgyártásba, a villamosgép- és műszergyártásba, valamint gumi- és műanyagtermék-gyártásba koncentráltak (KOVÁCS Z. 2004; KSH, Magyarország 2006). Az ágazat részesedése a külföldi beruházásokban az ezredforduló után is nagyobb volt, mint a gazdaság egészében: 2006-ban a külföldi működő tőke akkori állományának 41%-a kapcsolódott a feldolgozóiparhoz (GKM, Közgazdasági Főosztály, 2006; KSH, Magyarország 2006).

Magyarország kezdetben vezető szerepet játszott *tőkevonzás* terén a térség országai között (DÖVÉNYI Z. 2004; KISS É. 2006): a világ meghatározó vállalatai rendkívül gyorsan, az elsők között jelentek meg a magyarországi piacon.³⁵ Később, a szomszédos országokban is előrehaladó reformfolyamat hatására elvesztette az ország kiemelkedő pozícióját, sőt az ezredforduló után – új tőkevonzási periódus nyitányaként – a külföldi tőke eltávozását is megtapasztalhatta (ANTALÓCZY K. – SASS M. 2002; SZIRMAI V. – BARÁTH G. – MOLNÁR B. – SZÉPVÖLGYI Á.

³⁴ 1992. évi mélypontjához képest – szemben a hazai GDP egészének 40%-os bővülésével – 70%-kal nőtt 2002-ig az ipar bruttó hozzáadott értékének nagysága (KUKELY GY. 2004). Átmeneti lassulás után, az utóbbi években ismét gyorsabb növekedés jellemzi: a termelés növekedése az ipar egészében csökkenő létszám mellett valósult meg, ami a termelékenység jelentékeny javulását mutatja (KSH, Magyarország 2006).

³⁵ 1990 és 1993 között a legfejlettebb hat átalakuló országba – Észtországba, Lengyelországba, Csehországba, Szlovákiába és Magyarországra érkező működő tőke – 50-60%-a hazánkra esett. 1995-ig például az ötven legnagyobb amerikai multinacionális vállalatból már 30 jelen volt a hazai piacon (HAMAR J. 2001; ANTALÓCZY K. – SASS M. 2002).

2003).³⁶Ezzel együtt napjainkban is Magyarországon *legmagasabb a külföldi működő tőke egy lakosra jutó értéke* a kelet-közép-európai országok között.

Magyarország *befektetési célországként* történt régió belüli *felértékelődését* általában az ország előnyös geopolitikai helyzetével, gazdaságának viszonylagos fejlettségével, korai nyitásával, politikai-gazdasági stabilitásával, a termelés alacsony költségeivel, és külföldi működő tőke bevonására építő, nagy iparvállalatokat privatizációra felkínáló gazdaságpolitikájával magyarázzák. A kelet-közép-európai országok között felerősödő verseny mindinkább felértékelte az állami és helyi gazdaságpolitika szerepét, amely a különböző célzott támogatások utóbbi időszakban tapasztalható növekedésében is visszatükröződik (ÁRVA L. – DICZHÁZI B. 1998; SAILER, U. 2001; BARTA GY. – BERNEK Á. – NAGY G. 2003).³⁷

A külföldi működő tőke betelepülésétől leggyakrabban a technológiai modernizáció előrehaladását, a termelékenység növekedését, a modern üzleti ismeretek terjedését, az exportkapacitások bővülését, új munkahelyek létesítését, illetve általában a gazdaság egészét dinamizáló multiplikátor hatásokat várnak (ALTENBURG, T. 2001; SASS M. – SZANYI M. 2004; GANS, P. 2004). Jellemző azonban a hazai ipar modernizációjára, hogy a külföldi vállalatok inkább *növekedési szigeteket* képeznek, mintsem integráns részei a helyi gazdaságnak. A külföldi és hazai tulajdonú vállalatok munkatermelékenységben, technológiai felszereltségben, dinamikában, exportorientáltságban is megnyilvánuló különbözősége adja a *magyar gazdaság dualitásának* lényegét (GROSZ A. 2000; LÓRÁNT K. 2002; MÉSZÁROS Á. 2004; SZAKOLCZAY GY. 2006).

A hazai gazdaságpolitika egyik központi kérdése e fejleményeknek megfelelően az, hogy a – döntően külföldi tulajdonosainak köszönhetően – már nemzetközi hálózatokba integrálódott privatizált vagy zöldmezős beruházások révén létrehozott, dinamikus nagyvállalatok, valamint a gazdaság (ipar) *hazai tulajdonú, kevésbé dinamikus szegmense között* létre tudnak-e jönni olyan *kapcsolatok*, amelyek az utóbbiak szervezeti-technológiai felzárkózását, stabil növekedését idézhetik elő. A nagyvállalatok köré szerveződő – klaszteresedés irányába mutató – beszállítói hálózatok kialakítása a *külföldi működő tőke* –

³⁶ 2000-ben a Mannesmann sárbogárdi üzemének bezárásával 850 ember veszítette el állását. 2002-ben, pedig az IBM zárta be merevlemez-gyártó kapacitását Székesfehérváron, amellyel 3700 ember elbocsátására kényszerült (Népszabadság, 2001. augusztus 17. és Pekarek J. Népszabadság, 2002. november 30.). A transznacionális vállalatok termelésének áthelyezése (relokációja) az utóbbi években erősödőben van a térségben: Magyarország többnyire célpontja e beruházásoknak, de a költségérzékenyebb tevékenységek egy része esetében a keleti irányú továbbvándorlás is jellemzővé vált (KISS É. 2006).

³⁷ 2004. júniusa és 2007. márciusa között például 42 olyan külföldi befektetés került bejelentésre, amelyekhez vissza nem térítendő támogatást adott a magyar állam (a beruházások összértéke mintegy 700 milliárd Ft, és közel 28 000 munkahely teremtése köthetik hozzájuk). A támogatottak között – többek között – olyan feldolgozóipari vállalatok vannak, mint a Robert Bosch Csoport, Denso, Sanyo, Elcoteq, Nokia, Suzuki, Electrolux, Bridgestone, Asahi Glass, Hankook Tire, Michelin, Audi, Alcoa, FAG, LuK, Samsung Electronics, Coloplast, Grundfos (Szabó B. Népszabadság, 2007. április 26.).

tőkevonzás második szakaszában előtérbe kerülő – *megtartásában* is fontos szerepet játszik, amennyiben olyan feltételeket teremt, amelyek nehezen reprodukálhatóak a pusztán költségelnyőkkel versenyző térségekben (DÖRY T. 1998; LENGYEL I. 2000b; GROSZ A. 2004).

A *beszállítói hálózatok* kérdésköre mind a gazdaságpolitikában, mind az azt megalapozó kutatásokban jelentős hangsúlyt kapott az elmúlt években (DÖRY T. 1998; GROSZ A. 2000; BUZÁS N. 2000; MÉSZÁROS Á. 2004; SASS M. – SZANYI M. 2004; BAKÁCS A. – CZAKÓ V. – SASS M. 2006). A tapasztalatok azt mutatják, hogy a hazai beszállítások aránya általában magasabb Magyarországon, mint a fejlődő országokban, de alacsonyabb a fejlett országok szintjénél. Ennek hátterében a régi beszállítói kapcsolatok jelentős részének rendszerváltás utáni felszámolódása áll. Új kapcsolatok kisebb számban, elsőként az autóalkatrész-gyártás és a ruházati ipari bér munka területén jöttek létre. A beszállítások intenzitása a külföldi tőke megjelenésének formájától, a vállalatok ágazati hovatartozásától, a termelés piaci orientációjától, a külföldi és hazai vállalatok különbözőségének mértékétől, a helyi vállalkozói szektor terjedelmétől és minőségétől, a beruházó származási országától, a multinacionális vállalatok globális stratégiájától, illetve helyi leányvállalataik mozgásterétől függ. Bár a kapcsolatok fejlődését gátolja a hazai vállalkozások tőkeszegénysége, technológiai szintjük elmaradottsága, úgy tűnik, hogy *a magyar beszállítók is képesek* a követelményeknek megfelelő együttműködésre, ha az a fővállalkozónak is érdeke³⁸(BARTA GY. 2002).

A *beszállítók térben* a megtelepült külföldi tulajdonú vállalatok környezetében koncentrálódnak (vagy maguk is piacukat követő külföldi tulajdonú beszállítók, vagy hazai többségi tulajdonú cégek). A magyar tulajdonú nagyvállalatok általában lényegesen kiterjedtebb hazai kapcsolatrendszerrel bírnak, mint a külföldiek. E kapcsolatrendszerek kialakulásának leggyakoribb terepét a *már versenyelnyőkkel rendelkező térségek* adják, ahol a klaszteresedési folyamatok csirái is megjelentek (BARTA GY. 2002; GROSZ A. 2006).

Területi következmények

Az ipar és a gazdaság szerkezeti átalakulása, illetve a globalizáció hazai iparra gyakorolt hatásai jelentős mértékben rajzolták át az ágazat területi sajátosságait: a szocialista iparosítás eredményeként kialakult struktúrát felváltotta a *nemzetközi viszonyoktól függő iparosítás térszerkezete*. A gazdaság telephelyválasztásának szempontjai erősen átértékelődtek a rendszerváltás időszakában: a gazdasági döntések meghatározó elemévé a *jövedelemszerzés lehetőségei* váltak, s ezzel együtt felértékelődött a különböző helyi adottságok –

³⁸ A beszállítói kör vonatkozásában pozitív példaként számon tartott Suzuki – miután japán céggént, az európai vámszabályok jelentős helyi beszállítói háttér igénybevételére kötelezték – segítséget nyújtott a technológia átadásában, a termelés finanszírozásában. A japán autógyár esetében 40-50%-osra tehető a hazai beszállítások aránya, szemben például az Audi 10% körüli értékével (KEMENCZEI N. – NIKODÉMUS A. 2006).

földrajzi, forgalmi helyzet, környezet állapota, infrastrukturális ellátottság, munkaerőpiaci helyzet, vásárlóerő, városvezetés színvonala, stb. – szerepe (BELUSZKY P. – GYÖRI R. 1999).³⁹ Az új gazdasági térszerkezet formálódását – az általuk teremtett ipari kultúrából adódóan is – erősen befolyásolták a régi ipari kapacitások is (BARTA GY. 2002; KISS É. 2002). A területi struktúra módosításában meghatározó *zöldmezős ipari befektetések* esetében a nyugati exportpiacokhoz való közelség, valamint a nemzetiségi szempontok, a multinacionális vállalatok után érkező beszállítók esetében a kooperációs lehetőségek, az agglomerációs hatások jelentősége is megmutatkozik (ÁRVA L. – DICZHÁZY B. 1998; SÍPÓCZ B. 2006).

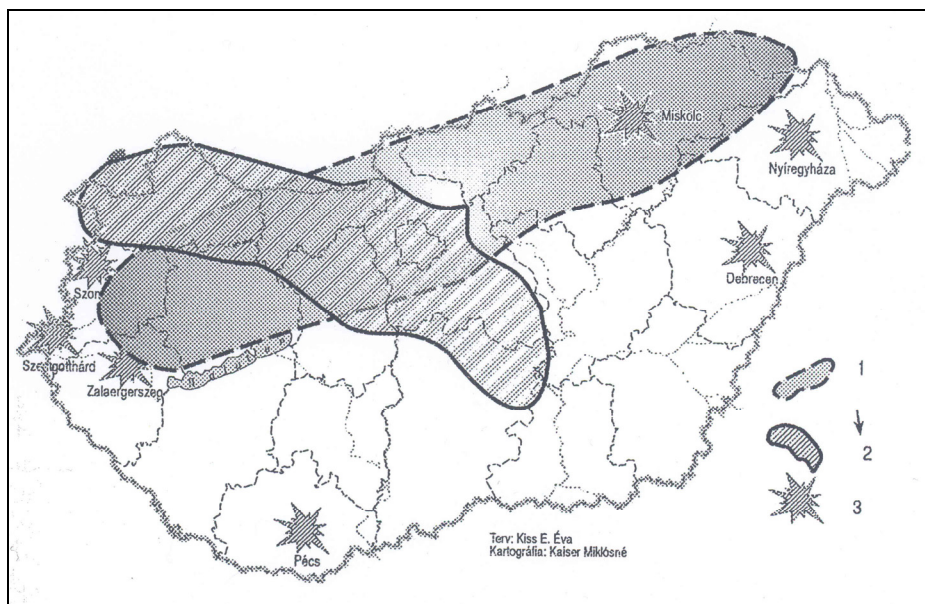
A dinamikus iparágak megtelepítésében, a posztfordizmus korának jobban megfelelő gazdasági környezet megteremtésében központi szerepet játszanak a kilencvenes évek közepétől az egész ország területén elterjedt – területpolitikai okokból is támogatott – *ipari parkok*.⁴⁰ Sikerességükben ugyanakkor óriási különbségek mutatkoznak: Csákvári T. szerint az egyes ipari parkok helyzetét földrajzi fekvésük – például autópálya közeli fekvésük – befolyásolta leginkább. Számít továbbá az is, hogy települt-e meg nagyvállalat a területükön, mennyire vállalkozóbarát környezetük, kínálnak-e adómentességet vagy –kedvezményeket a betelepülők számára, mennyire széles és milyen minőségű szolgáltatás kínálatuk, mennyire szakképzett vezetésük, továbbá mennyire fejlettek külső kapcsolatrendszereik (CSÁKVÁRI T. 2002).

Mindezen feltételek ismeretében kevésbé meglepő, hogy a feldolgozóiparba összpontosuló külföldi működő tőkebefektetések fő területe a *budapesti agglomeráció* és az *ország északnyugati része* lett: itt működnek a legdinamikusabb ipari parkok, ide koncentráltak az autóiipari, valamint az elektronikai beruházások, melyek különösen Győr, Székesfehérvár, Tatabánya, Esztergom és Komárom térségében mutatnak kiemelkedő tömörülést (BARTA GY. 2002; KISS É. 2002). E régióban az ipar számos kisváros – például Mór, Sárvár, Dorog – dinamizálódásának is alapjává vált. Nem csupán az ipari termelés kapacitásainak koncentrációja figyelhető meg a Dunántúl északi részén, de az

³⁹ E trendnek megfelelően több, elmúlt években megjelent írás (pl. PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER H. – BÜDY L. 1997; KOZMA G. 1998, KOLTAI Z. 2006) is foglalkozik az egyes régiók, városok gazdasági szereplők körében megfigyelhető megítélésének vizsgálatával.

⁴⁰ Az ipari park fizikai infrastruktúrát és különböző szolgáltatásokat kínál a betelepülő vállalkozások számára. Nevükkel ellentétben nemcsak a feldolgozóipar telepedik meg területükön. Tipizálhatóak elhelyezkedésük (zöldmezős és barnamezős), illetve az ott zajló tevékenységek jellege (tudományos, kutató, technológiai, kereskedelmi és hagyományos) szerint (KISS É. 2001; CSÁKVÁRI T. 2002). 2005 végén közel 10 000 ha területre kiterjedően, összesen 179 ipari park működött az országban. Területükön csaknem 3000 vállalkozás, több mint 170 000 főt foglalkoztatott, miközben közel 5 500 milliárd Ft-nyi árbevételt termelt. Az ipari parkokban folyó termelés több mint 64%-a export volt (GKM, Innovációs Főosztály, 2006). Az igazsághoz az is hozzátartozik ugyanakkor, hogy az impozáns összteljesítmény háttérben döntően néhány kiugró eredményt elért ipari park áll, ráadásul valószínűsíthető, hogy az igazán dinamikus városok vélhetően ipari park cím hiányában sem lennének lényegesen rosszabb helyzetben.

utóbbi években az együttműködés, a klaszteresedés jelensége is mindinkább jellemzővé vált. A részben kormányzati támogatást is élvező kezdeményezések döntően az autópárhhoz, az elektronikai iparhoz, valamint a faiparhoz kötődnek.

2.2.1. ábra: A magyar ipar térszerkezetének átalakulása a rendszerváltás után;
Forrás: Kiss É. 2002

Az ipari *térszerkezeti átalakulásának* nagy vesztese az újabban ismét élénkülni látszó Észak-Magyarország volt (2.2.1. ábra), de – több okból kifolyólag – a vizsgálandó városok szűkebb környezetét képező Alföld iparát is *mélyen érintette* az ágazat kilencvenes évek elején tapasztalható *leépülése*:

- Egyrészt, az alföldi ipart *erősebb keleti orientációja* miatt a KGST-exportpiacok összeomlása jobban sújtotta, miközben veszteségeit – részben termékszerkezetéből fakadóan – nem volt képes a nyugati piacokon történő értékesítéssel ellensúlyozni (BARTA GY. – POSZMIK E. 1993; ERDŐSI F. 1994). Az Alföld északkeleti részét, illetve egyes élelmiszer-, textil- és vegyipari ágazatokban tevékenykedő vállalatokat különösen mélyen érintette e probléma (SÜLI-ZAKAR I. – BÉRES CS. 1993; ILLÉS I. 2002; NAGY G. 2002).
- Másrészt, az alföldi iparra erősebben hatott a *mezőgazdaság válsága*, hiszen szerkezetében nagyobb súlyt képviseltek azok az iparágak (pl. élelmiszeripar, mezőgazdasági gépgyártás és könnyűipar), amelyek input vagy output oldalon erősen kapcsolódtak e szektorhoz (BARTA GY. – POSZMIK E. 1993).
- Harmadrészt, az Alföldön felülreprezentált *részlegipar* leépülése különösen nagyarányú volt. Korábban ismertetett sajátosságaiból fakadóan ugyanis

részben kevésbé bizonyult életképesnek a piaczgazdasági körülmények között, részben a vállalati központok – válság elleni védekezési reakcióként – elsőként e vidéki telephelyeiket zárták be (DÖVÉNYI Z. 1993; ILLÉS I. 1994; CSATÁRI B. 1995).⁴¹ Míután a részlegipar leginkább a kisvárosok gazdaságában volt meghatározó szereplő, leépülésének gazdasági-társadalmi következményei is döntően e településkört sújtották (KISS J. 2003).

Az Alföld ipara – nagyobb arányú válsága mellett – kevésbé vette ki részét a *külföldi működő tőke* rendszerváltás után felfutó beruházásaiból. Ennek egyik oka a külföldi érdeklődésre számot tartó, privatizálható állami vagyon viszonylagos kicsinyége volt (RECHNITZER J. 1998; KISS J. 2003), másrészt a növekedés meghatározó forrásainak számító zöldmezős beruházások – néhány jelentősebb kivételtől eltekintve – nem igazán preferálták az alföldi telephelyeket. Ezt erősítették meg Kozma G., döntően közepes méretű magyarországi iparvállalatok körében végzett vizsgálatának eredményei is, amely szerint az országban északnyugatról kelet, dél és délkelet felé, illetve a városhierarchiában lefelé haladva romlik az egyes települések megítélése: különösen az alföldi kisvárosok diszpreferáltsága feltűnő (KOZMA G. 1998). Így a már privatizáció során is hátrányból induló alföldi iparba érkező külföldi működő tőke kisebb része származott zöldmezős beruházásokból, mint az ország e téren dinamikusnak számító északnyugati részén (ILLÉS I. 2001; KUKELY GY. 2005).⁴²

A külföldi működő tőke szerényebb mértékű jelenléte a térség növekedésére gyakorolt *multiplikátor hatások esélyeit* is rontja. Kelet-Magyarországon jelentős beszállítói hálózatot az Electrolux esetében írtak le (a hazai beszállítók részesedését 40 és 50% közé tették). E hálózat kialakulásában bizonyos alkatrészek gyártásának környékbeli vállalatokhoz történő kiszervezése, a külföldi beszállítók érdeklődésének – és kizorító hatásának – elmaradása, a jelentős helyi gépipari-fémfeldolgozási hagyományok, valamint az Electrolux beszállítói politikájának egyes elemei (például technikai segítségnyújtás, inputok közös és olcsóbb beszerzése, tevékenység-kiszervezéssel feleslegessé váló géppark értékesítése, közös fejlesztési tevékenység, több lábbon állás követelménye) játszottak szerepet

⁴¹ A napi- és hetilapok korabeli híradásaiból számos példa hozható föl az észak-alföldi városokból ezekre az átalakulási folyamatokra: bezárták a Taurus ibrányi telephelyét (Figyelő, 1996/17), a BHG kunhegyesi telephelyét (Figyelő, 1999/7), az MHD tiszafüredi telephelyét. A debreceni MGM balmazújvárosi telephelye előbb önálló állami vállalattá vált, majd privatizálták (SÜLI-ZAKAR I. – BARANYI B. 1996). Kedvezőbb volt a Csepeli Fűrógépgyár privatizációja nyomán 1994-ben leválasztott nyírbátori gyáregység sorsa, amelyet a német MSK Covertch Group vásárolt meg (Figyelő, 1997/25).

⁴² A külföldi működő tőke hazánkba településének utóbbi években kibontakozott második hullámában ugyanakkor – úgy tűnik – jelentősebb szerep jut a régióknak. Felértékelődésének háttérében olyan tényezők állhatnak, mint például az eddigi célterületeken kimerülő munkaerőkészletek, az ország keleti részén is kiépülő autópálya-kapcsolatok, a célratörő helyi gazdaságpolitika, az alacsonyabb bérszínvonal.

(BAKÁCS A. – CZAKÓ V. – SASS M. 2006).⁴³ A külföldi működő tőke jelenlétéhez kapcsolódóan a *klaszterek szerveződése* is megkezdődött a régió iparában, amelyek közül egyrészt a lokális szinten szerveződött Mátészalkai Optomechatronikai Klaszter, másrészt a törökszentmiklósi mezőgazdasági gépgyár (Claas Hungária) és a jászárokszállási Carrier CR beszállítói hálózatát összefogni szándékozó Alföldi Gazdaságélénkítő Klaszter érdemelnek leginkább említést.

A külföldi működő tőke elmaradásának egyenes következménye, hogy az *Alföld iparára kevésbé jellemző a gépipar húzóágainak dinamikája* által generált szerkezeti átalakulás: a nagy élőmunka-igényű ágazatok – mindenekelőtt az élelmiszeripar és a textilipar – dominanciája, a kisebb súlyú export szektor, valamint a termelékenység növekedésének alacsony mértéke nyomán a térség ipara a kilencvenes években mindinkább eltérő szerkezetet mutatott az ország egészétől.⁴⁴ A térség alacsonyabb termelési költségeire jelentős – ugyanakkor bizonytalan jövőjű – bérmunka kapacitások települtek. Az Alföld iparának növekedése – igazi dinamikhordozó iparág hiányában – átlag alatti maradt, amely mind gazdaságának szerkezetében, mind a régió ország más területeihez viszonyított növekedésében megnyilvánult (NAGY G. 2002; KUKELY GY. 2005).

Több, az elmúlt másfél évtized területi folyamataival foglalkozó cikk szerint az ipar gazdasági térszerkezetet befolyásoló szerepe a rendszerváltás után is megmaradt, az ágazat a fővárosi agglomeráción kívül *a gazdasági növekedés területi egyenlőtlenségeinek meghatározó forrása* volt (KISS J. 1998; KISS É. 2002; NAGY E. 2002; LŐCSEI H. 2004). Ennek megfelelően, az ipar szerkezeti és szerkezeti átalakulásához kapcsolódó gazdasági folyamatok erősen befolyásolták az *(észak-) alföldi kisvárosok magyarországi városállományon belüli pozícióját*. Nemes Nagy J. kilencvenes évek elején elvégzett vizsgálatai szerint az észak-alföldi városkörzetek többsége mind a szocialista időszak első gazdaságának örökségét megtestésítő munkavállalói tér fejlettsége, mind a gazdasági térszerveződés új dimenzióját képviselő külföldi tőke tere alapján meglehetősen gyengén szerepelt (NEMES NAGY J. 1995). Az ipari fejlődés térbeli differenciái több-kevesebb áttétellel a bevezető fejezetben hivatkozott, hazai városállomány egészének helyzetét elemző munkák eredményeiben is visszatükröződnek.

Az ország különböző térségei, városai – részben az ipar átalakulási folyamatainak köszönhetően is – eltérő mértékben kapcsolódnak be a globalizálódó

⁴³ Miután Jászberény környékén már jelentős munkaerőhiány mutatkozott, a gyár kapacitásbővítésére 2004-ben Nyíregyházán került sor. Ekkor akadt olyan beszállító, aki követte fő vásárlóját az új telephelyre is, mások Jászberény környékéről látják el a nyíregyházi gyárat. Az Electrolux körüli beszállítói kör egyes vállalatai közben más környékbeli cégeknek – például a jászfényszarui Samsung vagy a hatvani Bosch – beszállítójává is váltak (BAKÁCS A. – CZAKÓ V. – SASS M. 2006).

⁴⁴ A legdinamikusabb gépipar exportjának töredéke (6%) származott az ezredforduló után az Alföldről, miközben 1992-ben még egyedül Jász-Nagykun-Szolnok megye nagyobb aránnyal részesedett. Ezzel szemben, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az ezredforduló után önmagában az ország textil- és bőripari exportjának egynegyedét adta (KUKELY GY. 2005).

világ vérkeringésébe (ENYEDI GY. 2004; CSÉFALVAY Z. – CSIZMADIA N. – CSORDÁS L. 2005; MOLNÁR B. 2006). A Cséfalvay Z. és szerzőtársai által, kistérségi szinten elvégzett vizsgálat szoros kapcsolatot mutatott ki a gazdasági fejlettség, valamint a különböző hálózatokba történő bekapcsolódás területi különbségei között.⁴⁵ Általánosságként megfogalmazható, hogy a főváros és környéke, a Budapest – Bécs és Budapest – Balaton tengely, a keleti irányba tartó autópályák menti területek egy része, valamint az Alföld néhány szigetszerű góca a globális hálózatok részese, az északkeleti és délnyugati határ menti perifériákra ugyanakkor a különböző hálózatokból való kimaradás jellemző. Az ország területének legnagyobb részét a köztes pozíció (helyi és regionális hálózatok) jellemzik (ENYEDI GY. 2004; CSÉFALVAY Z. – CSIZMADIA N. – CSORDÁS L. 2005). A fejlettség és globalizáltság összefüggésére rimelnek Molnár B. 10 000 és 100 000 fős lélekszám közé eső hazai városok teljesítményét összevető vizsgálatának eredményei is, mely szerint az érintett kategóriába sorolható észak-alföldi kisvárosok többségére a csekély mértékű globalizáltság volt jellemző, s ez rosszabb volt az összes többi vidéki régió arányánál (MOLNÁR B. 2006).

A leírtak összegzésként megállapítható, hogy az alföldi kisvárosok felemás megítélésű, a gazdasági transzformáció során komoly válságot átélt ipari öröksége, továbbá rendszerváltás utáni területi gazdasági folyamatokban elfoglalt – városhierarchián belüli és regionális helyzettől befolyásolt – gyenge pozíciója (csekély részesedése a külföldi működő tőkebefektetésekből) együttesen a helyi ipar mérsékelt szerkezeti megújulását, országos átlagtól többnyire elmaradó dinamikáját, illetve globális hálózatokba történő kisebb mértékű bekapcsolódását eredményezték. A bevezetőben hivatkozott népszámlálási adatok alapján ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy az ágazat összességében az ezredforduló után is jelentős szerepet játszik a vizsgálandó észak-alföldi városok gazdaságában, így helyzete erősen kihat e települések és környezetük gazdasági dinamizmusára, foglalkoztatási viszonyaira. A kisvárosok mai feldolgozóiparában kétségkívül jelen vannak a szocialista iparosítás örökségét képviselő cégek, valamint – ha nem is olyan számban, mint az ország sikeresebb területeken – megjelentek új gazdasági szereplők is. Az ipari vállalkozások egy része itt is integrálódott a nemzetközi hálózatokba, mások viszont döntően a helyi piac kiszolgálásából élnek.

A disszertáció további fejezeteiben – előtanulmányaim alapján – a következő kérdések megválaszolására törekszem:

⁴⁵ Számításaik alapja – kiindulva a nagyobb vállalatok általában erősebb globális kötődéséből – a települési önkormányzatok adóbevétele, a 250 főnél többet foglalkoztató vállalkozások, a működő részvénytársaságok, a száz közepes vállalkozásra (50–249 foglalkoztatott) jutó nagyvállalatok (250 fő vagy több foglalkoztatott), valamint a száz kisvállalkozásra (10–49 foglalkoztatott) jutó nagyvállalatok száma volt (CSÉFALVAY Z. – CSIZMADIA N. – CSORDÁS L. 2005).

- Az agglomerálódás és hálózatosodás, a régió, mint komplex termelési egység felértékelődésének időszakában, mi jellemzi a kiválasztott kisvárosok szűkebb környezetének, az *Észak-alföldi régió iparának dinamikáját, fejlettségét és szerkezeti viszonyait* országos összevetésben? Mennyire kínál kedvező kereteket – feltételeket a vizsgált települések iparának növekedése számára? Alátámasztja-e egy aktualizált adatbázis alapján végzett vizsgálat a régió iparának szakirodalomban leírt hátrányos helyzetét? Esetleg mutatkozik-e elmozdulás a korábbi vizsgálatok által feltárt kedvezőtlen helyzethez képest?
- Milyen pozíciót foglal el a vizsgált városok több összehasonlításban is romló vagy rossz relatív helyzetű gazdasága *dinamika és fejlettség tekintetében saját régióján belül*? Aktualizált gazdasági adatok megerősítik-e a településcsoport kedvezőtlen helyzetét, régión belüli leszakadását? Hogyan alakult e települések egymáshoz viszonyított helyzete az elmúlt csaknem másfél évtizedben? Milyen szerepet játszik a *feldolgozóipar gazdaságukban*? Mutatkozik-e összefüggés az egyes városok gazdasági pozíciója és iparának jelentősége között?
- Milyen *települések közti különbségek, szerkezeti sajátosságok*, régió egészéhez képest mutakozó ágazati-nagyságrendi eltérések jellemzik a vizsgált városok feldolgozóiparát? Melyek a kisvárosi feldolgozóipar *dinamikus, növekedő szegmensei*? E növekedő szegmensek hasonlatosak-e az ország ipara esetében leírtakhoz, vagy eltérő ágazatok vezető szerepe jellemző? Milyen ágazatok határozzák meg az egyes települések feldolgozóiparát? Hogyan tipizálhatóak a vizsgált városok feldolgozóiparuk ágazati sajátosságai szerint?
- Felismerhetőek-e *szabályszerűségek* a kisvárosok feldolgozóiparának területi megjelenésében? Befolyásolja-e az egyes városok kitüntetett gazdasági csomópontoktól – fővárostól, megyeszékhelyektől – mért távolsága, vagy mérete a helyi ipar jelentőségét? Kimutatható-e a rendszerváltás előtti időszakból *örökölt térszerkezet hatása*? Hatással van-e a világban egyre inkább jellemző *agglomerálódás* a kisvárosok feldolgozóiparának térszerkezetére?
- Milyen *területi kapcsolatok* jellemzik a vizsgált kisvárosok feldolgozóipari vállalkozásait? Mennyire jellemző *helyi beágyazottságuk*, illetve *globális struktúrákba történő bekapcsolódásuk*? Milyen különbségek mutatkoznak a feldolgozóipari vállalkozások input és output kapcsolatrendszerében, együttműködéseiben ágazati, nagyságrendi hovatartozásuk, székhelyük területisége szerint? Mennyiben igazolhatóak az olvasottak e vizsgálatok alapján?

A következő fejezetekben ezekre a kérdésekre igyekszem választ találni.

3. A kisvárosok iparának ágazati és települési keretei az Észak-Alföldön

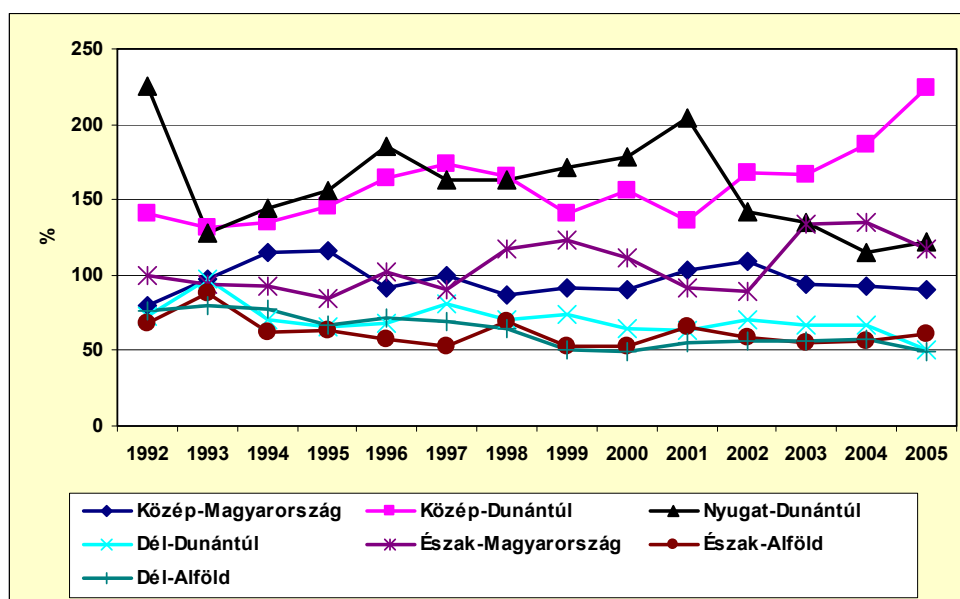
Az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparának területisége kapcsán, kiegészítve az előző fejezet végén leírtakat, két szempont miatt tartom fontosnak szűkebb környezetük, a régió iparának, valamint a vizsgált települések gazdaságának vizsgálatát:

- *Ok-okozati összefüggések:* a régió iparának országon belüli pozíciói egyrészt – okozatként – összefüggésben állnak a vizsgálandó városok iparának teljesítményével, másrészt – okként – jelentős mértékben befolyásolják (pl. agglomerálódás, klaszteredés lehetősége) annak növekedési lehetőségeit. Az egyes városgazdaságok teljesítményében közvetlenül vagy más gazdasági ágakra kifejtett húzóhatásán keresztül fontos szerepet játszhat a helyi feldolgozóipar dinamikája, ugyanakkor az élénk helyi gazdaságból fakadó nagyobb helyi piac – pl. fogyasztás vagy munkaerő vonatkozásában – változatosabb feltételeket kínálhat a feldolgozóipar növekedése számára is.
- *Statisztikai adatok hozzáférhetősége:* az iparra vonatkozó adatok túlnyomó többsége megyei statisztikákban lelhető fel, így azok hasznosítását a helyi viszonyok jobb megismerése érdekében egy regionális szintű bevezető vizsgálat teszi lehetővé. Települési bontású, iparra (feldolgozóiparra) vonatkozó, évente frissített, a vizsgált időszak egészét felölelő adatbázis ugyanakkor nem állt rendelkezésemre, ezért – pozitív kapcsolatot feltételezve a vizsgált ágazat jelentősége és a gazdaság egésze között – a helyi gazdaság egészét jellemző mutatókat kényszerültem bevonni a kutatásba.

3.1. Az Észak-alföldi régió ipara a rendszerváltás után

Miután a gazdaság területi szerkezetét elsősorban a beruházások formálják át (SALAMIN G. 2004), az ipar regionális egyenlőtlenségeinek vizsgálatát a *gazdasági szervezetek ipari beruházásainak* egy lakosra jutó értékével kezdem. Megállapítható, hogy e mutató a külföldi működő tőke által erősen preferált Közép- és Nyugat-Dunántúlon volt a legmagasabb: 1992 és 2005 között valamennyi évben meghaladta az országos átlagot (olykor még annak kétszeresét is). Észak- és Közép-Magyarország ipari beruházási mutatói ezzel szemben az országos átlagérték körül alakultak, miközben a két alföldi régió egy lakosra jutó ipari beruházási értékei a vizsgált időszak minden évében elmaradtak az országos átlagtól, valamint a felsorolt négy régió mutatójától, és többnyire alulmaradtak a szintén országos átlag alatt teljesítő Dél-Dunántúllal szemben is. Egyetlen év – 1993 – kivételével az Észak-Alföld egy főre jutó ipari beruházásai az országos átlagérték megközelítőleg 50-70%-a között alakultak: a régió a vizsgált időszak első felében inkább sereghajtó volt, 1998-tól pedig – többnyire megelőzve a Dél-Alföldet – az utolsó előtti helyre került (3.1.1. ábra). A két alföldi régió korábban

hivatkozott mérsékelt tőkevonzó képessége tehát erősen visszatükröződött az ipari beruházások adataiban.

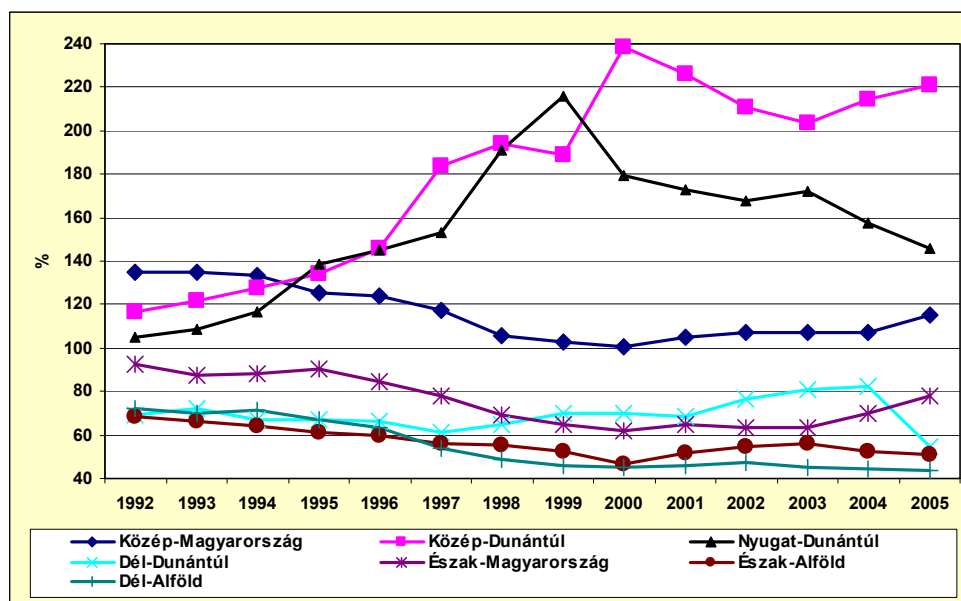
3.1.1. ábra: A gazdasági szervezetek egy lakosra jutó ipari beruházásainak alakulása régióként (az országos érték %-ában); Forrás: KSH, Területi statisztikai évkönyvek adatai alapján részben saját számítás

E tendenciák ismeretében nem meglepő, hogy az egyes magyarországi régiók ipari növekedése jelentős különbségeket mutatott a rendszerváltás után. Az Észak-Alföld azon régiók közé tartozott az országban, amelyek dinamikája – alátámasztva az elméleti bevezetőben leírtakat (NAGY G. 2002; KUKELY GY. 2005) – elmaradt a magyar átlagtól: az értékesítés folyó áron számolt nagyságának növekedési üteme alapján az ágazat 1992. évi mélypontja és 2005 között csupán déli szomszédját előzte meg a hazai régiók sorában (3.1.1. melléklet).

Az *ipari értékesítés egy lakosra jutó értéke*⁴⁶ az Észak-alföldi régióban végig az országos átlag alatt volt, ráadásul – gyenge dinamikájának köszönhetően – szinte folyamatos leszakadást mutatott (3.1.2. ábra). 1992-ben még közel 70%-át, 2005-ben már csak bő 50%-át érte el az országos átlagnak (igaz ugyanakkor, hogy így is a Dél-Alföld elé tudott kerülni). A két alföldi régióhoz hasonlóan Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl sem rendelkezett országos átlag feletti értékekkel a vizsgált időszakban, és a szűk másfél évtized egészét figyelembe véve inkább a leszakadás jellemezte pozícióikat. Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl és Közép-Magyarország egy lakosra jutó ipari értékesítése azonban végig meghaladta az

⁴⁶ Megjegyzendő, hogy az egy lakosra jutó ipari értékesítés nagysága nemcsak az ipar fejlettségétől, de gazdasági szerkezetben elfoglalt pozíciójától is függ.

országos átlagot. Az első régió az országos átlag több mint kétszeresét, a második – kilencvenes évek vége óta romló pozíciója ellenére is – az országos átlag közel másfélszeresét, míg a harmadik – valamelyest veszítve korábbi pozíciójából – az országos átlag 1,15-szeresét érte el 2005-ben (3.1.2. ábra).

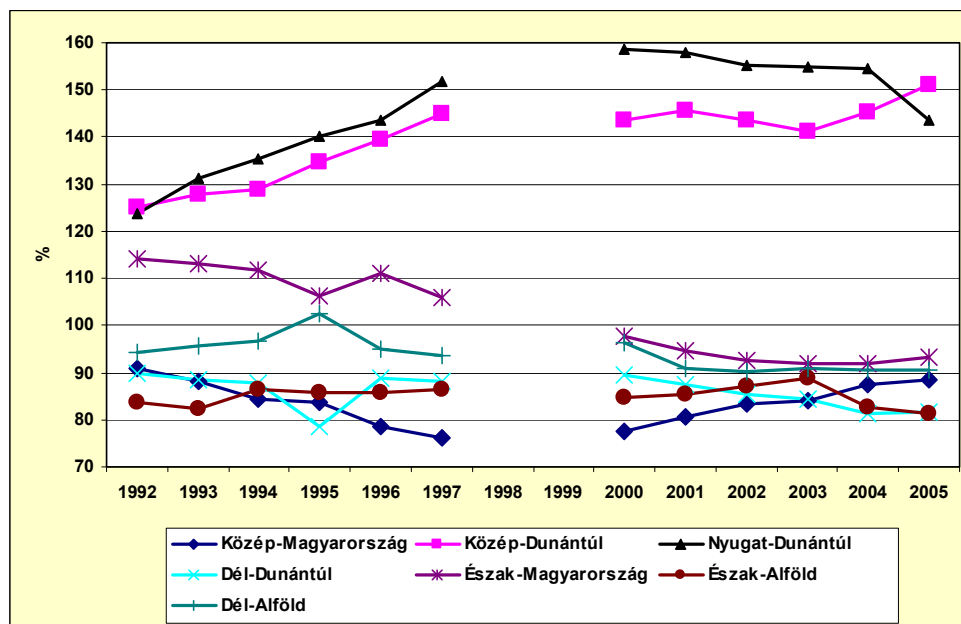
3.1.2. ábra: Az egyes régiók egy lakosra jutó ipari értékesítésének⁴⁷ alakulása (az országos átlag %-ában); Forrás: KSH, Területi statisztikai évkönyvek adatai alapján saját számítás

Az egyes régiók eltérő dinamikája az *ipari értékesítés területi megoszlásának* jelentős változását, a Közép- és Nyugat-Dunántúl súlyának látványos növekedését eredményezte. 2000-ben a gyengülő pozícióval bíró Közép-Magyarország nem volt messze attól, hogy abszolút értelemben is elveszítse elsőségét, ami különösen azért feltűnő, mert a székhely szerint nyilvántartott adatok hagyományosan a budapesti agglomeráció felülreprezentáltságát eredményezik, annak még ma is jelentős iparirányító funkciói miatt (BARTA GY. 2002). A kevésbé dinamikus régiók mindegyike – így az Észak-Alföld is – alacsony és többnyire csökkenő részesedést mutatott 1992 után: régióink részesedése az ország ipari értékesítéséből az ezredforduló utáni években 7-9% között alakult.

Az *ipari alkalmazásban állók számának változása* alapvetően eltérő képet mutat a vizsgált időszakban: az értékesítés – nemcsak folyó áron tapasztalható – markáns növekedése ellenére az ágazatban foglalkoztatottak száma a Nyugat-Dunántúl kivételével sehol sem érte el az 1992. évi értéket. Az ország egésze és a

⁴⁷ Székhely szerint (1992 és 1997 között csupán 20 fő fölötti vállalkozások), folyó áron, forgalmi adó nélkül nyilvántartott adatok alapján.

régiók többsége esetében is – döntően új ipari munkahelyeknek köszönhetően – az alkalmazottak számának átmeneti növekedése volt jellemző a kilencvenes évek második felében. Az utóbbi évek ismét csökkenést mutató tendenciáinak köszönhetően, 2005-ben Magyarország – és az Észak-Alföld – ipari alkalmazásban állóinak létszáma az 1992. évi érték megközelítőleg háromnegyedét tette ki (ennél kisebb visszaesés csak a rendszerváltás utáni iparosodásban élen járó Közép- és Nyugat-Dunántúlon volt jellemző). Az ipari foglalkoztatás csökkenése hátterében egyrészt a termelékenység javulásán alapuló gazdasági növekedés, másrészt az iparvállalatok profiltisztítási törekvései, a termeléshez közvetlenül nem tartozó kiszolgáló tevékenységek kiszervezése áll (3.1.2. melléklet).

3.1.3. ábra: Alkalmazásban állók száma ezer lakosra jutó száma az iparban⁴⁸ (az országos átlag %-ában); Forrás: KSH, Területi statisztikai évkönyvek adatai alapján saját számítás

Az ipari alkalmazásban állók ezer lakosra jutó száma – miután Észak-Magyarországon nagyarányú visszaesés mutatkozott – csak a két dinamikus dunántúli régióban haladta meg az országos átlagot a vizsgált időszak egészében. A Közép-Dunántúl többé-kevésbé folyamatos növekedéssel az országos átlag másfélszeresét érte el 2005-re, e téren is átvéve a korábban vezető, de némi visszaesést mutató Nyugat-Dunántúl vezető szerepét. Az Észak-Alföld a

⁴⁸ Telephely szerint nyilvántartott adatok alapján. Miután 1998-ra és 1999-re vonatkozóan csak székhely szerinti adatok álltak rendelkezésre, torzító hatásuk (Közép-Magyarország felül-, az összes többi régió alulreprezentáltsága) elkerülése érdekében azok nem kerültek feltüntetésre az ábrán.

legalacsonyabb népességszámra vetített ipari foglalkoztatással bíró régiók egyike, országos átlaghoz viszonyított pozíciójának kismértékű változásai a hazai trendekhez történő hozzávetőleges igazodását mutatják (3.1.3. ábra).

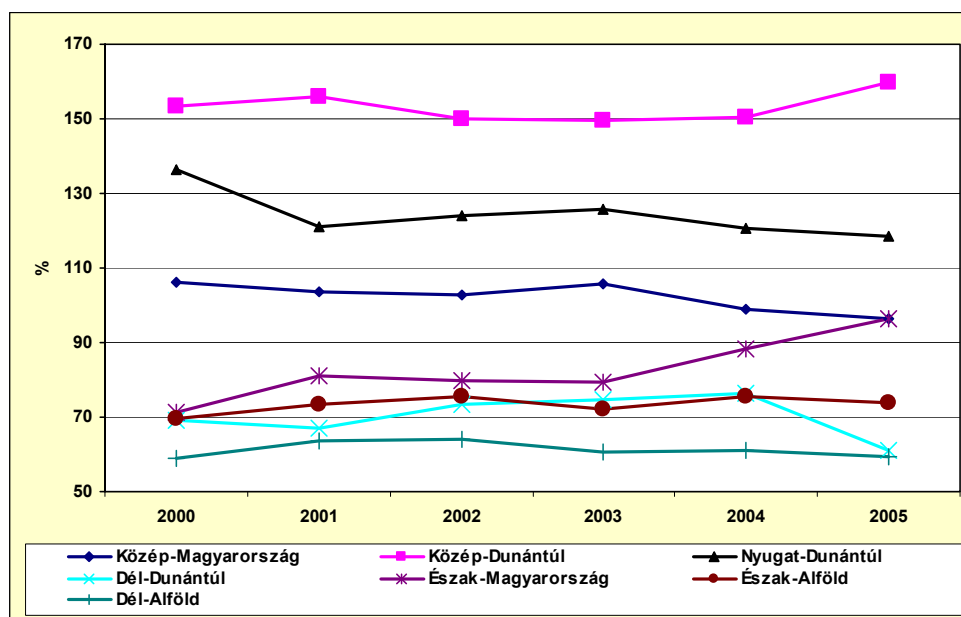
Az alkalmazottak számának területi megoszlása kisebb mértékű pozícióváltásokat eredményezett a régiók egymáshoz viszonyított helyzetében, mint az ipari értékesítés korábban hivatkozott adatai. 2005-ben mindössze két régió – a Közép- és Nyugat-Dunántúl – rendelkezett nagyobb részesedéssel az 1992. évi állapotokhoz képest, miközben a két alföldi régió inkább stagnált, Közép-Magyarország és a Dél-Dunántúl mérsékelt csökkenést mutatott. Az elmúlt több mint egy évtizedben nagyobb arányú – közel három százalékpontos – veszteség csak Észak-Magyarország ipari foglalkoztatásának súlyában mutatkozott. Az Észak-Alföld ipari foglalkoztatásának országos súlya 12-13% körül alakult.

Az értékesítés és a foglalkoztatás országos átlaghoz viszonyított dinamikájában és súlyában rejlt különbségek – a *foglalkoztatás kedvezőbb helyzete* – háttérben két tényező állhat az Észak-Alföld esetében. Egyrészt ezek az adatok alátámaszthatják az Alföld iparának szerkezeti jellemzőiről korábban írottakat, miszerint – a rendszerváltás előtti időszakhoz hasonlóan – a régió iparában ma is országos átlagot meghaladó mértékű a munkaerő-intenzív, kisebb hozzáadott-értéket produkáló ágazatok szerepe (NAGY G. 2002; KUKELY GY. 2005). (A régió iparának szerkezetéről később részletesebben írok.) Másrészt, az eltérések háttérben a helyi telephellyel rendelkező és helyi székhelyű ipar dinamikájának és súlyának előbbi javára megmutatkozó különbsége is állhat (a foglalkoztatási adatok telephely, az értékesítési adatok székhely szerint kerültek megadásra).

A munkaerő-intenzív iparágak régióon belüli szerepére utalnak az *ipar termelékenységének* országos átlagot jócskán alulmúló – annak többnyire 70-75%-át elérő – észak-alföldi adatai az ezredforduló után (a Dél-Alföld és Dél-Dunántúl iparának termelékenysége még kisebb volt 2005-ben). Az ágazat észak-alföldi termelékenységének növekedése ezúttal is követte nagyjából az országos trendeket, így szemben a Nyugat-Dunántúllal és Közép-Magyarországgal, ahol érezhetően csökkent, továbbá Észak-Magyarországgal, ahol jelentős mértékben növekedett az egy ipari alkalmazottra jutó termelés országos átlaghoz viszonyított értéke, az Észak-Alföld tartotta pozícióját. Az ipari termelékenység szintje – igazolva egyrészt a külföldi működő tőke szerkezet-változást generáló hatását, másrészt munkaszervezésbeli és technológiai hozzájárulását az ágazat modernizációjához (ALTENBURG, T. 2001; SASS M. – SZANYI M. 2004) – azokban a régiókban volt legmagasabb, amelyek iránt a külföldi működő tőke a legnagyobb érdeklődést mutatta (3.1.4. ábra).

Az elmúlt bő évtized is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy *fejlettségi mutatói* alapján 2005-ben az Észak-Alföld ipara a sereghajtók közé sorolható hazai viszonylatban. A regisztrált ipari vállalkozások, valamint az ipari alkalmazottak ezer lakosra jutó száma alapján utolsó, az értékesítés és az export értékesítés ezer lakosra jutó értéke alapján – a Dél-Alföldet megelőzve – utolsó előtti, a külföldi

tőkeállomány ezer lakosra jutó nagysága szerint, pedig a Dél-Alföld és a Dél-Dunántúl előtt ötödik volt a magyarországi régiók rangsorában (3.1.1. táblázat).

3.1.4. ábra: Egy ipari alkalmazottra jutó ipari termelés (az országos átlag %-ában); Forrás: KSH, Területi statisztikai évkönyvek adatai alapján saját számítás

3.1.1. táblázat: A régiók iparának főbb mutatói⁴⁹1000 lakosra számítva (2005 – az országos átlagérték %-ában); Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4	5
Közép-Magyarország	144	102	115	86	127
Közép-Dunántúl	97	146	221	304	182
Nyugat-Dunántúl	96	133	146	194	224
Dél-Dunántúl	83	89	55	44	29
Észak-Magyarország	72	83	78	72	66
Észak-Alföld	68	76	51	38	52
Dél-Alföld	87	84	43	29	20
Országos átlag	100	100	100	100	100

1. Regisztrált vállalkozások; 2. Alkalmazottak (székhely szerint); 3. Értékesítés;
4. Exportértékesítés; 5. Külföldi tőkeállomány;

Az Észak-Alföld nemcsak lemaradt az éllovas régióktól, de hátránya jelentősnek is számít. A regisztrált vállalkozások, valamint az ipari alkalmazottak

⁴⁹ Székhely szerinti adatok.

ezer lakosra jutó száma az országos érték kétharmadát-háromnegyedét, a listavezető Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl mutatóinak körülbelül 50%-át érte el. Az ipari értékesítés, valamint a külföldi tőke ezer lakosra jutó nagysága már az országos értéknek is csak a felét tette ki, a listavezető Közép-, illetve Nyugat-Dunántúl adataihoz viszonyítva, pedig a 25%-ot sem érte el. A legnagyobb lemaradás az export értékesítés területén volt tapasztalható: az észak-alföldi mutató ebben az esetben az országos átlagérték 40%-a, az élvonalas Közép-Dunántúl adatának 15%-a alatt maradt (3.1.1. táblázat).

Az *ipar fejlettségi mutatói* is arra utalnak tehát, hogy az Észak-Alföld kevésbé vette ki részét a hazai ipar rendszerváltás utáni növekedéséből és szerkezeti átalakulásából: a sikeresebb dunántúli régiók és Közép-Magyarország mellett a jelentősebb ipari hagyományokkal rendelkező – ugyanakkor a gazdasági átmenet során legmélyebb ipari szerkezeti válsággal küzdő – Észak-Magyarország is megelőzte. A régió méreteiből kifolyólag *iparának súlya* nagyobb, mint ahogy az a fent ismertetett fejlettségi mutatókból következne: a regisztrált vállalkozások, valamint az alkalmazottak száma alapján negyedik, az értékesítés és a külföldi tőke adatai alapján ötödik helyen állt 2005-ben a magyarországi régiók sorában, általában a Dél-Dunántúl és a Dél-Alföld teljesítményét előzve meg.

3.1.2. táblázat: Az ipar súlya a régiók gazdaságában (2005 - %); Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4	5
Közép-Magyarország	7	19	20	25	25
Közép-Dunántúl	8	41	42	91	54
Nyugat-Dunántúl	7	37	38	92	47
Dél-Dunántúl	6	26	20	86	21
Észak-Magyarország	8	32	32	93	55
Észak-Alföld	7	28	25	94	30
Dél-Alföld	7	29	21	65	27
Összesen	7	27	26	47	35

1. Regisztrált vállalkozások; 2. Alkalmazottak száma (telephely szerint); 3. Bruttó hozzáadott érték; 4. Külföldi tőkeállomány; 5. Beruházások;

Végül, 2005-ben az ágazat *Észak-alföldi régió gazdaságán belüli súlya* – elsősorban az alkalmazottak száma, valamint a bruttó hozzáadott érték nagysága alapján – nem tért el lényegesen az ország hasonló mutatóitól. Az ipar relatív gyengesége tehát nem a régió gazdasági szerkezetéből, hanem általános fejletlenségéből fakad. Szembetűnő, hogy a külföldi tőke ebben a régióban koncentráltabb leginkább az iparba, még a külföldi tőke vonzásában élenjáró, dinamikusabb iparral rendelkező dunántúli régiókat is felülmúlva (3.1.2. táblázat).

Több alkalommal történt utalás a *helyi telephellyel rendelkező és helyi székhelyű ipar különbségeire*, s emiatt a székhely szerint nyilvántartott adatok óvatos kezelésének fontosságára, az ipar területi differenciáinak elemzése során. Mivel a helyi telephellyel rendelkező és helyi székhelyű ipar egymáshoz viszonyított súlya megyénként jelentős eltéréseket mutat, a fent elemzett – nagyjából részben székhely szerinti nyilvántartáson alapuló – adatok magyarázó ereje is differenciált. A hazai megyék többségében (19 közül 15-ben) – az alkalmazottak száma alapján – a helyi telephellyel rendelkező ipari tevékenységeknek volt nagyobb súlya 2005-ben, azaz az adott megyén kívülről irányított ipari telephelyeken foglalkoztatottak száma meghaladta a megyei vállalkozások megyén kívüli telephelyein alkalmazottak létszámát (3.1.3. melléklet).

Budapest mellett 2005-ben Somogy és Hajdú-Bihar megye jelentősebb, Komárom-Esztergom és Baranya minimális eltérést mutatott a helyi székhelyű iparban foglalkoztatottak javára, amely – Hajdú-Bihar kivételével – elsősorban a feldolgozóiparnak volt köszönhető. Budapest esetében valamennyi iparágban nagyobb volt a helyi székhelyű ipar foglalkoztatási súlya, mint a helyi ipari telephelyeké: különösen nagy differencia mutatkozott a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás esetében, utalva arra, hogy főként ezen olcsó munkaerőt preferáló ágazat esetében legmarkánsabb a fővárosi irányítás és a vidéki termelés – részben múltból örökölt – térbeli elkülönülése. Somogy megye helyi székhelyű iparának kimagasló teljesítménye egyetlen, Magyarországon több telephellyel rendelkező, de somogyi székhelyű nagyvállalathoz volt köthető (Flextronics; Tab). Hajdú-Bihar megye vállalatai elsősorban az élelmiszeripar (pl. Debreceni Hús Zrt., Hajdúsági Gabonaiipari Zrt.), a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység (pl. Inform Média Kft.), valamint a vegyipar (pl. Teva Zrt.) területén rendelkeztek jelentősebb megyén kívüli érdekeltségekkel (3.1.4. melléklet).

Az Észak-alföldi régió másik két megyéje – Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok – ugyanakkor azon megyék közé tartozott, ahol a megyehatáron kívülről irányított ipari telephelyek foglalkoztatásban játszott szerepe igen jelentős volt 2005-ben (3.1.3. melléklet). A fentiekből következően Hajdú-Bihar iparának székhely szerinti adatai valamelyest túlbecsülik, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok hasonló adatai alulértékelik megyénk tényleges teljesítményét. A régió egésze esetében – tekintettel a megyék közti erőviszonyokra – inkább az alulbecsültség lehet jellemző.⁵⁰

Az ipar kilencvenes években végbement szerkezeti átalakulása a *feldolgozóipar arányának növekedéséhez vezetett*, szerepe több mutató (pl. regisztrált vállalkozások, exportértékesítés) szerint is szinte kizárólagos az egyes régiók iparának teljesítményében. Az értékesítésben és a foglalkoztatásban elsősorban azokban a régiókban kisebb a feldolgozóipar részesedése, ahol jelentős

⁵⁰ Fontos megjegyezni, hogy a megyei adatok regionális szintű összegzésére ezúttal nem volt lehetőség, hiszen a megyén kívüli székhely csak az esetek egy részében jelent egyben régió kívüli székhelyet is, olyan részletességgel nyilvántartott adatok azonban, ahol e két kategória elkülöníthető, nem álltak rendelkezésre.

energiaipari termelő és szolgáltató vállalatoknak vannak székhelyei. Az Észak-Alföldön az ipari értékesítés háromnegyede, a foglalkoztatás több mint 90%-a, a regisztrált vállalkozások közel 99%-a és az export értékesítés csaknem egésze a feldolgozóiparhoz kötődött 2005-ben (3.1.3. táblázat).

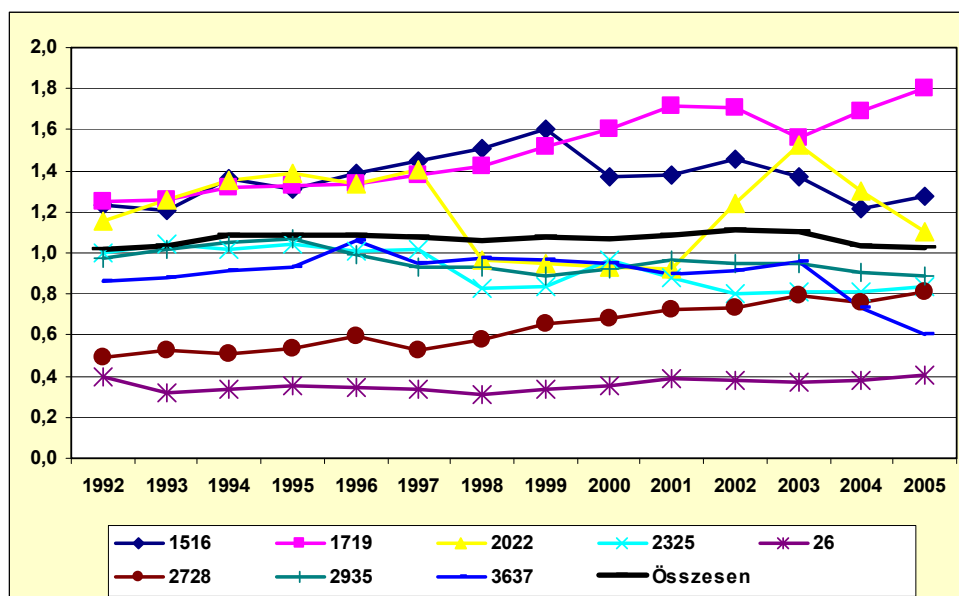
3.1.3. táblázat: A feldolgozóipar súlya az egyes régiók iparában (2005 - %); Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4	5
Közép-Magyarország	99	79	99	94	93
Közép-Dunántúl	98	97	100	93	92
Nyugat-Dunántúl	97	89	100	93	94
Dél-Dunántúl	98	71	100	84	85
Észak-Magyarország	97	87	100	88	88
Észak-Alföld	99	77	100	91	93
Dél-Alföld	98	81	100	93	93
Összesen	98	85	100	92	92

1. Regisztrált vállalkozások; 2. Értékesítés; 3. Exportértékesítés; 4. Alkalmazottak (székhely szerint); 5. Alkalmazottak (telephely szerint);

A feldolgozóipar jelentős észak-alföldi szerepét támasztja alá az ún. lokációs (vagy telephely-) hányados⁵¹teljes vizsgált időszakra kiszámított értéke is, amely a feldolgozóipar egészének minimális mértékű felülreprezentáltságát mutatja – 2002-2003-as csúccsal – végig a vizsgált időszakban. A *régió feldolgozóipari profiljának sajátosságait* ugyanakkor jól mutatja, hogy mindössze két olyan iparág – az *élelmiszer-, ital- és dohánygyártás*, valamint a *textil-, ruházati és bőrtermékgégyártás* – van, amely az időszak egészében országos átlagot meghaladó súllyal volt jelen gazdaságában (3.1.5. ábra). Utóbbi iparág esetében szinte folyamatosan növekedett az országos átlaghoz képest mutató pozitív többlet: 2005-ben minden korábbinál magasabb értéket mutatott, ezzel mintegy aláhúzva korábbi sejtésünket a munkaerő-igényes, alacsony hozzáadott értéket termelő ágazatok régióban tapasztalható túlsúlyáról, a régió ipari szerkezetváltásának elmaradásáról (KUKELY GY. 2005). A legalacsonyabb bérszínvonalú iparág országos kiemelkedő mértékű jelenléte is oka annak, hogy az Észak-Alföld az utolsó helyek egyikén áll az iparban alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete alapján.

⁵¹ A lokációs hányados különböző gazdasági tevékenységek felül- vagy alulreprezentáltságát méri a vizsgált területi egységben, egy, a vizsgált területet is magába foglaló nagyobb egység – leggyakrabban a nemzetgazdaság – egészéhez viszonyítva. Esetünkben a feldolgozóipar és egyes ágainak foglalkoztatásban játszott szerepe került összevetésre az Észak-Alföldre és a Magyarország egészére jellemző értékek segítségével (a lokációs hányados alkalmazásáról ld. részletesebben GECSE G. – NIKODÉMUS A. 2003; PATIK R. 2005, gyakorlati példáit ROSENFELD, M. T. W. 2005 és FAN, C. C. – SCOTT, A. J. 2003).

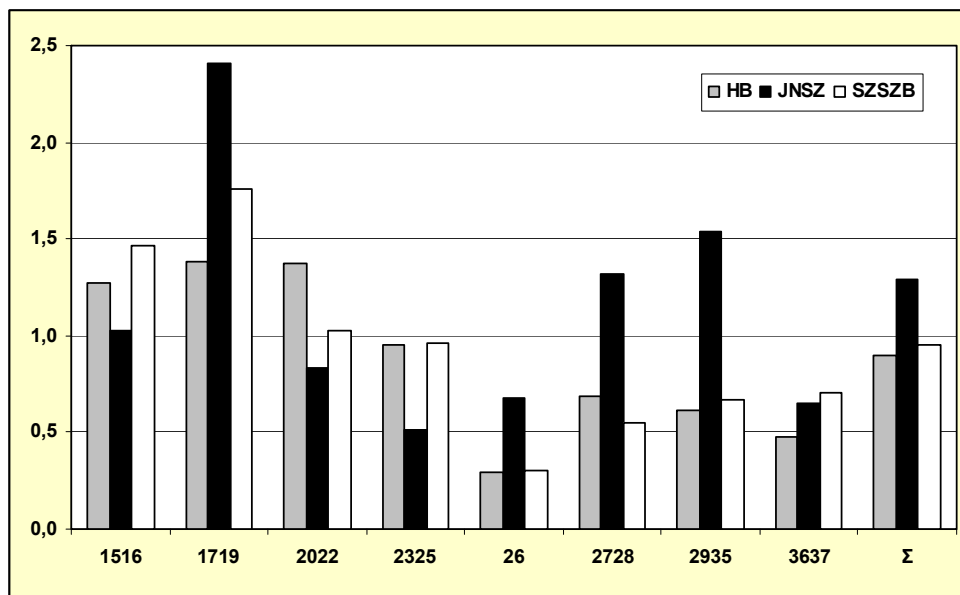
3.1.5. ábra: Az egyes feldolgozóipari ágazatok⁵² jelentősége lokációs hányadosuk nagysága alapján az Észak-alföldi régióban; Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

Jelentős ingadozásokat mutatott, de többnyire szintén országos átlagot felülmúló súllyal szerepelt a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység. A vegyipar és a gépipar több évben is országos átlagot felülmúló részesedéssel bírt a foglalkoztatásban, kilencvenes évek elején-közepén mutatott teljesítményüket azonban később nem tudták megismételni. Hagyományosan az építőanyag-ipar a leginkább alulreprezentált iparág, míg a kilencvenes évek elején szintén háttérszereplő kohászat, fémfeldolgozás jelentősége – kicsit talán meglepő módon – folyamatosan nőtt a régióban (bár ma is kisebb súllyal van jelen az Észak-Alföld gazdaságában, mint az országában) (3.1.5. ábra).

A régió egyes megyéi között 2005-ben is markáns különbségek mutatkoztak a feldolgozóipar és egyes ágainak jelentősége tekintetében. A három megye közül – részben a rendszerváltás előtti időszak örökségeként is – csak Jász-Nagykun-Szolnokban volt felülreprezentált a feldolgozóipar egésze. A textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás, az építőanyag-ipar, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a gépipar lokációs hányadosa ebben a megyében volt a legmagasabb. Az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás és az egyéb feldolgozóipar területén Szabolcs-Szatmár-Bereg, a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység esetében Hajdú-Bihar vezetett, végül a vegyipar lokációs hányadosa közel azonos értéket képviselt Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyében (3.1.6. ábra).

⁵² 1516: élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás; 1719: textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás; 2022: fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység; 2325: vegyipar; 26: építőanyag-ipar; 2728: kohászat, fémfeldolgozás; 2935: gépipar; 3637: egyéb feldolgozóipar.

Jellemző, hogy az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás, valamint a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás súlya mindhárom megyében országos átlag feletti volt. A fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység csak Hajdú-Biharban és Szabolcs-Szatmár-Beregben, a kohászat, fémfeldolgozás, illetve a gépgyártás csak Jász-Nagykun-Szolnok megyében múlta felül 2005-ben az országos átlagértéket. Végül, három iparág egyik megyében sem mutatott felülreprezentáltságot az országos viszonyokhoz képest (3.1.6. ábra).

3.1.6. ábra: Az egyes feldolgozóipari ágazatok jelentősége lokációs hányadosuk nagysága alapján az Észak-alföldi régió megyéiben (2005);
Forrás: KSH adatai alapján saját számítás

Az észak-alföldi ipar országon belüli helyzetének bemutatása nem lenne teljes az ipar szerkezeti megújulásában kiemelkedő szerepet játszó, zöldmezős beruházások nagy részét fogadó *ipari parkok*⁵³ mutatói nélkül. 2006 végén, a Magyarországon működő 179 ipari park mintegy 14,5%-a kötődött az Észak-Alföldre, s ez az arány alig maradt el a régió népességének súlyától. A régió ipari parkjainak többségét ugyanakkor szerény gazdasági teljesítmény jellemezte 2005-ben (3.1.6. melléklet). Az ipari parkok száma és a területükön realizált árbevétel tekintetében negyedik helyen állt a régió. Előbbi mutató terén Közép-Magyarország, a Dél-Alföld és a Közép-Dunántúl előzte meg, utóbbi esetben az országos teljesítmény bő 45%-át adó Közép-Dunántúl, a közel 20%-os részesedésű

⁵³ Az ipari parkokban nem feltétlenül csak ipari tevékenységek telepednek meg, ezért az ott nyilvántartott gazdasági tevékenységek volumene nem teljesen azonos a bennük működő ipar – és azon belül a feldolgozóipar – teljesítményével.

Nyugat-Dunántúl, valamint a csaknem 11%-os súlyú Észak-Magyarország után következett, mintegy 9%-os teljesítményével. Az ipari parkokban működő vállalkozások és a foglalkoztatottak száma tekintetében ugyanakkor, 9-10%-os részesedésével – mindkét esetben csak a Dél-Dunántúlt megelőzve – utolsó előtti pozíciót foglalt el a régió (3.1.4. táblázat).

3.1.4. táblázat: Az ipari parkokhoz kötődő gazdasági teljesítmény régiók közti megoszlása (2005 - %); Forrás: GKM Innovációs és K+F Főosztályának adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4
Közép-Magyarország	16,76	19,10	10,02	7,51
Közép-Dunántúl	16,20	18,03	30,58	45,52
Nyugat-Dunántúl	12,29	11,48	22,13	19,24
Dél-Dunántúl	9,50	7,19	5,42	2,36
Észak-Magyarország	13,97	17,83	13,83	10,93
Észak-Alföld	14,53	10,74	8,92	8,95
Dél-Alföld	16,76	15,62	9,10	5,50
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00

1. Az ipari parkok száma (db); 2. Az ipari parkokban működő vállalkozások száma (db); 3. Az ipari parkokban foglalkoztatottak száma (fő); 4. Az ipari parkokban működő vállalkozások nettó árbevétele (millió Ft);

Miután az Észak-Alföld a legnépesebb vidéki régió, könnyen belátható, hogy az ipari parkok népességszámra vetített adatai terén még kedvezőtlenebb lenne az elénk tárulkozó kép. A régió 22 ipari parkkal rendelkező települése közül 2005-ben a betelepült vállalkozások száma alapján Debrecen, a foglalkoztatottak száma tekintetében Nyíregyháza, míg az árbevétel nagysága szerint Jászfényszaru, Debrecen és Nyíregyháza fért be az ipari parkkal rendelkező hazai települések első tizedébe (3.1.5. melléklet). 2006-ban összesen 320 vállalkozás működött a régió ipari parkjaiban, a legtöbb Debrecenben, Szolnokon, Berettyóújfaluban, Mátészalkán és Nyírbátorban. Az ipari parkokban foglalkoztatottak létszáma meghaladta a 19.000 főt (ez összesen is kevesebb volt, mint az előző évben Székesfehérvár 6 ipari parkjában együttvéve).

A legtöbb foglalkoztatott Debrecenben, Nyíregyházán, Jászárokszálláson, Jászfényszarun és Mátészalkán dolgozott ipari parkokban. A régió ipari parkjaiban működő cégek éves nettó árbevétele 2006-ban meghaladta a 786 milliárd Ft-ot (ez kevesebb volt, mint Székesfehérvár vagy Komárom előző évi adata egymagában). A legnagyobb éves nettó árbevételt Jászfényszarun, Nyíregyházán, Debrecenben, valamint Jászárokszálláson regisztrálták (3.1.6. melléklet). Jászfényszarun a Samsung TV-készülékeket, monitorokat előállító gyára, Nyíregyházán elsősorban a Flextronics, az Electrolux és a Jász-Plasztik, Debrecenben – többek között – a National Instruments, valamint az FAG, Jászárokszálláson a hűtőgépgyártásban érdekelt Carrier CR és Bundy, valamint az autóalkatrész-gyártó ArvinMeritor

Emissions Technologies (tehát döntően feldolgozóipari vállalkozások) teljesítménye állt a kiemelkedő mutatók háttérében.

Az észak-alföldi ipar elmúlt másfél évtizedben mutatott növekedésére tehát az országos átlagtól – illetve régiók többségétől – elmaradó dinamika és fejlettségi mutatók, továbbá alacsony termelékenység jellemző. A régió méretéből fakadóan, ipara viszonylag jelentős súlyt képvisel az országban, az ágazat régió gazdaságán belüli jelentősége nem tér el lényegesen az országos mutatóktól. Az észak-alföldi gazdaságban a feldolgozóipar egésze valamelyest felülreprezentált az országos átlaghoz képest, de az alacsony hozzáadott értéket termelő ágazatok dominálnak szerkezetében. Az országban vezető szerepet játszó gépipar egyedül Jász-Nagykun-Szolnok megyében számít erősnek. Az ipar szerkezetváltásában, rendszerváltás utáni dinamizálásában fontos szerepet játszó ipari parkok jelentősége elmarad a magyarországi régiók többségétől, kiemelkedő teljesítményt mindössze két megyeszékhely – Nyíregyháza és Debrecen –, valamint két kisváros – Jászfényszaru és Jászarokszállás ipari parkjai tudtak felmutatni. A régió ipari teljesítményének háttérében döntően a külföldi működő tőke szerényebb érdeklődése, csekélyebb beruházási teljesítménye áll, itt leírt helyzete nem igazán mutat változást a korábbi vizsgálatok eredményeihez képest.

3.2. Az észak-alföldi kisvárosok gazdasága

Nemcsak az ipar, de – mintegy sugallván a két tényező összekapcsolódását – a gazdaság egészének teljesítménye alapján is az utolsók közé sorolható az Észak-alföldi régió Magyarországon (SALAMIN G. 2004): 2005-ben a bruttó hazai termék egy főre jutó értéke a Budapest nélkül számított megyei átlag 83%-át érte el az Észak-Alföldön, s ezzel a régió – néhány százalékkal elmaradva a többi kelet-magyarországi régió teljesítményétől – utolsó helyen állt. Az országos viszonylatban gyenge átlagteljesítmény háttérében ugyanakkor *jelentős településállományon belüli differenciák* vannak.

Az Észak-alföldi régió hatvan mai *kisvárosa a régió egészétől elmaradó dinamikát* mutatott a gazdasági transzformáció által kiváltott krízist követő időszakban. Miközben a három megyeszékhely bruttó hozzáadott értékben kifejezett, összesített gazdasági teljesítménye folyó áron több mint hétszeresére, a 2005-ben is községi jogállású települések hasonló mutatója közel tizenötszörösére növekedett a vizsgált időszakban, a régió településhálózatának gerincét alkotó településkategória növekménye nem érte el a hatszoros értéket (3.2.1. táblázat).

Az export árbevétel esetében ugyanakkor gyakorlatilag nem volt különbség a megyeszékhelyek és a többi városi rangú település növekedésében, csak a községek dinamikája haladta meg a régió átlagát. Valamennyi településkategória esetében lényeges nagyobb volt az export árbevétel növekedési üteme, mint a bruttó hozzáadott értéké, amiből a régió gazdaságának – ország egészéhez hasonló – növekvő exportorientációjára lehet következtetni (3.2.2. táblázat).

3.2.1. táblázat: A bruttó hozzáadott érték nagysága⁵⁴ az Észak-alföldi régióban településkategóriánként (folyó áron, az 1992. évi érték %-ában); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
1	117	163	257	314	557	622	725
2	108	169	277	334	504	564	567
3	127	295	403	449	813	1 005	1 432
4	114	172	272	329	548	617	694

1. Megyeszékhelyek; 2. Közép- és kisvárosok; 3. Egyéb települések; 4. Régió egésze

3.2.2. táblázat: Az export árbevétel nagysága⁵⁵ az Észak-alföldi régióban településkategóriánként (folyó áron, az 1992. évi érték %-ában); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
1	119	257	398	514	765	1 064	1 154
2	102	178	350	596	905	1 059	1 149
3	94	408	482	625	1 101	1 323	2 187
4	110	230	381	556	843	1 076	1 205

1. Megyeszékhelyek; 2. Közép- és kisvárosok; 3. Egyéb települések; 4. Régió egésze

A városi ranggal nem rendelkező települések mindkét mutató esetében megfigyelhető dinamikus növekedése mindenképp az alacsony bázis számlájára írható, amit megerősít e településkör rendkívül alacsony részesedése is (3.2.3 – 3.2.4. táblázat). Feltűnő továbbá a három megyeszékhely gazdasági túlsúlya, hiszen a vizsgált időszak egészében nagyobb súlyt képviseltek, mint a régió összes többi – több mint 380 – települése együttesen (a székhely szerint nyilvántartott adatok ugyanakkor – jelentős gazdasági irányító funkcióiknak köszönhetően – vélhetően valamelyest túldimenzionálják jelentőségüket).

A kisvárosok gazdasági súlya érezhetően csökkent a régió belül a bruttó hozzáadott érték tükrében, illetve – egy ezredforduló táján tapasztalható kicsúcsosodás ellenére – lényegében nem változott az export árbevétel vonatkozásában 1993 és 2005 között. A két táblázat adatainak összevetéséből az is megállapítható, hogy a bruttó hozzáadott érték egységére számított export árbevétel nagysága alapján a kilencvenes évek végétől a régió *kisvárosi gazdasági* számitanak a *leginkább exportorientáltak* (3.2.3. – 3.2.4. táblázat).

⁵⁴ A rendelkezésre álló adat kétszeresen nem képes az egyes városokban folyó gazdasági tevékenységek volumenének maradéktalan kifejezésére: egyrészt csak a helyi székhelyű cégek, másrészt csak a társasági adózás kiemelt vállalkozásainak adatait tartalmazza. A figyelembe vett vállalati kör ráadásul évről-évre is változott (többnyire gyarapodott), így a különböző évek adatainak háttérben eltérő számú cég teljesítménye áll.

⁵⁵ A bruttó hozzáadott értéknél leírtak erre a mutatóra is érvényesek.

3.2.3. táblázat: Az egyes településkategóriák részesedése a régióban realizált bruttó hozzáadott értékből (%); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
1	55	51	51	51	55	54	56
2	39	41	42	42	38	38	34
3	5	8	7	7	7	8	10
4	100	100	100	100	100	100	100

1. Megyeszékhelyek; 2. Közép- és kisvárosok; 3. Egyéb települések; 4. Régió egésze

3.2.4. táblázat: Az egyes településkategóriák részesedése a régióban realizált export árbevételből (%); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
1	55	57	53	47	46	51	49
2	40	34	40	47	47	43	42
3	4	9	7	6	7	6	9
4	100	100	100	100	100	100	100

1. Megyeszékhelyek; 2. Közép- és kisvárosok; 3. Egyéb települések; 4. Régió egésze

A három elkülönített településkategória helyi gazdaságának – bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó nagysága alapján meghatározott – *fejlettségét* vizsgálva megállapítható, hogy a *kisvárosok csoportja köztes helyet* foglal el a kiemelkedő fejlettségű három megyeszékhely és a városi ranggal nem rendelkező települések között. Jellemző ugyanakkor, hogy a megyeszékhelyek – és a városi ranggal nem rendelkező települések – az időszak egészében erősítették régiós átlaghoz viszonyított pozíciójukat, miközben a *kisvárosok helyzete romlott*: kilencvenes évek közepi-végi régiós átlag feletti értékeik 2005-ben mintegy 15%-kal maradtak el attól (3.2.5. táblázat). E megállapítás tartalma egybecseng az alföldi településrendszer fejlődését vizsgáló tanulmányok (CSATÁRI B. 2002; KISS J. 2003) kisvárosok leszakadását regisztráló eredményeivel.

Az export árbevétel egy lakosra jutó értéke alapján is a megyeszékhelyek vezetnek a régióban, de kiemelkedésük kevésbé markáns. Miközben a nem városi rangú települések helyzete nagyjából hasonló a bruttó hozzáadott érték esetében leírtakhoz, a kisvárosok pozíciója – alátámasztva e városgazdaságok összességében nagyobb exportorientáltságáról tett kijelentésemet – a korábban ismertett viszonyokhoz képest lényegesen jobb, e mutatójuk az ezredforduló után is meghaladta a régiós átlagot (3.2.6. táblázat).

3.2.5. táblázat: Az egyes településkategóriák gazdaságának fejlettsége a bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó nagysága alapján (a régiós átlag %-ában); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
1	204	195	195	199	212	210	217
2	98	101	105	104	95	94	85
3	17	25	21	20	21	23	30
4	100	100	100	100	100	100	100

1. Megyeszékhelyek; 2. Közép- és kisvárosok; 3. Egyéb települések; 4. Régió egésze

3.2.6. táblázat: Az egyes településkategóriák gazdaságának fejlettsége az export árbevétel egy lakosra jutó nagysága alapján (a régiós átlag %-ában); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

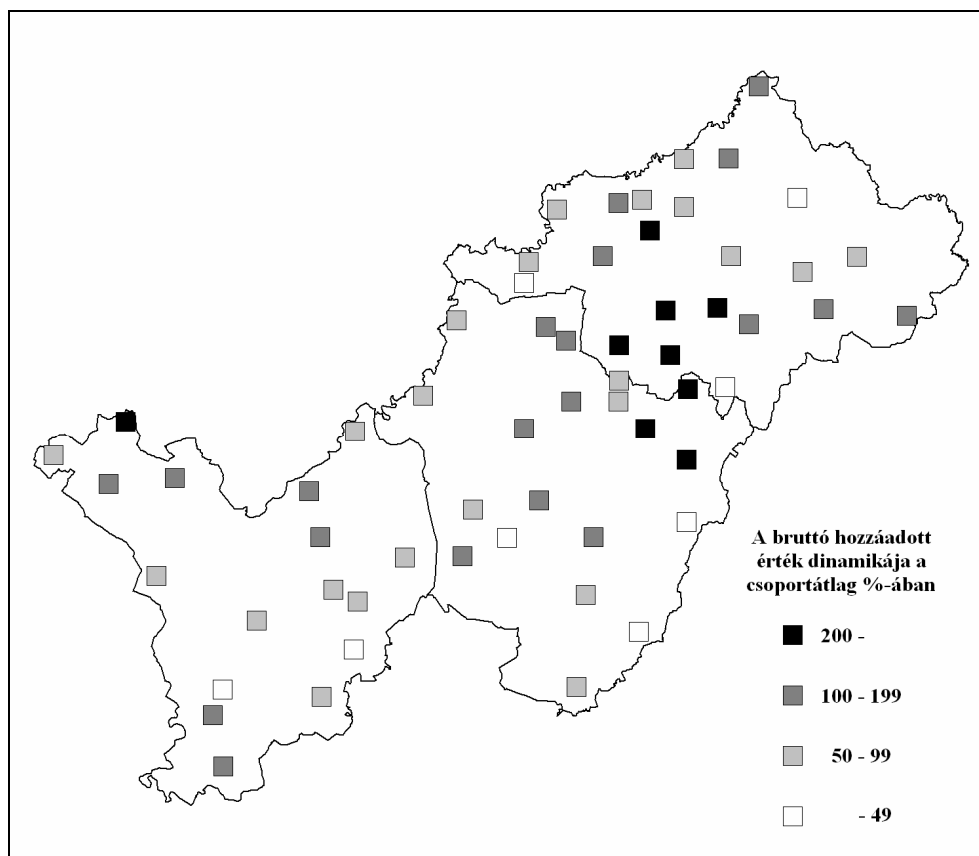
	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
1	204	219	206	183	180	196	189
2	100	84	100	116	116	107	104
3	13	27	19	17	20	19	27
4	100	100	100	100	100	100	100

1. Megyeszékhelyek; 2. Közép- és kisvárosok; 3. Egyéb települések; 4. Régió egésze

A hatvan közép- és kisváros mind az egyes városgazdaságok súlya, mind a növekedés dinamikája tekintetében meglehetősen differenciált csoportot alkot. Miközben népességszám alapján a legnagyobb és legkisebb város között mintegy tizenötszörös különbség mutatkozott, a legnagyobb és a legkisebb gazdaság közti differencia a bruttó hozzáadott érték millió forintban kifejezett nagysága alapján több mint 400-szoros volt 2005-ben. Az 1993 és 2005 közötti időszakban, a bruttó hozzáadott értékben, valamint az export árbevételben kifejezett gazdasági teljesítmény városok közti megoszlása egyaránt egyenlőtlenebbé vált. A Hirschman-Herfindahl index és a Hoover-index kiszámolt értékei⁵⁶ szerint az export árbevétel nagysága valamennyi évben nagyobb vizsgált városállományon belüli differenciákat mutatott, mint a bruttó hozzáadott érték, és egyenlőtlenségeinek növekedési üteme is nagyobb volt a kutatózott időszakban (3.2.1 – 3.2.2. melléklet).

⁵⁶ A Hirschman-Herfindahl index egy vizsgált jelenség területi egységek közötti megoszlását viszonyítja a teljesen egyenletes eloszláshoz. A Hoover-index a vizsgált attribútum eloszlását egy másik jellemző – esetünkben a lakónépesség – területi megoszlásához hasonlítja. Minél magasabb értékeket vesznek fel a kiszámolt mutatók, annál koncentráltabb a vizsgált teljesítmény városok közti megoszlása, illetve annál nagyobb eltéréseket mutat a népességszám területi mintázatától (a mutatók kiszámításának módját, részletesebb jellemzését ld. NEMES NAGY J. 1980; NÉMETH N. 2005; alkalmazásának egy példáját SJÖBERG, Ö. – SJÖHOLM, F. 2004).

Az egyes városgazdaságok *differentiált fejlődési pályát* futottak be 1993 és 2005 között. Igazán jelentős – a csoportátlag kétszeresét meghaladó mértékű – gyarapodást az *alacsony bázisról induló kisebb városok* tudtak elérni. E települések között nem volt olyan, amely 1993-ban gazdaságának mérete alapján felülmúlta volna a csoportátlag felét: sőt, Hajdúsámson, Nyíradony, Balkány, Máriapócs és Kemece gazdaságának bruttó hozzáadott értékben kifejezett nagysága a csoportátlag 10%-át sem érte el (3.2.1. ábra).

3.2.1. ábra: A vizsgált városok helyi székhelyű gazdaságának dinamikája 1993 és 2005 között a bruttó hozzáadott érték nagysága alapján (folyó árakon számolva, a csoportátlag %-ában); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

A nagyvárosok közelségének – ezáltal a földrajzi elhelyezkedés és az agglomerációs előnyök – jelentőségét mutatja, hogy a *dinamikusabb települések területi koncentrálódása* figyelhető meg *Debrecen és Nyíregyháza környékén*. A kiemelkedő dinamikájú kilenc város közül csupán Jászárokszállás helyezkedik el távolabb e nagyvárosoktól. Az éllovas városokra – Jászárokszállás kivételével – egyúttal az is jellemző, hogy valamennyien növelték lakónépességüket a vizsgált

időszakban (a hatvan város közül a Debrecen környéki szuburbanizáció kitüntetett célterületének számító Hajdúsámsonban volt legnagyobb a lakónépesség növekedésének üteme, lélekszáma 2005-ben meghaladta az 1993. évi 145%-át). Figyelemre méltó a hasonló fejlődési alapokról induló, Debrecenhez (és Nyíregyházához) viszonylag közel fekvő hajdú- és a nagyvárosoktól távolabb fekvő nagykun városok dinamikájában mutatkozó eltérés is (3.2.1. ábra).

1993 és 2005 között ugyanakkor nyolc város – Kaba, Martfű, Tiszavasvári, illetve Biharkeresztes, Létavértes, Nyírlugos, Vásárosnamény és Túrkeve – gazdasági teljesítményének dinamikája a *csopotátlag felét sem érte el* (3.2.1. ábra). Az első három település 1993-ban a legnagyobb városgazdaságok közé tartozott: helyzetük látványos gyengülése (mindhárom település bruttó hozzáadott értéke folyó áron is kisebb volt 2005-ben, mint 1993-ban) részben tényleges leépülési folyamatokkal, (pl. Kaba cukoripara), részben egyes helyi székhelyű vállalkozások szervezeti átalakulásával, külső központ alá rendelődésével (pl. Martfű növényolaj- és sörgyártása, Tiszavasvári gyógyszergyártása) – tehát „statisztikai hatással” – magyarázható.⁵⁷

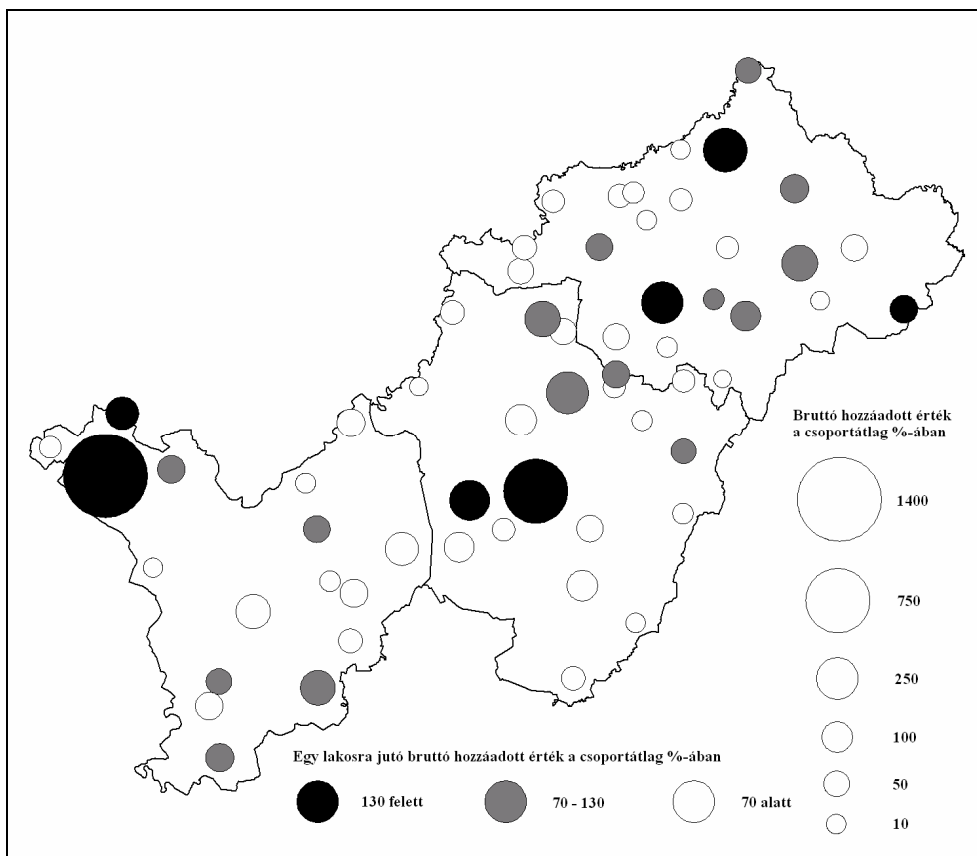
Viszonylag szoros *kapcsolat* mutatkozik a *bruttó hozzáadott érték és az export értékesítés dinamikája között*. A negyvenhét, exportárbevétellel 1993-ban és 2005-ben egyaránt rendelkező város közül öt esetében haladta meg a bruttó hozzáadott érték növekedése a csoportátlag kétszeresét, közülük négy település (Nagykálló, Nyíradony, Újfehértó és Balkány) export árbevételének gyarapodása is átlag kétszerese feletti ütemet mutatott.

Az 1993 és 2005 között megfigyelt polarizációs folyamatok eredményeként csökkent a vizsgált városállományon belül *átlag feletti súlyú gazdaságok* száma. Az erőviszonyok viszonylagos stabilitását mutatja ugyanakkor, hogy a 2005-ben élbolyba tartozó városok háromnegyede – Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Jászberény, Karcag, Kisvárd, Mátészalka, Mezőtúr, Nádudvar és Törökszentmiklós – már 1993-ban is kiemelkedő súlyúnak számított. A legnagyobb méretű városgazdaságok általában a *legnépesebb városokhoz* kötődtek (ezt a tendenciát erősítette Balmazújváros időközbeni csoportba kerülése is). Csak az országos szinten is jegyzett mezőgazdasági nagyvállalatok székhelyeként ismert Nádudvar, illetve a vezető kisvárosok közé újonnan bekerült, ipari parkjában prosperáló gépipari vállalkozásokat letelepített Jászárokszállás, továbbá a Benetton helyi leányvállalata révén jelentős ruházati iparral bíró Nagykálló lélekszáma volt kisebb (3.2.2. ábra).

Jászberény és Hajdúszoboszló tűnt ki leginkább 2005-ben a hatvan város mezőnyéből: együttes súlyuk 1993 és 2005 között szűk 23%-ról 35% fölé nőtt. Jászberény a hatvan város bruttó hozzáadott értékben kifejezett teljesítményének egymaga több mint egyötödét jegyezte, gazdasági fölényének háttérében – a

⁵⁷ Miután a bruttó hozzáadott érték nyilvántartása – a korábban leírtaknak megfelelően – a vállalkozások székhelye és nem a termelő tevékenység tényleges helye szerint történik, a városok teljesítmény-csökkenésének háttérében egy-egy jelentősebb – korábban helyinek számító – cég székhelyének megváltozása is állhat.

háztartási gépgyártás kiemelkedő hazai központjaként – egyértelműen a feldolgozóipar állt. Hajdúszoboszló kedvező statisztikáit ugyanakkor döntően az a tény eredményezte, hogy a település a regionális gázzolgáltató vállalat székhelye, így a régió legnagyobb árbevételű, de tevékenységét szinte egész Kelet-Magyarországon folytató cégének teljesítménye ott került kimutatásra.⁵⁸

3.2.2. ábra: A vizsgált városgazdaságok mérete 2005-ben a bruttó hozzáadott érték nagysága alapján (a csoportátlag %-ában); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

⁵⁸ Hajdúszoboszló mellett – ellenkező előjellel – Jászfényszaru példája mutatja legszembetűnőbben a tényleges gazdasági tevékenységek és a felhasznált – székhely szerinti – statisztikai adatok anomáliáit. Miközben a régió egyik legnagyobb volumenű értéktermelő tevékenysége 2005-ben a jászági kisváros ipari parkjában folyt, az a település bruttó hozzáadott értékének és export árbevételének nagyságában nem jelent meg. Ennek oka az, hogy az odatelepült Samsung Electronics Magyarországon bejegyzett székhelye Budapesten van. Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy a jászberényi székhelyű Electrolux adataiban is megjelent már 2005-ben a Nyíregyházán átadott új üzem teljesítménye.

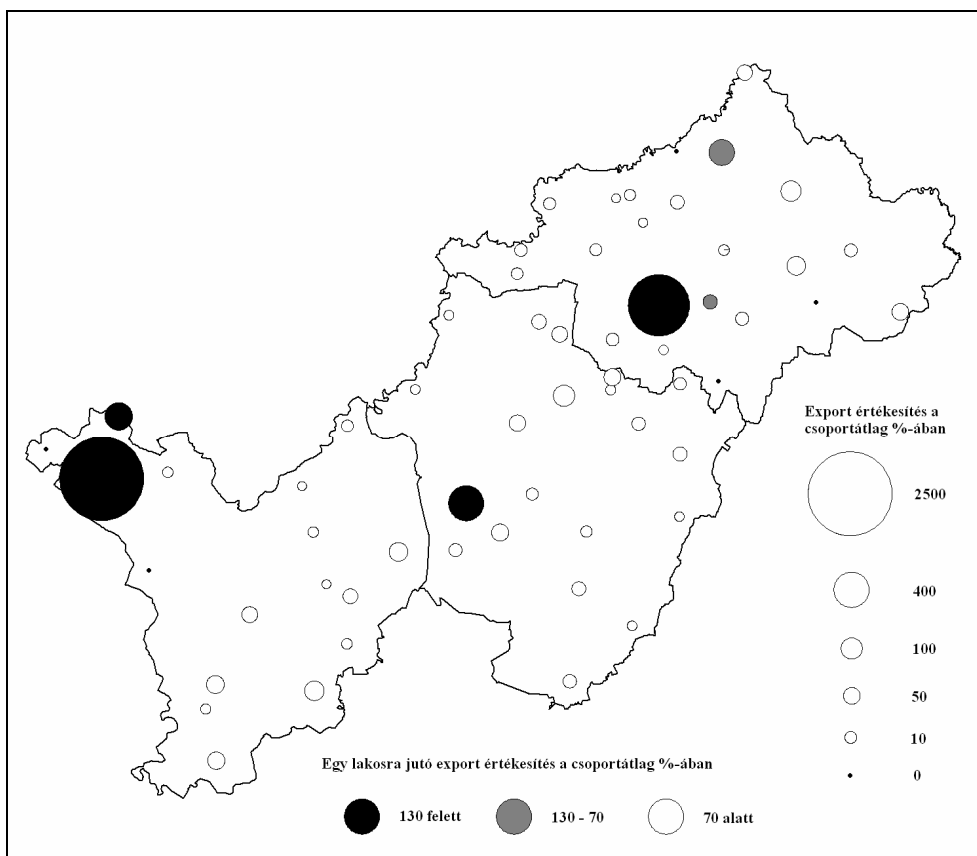
Egyes nagyméretű városgazdaságok – így Nádudvar, Karcag, Mátészalka, Mezőtúr és Törökszentmiklós – kiemelkedő pozíciójában meghatározó szerepet játszottak az *örökölt adottságok*, hiszen a vizsgált időszakban csoportátlagtól elmaradó dinamikát mutatott növekedésük. Balmazújváros, Nagykálló és Jászárokszállás ugyanakkor alapvetően 1993 és 2005 között *felmutatott dinamizmusának* köszönheti helyét, hiszen 1993-ban a bruttó hozzáadott érték nagysága Balmazújvárosban csak az akkori csoportátlag 60%-át, Nagykállóban a felét, Jászárokszálláson az egynegyedét sem érte el. Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Jászberény és Kisvárdá korábbi helyzetéből és rendszerváltás után felmutatott dinamikájából egyaránt profitált.

A *városgazdaságok lakónépességhez viszonyított relatív nagysága*⁵⁹2005-ben a települések közel kétharmada esetében nem érte el a csoportátlag 70%-át: mindössze hét település – Jászberény, Jászárokszállás, Nádudvar, Hajdúszoboszló, Nagykálló, Kisvárdá és Csenger – mutatott kiemelkedő teljesítményt (közülük egyedül Csenger nem tartozott a legnagyobb városgazdaságok közé) (3.2.2. ábra).

Az *export értékesítés városok közti megoszlásának* szélsőségesebbé válását mutatja, hogy miközben 1993-ban még tizenhárom, 2005-ben már csak hat település – Jászberény, Nagykálló, Nádudvar, Jászárokszállás, Kisvárdá és Hajdúböszörmény – exportja haladta meg a vizsgált települések átlagát (3.2.3. ábra). E települések kétharmada már 1993-ban is átlag feletti teljesítményt mutatott: csupán Nagykálló és Jászárokszállás előretörése volt újabb keletű, esetükben tehát a bruttó hozzáadott értékben és az export árbevételben kifejezett teljesítmény növekedése egyértelműen összekapcsolódott. Az export koncentrátságára jellemző, hogy a hatvan város összes kivitelének több mint 40%-át Jászberény, további több mint 20%-át pedig Nagykálló adta 2005-ben. Az export árbevétel lakónépességhez viszonyított nagysága csak a négy legnagyobb exportot lebonyolító településen haladta meg a csoportátlagot (3.2.3. ábra). A kivitel vizsgált városállományon belüli jelentős koncentrátságára már egy korábbi publikációmban (MOLNÁR E. 2005) is felhívtam a figyelmet.

További jellemzője a vizsgált városgazdaságoknak, hogy a *kiemelkedő teljesítmények háttérében is többnyire egy-két cég mutatói* keresendők. 2005-ben például az egykori Lehel Hűtőgépgyárat privatizáló Electrolux adta a jászberényi székhelyű vállalkozások nettó árbevételének bő 50%-át, export árbevételének 85%-át. A második legnagyobb hajdúszoboszlói gazdaság esetében a Tiszántúli Gázszolgáltató adta a vállalkozások nettó árbevételének több mint 80%-át, a második legnagyobb exportőr Nagykálló esetében, pedig a helyi székhelyű vállalkozások nettó árbevételének bő 80%-a, az export 95%-a származott a Benetton helyi bejegyzésű leányvállalatától.

⁵⁹ E mutató nem pusztán a városgazdaságok – székhely szerinti adatok alapján leszűrhető – fejlettségére utal, de egyúttal azok környék gazdasági életében – foglalkoztatási - értéktermelési központként – betöltött szerepét is mutatja.

3.2.3. ábra: A vizsgált városgazdaságok mérete 2005-ben az export értékesítés nagysága alapján (a csoportátlag %-ában); Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

A bruttó hozzáadott érték és különösen az export értékesítés kiugró értékei háttérben – a fenti példák tükrében, megerősítvén a kiinduló feltételezés igazságtartalmát – jelentős részben az *ipar teljesítményének területi különbségei* sejthetőek. E feltevésből kiindulva megvizsgáltam, hogy a kisvárosok összessége esetében milyen kapcsolat mutatkozik a feldolgozóiparban foglalkoztatottak száma, valamint a gazdaság bruttó hozzáadott értékben kifejezett teljesítménye között. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a kapcsolat szorosságát ebben az esetben nemcsak az iparban előállított bruttó hozzáadott érték, valamint az összes bruttó hozzáadott érték viszonya határozza meg, hanem az is, hogy az ipar bruttó hozzáadott értéke háttérben mekkora volumenű munkaerő-felhasználás áll (termelékenységben rejlő különbségek).

E megállapítás fényében nem is rossz eredmény, hogy a helyi székhelyű *feldolgozóipari foglalkoztatás* fajlagos jelentősége, valamint a helyi székhelyű *gazdaság* bruttó hozzáadott értékben kifejezett fajlagos *fejlettsége* között közepes – közel 61%-os – korreláció mutatkozott 2005-ben. A városok a továbbiakban

mindkét mutató alapján három – magas, átlagos vagy alacsony – kategóriába kerültek besorolásra. Bár az „átlagos” kategória határait viszonylag tágan határoztam meg (a csoportátlag 130 és 70%-a között teljesítő települések kerültek bele) a vizsgált városoknak mindkét esetben csak egynegyede soroltatott e csoportba. Mindkét mutató esetében a települések kevesebb, mint 10%-a produkált magas értékeket, míg a kétszeresen is alacsony teljesítményt nyújtók a vizsgált városok 45%-át adták. A települések felállított kategóriák szerinti megoszlása a vizsgált településkör dinamizmusának kelet-magyarországi városállomány egészére is jellemző szigetszerűségére hívja fel a figyelmet. A két felhasznált paraméter összefüggésének bizonyítéka ugyanakkor, hogy a vizsgált hatvan város közel kétharmada a táblázat átlója mentén elhelyezkedő (magas-magas, átlagos-átlagos, valamint alacsony-alacsony) kategóriákban foglalt helyet (3.2.7. táblázat).

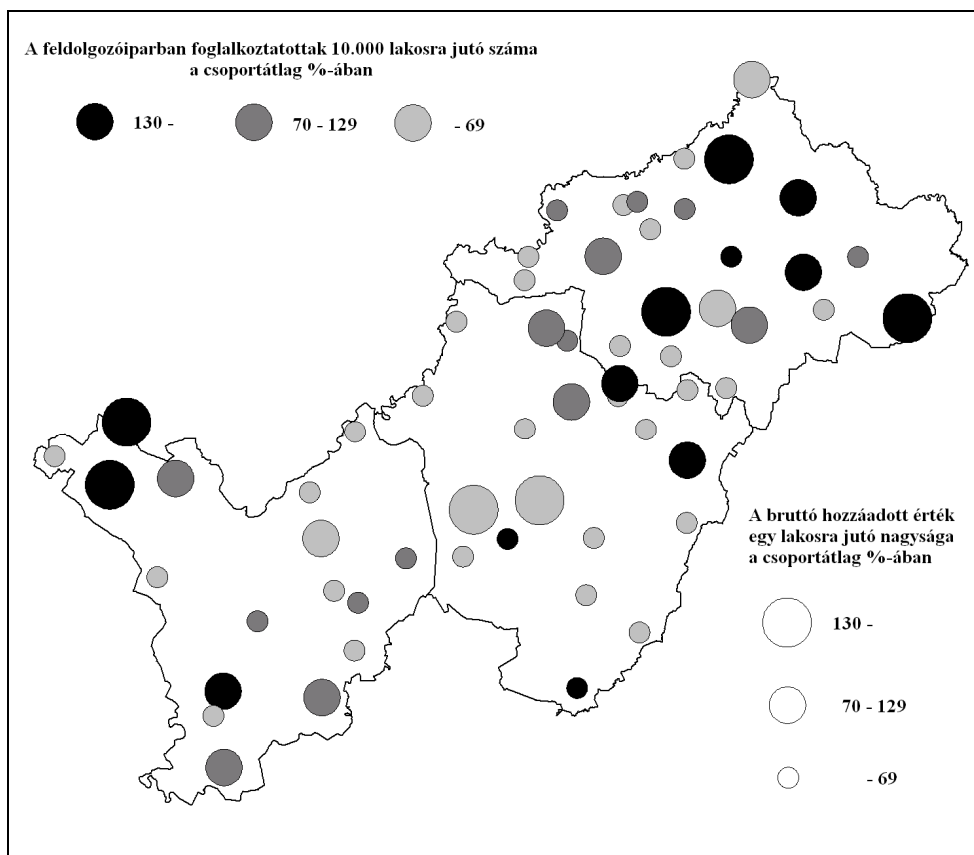
3.2.7. táblázat: Az észak-alföldi közép- és kisvárosok fajlagos gazdasági teljesítmény és feldolgozóipar jelentősége szerinti megoszlása (%); Forrás: KSH Cég-Kód-Tár (2006/3) és TEIR adatai alapján saját számítás

		1000 lakosra jutó feldolgozóiparban foglalkoztatott			
		Magas	Átlagos	Alacsony	Σ
1000 lakosra jutó bruttó hozzáadott érték	Magas	8	0	3	12
	Átlagos	8	12	5	25
	Alacsony	5	13	45	63
	Σ	22	25	53	100

Mindkét mutató szerint a kiemelkedő városok közé került Jászberény, Nagykálló, Kisvárd, Jászárokszállás és Csenger. Elvonatkoztatva az „átlagos” kategória határainak önkényes megvonásától, leginkább azoknak a városoknak a helyzete feltűnő, ahol a feldolgozóipari foglalkoztatás és bruttó hozzáadott érték alapján elvégzett besorolás kétkategóriányi különbséget mutat. Komádi, Baktalórántháza és Kaba esetében a magas ipari foglalkoztatottság alacsony értéktermeléssel, míg Hajdúszoboszló és Nádudvar esetében az alacsony ipari foglalkoztatottság magas értéktermeléssel párosult (3.2.4. ábra). Előbbiek helyzete feldolgozóiparon belüli tényezővel, az alacsony hozzáadott értéket produkáló termelés dominanciájával, utóbbiaké a feldolgozóiparon kívüli szektorokba (mezőgazdaság, szolgáltató szektor) tartozó vállalkozások helyi gazdasági szerkezetben betöltött jelentős szerepével magyarázható.

Végül, *hol helyezkednek el az észak-alföldi kisvárosok az ország településállományán belül, gazdaságuk nagysága alapján?* A bruttó hozzáadott érték nagysága alapján 2005-ben a három megyeszékhely mellett Jászberény, Hajdúszoboszló, Kisvárd, Hajdúböszörmény, Nagykálló és Nádudvar, míg az export árbevétel nagysága szerint – ismét a három megyeszékhely mellett – Jászberény, Nagykálló, Nádudvar, Jászárokszállás és Kisvárd került az ország száz legjelentősebb települése közé. Budapest és a megyei jogú városok figyelmen kívül hagyásával bruttó hozzáadott érték tekintetében Mátészalka, Hajdúnánás,

Mezőtúr és Törökszentmiklós, export árbevétel vonatkozásában Hajdúböszörmény és Vásárosnamény szintén az első száz közé jutott. A legjelentősebb vizsgált városgazdaságnak számító Jászberény országosan a 26. (bruttó hozzáadott érték) és 14. (export árbevétel) – nagyvárosok nélkül – a 10. illetve 9. helyet foglalta el (3.2.3. melléklet). Jellemző, hogy miközben az ország városállományának közel 22%-a található a régióban, a száz legjelentősebb települési gazdaság között – megyeszékhelyekkel együtt – csak 8-9 észak-alföldi várost találtam 2005-ben.⁶⁰

3.2.4. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok típusai a feldolgozóipari foglalkoztatás jelentősége és a gazdaság összteljesítménye alapján; Forrás: TEIR és KSH, Cég-Kód-Tár adatai alapján saját számítás és szerkesztés

⁶⁰ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a legjelentősebb települési gazdaságokat tartalmazó országos listán nemcsak városi jogállású települések szerepelnek. Az Észak-Alföld nem városi jogállású települései közül Timár a bruttó hozzáadott érték teljes, Tószeg és Ebes az export árbevétel nagyvárosok nélkül számolt ranglistáján jutott be az ország száz legjelentősebb települése közé. E tény azt a képet is erősíti, hogy a településméret önmagában nem bizonyult elegendőnek a jó szerepléshez.

A vizsgált közép- és kisvárosok gazdaságát tehát a régió egészétől elmaradó dinamika, az összteljesítményből csökkenő részesedés, valamint az Észak-Alföld átlagát valamelyest alulmúló fejlettség jellemzi. Exportorientáltságuk ugyanakkor – néhány cégnek köszönhetően – meghaladja a régióra jellemző mértéket.

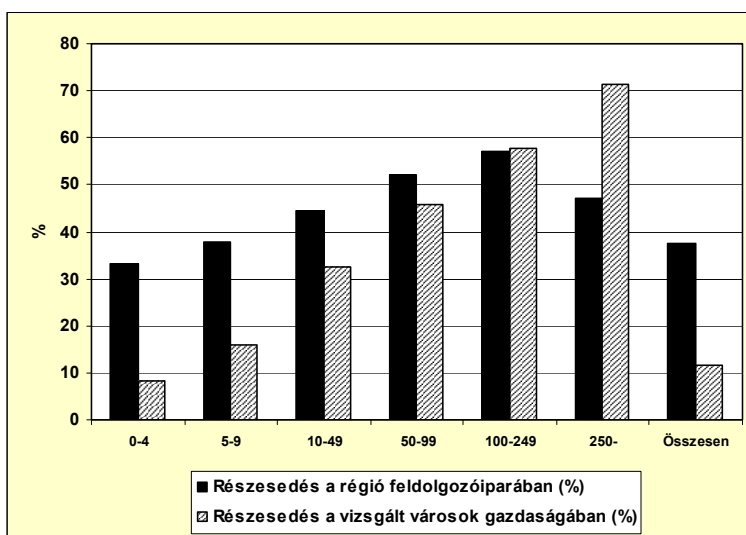
A hatvan város gazdasági teljesítménye növekvő különbségeket mutat. Az egyes magyarországi régiók iparának teljesítményéhez hasonlóan, ezúttal is az export tevékenységek differenciáló szerepe mutatkozik a legmarkánsabbnak: a globális hálózatokba történő bekapcsolódás nagyarányú eltérései a vizsgált városállományon belül is a modernizáció szigetszerűségére hívják fel a figyelmet.

Az egyes városok iparosodottsága és gazdasági fejlettsége között viszonylag szoros kapcsolat mutatkozott. A bruttó hozzáadott érték és az export árbevétel abszolút és fajlagos értékeinek nagysága, valamint dinamikája alapján mindössze három város – Jászberény, Nagykálló és Jászárokszallas – mutatott kivétel nélkül csoportátlag feletti teljesítményt: pozíciójuk egyértelműen a helyi feldolgozóipar növekedésének köszönhető. Nem túlzás ugyanakkor a megállapítás, miszerint a teljes közép- és kisvárosi kör gazdasági teljesítményének jelentős részét néhány város néhány vezető – többnyire feldolgozóipari – vállalkozása adja.

Az észak-alföldi közép- és kisvárosok – a felhasznált székhely szerint nyilvántartott adatok szerint – alulreprezentáltak a legjelentősebb hazai települési gazdaságok körében, ami többségük gazdaságának viszonylagos gyengeségét és / vagy napjainkban is jelentős külső irányítottságát mutatja. E következtetés egybeesik a hazai városállomány egészét érintő vizsgálatok eredményeivel.

4. Az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóipara az ezredfordulón

Az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóipara mind a régió iparán, mind a vizsgált városok gazdaságán belül jelentős, a vállalatok méretének növekedésével egyértelműen gyarapodó súlyt képvisel. A kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások a régió ugyanezen ágazatba tartozó cégeinek összességében mintegy 37-38%-át, a kisvárosok valamennyi társas vállalkozásának 11-12%-át adják. A legnagyobb foglalkoztatók körében ugyanakkor az észak-alföldi feldolgozóipari vállalkozások több mint 50%-a, a kisvárosi cégek 60-70%-a kötődött az ágazathoz (4.1. ábra). Hasonló következtetés fogalmazható meg a vállalkozások árbevétel alapján történő csoportosítása esetében: ezúttal a nagyobb árbevételű kisvárosi feldolgozóipari vállalkozások a régió ugyanezen ágazatba sorolható cégeinek mintegy 45-55%-át, a kisvárosi cégek 35-45%-át tették ki (4.1. melléklet). A nagyvállalatok magyar gazdaságban játszott modernizációs szerepének, kisebb cégekhez viszonyított – általában – nagyobb termelékenységének köszönhetően a feldolgozóipar jelentősége számokban kifejezhető súlyánál is jelentősebb lehet.⁶¹

4.1. ábra: A kisvárosi feldolgozóipari vállalkozások aránya a régió feldolgozóiparában, illetve a vizsgált városok gazdaságában, a cégek foglalkoztatottjainak létszáma szerint (2006 - %); forrás: KSH Cég-Kód-Tár adatai alapján saját számítás

A hatvan kisváros között persze lényeges különbségek mutatkoznak a feldolgozóipari cégek nagyobb vállalkozások kategóriáin belüli súlya tekintetében.

⁶¹ Országos Fejlesztéspolitikai Konceptió, I. rész: A jövőépítés alapjai (Kiindulópontok Magyarország fejlesztéspolitikájához); http://www.kvvm.hu/cimg/documents/96_2005_OGY_hat_OFK_rol.pdf (utolsó letöltés: 2007. november 5.)

E települések közül tizenhárom sem legalább 100 főt foglalkoztató, sem több mint 1 milliárd forintos árbevétellel rendelkező céggel nem bírt 2006-ban. Tizenhét olyan település volt ugyanakkor a hatvan kisváros között, ahol a 100 főnél többet foglalkoztató cégek kizárólag a feldolgozóiparban tevékenykedtek, és további tizennégy város esetében legalább 50%-os volt az ágazat részesedése e nagyságrendi kategóriában. Az egymilliárd forint feletti árbevételű cégek körében kevesebb városban dominált az ágazat: mindössze öt településen volt kizárólagos szerepe, illetve további tizenkilenc helyen legalább 50%-os súlya. A kisvárosok jelentős részének gazdaságában tehát – különösen a legnagyobb foglalkoztatók vonatkozásában – kiemelkedő a feldolgozóipar szerepe. Ez a tény egy foglalkoztatási szempontból (is) hátrányos helyzetű régióban nem lebecsülendő szerepet biztosít az ágazatnak.

A régió iparának és a kisvárosok gazdaságának áttekintése, illetve a kisvárosok feldolgozóiparának e kereteken belüli elhelyezése után – a negyedik fejezetben – az Észak-Alföld hatvan kisvárosának ipara kerül közvetlenül a vizsgálatok fókuszába. Az első alfejezetben részben településsoros ipari foglalkoztatási adatokra, illetve népszámlálási statisztikákra, részben, pedig a KSH Cég-Kód-Tár társas vállalkozásokra vonatkozó adatbázisára építve a kisvárosok (*feldolgozó*)iparának *dinamikáját*, továbbá az ágazat szerepének *városok közti abszolút és relatív különbségeit* vizsgálom. Mely városokban és iparágakban alakultak ki jelentősebb iparági koncentrációk? Történt-e elmozdulás az ipar területiségében az elmúlt években? – E kérdésekre keresek választ.

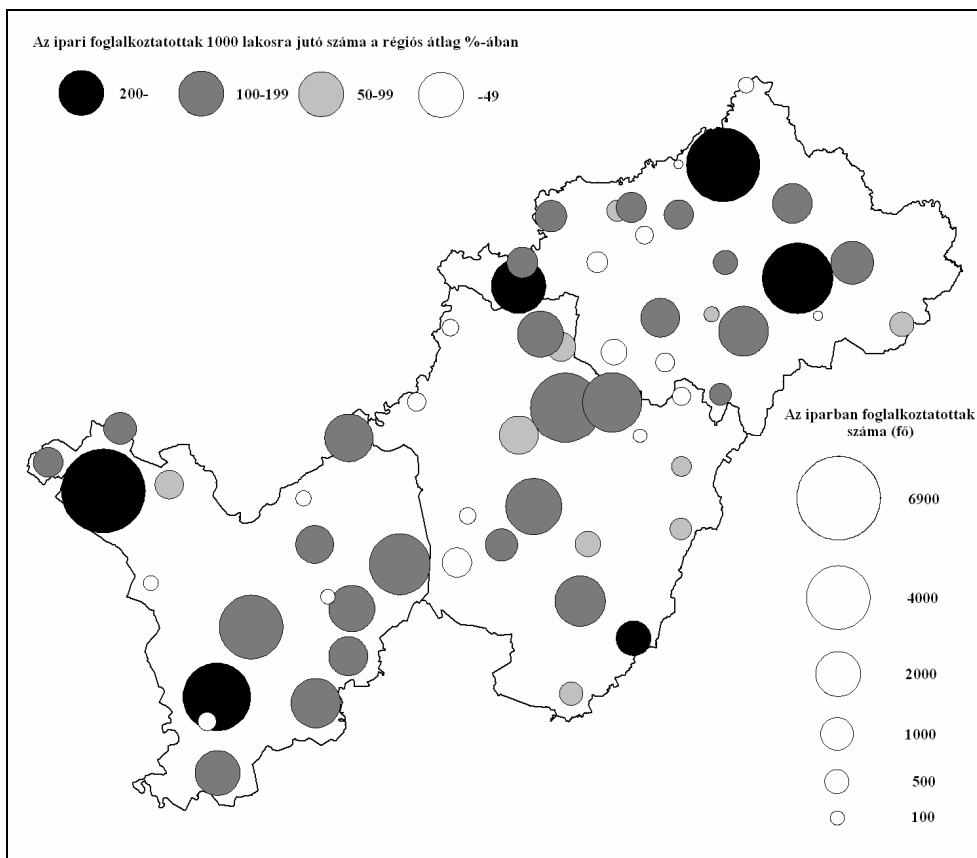
A második alfejezetben ismét a KSH Cég-Kód-Tárára építve az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparának *szerkezeti jellemzői* kerülnek bemutatásra. Szempontjaim: Milyen ágazati és nagyságrendi struktúra jellemzi a kisvárosok feldolgozóiparát? Melyek a kisvárosok feldolgozóiparának dinamikus szegmensei? Milyen szerkezeti hasonlóságok, illetve eltérések mutatkoznak a kisvárosok, illetve a régió (ország) egészének ipara között? Milyen különbségek jellemzik az egyes városok feldolgozóiparának szerkezetét?

4.1. A kisvárosok feldolgozóiparának területi jellemzői

Az ipari foglalkoztatás telephelyek adatait is tartalmazó statisztikai szerint 1990-ben az Észak-Alföld mai kisvárosaiban összesen mintegy 85.000 ipari munkahely működött (a régió népességének 40%-át tömörítő kisvárosok az ipari foglalkoztatottak 53%-át adták).⁶² A vizsgált kisvárosok *iparosodottsága* (iparban foglalkoztatottak lakónépesség számához viszonyított értéke) 1990-ben – köszönhetően a megelőző évtizedek iparorientált városfejlesztésének – meghaladta mind a régió, mind az ország egészének megfelelő mutatóját, miközben elmaradt

⁶² A lakosság bő negyedét tömörítő megyeszékhelyek közel 40%-át bírták a régió ipari munkahelyeinek (e három városban valamivel több, mint 63.000 ipari munkahely volt).

az észak-alföldi megyeszékhelyek átlagától. A kisvárosok közti különbségek számottevőek voltak, huszonöt vizsgált település ipari foglalkoztatása haladta meg az 1000 főt (4.1.1. ábra).

4.1.1. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok iparban foglalkoztatottak száma 1990-ben (fő),⁶³ Forrás: KSH megyei statisztikai évkönyvek, 1990

A legjelentősebb ipari foglalkoztatás Jászberényre, Kisvárdára, Mátészalkára, Hajdúböszörményre, Martfűre és Törökszentmiklósr volt jellemző, miközben Nagyecsed és Dombrád ipara gyakorlatilag jelentéktelen volt. Az ipari foglalkoztatás lakónépességre vetített nagysága alapján a kisvárosok valamivel több, mint fele a régiós átlag felett, közel 30%-a a régiós átlag fele alatt volt. A legiparosodottabb városok Martfű, Kisvárdára, Biharkeresztes, Mátészalka, Jászberény és Tiszavasvári voltak. Az ipar jelentős helyi koncentrációja egyes

⁶³ Az iparban foglalkoztatottak népszámszámhoz viszonyított száma nemcsak az ágazat helyi gazdaságon belüli súlyától függ, hanem a helyi gazdaság relatív méretétől is: az ingázókat nagy arányban fogadó települések, illetve a nagyobb gazdasági aktivitással, kisebb munkanélküliséggel bíró települések mutatói magasabbak.

kisvárosok esetében nemcsak a saját népesség, hanem a környék munkavállalóinak foglalkoztatását is megoldotta. 1990-ben a napi ingázás mérlegének többlete Mátészalkán több mint öt és félezer, Kisvárdán és Záhonyban közel négyezer, Jászberényben, Fehérgyarmaton, Nyírbátorban, Martfűn, Vásárosnaményban és Berettyóújfaluban mintegy másfél - kétezer főt tett ki: Záhony kivételével e munkavállalók tekintélyes része az iparban dolgozott.

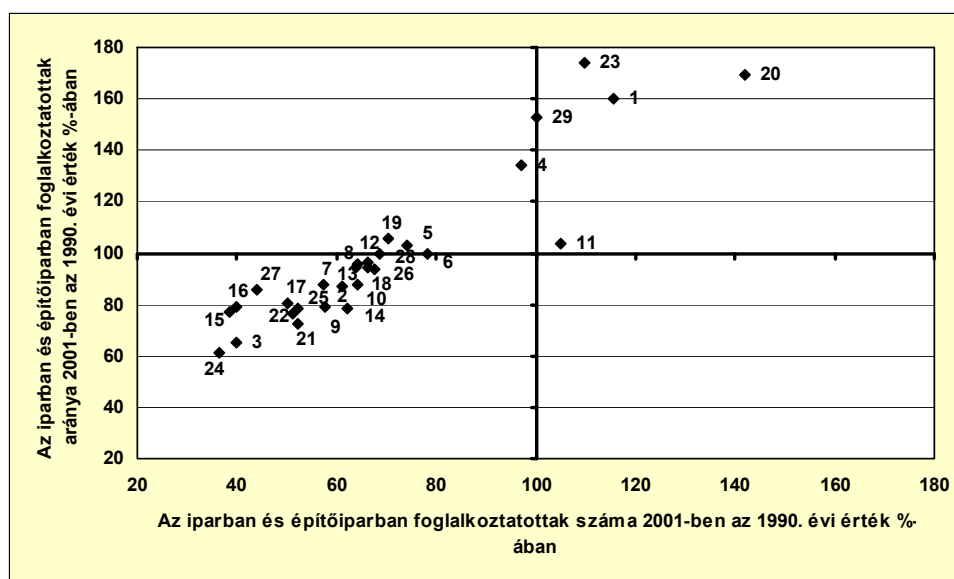
A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy a *hatvan kisváros több mint fele* 1990-ben is *nettó munkaerő-kibocsátó* volt. A legnagyobb volumenű elingázás a megyeszékhelyek vagy más, erősen iparosodott kisvárosok munkaerő-ellátásában meghatározó szerepet játszó, az iparosításból többnyire kimaradt, városi címet rendszerint csak a rendszerváltás után elnyert településeken (pl. Tiszaföldvár, Hajdúsámson, Újfehértó, Balmazújváros, Újszász, Jászárokszállás, Ibrány, Polgár, Vámspércs, stb.) volt jellemző. Több, jelentős iparral rendelkező városnak (pl. Hajdúböszörmény, Hajdúhadháztéglás, Törökszentmiklós, Mezőtúr, Tiszavasvári) is negatív napi ingázási mérlege volt.

A 2.2. és 3.1. alfejezetben láttuk, hogy az ország és az Észak-alföldi régió ipari foglalkoztatására a rendszerváltás után nagyarányú leépülés, a kilencvenes évek második felében mérsékelt növekedés, majd az utóbbi években ismételt hanyatlás volt jellemző. Bár a kilencvenes évek második felében lezajló tendenciaváltás nem tükröződik vissza e statisztikákban, azt az 1990. és 2001. évi népszámlálások ipari és építőipari foglalkoztatásra vonatkozó összevont adatai⁶⁴ is jól mutatják, hogy 2001-ben lényegesen kevesebben dolgoztak ebben az ágazatban, mint egy évtizeddel korábban. A különbségek mértéke azonban eltérő volt: az ország egésze esetében az iparban és építőiparban foglalkoztatottak száma 2001-ben az 1990. évi érték 70%-át, az Észak-alföldi régió esetében 63-64%-át tette ki. Mindez – alátámasztva az Alföld iparáról gyűjtött szakirodalmi információimat – az észak-alföldi ipar nagyobb arányú rendszerváltás utáni leépülésére és / vagy kilencvenes évek második felében mutatott kisebb dinamikájára utal.

A régióon belül a három megyeszékhely iparhoz és építőiparhoz kapcsolódó munkahelyeinek száma 2001-ben az 1990. évi érték mindössze 53-54%-át érte el, az ágazat leépülése tehát itt még nagyobb arányú volt, mint általában a régió többi településén. Miután települési szintű, helyben foglalkoztatottak létszámára vonatkozó, ágazati bontást is tartalmazó népszámlálási adatok csak az 1990-ben már városi rangú településekre állnak rendelkezésre, a két időpont viszonyainak összevetése az általam közelebbről vizsgált kisvárosok közül mindössze 29 település esetében volt lehetséges. Az összehasonlítást ugyanakkor esetükben nemcsak az iparban és építőiparban foglalkoztatottak számára, de az ágazat foglalkozási szerkezetben játszott szerepére is elvégeztem (4.1.2. ábra).

⁶⁴ A vizsgálatban a helyben foglalkoztatottak számát vettem figyelembe, amely a helyben foglalkoztatott lakónépesség, valamint az odaingázók és elingázók különbözetének összegéből adódik, tehát ténylegesen az adott település gazdaságára vonatkozik.

Az országos és regionális tendenciáknak megfelelően, az *iparban és építőiparban foglalkoztatottak száma, illetve aránya* a vizsgált települések többsége esetében *csökkenést mutatott* a két népszámlálás között. Öt olyan város – Balmazújváros (1), Jászberény (11), Nádudvar (20), Püspökladány (23) és Záhony (29) – akadt a 29 vizsgált település között, amelyek esetében az ágazat mindkét adata növekedést mutatott. További három város – Csenger (4), Fehérgyarmat (5) és Mezőtúr (19) – esetében az ipari-építőipari foglalkoztatás leépülése ellenére (a foglalkoztatás egészének még drasztikusabb visszaesése nyomán) növekedett az ágazat relatív súlya. A mind súlyában, mind arányaiban zsugorodó iparú települések között különösen nagyarányú leépülés jellemezte a rendszerváltás gazdasági átalakulása (ipar megszűnése) által megviselt Tiszafüredet, Kunhegyest, Kunszentmártont és Biharkeresztest, ahol az ágazatban foglalkoztatottak száma csak mintegy 40%-át érte el 2001-ben az 1990. évi értéknek (4.1.2. ábra).

4.1.2. ábra: Az iparban és építőiparban foglalkoztatottak száma és aránya 2001-ben az 1990. évi érték %-ában 29 észak-alföldi kisváros⁶⁵ esetében; Forrás: KSH, Népszámlálás 1990, 2001

A 2001. évi népszámlálás helyben foglalkoztatottakra vonatkozó adatai szerint a régió kisvárosai az iparban és építőiparban foglalkoztatottak továbbra is

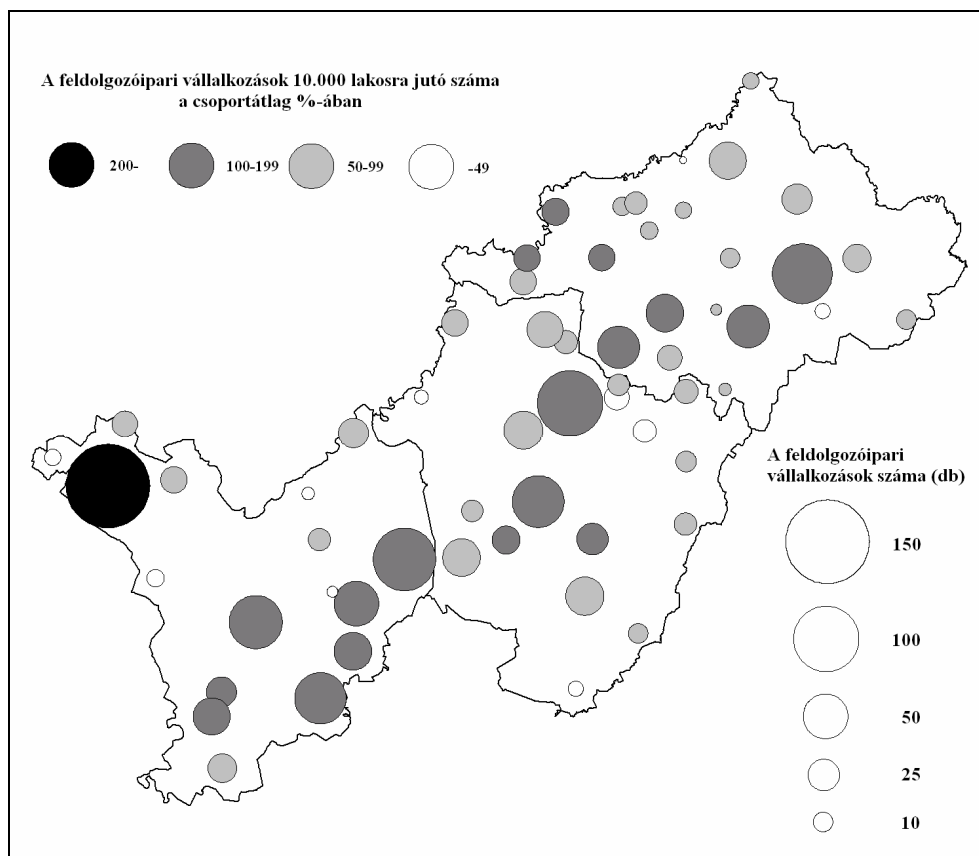
⁶⁵ 1. Balmazújváros; 2. Berettyóújfalú; 3. Biharkeresztes; 4. Csenger; 5. Fehérgyarmat; 6. Hajdúböszörmény; 7. Hajdúdorog; 8. Hajdúnánás; 9. Hajdúszoboszló; 10. Jászapáti; 11. Jászberény; 12. Karcag; 13. Kisújszállás; 14. Kisvárd; 15. Kunhegyes; 16. Kunszentmárton; 17. Martfű; 18. Mátészalka; 19. Mezőtúr; 20. Nádudvar; 21. Nagykálló; 22. Nyírbátor; 23. Püspökladány; 24. Tiszafüred; 25. Tiszavasvári; 26. Törökszentmiklós; 27. Túrkeve; 28. Vásárosnamény; 29. Záhony

közel 52%-át tömörítették (valamivel több, mint 70.000 helyben foglalkoztatott), miközben a három megyeszékhely részesedése 35% körüli részesedést mutatott (közel 50.000 helyben foglalkoztatott). A hatvan település iparosodottsága – mintegy 30%-kal – 2001-ben is meghaladta az Észak-alföldi régió megfelelő mutatóját, miközben minimális mértékben elmaradt a régió megyeszékhelyeinek és az ország egészének átlagától. A két kiragadott időpont (1990, 2001) közvetlenül össze nem vehető adatai által tükrözött, *megyeszékhelyek értékeihez történő közeledés*, illetve *országos átlag alá csökkenés* háttérében a második időpontban figyelembe vett építőipari foglalkoztatás területi különbségei és / vagy az ipari átalakulás tényleges – egyébként reális – területi következményei állnak. Nincs ellentmondás a témaválasztás indoklása során, ipar és építőipar kisvárosok foglalkozási szerkezetében játszott, országos átlagot felülmúló szerepére vonatkozó megállapítás, valamint a lakónépesség számához viszonyított iparosodottság országos átlagot alulmúló jelentősége között. A kétféle eredmény háttérében a vizsgált városok *hazai átlagtól* összességében *elmaradó gazdasági aktivitása* áll.

A foglalkoztatás rendszerváltás utáni leépülését az is mutatja, hogy 2001-ben az építőiparral együtt is csak huszonkét város ipari foglalkoztatása haladta meg az 1000 főt. A legjelentősebb ipari-építőipari foglalkoztató Jászberény volt, amelyet Hajdúböszörmény, valamint Kisvárdán és Mátészalkán követett. Településként alig több mint 100 ipari-építőipari foglalkoztatott dolgozott ugyanakkor Nagyecsedén, Kemecsen, Máriapócon, Nyírlugoson és Abádszalókon. Az ipari-építőipari foglalkoztatás fajlagos nagysága alapján a kisvárosok már nem egészen fele haladta meg a régiós átlagértéket, ugyanakkor csak alig több mint egyhatodik mutatója maradt a régiós átlagérték fele alatt. Az iparban-építőiparban foglalkoztatottak ezer főre jutó száma Martfűn, Jászberényben, Kisvárdán, valamint Mátészalkán 2001-ben is meghaladta a régiós átlag kétszeresét, mellettük Fehérgyarmat és Jászfényszaru szerepelt még az élbolyban (4.1.1. melléklet). A leírtak alapján megállapítható, hogy a *legjelentősebb iparral rendelkező kisvárosok köre stabilnak* mutatkozott a rendszerváltást követő évtizedben, ugyanakkor a hatvan vizsgált település – igaz, építőipar adataival bővített – népességre vetített foglalkoztatási adatai a *kisvárosok iparosodottságában mutatkozó különbségek csökkenését* jelzik.

A foglalkoztatás – és azon belül az ipar – rendszerváltás utáni leépülése az *ingázás általános visszaszorulásával* járt a vizsgált kisvárosok esetében is (ellenpéldaként pusztán Jászberény és Csenger hozható fel, ahol az ingázás napi mérlegének pozitívuma – egyértelműen az iparnak köszönhetően – jelentős mértékben növekedett). A vizsgált települések összességében kedvezőtlen gazdasági helyzete azzal is jól jellemezhető, hogy jelentős mértékben (33-ról 44-re) növekedett a veszteséges napi ingázási mérleggel rendelkező, még saját népességük foglalkoztatását megoldani sem képes kisvárosok száma. Egyes korábbi ingázási célpontok (például Tiszafüred, Kunhegyes, Kunszentmárton) munkaerő-kibocsátóvá válása háttérében szintén nem nehéz felismerni az ipari foglalkoztatás nagyarányú leépülését (4.1.2. ábra). A legjelentősebb ingázási pozitívummal (közel 4200 fő) bíró várossá Jászberény vált, de részben Mátészalka,

Kisvárdra (körülbelül 3000 fő) és Záhony (mintegy 2000 fő) is megőrizte többletét.⁶⁶

4.1.3. ábra: A helyi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások abszolút és 10.000 lakosra jutó száma városenként (2006 - db); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját szerkesztés

A hiányzó ipari foglalkoztatási statisztikák pótlása érdekében, napjaink viszonyait a társas vállalkozások adatainak segítségével rekonstruáltam. 2006-ban a hatvan város összes *feldolgozóipari vállalkozásának* közel 10%-a (több mint 150 cég) Jászberényben működött, majd a Jászság fővárosát jelentős lemaradással Hajdúböszörmény, Karcag és Mátészalka egyenként 80-100 db, illetve Törökszentmiklós, Hajdúszoboszló és Mezőtúr 60-70 db vállalkozással követte. Dombrádon ezzel szemben egy, Kenderesen, Máriapócon, Abádszalókon, Nyírlugoson, valamint Tiszacsegén legfeljebb öt feldolgozóipari cég működött

⁶⁶ Az Észak-Alföld kisvárosok foglalkoztatási helyzetéről, vonzásviszonyairól a legutóbbi két népszámlálás tükrében részletesebb elemzést közöl MOLNÁR E. – PÉNZES J. 2005.

2006-ban (4.1.3. ábra). A kisvárosok iparának méreteit – és a vállalászási aktivitás különbségeit – jól jellemzi, hogy Szolnokon több mint 300, Nyíregyházán több mint 600, Debrecenben közel 1000 feldolgozóipari vállalkozás működött 2006-ban.

A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma szintén jelentős különbségeket mutatott városenként. A vizsgált településkör szűk harmada rendelkezett csoportátlag feletti teljesítménnyel, miközben a teljes városállomány hatodának mutatója nem érte el a csoportátlag 50%-át 2006-ban. Jászberény volt az egyetlen olyan vizsgált település, ahol a feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma meghaladta a csoportátlag kétszeresét (4.1.3. ábra). Feltűnő még a Jász-Nagykun-Szolnok megyei városok jó szereplése, hiszen – összhangban e megye legerősebb feldolgozóipari profiljával – a Jászszág fővárosával együtt 17 megyeszékhelyen kívüli városából 8 település átlag feletti feldolgozóipari vállalkozás-sűrűséget mutatott (Hajdú-Biharban csak minden ötödik városról volt elmondható ugyanez). A vállalkozássűrűség mutatói alapján Jászberényt Mátészalka, Karcag és Kisújszállás követte a vizsgált települések rangsorában.

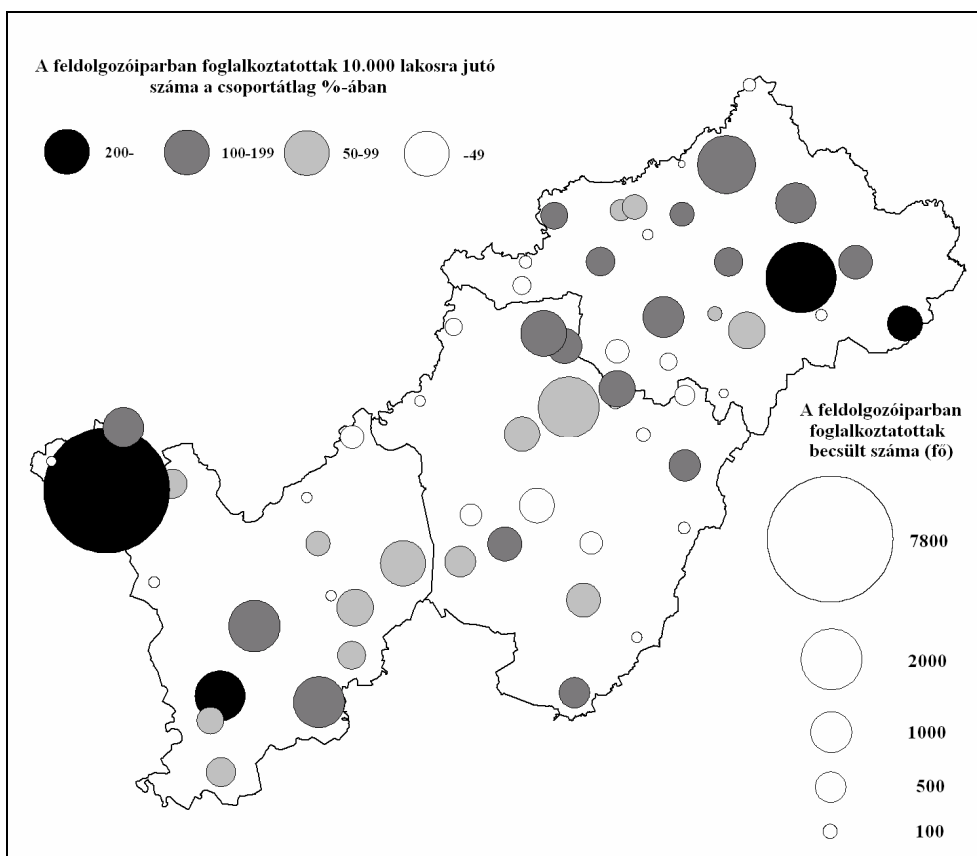
A helyi székhelyű *feldolgozóiparban foglalkoztatottak becsült száma*⁶⁷ alapján ugyanakkor még nagyobbak az egyes települések közti különbségek (a relatív szórás értéke az előbbi adatsorra számolva 102%, utóbbira 165%). Jászberény ezúttal is kimagaslik a mezőnyből, hiszen feldolgozóipari vállalkozásai több mint 7800 főt foglalkoztattak 2006-ban. A helyi feldolgozóipari cégek becsült foglalkoztatása Szabolcs-Szatmár-Beregben Mátészalkán és Kisvárdán, Hajdú-Biharban Hajdúböszörményben és Hajdúnánáson, Jász-Nagykun-Szolnokban Törökszentmiklóson, Mezőtúron, Martfűn és Karcagon haladta meg az 1000 főt (4.1.4. ábra).⁶⁸ Szemben a vállalkozások pusztai létszáma alapján körvonalazott erősorrenddel – a foglalkoztatottak becsült száma alapján Jászberény állja a megyeszékhelyekkel is az összehasonlítást: Debrecenben ugyan

⁶⁷ A becslés során minden egyes vállalkozáshoz a KSH adatbázisában megadott nagyságrendi kategória középértéke került hozzárendelésre: a foglalkoztatottal nem rendelkező és ismeretlen létszámú cégeket nem vettem figyelembe. Miután a módszer potenciális torzítása a vállalatok méretével párhuzamosan nőhet, a legnagyobb cégek foglalkoztatási adatait az árbevétel alapján készítettem, de foglalkoztatási adatot is tartalmazó 2005. évi publikált megyei vállalati rangsorok (TOP 100, TOP 50) megfelelő adataival korrigáltam. Az ezeken a listákon nem szereplő cégek egy részének foglalkoztatási viszonyairól alkotott képet a saját kérdőíves felmérés adatközléseivel is pontosítottam.

⁶⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az adatbázis helyi székhelyű feldolgozóiparra vonatkozó adatokat tartalmaz, amely nem azonos az egyes városok tényleges teljesítményével. A más településeken bejegyzett cégek vizsgált városokban működő telephelyei nem, a helyi székhelyű cégek külső érdekeltségei ugyanakkor beleszámítanak az adatokba. Több városnak így erősen alulértékelt lehet a jelentősége: Jászfényszaru adataiban például nem jelenik meg a Samsung helyi gyára, de Hajdúböszörmény vagy Kisvárdán mutatói sem tartalmazzák a General Electric helyi üzemének teljesítményét. Martfű adataiból is hiányzik a sörgyár, illetve a növényolajgyár mutatója. A vizsgált időszakban – átmenetileg – a tiszavasvári Alkaloida is budapesti székhellyel bírt. És a sor tovább folytatható...

közel 20.000, Nyíregyházán több mint 14.000 főre volt becsülhető a helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak száma, de Szolnok 7.000 főt el nem érő adata elmaradt a Jászság központjától.

A feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma a városok bő egyharmadánál (21 település) mutatott csoportátlag feletti értéket, azonban a teljes városállomány 40%-a maradt a csoportátlag 50%-a alatt (4.1.4. ábra). A helyi székhelyű feldolgozóipar súlyát tekintve ezúttal is Jászberény emelkedett ki leginkább a vizsgált városok közül, amely a feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó becsült száma alapján a csoportátlag 4,5-szeresét megközelítő mutatót produkált. A foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma tekintetében Mátészalka és Kisvárdánál mellett viszonylag kis népességű, egy-két jelentősebb céggel rendelkező városok – pl. Martfű, Csenger, Jászárokszállás, Téglás, Baktalórántháza, Kaba, Vámospercs – emelkedtek ki a mezőnyből (4.1.4. ábra).

4.1.4. ábra: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak becsült abszolút és 10.000 lakosra jutó száma városonként (2006 - fő); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját szerkesztés

4.1.1. táblázat: A koncentrációs index értéke a kisvárosok feldolgozóiparában ágazatonként és létszám-kategóriánként (2006-ban a maximális érték %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját számítás

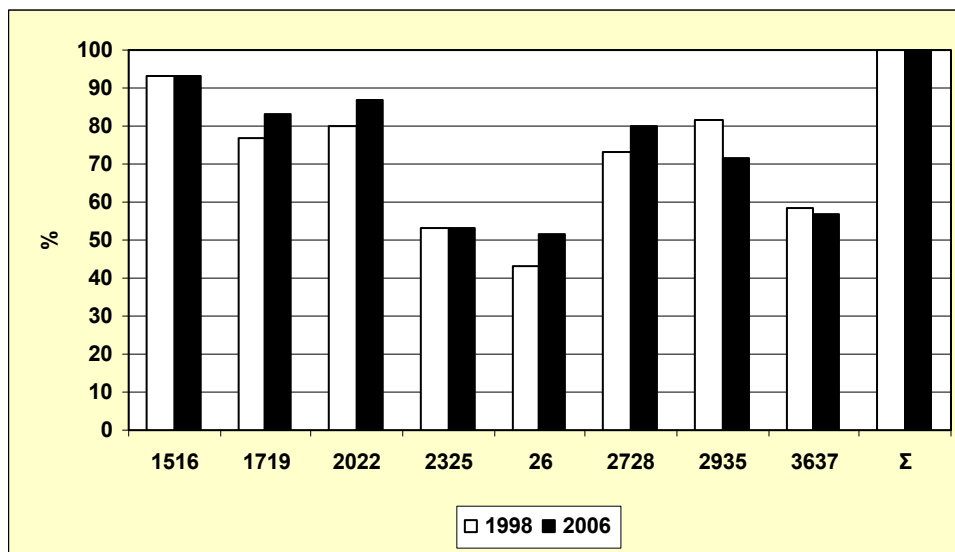
VAR	0-4	5-9	10-49	50-99	100-249	250-	Σ	ISM	Σ össz
1516	3,75	5,54	3,17	8,59	8,16	50,00	3,09	6,57	2,99
1719	4,20	8,39	5,75	10,73	10,49	22,22	3,94	10,06	3,78
2022	4,65	7,69	8,00	16,67	50,00	0,00	4,34	12,00	4,42
2325	7,00	10,00	8,16	28,00	100,00	100,00	5,77	27,78	5,63
26	6,17	16,67	18,06	100,00	100,00	0,00	5,70	33,33	5,28
2728	5,02	6,30	4,75	12,00	14,29	50,00	4,43	10,66	4,25
2935	7,29	10,42	9,57	13,58	11,72	15,31	7,19	14,00	7,09
3637	6,65	7,96	15,43	50,00	100,00	0,00	5,93	14,29	5,60
Σ	3,52	3,56	3,52	5,37	4,83	8,48	3,46	4,35	3,42

4.1.2. táblázat: A koncentrációs index változása a kisvárosok feldolgozóiparában ágazatonként és létszám-kategóriánként (2006-ban az 1998. évi érték %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3, 1998/1) adatai alapján saját számítás

VAR	0-4	5-9	10-49	50-99	100-249	250-	Σ	ISM	Σ össz
1516	108	98	73	60	76	200	98	119	93
1719	57	106	124	111	91	160	84	94	84
2022	99	84	143	67	225		107	165	113
2325	117	60	65	84	200	100	106	198	107
26	95	67	90	400	200		95	100	91
2728	107	84	74	131	57		103	104	94
2935	100	79	122	97	107	123	104	116	99
3637	99	88	148	500	200		117	119	117
Σ	91	93	97	112	86	139	96	93	95

A feldolgozóipari vállalkozások városok közti megoszlása – nagyságrendi különbségek híján – a Hirschman-Herfindahl-index tükrében viszonylag egyenletesnek mutatkozott. Az egyes iparágak és nagyságrendi kategóriák esetében ugyanakkor jelentős differenciák voltak: a legegyszerűsebb eloszlást az élelmiszeripar, valamint a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás mutatta, míg a legnagyobb koncentráció a gépgyártásra volt jellemző. Az élelmiszeripar esetében döntően a fogyasztópiacra történő település, a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás esetében, pedig a rendelkezésre álló munkaerő, mint fő telepítő tényező hatására az ágazat dekoncentrált településének hagyományai állnak a viszonylag széleskörű elterjedés hátterében. A vállalkozások méretével – nem meglepő módon – általában növekszik a koncentrációs index értéke is (4.1.1. táblázat). Hasonló tendenciák olvashatók le az árbevételi kategóriák vizsgálata esetén is, mindössze annyi eltérés mutatkozik a korábban vázoltaktól, hogy – ha hajszállal is – nem a legmagasabb árbevételi kategória mutatja a legnagyobb területi koncentrációt (4.1.2. melléklet).

1998 és 2006 között összességében csökkent a feldolgozóipari vállalkozások vizsgált városállományon belüli koncentráltága (4.1.2. táblázat – 4.1.3. melléklet). A legtöbb iparág – így a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a fa-, papír és nyomdaipar, kiadói tevékenység, az építőanyag-ipar, valamint a fémfeldolgozás – területileg kiterjedt a vizsgált időintervallumban, miközben leginkább a gépipar vesztett pozícióiból. A legelterjedtebb élelmiszeripar, fa-, papír és nyomdaipar, kiadói tevékenység, továbbá textil- ruházati- és bőrtermék-gyártás a vizsgált települések több mint 80%-ában jelen volt 2006-ban (4.1.5. ábra). A nagyobb alkalmazotti létszámú vállalkozások inkább visszahúzódtak, míg az ismeretlen árbevétellel rendelkező vállalkozások és a növekedés terhére valamennyi árbevételi kategória – legnagyobb arányban a milliárdos cégek – területi expanziót hajtott végre az utóbbi időben (4.1.4 – 4.1.5. melléklet).

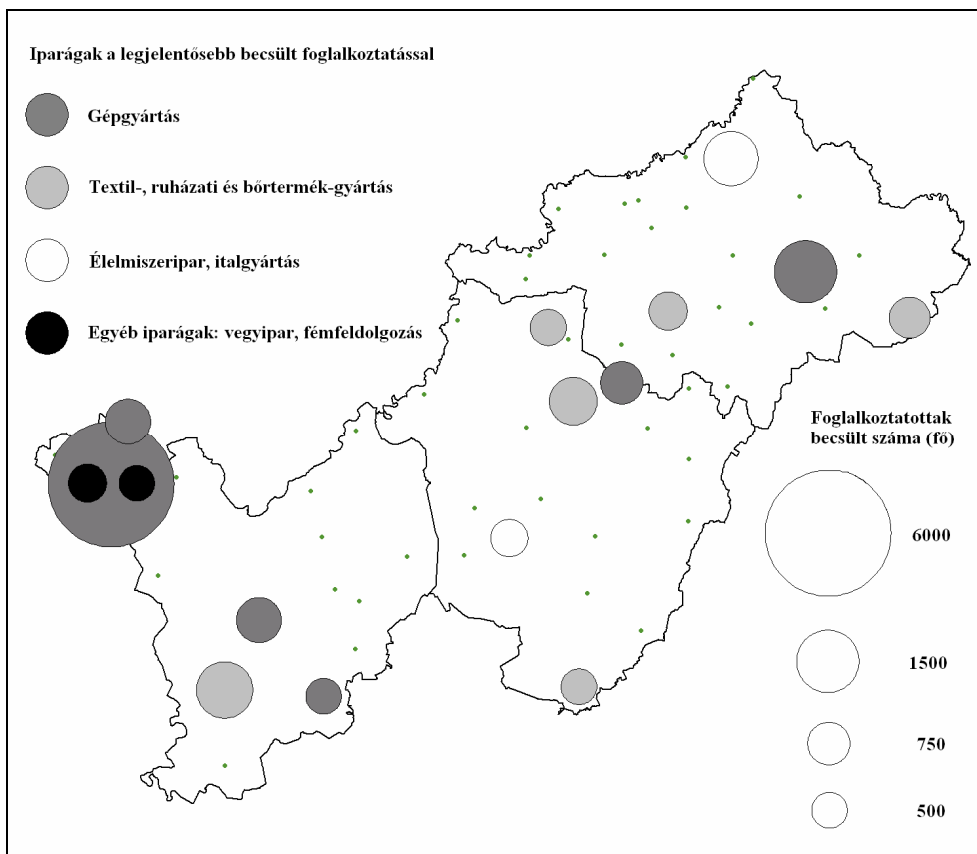

4.1.5. ábra: A feldolgozóipar különböző ágainak jelenléte az Észak-alföldi régió kisvárosaiban (érintett városok a teljes állomány %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (1998/1, 2006/3) adatai alapján saját szerkesztés

Viszonylag kevés iparágban alakultak ki a városok határain kívül is jelentősebbnek számító helyi székhelyű koncentrációk: a hatvan város közül tizennégyben, összesen tizenhat jelentősebb – 500 fős becsült foglalkoztatotti létszámot meghaladó – iparági koncentrációt lehet beazonosítani. Ezek többsége a gépiparhoz (Jászberény, Mátészalka, Jászárokszállás, Törökszentmiklós, Téglás, Mezőtúr), illetve a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártáshoz (Martfű, Hajdúböszörmény, Csenger, Nagykálló, Hajdúnánás, Komádi) köthető. A harmadik, jelentősebb koncentrációkban jelen lévő iparág az élelmiszeripar (Kisvárdá, Kaba) volt. Jászberény az egyetlen olyan város, ahol több iparág is

jelentős nagyságrendet ért el: a gépgyártás mellett a vegyipar, valamint kohászat, fémfeldolgozás súlya is jelentős volt 2006-ban (4.1.6. ábra).

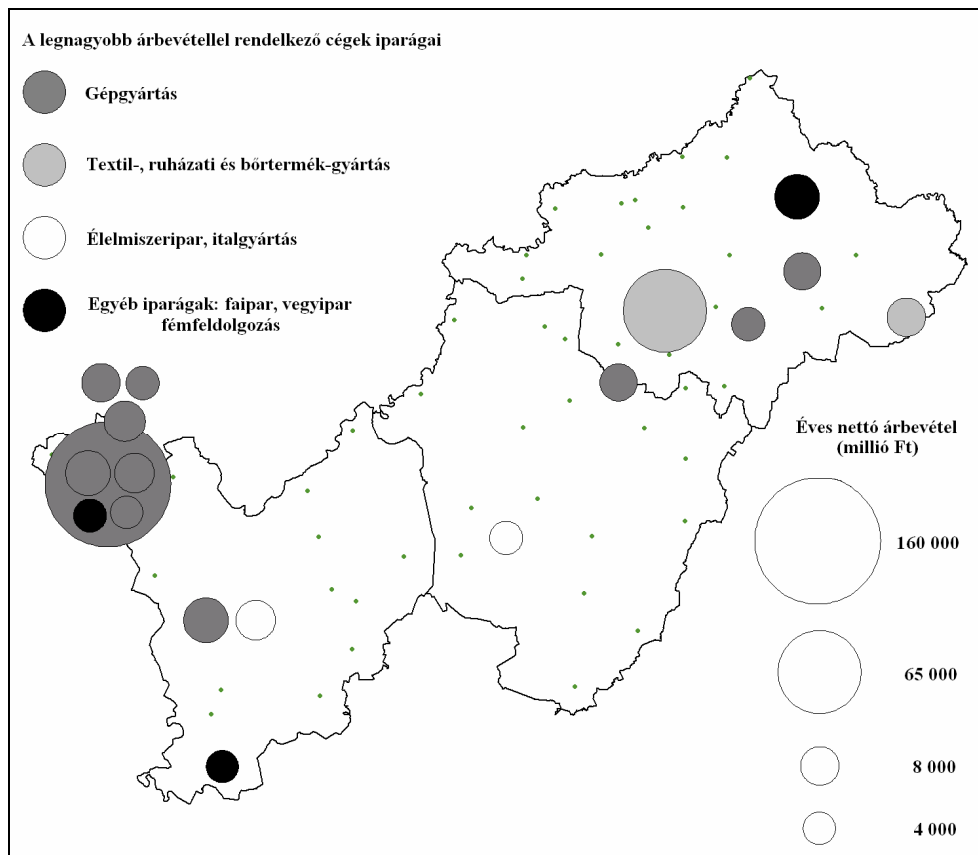
Ha a helyi székhelyű feldolgozóipar egésze terén általában kevésbé is képesek konkurálni a vizsgált kisvárosok a megyeszékhelyekkel, az egyes iparágak esetében már akadnak kivételek. Jászberény például az egész régió legnagyobb gépipari központja, és az e téren második Debrecen Mátészalka követi a ranglistán. Az élelmiszeriparban Kisvárdán, a vegyiparban Jászberény, az építőanyag-ipar esetében Mezőtúr, az egyéb feldolgozóipar területén – elsősorban bútorgyártása révén – Mátészalka „fér fel” a képzeletbeli régiós dobogóra.

4.1.6. ábra: A legnagyobb helyi székhelyű iparági koncentrációk a foglalkoztatottak becslés alapján (2006 - fő); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját szerkesztés

A foglalkoztatási adatok mellett ne hagyjuk figyelmen kívül az *árbevételi mutatókat* sem. 2005-ben összesen hét észak-alföldi feldolgozóipari vállalat került az ország 200 legnagyobb árbevétellel bíró cége közé, melyek közül kettő – a jászberényi Electrolux, illetve a nagykállói Benetton – a vizsgált városokban

működött (Figyelő TOP 200, 2005). Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 30 legnagyobb, ismert árbevétellel rendelkező feldolgozóipari vállalkozásából 13, Hajdú-Biharban 31-ből 11, Jász-Nagykun-Szolnok megyében 22-ből 14 (!) volt bejegyezve a kisvárosokban.

4.1.7. ábra: A legnagyobb árbevételű helyi székhelyű feldolgozóipari vállalatok az Észak-alföldi régió kisvárosaiban (2005 – millió Ft); Forrás: megyei vállalati toplisták (2005)

A legnagyobb – 4 milliárd Ft-ot meghaladó – árbevétellel bíró kisvárosi feldolgozóipari cégeket ábrázoló térkép (4.1.7. ábra) alapján megállapítható azok rendkívül erős – jázsági – területi koncentrációja. A 18 cég 11 városhoz kötődött: Jászberényben öt, Jászárszálláson három, Törökszentmiklóson kettő, Kunszentmártonban, Kabán, Tégláson, Nagykállóban, Nyírbátorban, Mátészalkán, Vásárosnaményban és Csengerben egy-egy ilyen cég működött.⁶⁹

⁶⁹ A térkép a megyei publikált toplisták alapján készült. A Cég-Kód-Tár adatbázisa szerint 2005-ben további négy cég árbevétele haladta meg a 4 milliárd Ft-ot, ezek azonban – miután nem szerepeltek a pontos információkat tartalmazó toplistákon – nem kerültek ábrázolásra. A négy cég közül kettő Kabán, egy-egy Karcagon és Kisvárdán működött.

A kiemelkedő árbevétellel bíró vállalkozások közel kétharmada (Electrolux, Jász-Plasztik, Jászberényi Aprítógépgyár, Dometic, ArvinMeritor Emmissions, Carrier CR, Bundy, Claas Hungária, Hajdúsági Iparművek, MSK Hungary, Carl Zeiss) a gépiparhoz kötődött. Jelentős volt továbbá az élelmiszeripar (Surjány Hús, Kabai Táp- és Takarmányfeldolgozó), a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás (Benetton Ungheria, Josef Seibel), a fa-, papír és nyomdaipar (Interspan), a vegyipar (Trend), valamint a kohászat, fémfeldolgozás (Albatross Plastunion) szerepe is. A felsorolt cégek többsége külföldi érdekeltségű.

Összegezve, az észak-alföldi kisvárosokat a régió átlagát felülmúló iparosodottság, a megyeszékhelyekhez viszonyítva csökkenő elmaradás, továbbá az országos átlag alá eső iparosodottság jellemezte 1990 és 2001 viszonylatában. Számos városban jelentős ipari foglalkoztatás alakult ki, amely több esetben a helyi lakosság foglalkoztatásán túl a környező településeket is kiszolgált. A két népszámlálás között az ágazat leépülése általában jelentős volt, az egyes városok között mutatkoztak azonban különbségek. Az ipari foglalkoztatás leépülésével együtt járt a kisvárosokba irányuló ingázás mértékének erős csökkenése, továbbá a nettó munkaerő-kibocsátó települések számának növekedése. A helyi székhelyű feldolgozóipari társas vállalkozások becsült foglalkoztatási adatai alapján 2006-ban Jászberény, Törökszentmiklós, Martfű, Mezőtúr, Karcag, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, továbbá Mátészalka és Kisvárda ipara volt a legjelentősebb.

Az elmúlt években csökkent a feldolgozóipari vállalkozások vizsgált városállományon belüli koncentrátsága: a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a fa-, papír és nyomdaipar, kiadói tevékenység, az építőanyag-ipar, valamint a kohászat, fémfeldolgozás vállalkozásai, a kevesebb foglalkoztatottal rendelkező cégek, illetve az ismert nagyságú árbevétellel bíró vállalkozások területi expanziója volt jellemző. A legáltalánosabban elterjedt iparág az élelmiszeripar, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás volt, a legnagyobb koncentráció a gépgyártást, illetve általában a nagyobb cégek területi elhelyezkedését jellemezte. A foglalkoztatás szempontjából legnagyobb iparági koncentrációk a gépiparhoz, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártáshoz kötődtek, a kiemelkedő árbevétellel rendelkező cégek többsége a gépiparban tevékenykedett és külföldi érdekeltségű volt. Különösen a legnagyobb árbevételű cégek esetében bizonyult látványosnak a jászsági városok iparának – Jászberény esetében már a népszámlások foglalkoztatási statisztikái szerint is megmutatózó – jelentősége.

4.2. A kisvárosok feldolgozóiparának szerkezete

A KSH Cég-Kód-Tár adatai szerint az ezredfordulón – 1998 és 2006 között – a *feldolgozóipari társas vállalkozások száma* mérsékelt ütemben, 6-7%-kal *gyarapodott* az Észak-alföldi régió kisvárosaiban. A jelenség háttérében a mikro- és kisvállalkozások számának jelentős gyarapodása, valamint a közép- és nagyvállalatok (és az ismeretlen létszámú cégek) fogyása állt (4.2.1. táblázat). Az árbevételi kategóriákat vizsgálva alapvetően eltérő tendenciák mutatkoznak, amennyiben a három legnagyobb nagyságrendi kategória (300 millió Ft árbevétel felett) gyarapodásának dinamikája volt a legnagyobb, és a legalsó (valamint az ismeretlen) árbevételi csoport mutatott egyedül visszaesést (4.2.1. melléklet).

A *foglalkoztatás és árbevétel* fent ismertetett *disszonanciája* két tényezővel magyarázható. Egyrészt a vizsgált városok gazdaságán belül is megfigyelhető a feldolgozóipar – 2.2. és 3.1. alfejezetben már érintett – termelékenység növekedésére épülő dinamikája, ahol a nagyobb árbevételhez kisebb mértékben növekvő, stagnáló, vagy csökkenő foglalkoztatás társul. Másrészt, – különösen a milliárdos árbevételi kategóriában – nem hagyható figyelmen kívül a „statisztikai hatás”. Az 1998. évi statisztikákban jóval több cég árbevétele volt ismeretlen, mint nyolc évvel később: e vállalatok között jócskán akadt olyan, amely már 1998-ban is milliárdos cégnek számíthatott, így nem tényleges növekedésével, hanem árbevétele ismertté válásával gyarapította a legfelső kategória súlyát.

4.2.1. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között ágazatok⁷⁰ és létszám szerint (2006. évi darabszám az 1998. évi %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3, 1998/1) adatai alapján saját számítás

Ágazati kód	0-4	5-9	10-49	50-99	100-249	250-	Σ	ISM	Σ össz
1516	88	106	116	229	127	50	103	41	95
1719	102	100	70	89	82	50	88	76	87
2022	154	186	91	150	33		136	63	128
2325	98	167	156	167	50	100	119	55	110
26	173	150	240	25	50		159	100	155
2728	147	210	161	71	175	új	153	100	148
2935	83	109	116	82	100	127	93	31	86
3637	129	155	78	20	50		105	47	96
Σ	114	139	112	92	92	89	113	56	107

A *feldolgozóipar egyes ágai* közül az alacsony bázisról induló építőanyag-ipar, valamint a kohászat, fémfeldolgozás voltak a növekedés fő nyertesei (utóbbi esetében a 3.1. alfejezetben láttuk, hogy a régióban egyébként országos átlagtól

⁷⁰ 1516: élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás; 1719: textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás; 2022: fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység; 2325: vegyipar; 26: építőanyag-ipar; 2728: kohászat, fémfeldolgozás; 2935: gépipar; 3637: egyéb feldolgozóipar.

elmaradó foglalkoztatási súlyt képviselő ágazat relatív felzárkózása látványos). A vállalkozások számának csökkenése leginkább a gépipart, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártást érintette. Jellemző, hogy nem volt olyan iparág, amely valamennyi létszám-kategóriában növekedett volna az elmúlt években, miközben a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás szinte minden kategóriában csökkenést mutatott vagy stagnált. Utóbbi eredmény egybeesik az ágazat hazai helyzetét elemző legutóbbi tanulmány (HAMAR J. 2006) főbb megállapításaival.

Néhány iparágnál nem (csak) az alsó létszám-kategóriák gyarapodása volt kimagasló: a kohászat, fémfeldolgozás cégei meghódították a legfelső létszám-kategóriát, de az összességében visszaesést elszenvedő gépipar is itt mutatta a legnagyobb dinamikát. A legnagyobb gépipari vállalatok számának növekedése utal arra, hogy az iparág országosan jellemző megerősödése nem hagyta teljesen érintetlenül a vizsgált kisvárosok gazdaságát sem. Az építőanyag-ipar, kohászat, fémfeldolgozás, valamint fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység dinamikája abban is tetten érhető, hogy vállalkozásaik száma valamennyi árbevételi kategóriában növekedett (4.2.1. táblázat – 4.2.1. melléklet).

4.2.2. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között ágazatok és létszám-kategóriák szerint (városi adatok a régiós %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3, 1998/1) adatai alapján saját számítás

Fő	0-4	5-9	10-49	50-99	100-249	250-	Σ	ISM	Σ össz
1516	109	96	109	136	85	105	110	116	110
1719	110	92	87	124	119	86	101	165	104
2022	119	118	96	138	56	0	110	102	109
2325	109	97	121	167	43	150	111	94	108
26	115	139	132	33	100		110	100	110
2728	104	116	102	71	102		104	122	105
2935	87	85	107	113	86	104	92	70	91
3637	95	60	84	80	50		81	81	79
Σ	104	97	103	100	91	115	102	105	102

A feldolgozóipari vállalkozások közép- és kisvárosokban tapasztalható gyarapodása minimális mértékben meghaladta a *régió egészének teljesítményét*, miközben az egyes nagyságrendi kategóriák dinamikája – kis eltérésekkel – hasonló tendenciákat mutatott. A 250 főnél többet foglalkoztató vállalkozások szerepvesztése lassabb volt a kisvárosokban, a 100-249 főt foglalkoztató cégek száma a vizsgált településeken csökkent, a régió egészében valamelyest növekedett. A kisvárosok és a régió feldolgozóipara között a legkisebb árbevétellel rendelkező cégek körében mutatkozott a legkisebb, és a milliárdos vállalatok kategóriájában a legnagyobb differencia (utóbbi a vizsgált városok javára). Jellemző továbbá, hogy a gépipar és az egyéb feldolgozóipar kivételével (a gépipar vállalkozásainak száma a régióban is csökkent) valamennyi iparág dinamikai mutatója a kisvárosokban volt kedvezőbb, bár ez az élelmiszeripar, ital- és

dohánygyártás, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás esetében csak a kisebb mértékű leépülést jelentette (4.2.2. táblázat – 4.2.2. melléklet).

A társas vállalkozások számában bekövetkezett változások egyrészt azt bizonyítják, hogy az elmúlt években, a régió feldolgozóiparában is szerkezeti eltolódás figyelhető meg, mely különösen a hagyományosan jelentős súlyú textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás, valamint élelmiszeripar háttérbe szorulásával jár. E szerkezetváltás nemcsak a vállalkozások száma alapján, hanem a feldolgozóipari foglalkoztatás telephely szerinti adatai szerint is megerősíthető (4.2.3. melléklet). Másrészt, e szerkezeti elmozdulás mértéke – elsősorban a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás esetében – kisebb volt, mint az ország egészében, amit a 3.1. alfejezetben bemutatott lokációs hányados-értékek bizonyítanak. Az élelmiszeripar, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás régió egészéhez képest kisebb mértékű térvészése a kisvárosok iparának konzervatívabb struktúrájára utal.

A bemutatott folyamatok eredményeként az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparában, 2006-ban összesen 1560 helyi székhelyű *társas vállalkozás* működött. Eloszlásuk jelentős egyenlőtlenégeket mutatott mind az *egyes iparágak*, mind a *vállalatok nagysága* szerint. A vállalkozások *legnagyobb része a fémfeldolgozásban és az élelmiszeriparban* tevékenykedett, miközben a legkisebb súllyal az építőanyag-ipar, a vegyipar és a – többek között – bútorgyártást is magába foglaló egyéb feldolgozóipar szerepelt. Közelebbről vizsgálva a kérdést ugyanakkor az is megállapítható, hogy a kisebb és nagyobb vállalkozások körében nem ugyanazok az iparágak rendelkeznek a legjelentősebb súllyal (4.2.3. táblázat).

4.2.3. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások ágazatok és alkalmazotti létszám szerinti megoszlása az Észak-alföldi régió kisvárosaiban (2006 - %); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját számítás

VAR	0-4	5-9	10-49	50-99	100-249	250-	Σ	ISM	Σ össz
1516	7,50	2,18	5,71	1,03	0,90	0,13	17,44	1,09	18,53
1719	5,96	1,35	2,56	1,09	1,15	0,38	12,50	0,83	13,33
2022	10,64	1,67	2,56	0,38	0,13	0,00	15,38	0,96	16,35
2325	2,56	0,64	1,60	0,32	0,06	0,06	5,26	0,38	5,64
26	2,88	0,38	0,77	0,06	0,06	0,00	4,17	0,19	4,36
2728	9,49	2,82	4,74	0,64	0,45	0,13	18,27	1,35	19,62
2935	8,40	1,54	2,76	0,58	1,03	0,90	15,19	0,64	15,83
3637	3,46	1,09	1,15	0,13	0,06	0,00	5,90	0,45	6,35
Σ	50,90	11,67	21,86	4,23	3,85	1,60	94,10	5,90	100,00

A mikro- és kisvállalkozások (0-49 fő foglalkoztatott) körében a vállalatok összlétszáma szempontjából is vezető fémfeldolgozás és élelmiszeripar állt az élen, miközben alig maradt el tőlük a 0-4 fős vállalkozások egyértelmű dominanciájával jellemezhető fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység. A jelentősebb vállalkozásokat tömörítő *felső nagyságrendi kategóriákban* (50-99 fő, 100-249 fő, illetve 250 fő feletti alkalmazotti létszám) ezzel szemben a *textil-, ruházati- és*

bőrtermék-gyártás, valamint a *gépipar* súlya a legnagyobb; e két ágazatot kis lemaradással követi az élelmiszeripar (4.2.3. táblázat).

Összességében, a feldolgozóipari vállalkozások több mint 50%-a kevesebb, mint öt főt foglalkoztatott, az 50 főnél több alkalmazottal rendelkező, középállamati méretet elérő cégek aránya 10%-ot tett ki 2006-ban (4.2.3. táblázat). A cégek közel 50%-a maximum 20 millió Ft-os nettó árbevétellel rendelkezett. 300 millió Ft feletti éves nettó árbevétellel csak a vállalkozások bő 10%-a bír, s a teljes állomány közel 5%-a volt *milliárdos cég*. Utóbbiak legnagyobb hányada az *élelmiszeriparhoz* és a *gépgyártáshoz* kötődött. A legkisebb árbevételű cégek között a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység, valamint a kohászat, fémfeldolgozás képviseltette magát a legnagyobb súllyal (4.2.4. melléklet).

A vizsgált városok iparának szerkezete jelentős *eltéréseket* mutatott a régió egészének – jelentős részben – *megyeszékhelyek által meghatározott ipari struktúrájától*. Egyrészt a *fémfeldolgozás* és *élelmiszeripar* feltűnően erős felül-, a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység komoly alulreprezentáltsága volt jellemző. Másrészt, – akár a foglalkoztatást, akár az árbevételt vesszük alapul – a *jelentősebb méretet elérő vállalkozások nagyobb súlya* volt tapasztalható a vizsgált települések feldolgozóiparában: csak a legalsó kategóriákba (0-4 fő alkalmazott és 0-20 millió Ft árbevétel) tartozó cégek részesedése maradt el a régió egészére jellemző értékektől (4.2.4. táblázat – 4.2.5. melléklet).

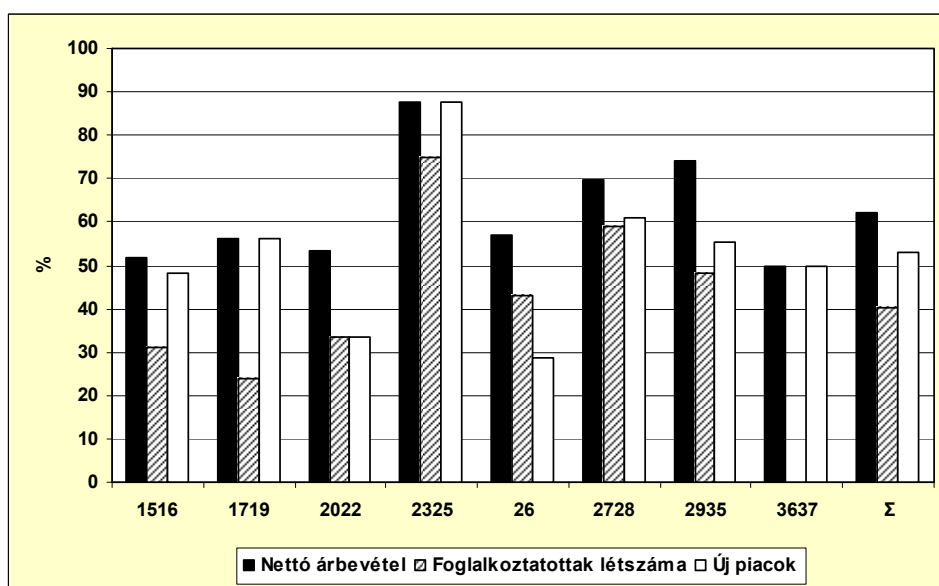
4.2.4. táblázat: A kisvárosi feldolgozóipar ágazatok és alkalmazotti létszám szerinti megoszlásának eltérései a regionális arányoktól (2006 - %); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját számítás

VAR/REG	0-4	5-9	10-49	50-99	100-249	250-	Σ	ISM	Σ össz
1516	106	125	140	134	125	54	119	130	120
1719	95	110	100	175	201	146	109	139	110
2022	76	82	100	123	89	0	80	77	80
2325	100	74	117	103	38	67	98	115	99
26	106	115	104	89	134		106	80	105
2728	105	139	141	127	156	178	120	125	120
2935	75	71	100	151	204	170	87	72	86
3637	73	93	115	178	89		83	125	85
Σ	88	101	119	139	153	126	100	106	100

A legnagyobb foglalkoztatók körében a *textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás*, a *kohászat, fémfeldolgozás*, valamint a *gépipar* felül-, míg az élelmiszeripar, a fa-, papír és nyomdaipar, kiadói tevékenység, illetve a vegyipar alulreprezentált volt a vizsgált városokban a régió egészéhez képest (4.2.5. táblázat). A milliárdos árbevételi kategóriába tartozó cégek súlya a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység, a vegyipar, valamint az építőanyag-ipar kivételével valamennyi iparágban nagyobb volt a vizsgált városokban, mint a régió egészében (4.2.5. melléklet). A régió egészének ipari struktúrájára jellemző, olcsó

munkaerőre épülő, jelentős részben bér munkát végző textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás szerepe tehát a vizsgált városkörben még nagyobb. A foglalkoztatásban betöltött jelentőségét tekintve országos átlaghoz utóbbi években mindinkább felzárkózó észak-alföldi fémfeldolgozás, valamint az ország iparában kulcsfontosságú szerepet játszó gépgyártás nagyobb vállalatai szintén régiós átlagot meghaladó mértékben voltak jelen a kisvárosokban.

A feldolgozóipar szerkezetének jövőbeli alakulása – mikroökonómiai szintű vizsgálatokból – a *vállalkozások dinamikai adataiból* is kikövetkeztethető. A módszertani fejezetben röviden ismertetett kérdőíves vizsgálat kiterjedt a *kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások 2006-2007. évi dinamikai viszonyainak* feltárására is. A válaszadók először arról adtak információt egy feleletválasztós kérdés keretében, hogy árbevétel, foglalkoztatotti létszám, illetve új felvevőpiacok vonatkozásában könyvelhettek-e el növekedést 2006-ban az előző évhez képest. A második kérdés – hasonló szerkezetben – 2007. évi kilátásairól tudakozódott.

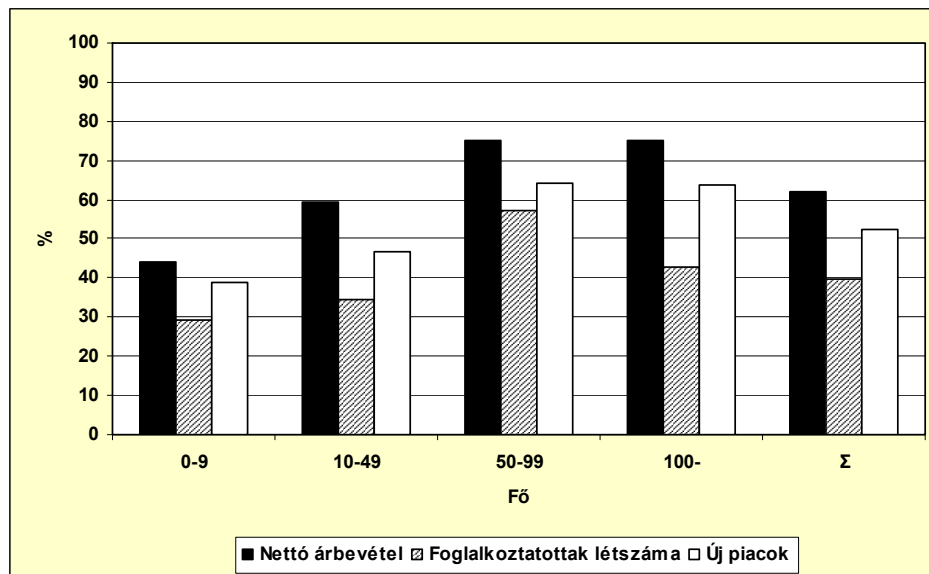

4.2.1. ábra: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, ipárgáncként (2006 / 2005 - %); Forrás: saját felmérés

A válaszadó cégek körében – 60% feletti aránnyal – az *árbevétel növekedése* volt a *leggyakoribb* jelenség 2006-ban, miközben az új piacok meghódítása a vállalkozások bő 50%-ára, a foglalkoztatottak létszámának gyarapodása 40%-ukra volt jellemző. Általában pozitív várakozások jellemzik a válaszadó cégeket a 2007-es évre vonatkozóan is, hiszen árbevétel és új piacok tekintetében több mint 80%-uk számol növekedéssel. Feltűnő, hogy a foglalkoztatottak létszámának növekedése csak körülbelül 40%-uknál jelent meg ebben az évben is. A 2006. évi

megvalósult növekedés és a 2007. évi kilátások ugyanakkor jelentős *ágazati, nagyságrendi és tulajdoni kategóriák szerinti különbségeket* mutattak. Mindhárom mutató tekintetében átlag felett szerepelt 2006-ban a vegyipar, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a gépipar. A leggyengébb teljesítményt nettó árbevétel és foglalkoztatás tekintetében az egyéb feldolgozóipar, új piacok vonatkozásában az építőanyag-ipar, valamint a fa-, papír-, és nyomdaipar, kiadói tevékenység mutatta.

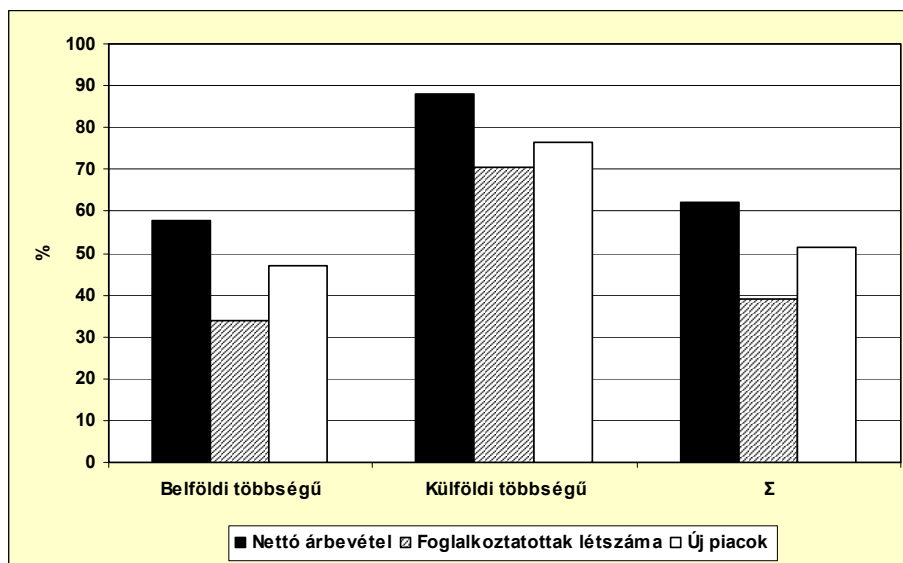
A 2007. évi kilátások az árbevétel növelése és az új piacok meghódítása terén minden iparágban „rőzsásak voltak”, hiszen nem volt olyan terület, ahol a válaszadó cégek legalább 70%-a ne tervezett volna gyarapodást. Foglalkoztatás tekintetében ugyanakkor sokkal visszafogottabbak voltak a válaszadók: csak a vegyipari és gépipari cégek esetében haladta meg számottevően a pozitív válaszok aránya a válaszadók átlagát (4.2.1. ábra – 4.2.6. melléklet).

4.2.2. ábra: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, nagyságrendi kategóriánként (2006 / 2005 - %); Forrás: saját felmérés

Szembevetően a nagyobb és közepes méretű vállalkozások dinamizmusa. E két csoport esetében a növekedés gyakorisága mindhárom mutató tekintetében jóval átlag feletti volt 2006-ban (4.2.2. ábra). Megjegyzésre érdemes, hogy a foglalkoztatás növekedése a közepes méretű vállalkozások válaszaiban gyakrabban szerepelt, mint a nagyvállalatoknál. Nagyságrendi kategóriánként vizsgálódva is kiegyenlítetten optimista képet mutatnak a 2007. évre vonatkozó várakozások: a legfeltűnőbb különbség az, hogy a foglalkoztatás növekedésével leginkább a nagyvállalatok és a legkisebb mikrovállalkozások számolnak (4.2.7. melléklet).

Végül, a kérdőíves felmérés tartalmazott egy olyan szempontot is, amely – információk hiányában – eddig nem jelenhetett meg az elemzés során: ez a tulajdonviszonyok és a dinamizmus összefüggése. A kérdőívet kitöltő cégek túlnyomó többsége 100%-ban belföldi vagy 100%-ban külföldi tulajdonú vállalkozás volt, így az adatok feldolgozása során a belföldi és külföldi többségi tulajdonú cégek csoportja került elkülönítésre. Szembetűnő e két csoport dinamikájában, 2006-ban meglévő különbség: a külföldi tulajdonú vállalkozások mindhárom paraméter esetében jobbak voltak a belföldiekénél, körükben a bővülő alkalmazotti létszámmal rendelkező cégek száma is meghaladta a 70%-ot! A 2007. évre vonatkozó várakozások árbevétel és új piacok vonatkozásában hasonlóak, de a külföldi tulajdonú vállalkozások nagyobb hányada számol a foglalkoztatottak számának további növekedésével (4.2.3. ábra – 4.2.8. melléklet).

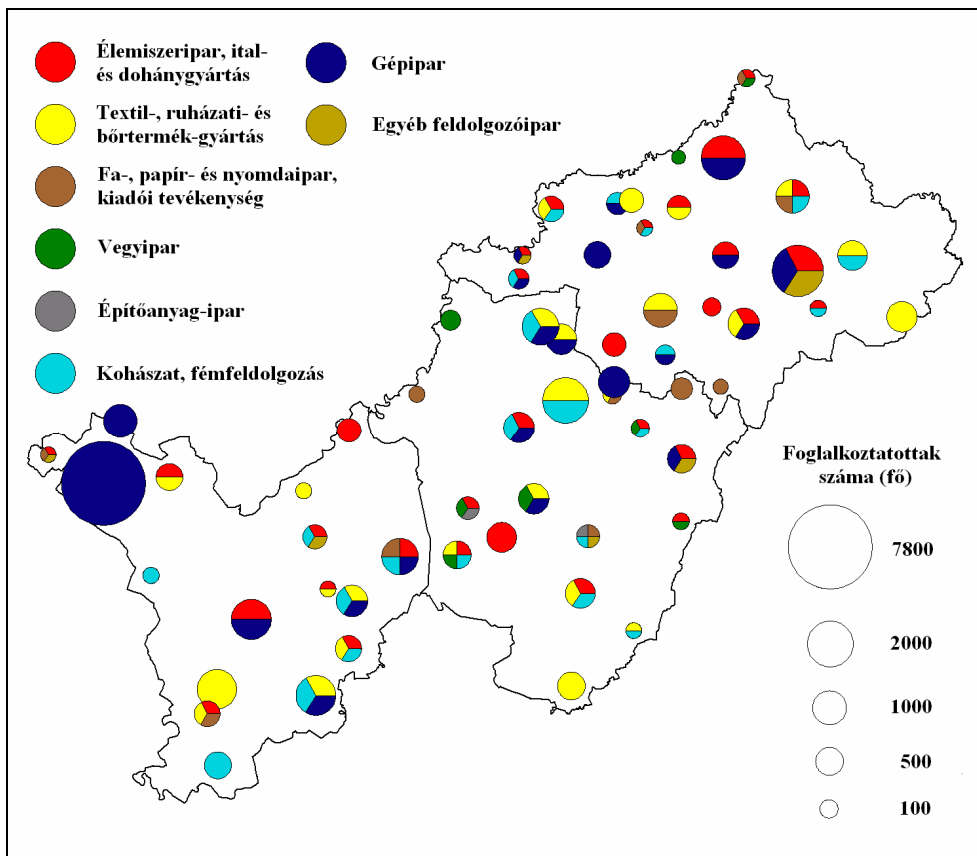

4.2.3. ábra: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, tulajdonosi kategóriánként (2006 / 2005 - %); Forrás: saját felmérés

A feldolgozóipar nyolc iparága közül a vizsgált városok közel 90%-ában legalább négy, 40%-ában – többnyire a legnagyobb városokban – hét-nyolc iparág volt jelen 2006-ban. A Jászság „fővárosában”, a nagyobb nagykun és hajdúvárosokban, Püspökladányban, Szatmár és Felső-Szabolcs tradicionális központjaiban – Mátészalkán és Kisvárdán –, valamint a *legnépesebb települések* sorából „kilógó” Balkányban és Derecskén *valamennyi iparág* képviseltette magát.

A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak becsült száma alapján az egyes kisvárosok feldolgozóiparának szerkezete *eltérő differenciáltságot* mutat.

A városok egyharmada esetében egyetlen iparág szerepe volt meghatározó.⁷¹ E városkörben domináns iparágként leggyakrabban a textil-, ruházati- és bőrtérmék-gyártás (Martfű, Csenger, Komádi, Nagyhalász, Abádszalók), az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás (Kaba, Tiszafüred, Újfehértó, Máriapócs), valamint a gépipar (Jászberény, Jászárokszállás, Téglás, Nyírtelek) szerepelt. Az egy iparág uralkodó szerepével jellemezhető kisvárosok mellett a „három iparágas” települések száma volt a legnagyobb, miközben a legdiverzifikáltabb szerkezetet a „négy iparágas” települések (Karcag, Püspökladány, Vásárosnamény, Derecske) mutatták (4.2.4. ábra – 4.2.9. melléklet).

4.2.4. ábra: A meghatározó feldolgozóipari ágak az észak-alföldi kisvárosokban; forrás: KSH Cég-Kód-Tár adatai alapján saját szerkesztés

A legtöbb kisváros (32 db) feldolgozóiparának szerkezetében az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás szerepel kiemelkedő iparágként. Gyakori a

⁷¹ A „meghatározónak” minősített iparágak részesedése a foglalkoztatottak becsült számából az egyes városokban meghaladta az egy iparágra jutó 12,5%-os átlagértéket. (Az átlagérték a feldolgozóipar nyolc iparágából adódott.)

textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás (25 db), a kohászat, fémfeldolgozás (23 db), valamint a gépipar (21 db) jelentős súlyú ágazatként történő megjelenése is. Az építőanyag-ipar ugyanakkor csak két, az egyéb feldolgozóipar hat, a vegyipar nyolc település „funkcionális képletében” szerepel (4.2.4. ábra).

Összegzésként megállapítható, hogy az elmúlt években leginkább a kis foglalkoztató és nagy árbevétellel bíró vállalkozások száma növekedett a vizsgált városok feldolgozóiparában. A feldolgozóipar egyes ágai közül az építőanyag-ipar, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység vállalkozásainak létszámgyarapodása volt jelentős. A kisvárosi feldolgozóipar – a társas vállalkozások száma alapján – az iparágak többségében, valamint a nagyobb cégek kategóriáiban dinamikusabb volt a régió egészénél (nagyobb mértékű növekedés, vagy kisebb mértékű csökkenés jellemezte), így régióon belüli súlya növekedett.

A kohászatban, fémfeldolgozásban, illetve az élelmiszeripar területén működik a legtöbb kisvárosi feldolgozóipari cég. Többségük mikrovállalkozás. A legnagyobb foglalkoztatók gépgyártó, valamint textil-, ruházati és bőrtermék-gyártással foglalkozó cégek, az árbevétel alapján vezető vállalatok a gépgyártás mellett – az alföldi hagyományoknak megfelelően – az élelmiszeriparhoz kötődnek leginkább. A régió egészéhez képest nagyobb szerepe volt a vizsgált városok iparszerkezetében a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a gépipar jelentősebb potenciált képviselő vállalatainak.

A kisvárosok feldolgozóipari cégeinek 2006. évi teljesítménye és 2007. évi növekedési várakozásai szerint – összhangban a termelékenység növekedésének általános tendenciájával – az árbevétel növekedése a leginkább elterjedt, a foglalkoztatottak számának gyarapodása a legkevésbé jellemző sajátosság. A hazai gazdaság dualitása – a 2006-2007. évi állapotok tükrében – a vizsgált települések feldolgozóiparában is megjelenik, hiszen a vegyiparban, gépgyártásban, vagy kohászatban, fémfeldolgozásban tevékenykedő, külföldi tulajdonú nagyvállalatok bizonyultak a legdinamikusabb szereplőknek.

Az egyes kisvárosok feldolgozóiparát viszonylagos sokszínűség jellemzi: a nagyobb városokban általában valamennyi iparág jelen van. Jelentős súlyú iparágként leggyakrabban az élelmiszeripar, a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a gépipar jelenik meg. A kisvárosok egyharmada egyetlen domináns iparággal – leggyakrabban textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás, gépipar – rendelkezik.

5. A kisvárosi ipar területi elhelyezkedését befolyásoló tényezők

Az észak-alföldi kisvárosok ipari örökségének bemutatása során korábban áttekintettem, hogy – néhány iparág helyi tradícióin túl – milyen telepítő tényezők játszottak általában szerepet az Alföld és kisvárosai szocialista időszakban lezajlott iparosításában. A konklúzió az volt, hogy számos szempont mellett *alapvetően a munkaerő számított a legjelentősebb tényezőnek*, amelynek helyben történő „használatba vételét” a hivatalos politika és az erőforrásokért küzdő, viszonylag autonóm nagyvállalatok is prioritásként kezelték (BARTA GY. 2002).

Az egyes iparágak eltérő igényeinek megfelelően, az ipari létesítmények *konkrét telephelyválasztását* összességében *különböző tényezők* befolyásolták. Fontos volt az adott helyen megvalósítható nyersanyag-, energia- és vízellátás szempontja (nyersanyag: például kabai cukorgyár, kisvárdai baromfifeldolgozó, mátészalkai tejipar; energia: például Karcag üveggyártása; víz: például martfői söripar), de megjelent a fogyasztópiac (pl. kenyérgyárak), a szállítási kapcsolatok, az infrastruktúra, illetve a kooperációs lehetőségek szerepe is.

A disszertáció ötödik fejezetében – túl az egyes települések konkrét telephelyi adottságain és összhangban a tér jelentőségét hangoztató közgazdaságtani irányzatokkal (LENGYEL I. 2000a) – *általánosabb megközelítésben és napjainkra vonatkoztatva* vizsgálom a kisvárosi feldolgozóipar és egyes iparágainak területisége háttérében álló tényezőket. Van-e összefüggés a vizsgált városok kitüntetett településektől – a fővárostól és legközelebbi, régió belüli megyeszékhelytől – számított távolsága, vagy nagysága, illetve feldolgozóiparának jelentősége között? Mennyire határozza meg e városok jelenlegi iparát a rendszerváltás előtti időszak ipari öröksége? Kimutatható-e összefüggés a kisvárosi feldolgozóipar területi mintázata és a napjainkban mindinkább felértékelődőnek tartott agglomerációs hatások térbelisége között? Utóbbi kérdés megválaszolásához a fizikai analógián alapuló potenciálmodell eszközt hívom segítségül.

5.1. A kitüntetett településektől mért távolság, településméret szerepe

A kitüntetett gazdasági csomópontoktól mért *távolság kisvárosi feldolgozóipar területi elhelyezkedésére gyakorolt hatása* két relációban került áttekintésre. Először a vizsgált kisvárosokat a legközelebbi, régió belüli megyeszékhelytől mért – percben kifejezett – közúti elérhetőségük alapján kategorizáltam (20 percen belül, 20-29, 30-39, 40-49, valamint 50 percnél hosszabb idő alatt elérhető városok), majd az így nyert csoportokra kiszámoltam a feldolgozóipari vállalkozások és a helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó átlagos számát. A továbbiakban ugyanezt a vizsgálatot a fővárostól mért távolság alapján is elvégeztem (ezúttal 90 percen belüli, 90-119, 120-149, 150-179 és 180 percen felüli csoportok születtek). Nemcsak a feldolgozóipar egészére, hanem az egyes iparágakra is meghatároztam

a különböző városkategóriákra jellemző átlagértékeket. (A települések csoportokba sorolását ld. az 5.1.1 – 5.1.2. mellékletben.)

A mellékletben szereplő – fent ismertetett számítások eredményeit tartalmazó – táblázatok (5.1.3 – 5.1.6. melléklet) szerint a legnagyobb vállalkozás- és feldolgozóipari foglalkoztatott-sűrűség a régió megyeszékhelyeitől 30-39 kilométerre, és a Budapesthez legközelebb (90 percen belül) fekvő városokra jellemző (a megállapítás kétségekívül a két paraméternek egyszerre egyedül megfelelő Jászberény feldolgozóiparának kiemelkedő szerepére hívja fel a figyelmet). Az egyes iparágak igen nagy változatosságot mutatnak a maximális vállalkozás- és foglalkoztatott-sűrűségük tekintetében, hiszen mind a megyeszékhelyektől, mind a Budapesttől számított távolság alapján kialakított öt-öt kategória közül négy-négyben megfigyelhető valamelyik iparág kulminációja. Egyedül talán a vegyiparban (2325) foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma esetében figyelhető meg többé-kevésbé egyértelmű csökkenés a Budapesttől mért távolság növekedésével (5.1.6. melléklet). A kitüntetett településektől mért távolság tehát nem bizonyult igazán jelentős differenciáló tényezőnek.

5.1.1. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db) a városok népességszámának függvényében (fő), iparáganként;⁷² Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

	5 000 alatt	5 000- 9 999	10 000- 14 999	15 000- 19 999	20 000 felett	Σ
1516	4,15	4,94	5,05	5,17	3,69	4,70
1719	1,94	3,07	4,51	3,04	3,69	3,38
2022	2,49	2,84	3,88	4,27	6,99	4,15
2325	0,83	1,24	0,45	1,31	2,91	1,43
26	0,55	0,69	1,17	1,97	1,10	1,11
2728	1,11	4,44	4,33	4,76	7,78	4,98
2935	1,66	2,29	3,52	3,61	8,49	4,02
3637	1,38	1,14	1,89	1,97	1,89	1,61
Σ	14,12	20,65	24,8	26,1	36,55	25,39

Ezután került sor a *településhierarchia szerepének* vizsgálatára. A településhierarchiában elfoglalt pozíciót – egyszerűsítendő a vizsgálatot – az egyes kisvárosok lakónépességének nagyságával azonosítottam. A települések ismét öt kategóriába (5.000 fő alatti, 5-9.999 fős, 10-14.999 fős, 15-19.999 fős és 20.000 fő feletti népességű városok) kerültek besorolásra. (A települések csoportosítását ld. a 5.1.7. mellékletben.) A nagyságrendi kategóriákra kiszámolt átlagos sűrűségmutatók markánsabb tendenciákat mutatnak a korábban tapasztaltaknál. A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma egyértelműen növekszik a

⁷² 1516: élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás; 1719: textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás; 2022: fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység; 2325: vegyipar; 26: építőanyag-ipar; 2728: kohászat, fémfeldolgozás; 2935: gépipar; 3637: egyéb feldolgozóipar.

települések lélekszámának növekedésével: a 20.000 főnél népesebb városokban éri el a mutató maximumát, miközben minden egyes nagyságrendi kategóriáról elmondható, hogy sűrűségmutatója felülmúlja a kisebb népességű kategóriáét. A nyolc iparágból négynek a legnépesebb kategóriában, további háromnak a második legnépesebb csoportban volt a maximuma, míg a két, legkisebb lélekszámú városokat tömörítő kategóriában – egyetlen iparág, a dekoncentrált településű élelmiszeripar kivételével – nem volt átlag feletti sűrűségérték (5.1.1. táblázat).

A feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma tekintetében is a *legnépesebb városok mutatták a legmagasabb fajlagos értéket* a feldolgozóipar egésze esetében, és a nagyságrendi kategóriák növekedésével többé-kevésbé növekedett e mutató értéke. Az 5.000 és 9.999 fő közötti népességű városok ugyanakkor „jobban szerepeltek” a közvetlenül felettük elhelyezkedő nagyságrendi kategória városainál. (5.1.2. táblázat).

Iparáganként vizsgálva a kérdést, megállapítható, hogy – hasonlóan a vállalkozás-sűrűség adataihoz – ezúttal is a két legnépesebb városkategória rendelkezik a maximumok nagy részével (nyolcból héttel). A feldolgozóipari foglalkoztatás egészének szabályosságát megtörő 5.000 és 9.999 fő közötti népességű települések ugyanakkor egyetlen iparágban – a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártásban – átvették a vezető szerepet (5.1.2. táblázat), köszönhetően az ilyen iparági profillal rendelkező iparosodott települések – például Martfű, Csenger, Rakamaz, Nagyhalász, Komádi – e város csoportban megfigyelhető nagy számának. Bár más iparágak nem rendelkeznek kiugró értékekkel, az alapvetően gépipari központként számon tartott Jászárokszállás és Téglás, vagy az élelmiszeriparban jelentős Kaba ipara is e csoport feldolgozóipari mutatóját erősíti.

5.1.2. táblázat: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma (fő) a városok népességszámának függvényében (fő), iparáganként; Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

	5 000 alatt	5 000- 9 999	10 000- 14 999	15 000- 19 999	20 000 felett	Σ
1516	62,41	101,29	77,78	184,65	94,11	109,80
1719	75,01	182,53	123,36	119,97	121,15	140,42
2022	44,70	35,00	41,17	23,03	45,90	36,57
2425	6,23	17,60	6,94	12,48	78,67	26,64
26	0,55	5,65	5,73	22,74	7,90	9,22
2728	13,56	80,69	31,65	107,12	103,94	77,95
2935	90,64	122,23	47,16	237,43	576,87	223,80
3637	0,55	12,82	10,37	35,87	8,96	15,43
Σ	293,66	557,81	344,16	743,29	1037,50	639,82

A 10.000 és 14.999 fő közötti lélekszámú települések viszonylag gyengébb szereplése azzal magyarázható, hogy legtöbbjük – például Újfehértó, Hajdúhadház, Hajdúsámson, Tiszaföldvár – a megyeszékhelyek vagy más kisvárosok közelében fekvő, elsősorban munkaerő-kibocsátó település (ezt a korábban vizsgált

foglalkoztatási statisztikák is bizonyították), így a helyi (ipari) foglalkoztatás volumene alapvetően kicsi lélekszámukhoz képest (5.1.2. táblázat).

Mivel magyarázható a népesebb települések arányaiban is erősebbnek tűnő feldolgozóipara? A jelenség hátterében – véleményem szerint – részben az áll, hogy a nagyobb lélekszámú települések többnyire már a rendszerváltás előtti időszakban is városi ranggal rendelkeztek, s így – ismerve a kor városfejlesztési politikáját – akkori iparosításuk is intenzívebb lehetett. Az örökölt struktúrák szerepére jó példa a mezőnyből kimagasló Jászberény feldolgozóipara, amely a rendszerváltás előtti időszakban is a legjelentősebbnek számított. E teóriát igazolandó, a városok egy negyedik fajta csoportosítását is elvégeztem, amely során az egyes települések a várossá nyilvánításuk éve (1989 előtt, 1989 és 1993 között, 1993 után) szerint kerültek csoportosításra (5.1.8. melléklet). Az így létrejött kategóriák átlagértékei egyértelmű tendenciákat mutatnak: mind a feldolgozóipari vállalkozások, mind a foglalkoztatottak sűrűsége az 1989 előtt várossá nyilvánított településeken volt a legmagasabb, miközben a két „fiatalabb” településkategória fokozatos csökkenést mutatott (5.1.3 – 5.1.4. táblázat).

5.1.3. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db) a települések várossá nyilvánítási időpontja függvényében (év), iparáganként; Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

	1989 előtt	1989-1993	1993 után	Σ
1516	4,46	4,8	5,27	4,70
1719	3,68	3,07	3,08	3,38
2022	5,4	3,22	1,99	4,15
2425	1,85	1,07	0,8	1,43
26	1,48	0,92	0,3	1,11
2728	6,13	4,39	2,49	4,98
2935	5,87	2,5	1,09	4,02
3637	1,85	1,43	1,19	1,61
Σ	30,72	21,41	16,22	25,39

5.1.4. táblázat: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma (fő) a települések várossá nyilvánítási időpontja függvényében (év); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

VARNYIL	1989 előtt	1989-1993	1993 után	Σ
1516	126,63	83,53	107,65	109,80
1719	127,61	173,67	116,25	140,42
2022	41,47	39,99	14,38	36,57
2425	37,87	14,33	15,02	26,64
26	14,65	4,96	0,30	9,22
2728	115,94	43,59	24,52	77,95
2935	333,67	132,59	53,43	223,80
3637	18,68	12,16	11,49	15,43
Σ	816,51	504,82	343,04	639,82

Nyolcból hét iparág mind a vállalkozások, mind a foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma alapján az 1989 előtt várossá nyilvánított települések körében érte el a maximumát, és egy-két iparág kivételével szabályos csökkenést mutatott. Mindössze egy-egy „kakukktójas” akadt mindkét mutató esetében: az élelmiszeripari vállalkozások sűrűsége az 1993 utáni, a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártásban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma, pedig az 1989 és 1993 közötti városokban kulminált (5.1.3 – 5.1.4. táblázat).

Az 1989 előtti városok az élelmiszeripar kivételével valamennyi iparág és a feldolgozóipar egésze esetében is városi átlag (Σ) felett teljesítettek a feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma esetében, míg az utóbbi bő másfél évtizedben várossá nyilvánított települések – ismét az élelmiszeripar kivételével – minden területen átlag alatti értékkel bírtak (5.1.3. táblázat). A feldolgozóipari foglalkoztatottak sűrűsége nagyon hasonló jellemzőket mutatott: az 1989 előtti városok – ezúttal a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás kivételével – az összes iparágban átlag feletti mutatóval rendelkeztek, míg a fiatalabb városok az iparágak túlnyomó többségében városi átlag alatt teljesítettek (5.1.4. táblázat).

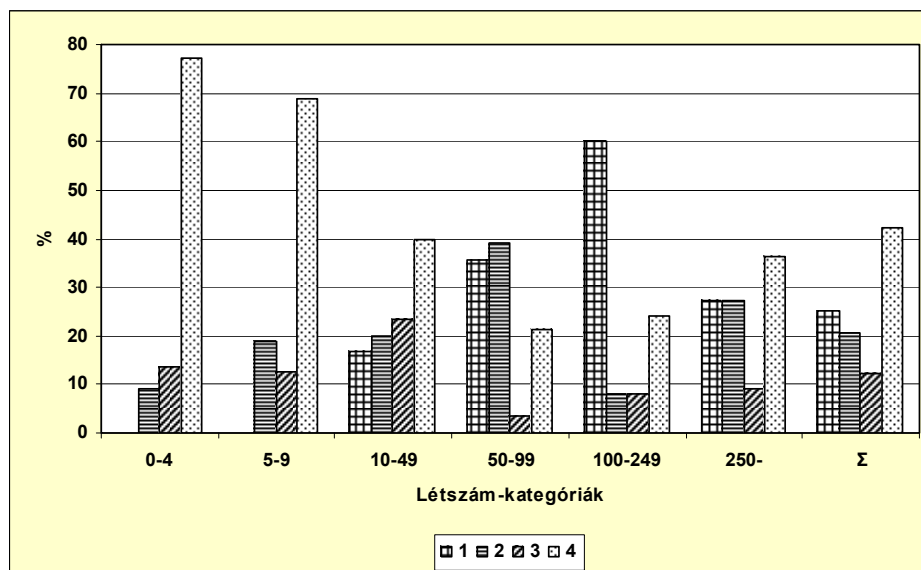
A már többször idézett kérdőíves felmérés tartalmazott olyan kérdést is, amelyben a jelenleg működő *vállalkozások rendszerváltás előtti iparhoz kapcsolódó viszonyát* vizsgáltam. A „Van-e a cég tevékenységének szocialista ipari előzménye a településen?” című kérdésre négy válaszlehetőség került megadásra:

1. Van, a cég (vagy elődje) helyi iparvállalat vagy szövetkezet átalakulásával jött létre;
2. Van, a cég (vagy elődje) helyi iparvállalat vagy szövetkezet bázisán (pl. infrastruktúrájának, munkaerejének, piaci kapcsolatainak, márkanevének felhasználásával) jött létre;
3. Van, de a cégnek (vagy elődjének) nincs köze a település szocialista ipari örökségéhez;
4. A cég tevékenységének nem voltak szocialista ipari előzményei a településen.

A következő ábrák különböző sraffozású-pontozású oszlopai ezeknek a válaszlehetőségeknek a gyakoriságát szemléltetik egyrészt a válaszadó cégek foglalkoztatottjainak létszáma, ágazati hovatartozása, tulajdonosi jellemzői, másrészt a székhelytelepülés népességszáma és várossá nyilvánítási éve szerint. A négy lehetséges válaszból az első két opció egyértelmű kapcsolatot jelent a mai és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar között, a negyedik opció az egyetlen, amely egyértelműen tagadja az ágazat folytonosságát, rendszerváltás előtti hagyományait.

Az 5.1.1. ábra alapján egyrészt az állapítható meg, hogy a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások bő 40%-a működött olyan iparágban, amelynek nem volt rendszerváltás előtti előzménye az adott településen. A kérdőívet visszaküldő cégek 45%-a egyértelmű kapcsolatot jelzett a szocialista iparosítás örökségével. A *vállalkozások méretének* növekedésével ugyanakkor erősödik a rendszerváltás

előtti feldolgozóiparhoz fűződő kapcsolat: miközben a 0-4 főt foglalkoztató cégek körében az első két válaszlehetőség bejelölési aránya 10% alatt maradt, az 50 főnél többet foglalkoztató vállalatok körében meghaladta az 50%-ot, sőt, a középvállalati kategóriákban (50-99, illetve 100-249 fő) a kétharmadot is (5.1.1. ábra).

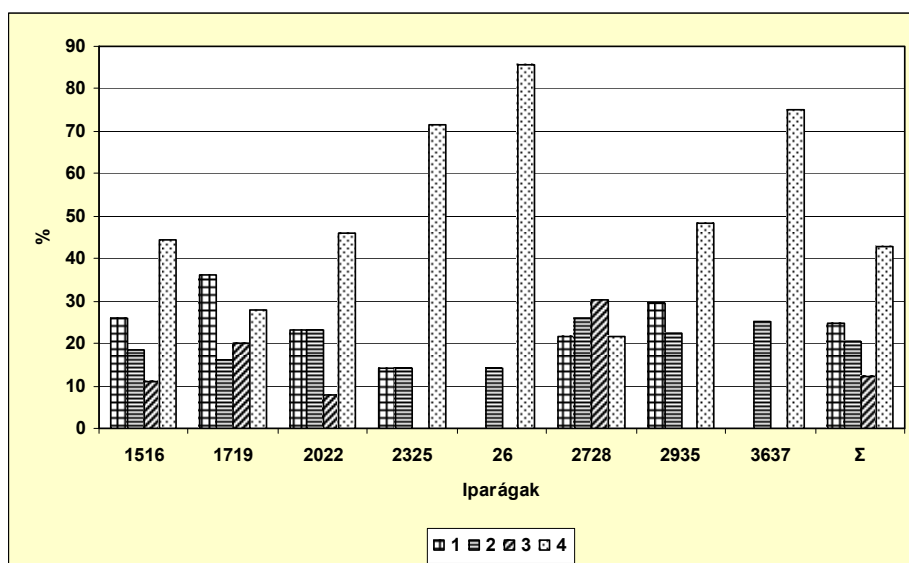

5.1.1. ábra: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a cégek alkalmazottjainak létszáma alapján;
Forrás: saját felmérés

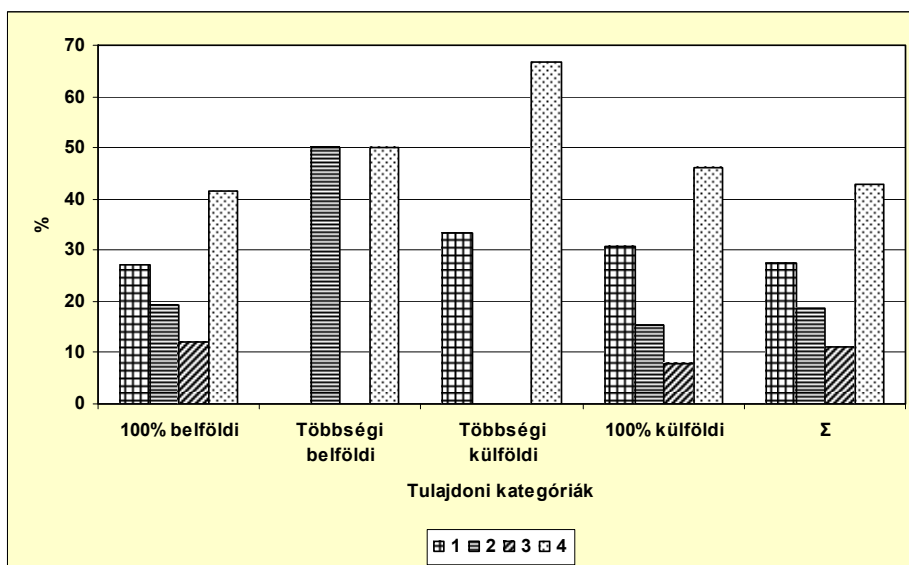
Iparágak szerint vizsgálva a kérdést, jelentős különbségek mutatkoznak. Az építőanyag-iparban, az egyéb feldolgozóiparban, valamint a vegyiparban tevékenykedő válaszadó cégek körében 70% feletti – az első kiemelt iparág esetében 85%-ot meghaladó – volt a negyedik, rendszerváltás előtti iparági előzményeket tagadó opció bejelölési gyakorisága. A legszorosabb kapcsolatot a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, valamint a gépipar esetében mutatkozott, ahol a válaszadó vállalkozások több mint 50%-a jelzett közvetlen vagy közvetett kapcsolatot a rendszerváltás előtti ipari tevékenységekkel. Az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás, a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység, illetve a kohászat, fémfeldolgozás területén működő válaszadók körében 40 és 50% között alakult az első két opció bejelölési gyakorisága (5.1.2. ábra).

A feldolgozóipari cégek rendszerváltás előtti gazdasághoz fűződő kapcsolata *tulajdonviszonyok* szerint is áttekintésre került. Nem voltak nagyarányú különbségek a külföldi és belföldi érdekeltségű vállalatok szocialista ipari örökséghez fűződő kapcsolata terén: az előzményeket tagadó negyedik opció bejelölési gyakorisága néhány százalékkal nagyobb volt ugyan a külföldi tulajdonú

cégeknél, de az egyértelmű kapcsolatot jelző első és második válaszlehetőség együttes említési gyakorisága mindkét csoport esetében 46%-ot tett ki (5.1.3. ábra).

5.1.2. ábra: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata iparáganként;
Forrás: saját felmérés

5.1.3. ábra: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a vállalkozások tulajdonosi szerkezte alapján; Forrás: saját felmérés

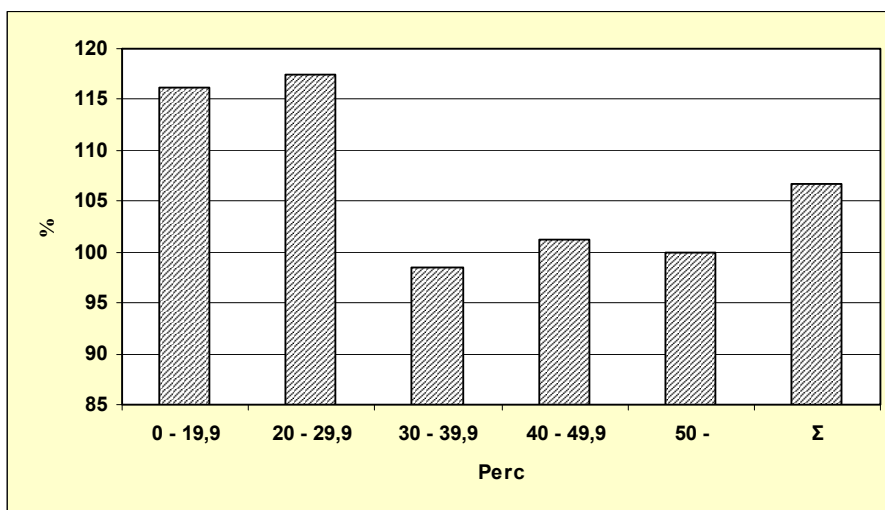
A székhelyvárosok népességszám nagysága szerint kialakított csoportjait vizsgálva, a szocialista iparhoz fűződő közvetlen és közvetett kapcsolatokat jelző első két válaszlehetőség együttes arányára a legkisebb népességű városok csoportján kívül valamennyi kategória esetében 45% körüli érték adódott. Az 5.000 főnél kisebb lakónépességű városok megfelelő mutatója mindössze 33%-ot ért el. Így nem meglepő, hogy e csoportnál volt legmagasabb (kétharmados arányt elérő) a rendszerváltás előtti előzményeket elutasító válaszok aránya, ami nagy valószínűséggel a szocialista iparosítás e településeket csak kis mértékben érintő hatására vezethető vissza. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy e településkategória sajátosságait rekonstruáltam a legkevesebb válaszból, ezért itt a legnagyobb a kis mintavételből fakadó torzulások esélye (5.1.9. melléklet).

A rendszerváltás előtti időszakhoz fűződő egyértelmű kapcsolatokat jelző válaszok gyakorisága alig differenciálódik a *székhelytelepülések várossá nyilvánításának időpontja alapján*: mindhárom csoport mutatója 40 és 50% között alakult. Az 1993 után várossá nyilvánított településekről visszaérkező válaszok között volt ugyanakkor legmagasabb – 50% feletti – a rendszerváltás előtti hagyományokat elutasító válaszok aránya (5.1.10. melléklet).

Összegzésként megállapítható tehát, hogy a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében viszonylag magas a rendszerváltás előtti iparral egyértelmű kapcsolatot jelző válaszok aránya (a megállapítás értékét csökkenti, hogy a mintában és a válaszokat visszaküldők körében felülreprezentáltak voltak a nagy- és középvállalatok). A legerősebb kapcsolat a két időszak gazdasága között a közép- és nagyvállalatok, valamint – a rendszerváltás előtti ipar szerkezetéből adódóan – a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, illetve gépipar esetében mutatkozott. Alig volt ugyanakkor különbség a belföldi és külföldi tulajdonú vállalkozások multhoz fűződő viszonya között. A különböző csoportokba sorolt városok között sem mutatkoztak igazán markáns differenciák: az 5.000 fős népességszámot el nem érő, 1993 után várossá nyilvánított települések mutattak valamivel gyengébb kapcsolatot a szocialista időszak gazdaságával (nagy valószínűséggel ez a városkör esett leginkább kívül a kor iparosítási politikáján).

Mivel a rendszerváltás előtti időszakhoz fűződő kapcsolatok jelentősnek bizonyultak, de kicsik az egyes városkategóriák közti különbségek, a kisvárosi feldolgozóipar mai területi szerkezete, valamint rendszerváltás előtti megoszlása között erős összefüggés feltételezhető. E megállapítás igazságának valószínűségét növeli, hogy az iparban foglalkoztatottak 1990. évi városenkénti létszámára (4.1.1. ábra) és a helyi székhelyű feldolgozóiparban, 2006-ban foglalkoztatottak becült városenkénti létszámára (4.1.4. ábra) – igaz, kis elemszám mellett – közel 78%-os, szoros korreláció adódott. (A két változó közti kapcsolat azért is figyelemre méltó, mert az előbbi az ipar egészére vonatkozó, telephely szerinti, utóbbi csak a feldolgozóiparra vonatkozó, székhely szerint nyilvántartott adatokat tartalmaz).

A feldolgozóipari társas vállalkozások rendelkezésemre álló, elmúlt évekre vonatkozó, települések szerint nyilvántartott adatai szerint ugyanakkor feltételezhető az örökölt területi szerkezet hatásának mérséklődése. 1998 és 2006 között a feldolgozóipari társas vállalkozások számának gyarapodása elsősorban nem a nagyobb méretű kisvárosokban volt dinamikus, hanem a *megyeszékhelyek közelében elhelyezkedő településeken*. A megyeszékhelyektől távolabb eső kisvárosokra összességében inkább a stagnálás volt jellemző (5.1.4. ábra).

5.1.4. ábra: A feldolgozóipari vállalkozások száma az észak-alföldi kisvárosokban, a legközelebbi régiós megyeszékhelytől mért közúti elérhetőség függvényében (2006-ban az 1998. évi érték %-ában); forrás: KSH Cég-Kód-Tár adatai alapján saját számítás

A *növekedő vállalkozások* területi megoszlására pedig – kérdőíves felmérésem tanulságai szerint – inkább a *Budapesttől számított elérhetőség* differenciáló szerepe jellemző: a fővároshoz közelebb elhelyezkedő – döntően járszági – kisvárosok feldolgozóiparában gyakoribb volt a növekvő árbevételű vagy foglalkoztatást elkönnyvelő cégek aránya, mint másutt a régióban (5.1.11. melléklet). A jövőre vonatkozó *növekedési kilátások* terén már csak a foglalkoztatás növelése kapcsán mutatkozik a *fővárostól mérhető távolság* differenciáló szerepe (5.1.12. melléklet), az viszont kijelenthető, hogy a különböző szempontok alapján kialakított területi-települési kategóriák közül egyikben sem volt olyan magas a foglalkoztatás bővítését tervező cégek aránya, mint a fővároshoz legközelebb fekvő kisvárosok csoportja körében. A növekedő vállalkozások e mintázata azt sugallja, hogy az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparának területi szerkezetében – megerősítvén az ország iparának térszerkezetéről olvasottakat (BARTA GY. 2002; KISS É. 2002) – egyre inkább kimutatható az agglomerációs hatások szerepe.

5.2. Az agglomerációs előnyök szerepe

A kisvárosok feldolgozóiparának területiségére fókuszáló kutatás eredményei alapján indokoltnak tartottam az *agglomerációs előnyök* szerepének mélyebb, a fizikai analógián alapuló potenciálmodell segítségével elvégzett vizsgálatát.⁷³ Az agglomerációs előnyök kétféle típusának megfelelően (MUKKALA, K. 2003; LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2004), az urbanizációs típusú agglomerációs előnyöket a lakónépeség számával, az egyes iparágakhoz kötődő lokalizációs előnyöket, pedig a vizsgált iparágakban foglalkoztatottak településenkénti becsült létszámával modelleztem. A kutatás célja annak vizsgálata volt, hogy van-e kapcsolat az egyes városok népesség- és iparági potenciálja, valamint az egyes feldolgozóipari ágak helyi jelentősége között. Utóbbit négyféle adat tükrében vettem figyelembe: az egyes iparágakban tevékenykedő vállalkozások abszolút és 10.000 lakosra jutó száma, valamint az egyes iparágak foglalkoztatottjainak abszolút és 10.000 lakosra jutó becsült száma szerepelt összehasonlítási alapként. A vizsgált kisvárosok potenciálértékeinek három összetevője került kiszámításra:

- A település saját súlyától és területének nagyságától függő *saját potenciál* értéke úgy adódott, hogy a település lakónépeségének, vagy a feldolgozóipar megfelelő ágazatában foglalkoztatottjainak számát elosztottam a település közigazgatási területének megfelelő nagyságú kör sugarának négyzetével.
- A régió többi településének súlyától és távolságától függő *belső potenciál* nagyságát úgy kaptam meg, hogy minden egyes figyelembe vett település lakónépeségét vagy foglalkoztatási súlyát, azok vizsgált várostól számított távolságának négyzetével osztottam, és az így kapott értékeket összegeztem.
- Végül (hasonló módon, csak régió kívüli településekkel számolva), az egyes iparágakban legjelentősebb régió kívüli kelet-magyarországi központok súlyának és távolságának figyelembevételével megkísértem a *külső potenciál* különbségeinek durva modellezését.

⁷³ A gravitációs törvényen alapuló potenciál-modell a „gazdasági-társadalmi tér minden egyes pontjához az adott pontban várható területközi áramlás mértékét rendeli hozzá” (DUSEK T. 2005). A területi folyamatok kutatói körében napjainkban újralfedezett módszer viszonylag friss kritikai áttekintése Tagai G. tollából született a közelmúltban (NEMES NAGY J. 2005; TAGAI G. 2007). A modellt leggyakrabban a népességmegoszlás vagy a gazdasági tér rekonstruálására alkalmazzák, Magyarországon a hatvanas évektől kezdődően jellemző használata (korai hazai alkalmazásának egyik jellegzetes – debreceni vonatkozású – példája Papp Antal Tiszántúl középső részét érintő vizsgálata volt – PAPP A. 1978). A modell felhasználásának közelmúltban született hazai példái (például NAGY G. 2004; TAGAI G. 2004; TÓTH G. 2005) között utóbbi a különböző autópálya-nyomvonalak területfejlesztési hatásainak vizsgálatához használta. A potenciálmodell alkalmazásához kapcsolódóan ld. még például LUKERMANN, F. – PORTER, P. W. 1960, használatáról részletesebben ld. SIKOS T. T. 1984; NEMES NAGY J. 1998; DUSEK T. 2005.

Az ily módon kiszámított *települési potenciálérték annál magasabb*, minél nagyobb volumenű a vizsgált jelenség az adott településen, minél kisebb közigazgatási területen helyezkedik el az érintett város, illetve minél közelebb fekszik más, jelentős súlyt képviselő településekhez.

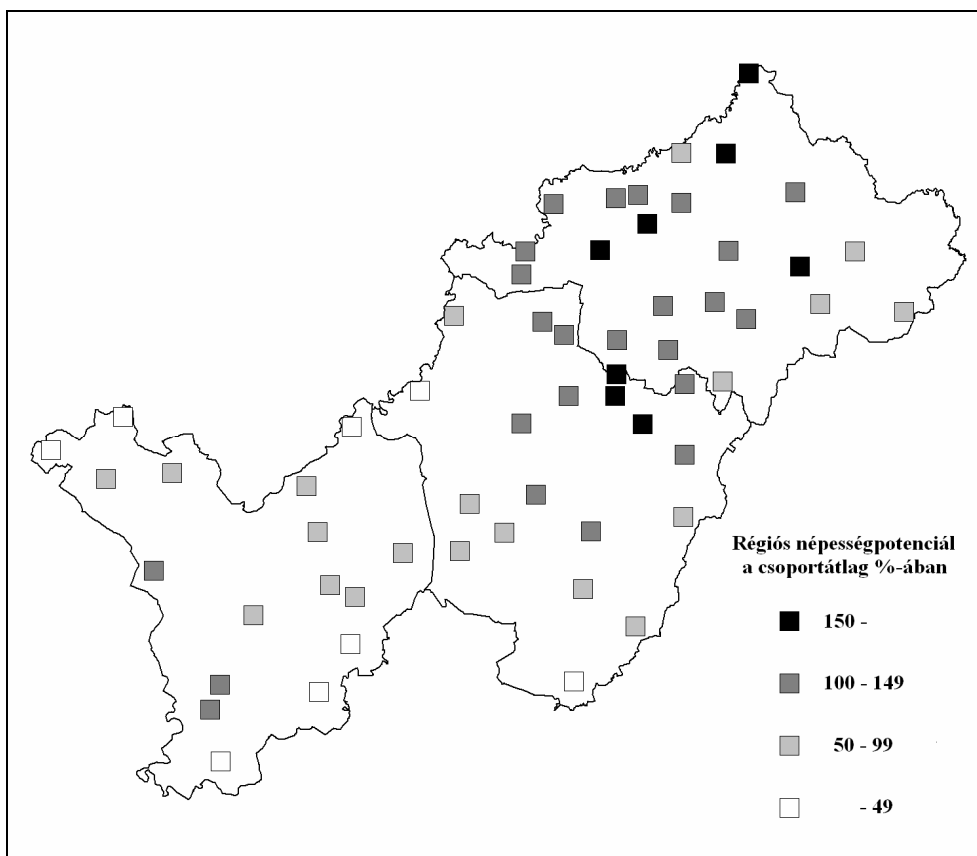
Az *urbanizációs típusú agglomerációs előnyöket* modellező népességpotenciál régió belüli települések figyelembevételével kiszámított értékei, illetve a feldolgozóipar és egyes ágainak mutatói között rendkívül gyenge kapcsolat volt a lineáris korrelációs együttható értékeinek tanúsága szerint. Tekintettel ugyanakkor a viszonylag kis elemszámra (mindössze 60 adatból álló sorok kerültek összevetésre), illetve a korrelációs értékek által jelzett kapcsolatok gyengeségére, a táblázat adatai fenntartásokkal kezelendők. Az azonban kétségtelenül sokat mond el a viszonyokról, hogy egyetlen iparág esetében sem mutatott a lineáris korrelációs együttható értéke legalább közepes erősségű kapcsolatot (5.2.1. táblázat). Az eredmények alapján az a következtetés vonható le, hogy a régiós népességpotenciál értékeivel modellezett urbanizációs típusú agglomerációs előnyök nem magyarázzák a kisvárosi feldolgozóipar egyes iparágainak területi elrendeződését.

5.2.1. táblázat: A régiós (saját + belső) népességpotenciál értékének és a különböző iparágak saját mutatóinak korrelációja; Forrás: TEIR, KSH Cég-Kód-Tár valamint Tóth Géza adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4
1516	0,161	0,124	0,158	0,138
1719	0,044	-0,016	0,086	0,086
2022	-0,015	0,053	0,004	0,020
2325	-0,105	-0,079	-0,091	-0,073
26	-0,170	-0,155	-0,016	-0,010
2728	-0,158	-0,162	-0,150	-0,068
2935	-0,054	0,077	-0,110	-0,069
3637	0,153	0,113	0,068	0,032
Σ	-0,025	0,058	-0,030	0,028

1. A foglalkoztatottak becsült száma (fő); 2. A foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó becsült száma (fő); 3. A vállalkozások száma (db); 4. A vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db)

Az egyes kisvárosok régió belüli települések figyelembevételével kiszámított népességpotenciálját ábrázolja az 5.2.1. ábra. A legmagasabb értékek részben a kis területű, viszonylag nagy népességű városokhoz – pl. Záhony, Kisvárda, Mátészalka –, valamint a megyeszékhelyekhez közel fekvő városokhoz – pl. Hajdúsámson, Hajdúhadház, Kemece, Nyírtelek – kötődnek. A legalacsonyabb népességpotenciál értékeket a megyeszékhelyektől távol fekvő, viszonylag nagy területű városok – pl. Komádi, Tiszacsege, Mezőtúr, Túrkeve – mutatják.

5.2.1. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok megoszlása a régiós népességpotenciál nagysága szerint; Forrás: KSH Cég-Kód-Tár, illetve Tóth Géza adatai alapján saját számítás és szerkesztés

Az egyes iparágak foglalkoztatottjainak becsült száma alapján kiszámított (saját, illetve belső potenciál összegzéséből adódó) régiós iparági potenciálértékekkel modellezett *lokalisációs típusú agglomerációs előnyök*, és az egyes iparágak kapcsolatát mutatja az 5.2.2. táblázat, amely alapján – az óvatosság igényével – több következtetés is levonható. Egyrészt minden esetben pozitív kapcsolat – egyirányú együttmozgás – figyelhető meg a figyelembe vett mutatók és a kiszámolt potenciálértékek között. Másrészt a négy kiválasztott mutató közül a foglalkoztatottak abszolút és 10.000 lakosra jutó száma általában erősebb kapcsolatot mutatott a potenciálértékekkel, mint a vállalkozások adatai (ez nem meglepő annak ismeretében, hogy a potenciálértékek az egyes iparágakban foglalkoztatottak becsült száma alapján kerültek kiszámításra).

5.2.2. táblázat: Az egyes iparági régiós (saját + belső) potenciálértékek és az iparágak saját mutatóinak korrelációja; Forrás: KSH Cég-Kód-Tár, valamint Tóth Géza adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4
1516	0,467	0,367	0,341	0,296
1719	0,716	0,782	0,362	0,568
2022	0,213	0,335	0,022	0,127
2325	0,105	0,218	0,080	0,072
26	0,277	0,297	0,280	0,262
2728	0,389	0,470	0,209	0,316
2935	0,620	0,761	0,494	0,497
3637	0,926	0,803	0,592	0,444
Σ	0,271	0,393	0,210	0,257

1. A foglalkoztatottak becsült száma (fő); 2. A foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó becsült száma (fő); 3. A vállalkozások száma (db); 4. A vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db)

Harmadrészt az egyes iparágak esetében jelentős különbségek mutatkoznak a potenciálértékekkel mutatott kapcsolatok szorosságában: a nyolc iparágból kettőnél (vegyipar, építőanyag-ipar) valamennyi vizsgált mutató esetében gyenge kapcsolatot mutatott a lineáris korrelációs együttható értéke. További három iparágban (élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás, fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység, valamint kohászat, fémfeldolgozás) legfeljebb közepesen szoros kapcsolatot jelző – 0,7 alatti – értékek voltak jellemzőek. Csak a textil- ruházati és bőrtermék-gyártás, a gépipar, valamint az egyéb feldolgozóipar rendelkezett szoros kapcsolatot jelző – 0,7 feletti – korrelációs együttható értékekkel is (5.2.2. táblázat). Utóbbi iparágakra tehát jobban jellemző a térbeli csoportosulás: a jelentősebb kisvárosi foglalkoztatási központok a legnagyobb centrumok (megyeszékhelyek vagy más kisvárosok) környezetében találhatóak.

A potenciálértékek és az egyes iparágak koncentrációjának kapcsolatát térképeken is ábrázoltam.⁷⁴ A nyolc iparág térképi megjelenítésében közösnek tekinthető, hogy a legnagyobb (és a legkisebb) koncentrációt képviselő települések ugyanakkora körökkel kerültek megjelenítésre valamennyi ábrán (5.2.1 – 5.2.8. melléklet). Így a kördiagramok ugyan nem alkalmasak a különböző iparágak súlyának összehasonlítására (Jászberény hatezer becsült gépipari foglalkoztatottját és Mezőtúr kevesebb, mint 150 építőanyag-ipari foglalkoztatottját például ugyanakkora kör jelöli), de azok térbeli eloszlásának egyenlőtlenségeit jól

⁷⁴ Az 5.2.11 – 5.2.18. mellékletek a KSH, Cég-Kód-Tár, valamint a KSH munkatársa, Tóth Géza által rendelkezésemre bocsátott közúti elérhetőségi adatok alapján készültek.

szemléltetik. A térképeken egységes méretű négyzetek jelölik azokat a településeket, amelyeken az ábrázolt iparágak nincsenek jelen.⁷⁵

Az iparágak egy része *viszonylag koncentrált megoszlást* mutatott 2006-ban a vizsgált városállományon belül: a vegyiparban, gépiparban és egyéb feldolgozóiparban egyetlen meghatározó központ dominanciája érvényesült (az előbbi kettő esetében Jászberény, az utóbbi esetében Mátészalka játszott kiemelkedő szerepet). Gyökeresen eltért ezektől az iparágaktól a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység, valamint kohászat, fémfeldolgozás kisvárosokra jellemző területi mintázata. E két iparág *több, hasonló jelentőségű vezető központtal* is rendelkezett: előbbiben főleg Vásárosnamény, Nyíradony, Hajdúböszörmény, Karcag, valamint Jászberény tűnt ki, míg az utóbbiban Jászberény, Kunszentmárton, Hajdúböszörmény, illetve Fehérgyarmat számított a legfontosabb központnak. A felsorolt városok ráadásul viszonylag egyenletes területi eloszlást mutattak, amennyiben mindhárom észak-alföldi megyébe jutott belőlük. A két szélsőséges eloszlástípus között foglalt helyet az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás, a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás, valamint az építőanyag-ipar. Ezekben az iparágakban akadt ugyan egy-két vezető település, de dominanciájuk korántsem volt olyan mértékű, mint a három elsőként megnevezett iparág kiemelkedő központjai esetében. Az élelmiszeriparban Kisvárdánál mellett főleg Kaba és Mátészalka, a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártásban Martfű után Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Komádi, Csenger, valamint Nagykálló, az építőanyag-iparban vezető Mezőtúr mellett Karcag, Hajdúnánás, illetve Mátészalka is viszonylag jelentős központnak számított (5.2.1 – 5.2.8. melléklet).

A régiós (saját + belső) *potenciálértékek maximumai* szintén jelentős területi különbségeket mutatnak a vizsgált kisvárosok vonatkozásában. Az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás, a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás, a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység, a vegyipar, valamint az egyéb feldolgozóipar területén csoportátlag feletti potenciálértékkel – egy-két kivételtől eltekintve – csak Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyei városok rendelkeztek. Az építőanyag-iparban ugyanakkor Szolnok környékén és a Nagykunságban, a kohászat, fémfeldolgozás, illetve a gépipar területén Szolnok térsége mellett a Jászságban is voltak átlag feletti régiós potenciálértékkel bíró települések (5.2.1 – 5.2.8. melléklet). A magas régiós potenciálértékek háttérben részben az egyes városok saját teljesítménye, részben a régió többi, adott iparágban jelentős településének közelsége áll (nem feledhető azonban az sem, hogy a potenciálértékek a vizsgált városok átlagának %-ában kerültek megadásra: az olyan iparágakban ezért, amelyek kevésbé jelentősek a városokban és általában a régióban, viszonylag kis koncentrációval is átlag feletti teljesítményt lehet elérni).

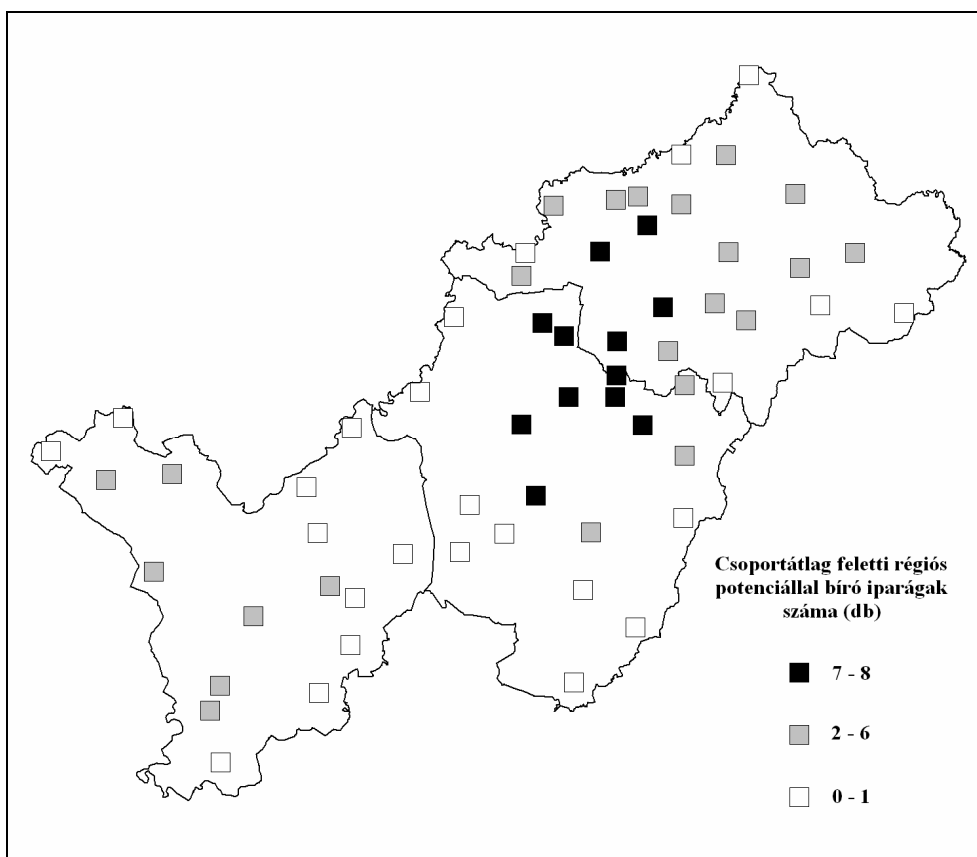
⁷⁵ A foglalkoztatottak becsült száma akkor volt nulla egy településen, ha nem működött vállalkozás a vizsgált iparágban, vagy az iparágban működő vállalkozások alkalmazottainak létszáma nulla, illetve ismeretlen volt a felhasznált adatbázis szerint.

- A *magas saját potenciált* képviselő városokra jó példa Kisvárdra az élelmiszeriparban, Martfű és Csenger a textil-, ruházati és bőrtermékgyártásban (cipőiparban), Záhony a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység területén, Mátészalka az építőanyag-iparban, Fehérgyarmat és Kisvárdra a kohászat, fémfeldolgozás területén, Mátészalka és Jászberény a gépiparban, valamint Mátészalka az egyéb feldolgozóiparban (5.2.1 – 5.2.8. melléklet). A kiemelkedő saját potenciált felvonultató városok köre ugyanakkor a településhálózati adottságok függvénye is: a viszonylag nagy iparági koncentrációkat tömörítő, de nagy közigazgatási területtel bíró nagykun- és hajdúvárosok erősen alul-, míg a kis határral jellemezhető Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei városok felülreprezentáltak. (Jászberény is csak kiemelkedő volumenű gépipari foglalkoztatásának köszönheti, hogy nagy területe ellenére, abban az iparágban magas saját potenciállal rendelkezik.)
- A vizsgált városok egy másik részének azért magas a régiós potenciál értéke, mert *jelentős iparági koncentrációt képviselő települések közelében* helyezkedik el. A kisvárosok belső potenciál értékeire a legtöbb iparágban erős hatással vannak a régió legjelentősebb ipari koncentrációit tömörítő megyeszékhelyek (mindenekelőtt Debrecen és Nyíregyháza), amely az egyes iparágakat ábrázoló térképekről is jól leolvasható. Különösen szembetűnő a két kiemelt megyeszékhelytől távol fekvő Jász-Nagykun-Szolnok megye háttérbe szorítottsága az élelmiszeriparban, valamint a vegyiparban, amely elsősorban Debrecen és Nyíregyháza ezekben az iparágakban meghatározó szerepével magyarázható. Az élelmiszeriparra jellemző ugyanakkor az is, hogy – különösen a Nyírségben – jelentős a községi jogállású településeken megfigyelhető jelenléte: Aranyosapáti, Gávavencsellő, Kálmánháza, Mérk, Nyírmeggyes, Rétközberencs, Tyukod és Vaja ipara a régió északkeleti részén fekvő települések potenciálját növeli.⁷⁶ Egyes iparágakban bizonyos – kiemelkedő súlyt képviselő – kisvárosok is jelentős „felhajtóerőt” képviselnek: a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártásban Martfű hatása tükröződik a hozzá igen közel fekvő Tiszaföldvár kimagasló potenciálértékében, vagy például a gépipar esetében Jászberény hatása erősen növeli a jászvárosok potenciálértékeit (5.2.1 – 5.2.8. melléklet).

Érdekesek azok az esetek, ahol a *magas abszolút koncentráció alacsony régiós potenciálértékkel* párosul: leginkább a nagykun városokról mondható el, hogy majdnem valamennyi iparágban jelentős foglalkoztatónak számítanak a

⁷⁶ Más iparágak kevésbé vannak jelen a községekben: a textil-, ruházati és cipőiparban Besenyszög és Biharnagybajom, a fa-, papír- és nyomdaiparban Szakoly, a vegyiparban Ebes, Nagycserkesz és Timár, a fémfeldolgozásban Jászboldogháza és Vaja, míg a gépiparban Beregdaróc és Jászkisér becsült foglalkoztatása haladta meg a száz főt. A jászkiséri székhelyű MÁV FKG – több mint 800 főnyi alkalmazottjával – a legnagyobb feldolgozóipari foglalkoztató a községekben, amely jelentős mértékben hozzájárul a Jászság gépipari potenciáljának nagyságához.

vizsgált városállományon belül, ugyanakkor régiós potenciálértékeik szinte kivétel nélkül átlag alattiak (e megállapítás csak az építőanyag-ipar mutatóira nem érvényes). Hasonló tendenciák figyelhetők meg bizonyos iparágakban Hajdú-Bihar megye déli részén és a Jászságban is. A jelenség háttérében egyrészt az e területeken jellemző nagy közigazgatási terület – saját potenciált csökkentő – hatása, másrészt az egyes iparágak legkiemelkedőbb központjaitól (többnyire a megyeszékhelyektől) mért jelentős távolságuk áll. A legkontrasztosabb esetek közé tartozik Komádi textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártása, illetve Jászberény vegyipara: mindkét esetben 500 főt meghaladó iparági koncentrációról beszélhetünk, csoportátlag alatti régiós potenciállal (5.2.1 – 5.2.8. melléklet).

5.2.2. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok megoszlása a jelentős régiós iparági potenciállal bíró iparágak száma szerint; Forrás: KSH Cég-Kód-Tár, illetve Tóth Géza adatai alapján saját számítás és szerkesztés

Települések – és nem iparágak – felől közelítve, megállapítható, hogy a *legtöbb iparágban* (nyolcból legalább hétben) *átlag feletti potenciálértékekkel* bíró városok (összesen 12) – a hajdúvárosok mellett Nyírtelek, Kemece, Nagykálló,

Újfehértó, Téglás és Balmazújváros – kivétel nélkül Debrecen és Nyíregyháza közelében találhatóak. A hét-nyolc iparágban átlag alatti régiós potenciállal jellemezhető városok száma nagyobb (összesen 25), területi elhelyezkedésükre, pedig a Tisza középső szakasza (Tiszalök, Polgár, Tiszacsege, Tiszafüred, Abádszalók, délen Kunszentmárton), Hajdú-Bihar déli része (Berettyóújfalú, Biharkeresztes, Komádi, Létavértes, Nádudvar, Kaba, Püspökladány), illetve a Nagykovács (Kunhegyes, Karcag, Kisújszállás, Túrkeve, Mezőtúr) városainak felülreprezentáltsága jellemző. A felsorolt városokon kívül néhány, régió peremén fekvő, annak településállományától nagyrészt távol elhelyezkedő település – Záhony, Csenger, Nagyecsed, Dombrád, Nyírlugos, Jászárokszállás, Jászfényszaru – említhető meg. A nyolc iparágból hatban Nyírtelek potenciálja a csoportátlag kétszeresét is meghaladta (ami Nyíregyházához való extrém közelségével és egy-két iparágban jelentős súlyával magyarázható), míg Tiszacsege, Tiszafüred és Abádszalók (csekély saját teljesítményének és félreeső fekvésének köszönhetően) mind a nyolc iparágban átlag fele alatti potenciállal bírt (5.2.2. ábra).

Végül, kísérletet tettem az egyes *iparágak közti kapcsolatok* kimutatására. A különböző iparágak régiós potenciálértékei ezúttal más iparágak foglalkoztatottjainak abszolút számával kerültek összevetésre. A különböző iparágak településenkénti potenciálja és foglalkoztatása általában gyenge kapcsolatot mutatott (5.2.9. melléklet).

Nyilvánvaló, hogy az Észak-alföldi régió nem egy önálló, szervesen kifejlődött gazdasági egység, és – legfőképpen – nem szigetelődik el környezetétől. Ezt a megállapítást elfogadva, azt is könnyű beismerni, hogy egy puszta az észak-alföldi településekre építő vizsgálat nem képes a valóságos viszonyok leképezésére. Ahhoz, hogy az agglomerációs előnyöket igazán modellezni tudjunk, túl kell tekinteni a régió – sőt, napjainkban egyre inkább az ország – határain is. Miután a felhasznált adatbázis külföldi települések vizsgálatba történő bevonását nem tette lehetővé, a *régió kívüli települések népességszámának és feldolgozóiparának figyelembevétele* adódott korrekációs lehetőségként. Tekintettel egy ilyen vizsgálat disszertáció témáján messze túlnyúló perspektíváira – illetve lehetőségeim szűkösségére – a külső tényezők figyelembevételét egyrészt Kelet-Magyarország területére, másrészt a népességszám tekintetében és az egyes feldolgozóipari ágakban kimagasló foglalkoztatási súlyt képviselő városokra szűkítettem. Így bár a külső hatásokról alkotott kép elnagyolt lesz, arra alkalmasnak tűnik, hogy a régiós potenciálértékeket finomítsam.

E második lépésben a népességpotenciál kiszámításánál – a korábban kapott régiós potenciálértékek mellett Kelet-Magyarország 50.000 főnél népesebb városainak (Budapest, Miskolc, Szeged, Kecskemét, Békéscsaba, Eger) hatását is figyelembe vettem, s az így nyert potenciálértékek, valamint az egyes iparágak mutatói között ismét kapcsolatot próbáltam keresni. Meg kell azonban állapítani, hogy a népességpotenciál segítségével modellezett urbanizációs típusú agglomerációs előnyökkel így sem magyarázható meg a kisvárosi feldolgozóipar

területi mintázata (5.2.10. melléklet). Az iparági potenciál finomításánál az egyes iparágakban Kelet-Magyarországon legjelentősebbnek számító – egyenként és iparáganként legalább 2000 főt foglalkoztató – városokat vontam be a számításba. A valamennyi iparágban jelentősnek számító Budapest mellett, az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás területén Kecskemét és Szeged, a textil- ruházati és bőrtermék-gyártásban Szeged, a vegyiparban Kazincbarcika és Tiszaújváros, a kohászatban, fémfeldolgozásban Miskolc, végül a gépiparban Eger, Gödöllő, Hatvan, Kecskemét, Miskolc, Tiszaújváros és Vác adatait vettem figyelembe.

Az így módosított iparági potenciálértékek, valamint az egyes iparágak tényleges jelenlétének mutatóit korreláltatva megállapítható, hogy a régiós potenciálértékekhez képest alig módosult a kapcsolatok erőssége (5.2.11. melléklet). Végül, a különböző iparágak közti kapcsolatot a módosított potenciálértékekkel is megvizsgáltam, de a korábban leírtakhoz képest ezúttal sem hozott új eredményt a kutatás (5.2.12. melléklet).

A potenciálmodell alkalmazásával elvégzett vizsgálatok viszonylagos eredménytelenségének (az agglomerációs hatások és a feldolgozóipar tényleges jelentősége között mutatkozó kapcsolatok határozatlanságának) két oka lehetséges:

- 1. Egyrészt a modell használatának több ponton is kritizálható nagyvonalúsága állhat a háttérben: az agglomerációs előnyök modellezésére alkalmatlan székhely szerinti adatok (amelyek ráadásul sok esetben a végrehajtott korrekciók után sem pontosak), a felhasznált távolságadatok egységességének hiánya (különböző forrásból származó mátrixot használtam a régiós potenciálértékek, illetve a módosítások kiszámításakor), továbbá a külső hatások felületes modellezése (hat, illetve tíz település adataiból csak nagy vonalaiban lehet rekonstruálni a potenciálteret).*
- 2. A másik lehetséges magyarázat szerint az agglomerációs előnyök teóriája önmagában nem elegendő a kisvárosi ipar Észak-Alföldön megfigyelhető területi mintázatának értelmezésére. Ha a mai feldolgozóipari vállalkozások korábban ismertett előzményeit – a szocialista iparosítás napjainkban is jelentősnek számító örökségét – vesszük alapul, ez nem is csoda, hiszen az ipari kapacitások telepítése akkoriban – ahogy arról korábban szó esett – alapvetően más elvek szerint működött.*

A vizsgálatok folytatása a továbbfejlesztés két lehetőségét is kínálja. Egyrészt célszerű lehet a vizsgálatok mélységének növelése, tehát az alágazatok – például húsipar, cipőgyártás vagy háztartási gépgyártás – szintjén történő vizsgálódás. Másrészt nagyobb sikerrel kecsegtethet a számítások – ezúttal megfelelő adatbázis hiányában elmaradt – időbeli kiterjesztése: a kérdőíves felmérés tapasztalataiból kiindulva könnyen lehetséges, hogy egy, két időpont állapotát összevető vizsgálat az agglomerációs előnyök orientáló szerepének erősödését mutatná.

6. A kisvárosok feldolgozóiparának területi kapcsolatrendszere

A vizsgált városok iparának területiségét érintő utolsó – e disszertáció keretei között kutatni szándékozott – probléma a feldolgozóipari vállalkozások (területi) kapcsolatrendszere. A feladat több szempontból is indokolható:

- Egyrészt, a rendszerváltás előtti időszakban megtelepült, e települések többségében erősen domináns *részlegipar jellemzően gyenge helyi kapcsolatokkal rendelkezett* (SIMON I. 1988; BARTA GY. 1991). Sokan helyi beágyazottságának hiányára, illetve nagyvállalati központjával szembeni alárendeltségére vezetnek vissza rendszerváltás időszakában megfigyelhető erőteljes leépülését. A feldolgozóipari vállalkozások helyi beágyazottságának mértékéből azok helyi gazdaságra gyakorolt húzóhatása is kikövetkeztethető.
- Másrészt, ahogy arról az elméleti bevezetőben szó esett, napjaink hazai gazdaságfejlesztésének egyik kulcskérdése a *külföldi működő tőke nagyvállalatai és a hazai gazdaság kapcsolatának erősítése*, részben az utóbbi dinamizálása érdekében, részben a hazánkban megtelepült feldolgozóipari kapacitások megtartása érdekében (a helyi hozzáadott érték – beszállítói háttér – növelésével Magyarország javíthatja versenypozícióit) (DÖRY T. 1998; LENGYEL I. 2000b; GROSZ A. 2004; SASS M. – SZANYI M. 2004).
- Harmadrészt, a *globális hálózatokba történő bekapcsolódás* napjainkban a hazai *modernizáció eszköze*: Magyarország kedvezőbb helyzetű térségeire (gazdasági szereplőire) egyben a globális integráció előrehaladottsága is jellemző, míg a hátrányos helyzetű területek, települések inkább kimaradnak e hálózatokból, vagy bekapcsolódásuk mérsékelt (ENYEDI GY. 200; CSÉFALVAY Z. – CSIZMADIA N. – CSORDÁS L. 2005, MOLNÁR B. 2006).
- Negyedrészt, láttuk az elméleti bevezetésben, hogy a *posztfordizmus korának sikerrégióit kifinomult vállalkozói kapcsolatok*, formális és informális nexusok jellemzik, melyből valamennyi résztvevő profitálni képes (BENKO G. 1992; CSÉFALVAY Z. 2004). A vállalkozói hálózatok terjedése ezért Magyarországon, és a vizsgált kisvárosok iparában is kívánatos cél (KÖHEGYI K. 2005).

Mi jellemzi a vizsgált városok feldolgozóiparának területi kapcsolatait? Milyen különbségek mutatkoznak iparágtól, a cégek méretétől és tulajdonviszonyaitól függően? Van-e összefüggés a vállalkozások földrajzi térben elfoglalt helye vagy településük mérete, illetve kapcsolatrendszerük között? A mikroökonómiai megközelítést képviselő vizsgálat a feldolgozóipari vállalkozások értéklánc-rendszer menti kapcsolatainak területi sajátosságait igyekszik feltárni: input oldalon különösen fontos a helyi beágyazottság versus import-igényesség, output oldalon az export-orientáltság, illetve az ország más régióiban vagy helyben megtelepült külföldi és magyar nagyvállalatoknak történő szállítás kérdése. A harmadik alfejezetben a vállalkozások együttműködéseinek bemutatása a cél.

6.1. A kisvárosok feldolgozóiparának input kapcsolatrendszere

A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások területi kapcsolatrendszerének sajátosságait feltárni szándékozó kérdőív az inputok négy típusáról gyűjtött információkat: a nyersanyagok, félkész termékek, a termelőeszközök és alkatrészeik, a cégek tevékenységét segítő szolgáltatások, valamint a munkaerő beszerzésének jellemzőiről. Valamennyi inputtípus esetében olyan területi kategóriák kialakítására törekedtem, amelyek egyrészt alkalmasak a kapcsolatok differenciáltságának bemutatására, másrészt könnyen beazonosítható, a válaszadó számára is egyértelmű tartalommal bírnak.

Az első két inputtípus esetében a cégnek otthont adó település, a cég megyéje (a székhelytelepülés kivételével), Kelet-Magyarország (a székhely-település megyéje kivételével), Budapest, a Dunántúl, valamint külföld jelent meg önálló kategóriaként. A szolgáltatás-vásárlások területiségét – feltételezve a városok domináns szerepét – eltérő módon jelenítettem meg: ezúttal a cégnek otthont adó település mellett más, közelben fekvő, megyeszékhelyi ranggal nem rendelkező várost, a saját megyeszékhelyet, valamely szomszéd megye székhelyét, Budapestet, valamint az „egyéb” opciót jelöltem meg válaszlehetőségként. A munkaerő-felhasználás területi összefüggései esetében csak három kategóriával dolgoztam: a cégnek otthont adó település mellett a 20 kilométernél nem messzebb fekvő településeket, valamint a 20 kilométernél távolabb elhelyezkedő településeket lehetett megjelölni (a kérdőív egy csatolt példánya a mellékletek végén található).⁷⁷

A 141 válaszadó közül az első kérdésre 132, a másodikra 133, a harmadikra 141, a negyedike 138 adott értékelhető választ. Ezen információk birtokában a következő *főbb megállapítások* tehetők a *válaszadó vállalkozások összességére*:

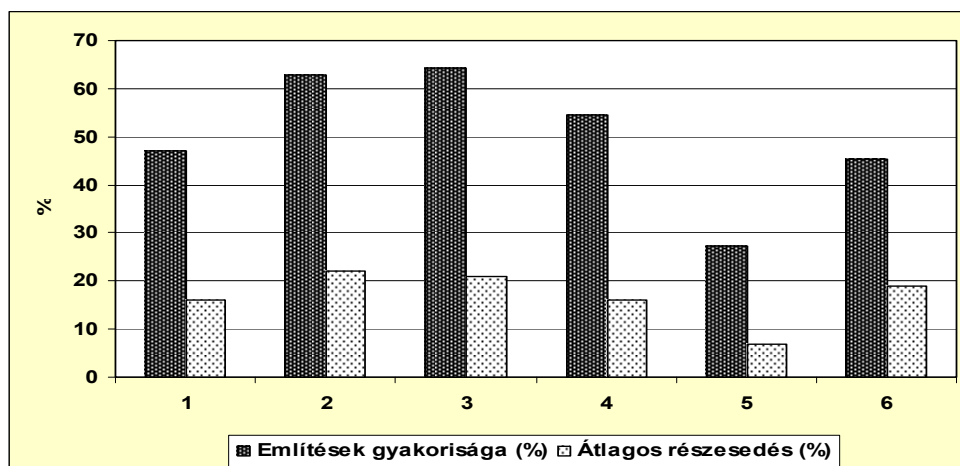
- *A cégnek otthont adó település szerepe* valamennyi input beszerzésében jelentős volt, de komoly különbségeket mutatott: a kategória említési gyakorisága a munkaerő-ellátás terén 100%-os, a szolgáltatás-vásárlások tekintetében több mint 75%-os, a nyersanyag-beszerzés vonatkozásában ugyanakkor csak 47%-os, eszközvásárlás tekintetében 35%-os volt. Tovább differenciálódik a kép, ha az egyes kategóriák beszerzések értékében elért arányát vizsgáljuk: a válaszok súlyozatlan átlaga a munkaerő-ellátás esetében 75%, a szolgáltatások terén közel 50% volt, azonban nyersanyag- és eszköz-

⁷⁷ Valamennyi inputtípusnál (illetve majd az output esetében is) a kérdőívek kiértékelésénél egyrészt az egyes területi kategóriák említésének gyakoriságát, másrészt azok átlagos részesedését is vizsgáltam. Előbbire elsősorban azért volt szükség, mert így a megadott kérdésekre %-os arányt meg nem adók, valamint a rossz arányokat közlők információi sem vesztek el („rossz arányok” akkor születtek, amikor a teret egyébként átfedésektől mentesen és teljesen lefedő területi kategóriák összesített részesedése eltért a 100%-tól). Megjegyzendő továbbá, hogy az átlagos részesedés kiszámításának – egyéb lehetőségek híján súlyozatlan – módszeréből fakadóan, a kisméretű cégek által preferált területi kategóriák tényleges arányaiknál nagyobb jelentőségűek a vizsgálat szerint.

beszerzés vonatkozásában mindössze 10-16%-ot tett ki. A munkaerő-ellátás és szolgáltatás-vásárlás terén e kategória vezetett (6.1.1 – 6.1.4. ábra).

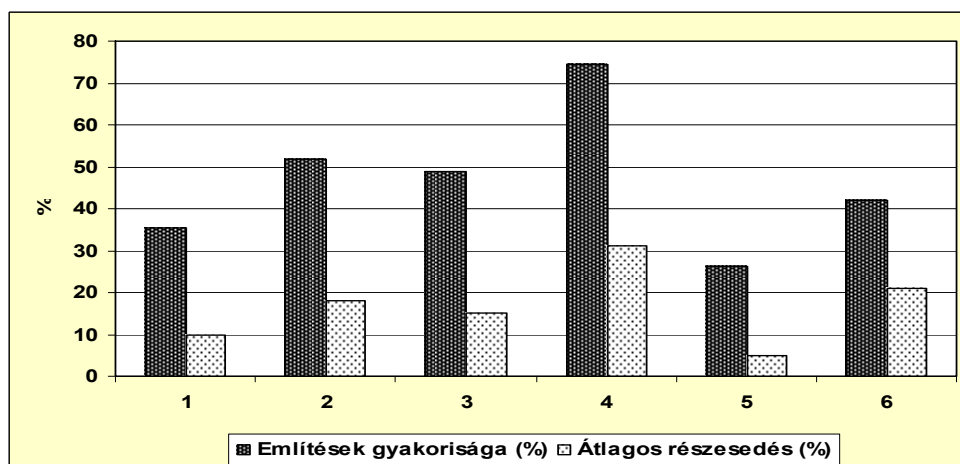
- A *nyersanyag- és eszközbeszerzések legjellemzőbb terepe* a válaszadó cégek megyéje, Kelet-Magyarország, valamint Budapest voltak. E három területi kategória egyenkénti említési gyakorisága mindkét inputtípus esetében megközelítette vagy meghaladta az 50%-ot. A beszerzések értékében elért arányok súlyozatlan átlaga mindkét inputtípusnál, mindhárom területi kategória esetében legalább elérte, de inkább meghaladta a cégeknek otthont adó települések részesedését. Feltűnő Budapest kiemelkedő szerepe a termelőeszközök és alkatrészek beszerzése terén: a válaszadók közel 75%-a jelölte meg, továbbá a %-os arányt is megadók átlagosan több mint 30%-ra taksálták szerepét (így mindkét megközelítésben a vezető területi kategória volt ezen input vonatkozásában). A főváros e téren mutatkozó jelentősége – véleményem szerint – azzal magyarázható, hogy tágabb régióinkban (kellően nagy helyi kereslet hiányában) nem alakult ki a különböző termelőeszközök specializált piaca, másrészt a főváros szerepe vélhetően szintén a külföldről beszerzett termelőeszközök jelentőségét mutathatja (6.1.1-6.1.2. ábra).
- Érdekes következtetésekre kínál lehetőséget a *külföld nyersanyag- és eszközbeszerzésekből való részesedésének vizsgálata*. Említési gyakoriság tekintetében nagyjából hasonló súlyt képvisel, mint a cégeknek otthont adó települések, a vásárlások súlyozatlan értékaránya azonban mindkét input esetében magasabb e területi kategóriában. Az eszközbeszerzés súlyozatlan értékaránya alapján a külföld második helyen állt Budapest után. A külföld nyersanyag- és eszköz-ellátásban játszott szerepe – feltételezhetően nagyobb távolsága ellenére is – jelentősebb, mint a Dunántúlé, amely vélhetően a válaszadó cégek szervezeti-tulajdonosi kapcsolataiból fakadt. Megállapítható, hogy *input oldalán nem túl intenzív a vizsgált városok feldolgozóipari vállalkozásainak dunántúli gazdasághoz történő kötődése* (6.1.1-6.1.2. ábra).
- A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások *megyei, illetve regionális beágyazottságát erősítik a szolgáltatás-vásárlás, illetve a munkaerő-input területi sajátosságai*. A cégnek otthont adó település után a megyeszékhely volt a leggyakrabban megjelölt területi kategória szolgáltatás-input vonatkozásában (több mint 60%-os említési gyakorisággal), de viszonylag jól szerepeltek a közeli – nem megyeszékhely – városok is (35%-os említési gyakoriság). Szolgáltatás-vásárlásokból vett átlagos részesedésük (32%, illetve 10%) alapján ugyancsak ez a két területi kategória követte a cégeknek otthont adó településeket. Már a korábban hivatkozott népszámlálási statisztikák ingázásra vonatkozó adatai alapján is sejthető volt, hogy a válaszadó kisvárosi feldolgozóipari vállalkozások nemcsak saját településük, de közvetlen környezetük munkavállalóinak foglalkoztatásában is jelentős szerepet játszanak: 20 kilométernél nem messzebb fekvő településekről a válaszadók több mint 70%-a fogadott munkavállalókat, a területi kategória súlyozott részesedése 20%-ot tett ki. 20 kilométernél távolabbról a cégek közel 30%-a

esetében érkeztek foglalkoztatottak, e kategória átlagos súlya azonban már 5% alatt maradt (6.1.3-6.1.4. ábra).

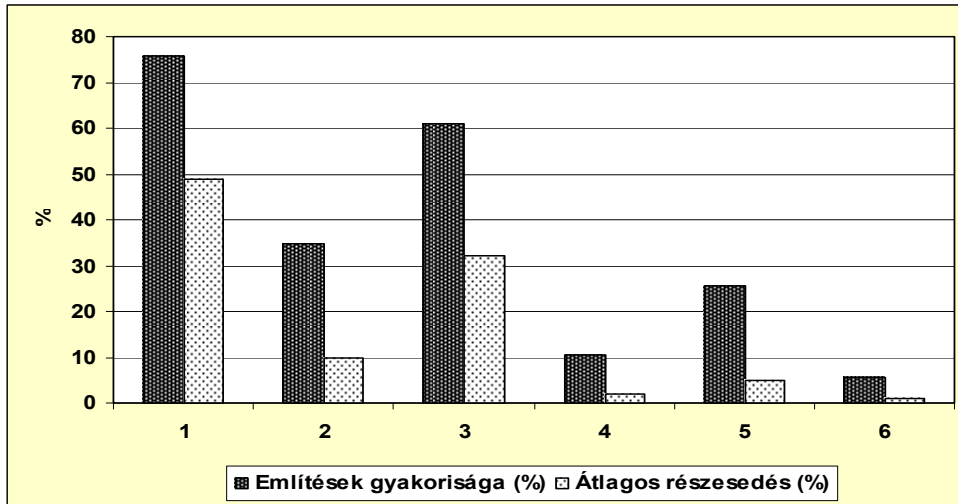
6.1.1. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások nyersanyag-beszerzéseinek területi kategóriák szerinti megoszlása (%); forrás: saját felmérés

1. A cégek otthont adó település(ek)en; 2. A cégek otthont adó településen kívül, de a cég megyéjében; 3. A cég megyéjén kívül, de Kelet-Magyarországon; 4. Budapesten; 5. A Dunántúlon; 6. Külföldön;

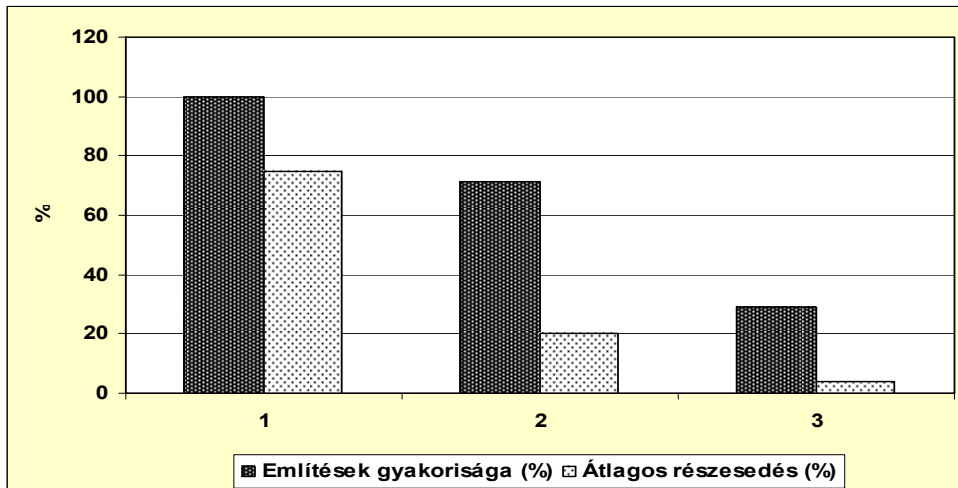
6.1.2. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások eszköz-beszerzéseinek területi kategóriák szerinti megoszlása (%); forrás: saját felmérés

1. A cégek otthont adó település(ek)en; 2. A cégek otthont adó településen kívül, de a cég megyéjében; 3. A cég megyéjén kívül, de Kelet-Magyarországon; 4. Budapesten; 5. A Dunántúlon; 6. Külföldön;

6.1.3. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások szolgáltatás-igénybevételének területi kategóriák szerinti megoszlása (%); forrás: saját felmérés

1. A cégek otthon adó település(ek)en; 2. Valamely közeli kisvárosban, amely nem megyeszékhely; 3. A megyeszékhelyen; 4. A szomszédos megye székhelyén; 5. A fővárosban; 6. Egyéb helyen;

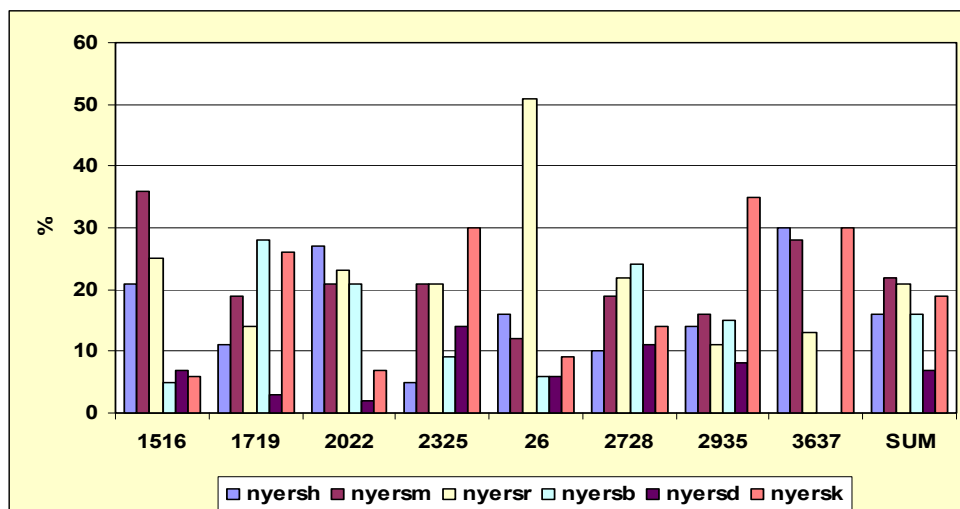

6.1.4. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások munkaerő-ellátásának területi kategóriák szerinti megoszlása (%); forrás: saját felmérés

1. A cégek helyt adó település(ek); 2. 20 kilométernél nem messzebb fekvő települések; 3. 20 kilométernél messzebb fekvő települések;

Miután a válaszadó vállalkozások nem alkotnak homogén csoportot, fontosnak tartottam *kapcsolatrendszerük területiségének vizsgálatát* ágazati hovatartozásuk, foglalkoztatottjaik létszáma, illetve tulajdonviszonyaik, továbbá székhelytelepülésük mérete, a nekik otthont adó megyék székhelyétől, valamint Budapesttől mért távolságuk szerint. A kapott eredmények közül a következőkben a legfontosabb tendenciák kiragadására és bemutatására törekszem.

Iparágak szerint vizsgálva a kérdést, megállapítható, hogy a *helyi – megyei – regionális nyersanyag-ellátás szerepe* mind említési gyakoriság, mind átlagos részesedés alapján – kevésbé meglepő módon, igazodva a térség ipari hagyományaihoz – az *élelmiszeriparban* volt a legnagyobb. Ezzel szemben a *gépipar és vegyipar* válaszadói a *külföldet* nevezték meg legfontosabb nyersanyag-beszerezési forrásként. Érdekesség, hogy említési gyakoriság tekintetében a Dunántúl is e két iparágban számított a legjelentősebb nyersanyag-beszerezési forrásnak (a Dunántúl átlagos részesedése a vegyipar esetében volt a legnagyobb). A külföld kiemelkedő szerepe arra utal, hogy ezekben az iparágakban tevékenykednek azok a válaszadók, akik input oldalon a leginkább integrálódtak nemzetközi termelési hálózatokba. A kohászat, fémfeldolgozás, illetve textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás esetében Budapest volt a legfontosabb nyersanyag-beszerezési forrás (6.1.1. melléklet, illetve 6.1.5. ábra).

6.1.5. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások nyersanyag-beszerezéseinek területi alakulása iparáganként (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

nyersh: a cégnek helyt adó település(ek); *nyersm*: a cég megyéje (saját település nélkül);
nyersr: Kelet-Magyarország (saját megye nélkül); *nyersb*: Budapest; *nyersd*: Dunántúl;
nyersk: külföld

A legtöbb iparág esetében Budapest számított a leggyakrabban említett *eszközbeszerzési forrásnak*. Az egyes területi kategóriák átlagos részesedése alapján már kevésbé egyértelmű dominanciája: a gépiparban és vegyiparban egyértelműen a külföldi, az építőanyag-iparban a megyei eszközbeszerzés volt a leginkább jellemző. A gépipar és vegyipar ismét megmutatkozó külföldi orientációja a nyersanyag-beszerzéshez hasonlóan indokolható (6.1.2. melléklet).

A *szolgáltatás-vásárlás* többnyire a cégeknek otthont adó településekhez kötődik, míg második helyen leggyakrabban a megyeszékhelyek állnak. Utóbbiak a textil- ruházati- és bőrtermék-gyártás esetében egyértelműen vezetnek mind említési gyakoriság, mind átlagos súly tekintetében, ami feltételezhetően nem iparági sajátosság, hanem inkább az iparághoz tartozó válaszadók területi elhelyezkedésével vagy méretével magyarázható (6.1.3. melléklet).

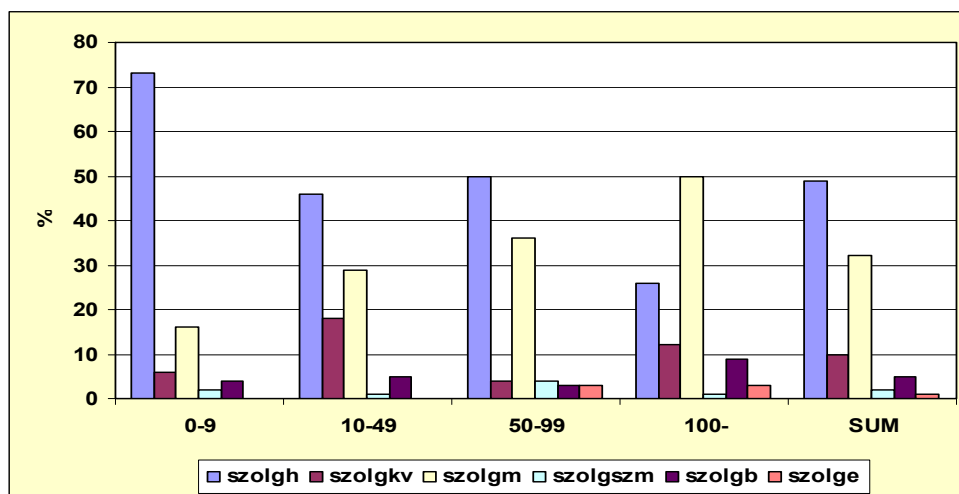
A *munkaerő-ellátás ágazatonkénti különbségeiről* az mondható el, hogy a gépipar, illetve a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás cégei említették legtöbbször a 20 kilométernél nem messzebb fekvő települések jelentőségét, míg a hosszabb távú ingázás a gépiparra és a vegyiparra volt leginkább jellemző (6.1.4. melléklet). A cégnek otthont adó településen kívülről bejárók legnagyobb átlagos aránya a kis elemszámú egyéb feldolgozóipar mellett a gépipart jellemezte, míg a saját település munkaerő-piacához legerősebben a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység, illetve a vegyipar kötődött (a munkaerő-ellátás területi sajátosságaiban ugyanakkor vélhetően megint nem az iparágak közti különbségek fontosak, hanem az egyes ágazatokban tevékenykedő válaszadók eltérő mérete).

A *vállalatok méretének növekedésével* a külföldi nyersanyag-beszerzés említési gyakorisága és átlagos aránya is növekedést mutat. A legalább 100 főt foglalkoztató vállalatok esetében ugyan csak a második leggyakrabban említett opció volt a külföldi beszerzés, de átlagos arány (közel 30%) tekintetében már toronymagasan vezetett. A legnagyobb cégek körében volt legmagasabb a dunántúli beszerzések szerepe is mindkét mutató szerint. A nagyobb méretű vállalatok tehát e tekintetben jobban integrálódnak a nemzetközi hálózatokba, és inputjuk kisebb része származik környezetükből (6.1.5. melléklet).

Hasonló tendenciák állapíthatóak meg az *eszközbeszerzés* területi forrásairól: ugyan valamennyi nagyságrendi kategóriában Budapest a leggyakrabban megnevezett forrás, átlagos részesedés terén mind a nagy-, mind a középvállalatok esetében a külföld kerül az első helyre (35% körül). Tekintettel a főváros e kategóriákban sem elhanyagolható súlyára, a helyi – megyei – regionális eszközbeszerzés átlagos aránya e vállalatoknál a legkisebb (6.1.6. melléklet).

A helyi környezethez – tapasztalataim szerint – szintén erősen kötődő *szolgáltatás-vásárlás* terén a legnagyobb vállalkozások ismét eltérnek a többségtől. E kategóriában jellemző egyedül a megyeszékhelyek – és nem a saját település – vezető szerepe mind az említési gyakoriság, mind az átlagos arány vonatkozásában, de a közeli városok és Budapest részesedése is átlag feletti. Ebből az a következtetés vonható le, hogy leginkább e cégek igényeit nem képes a helyi

szolgáltatási piac megfelelő mértékben kielégíteni, s a vállalatok más – nagyobb – városok kínálatára vannak ráutalva. A legkisebb cégekre jellemző leginkább a szolgáltatások helyben történő vásárlása (6.1.7. melléklet, illetve 6.1.6. ábra).

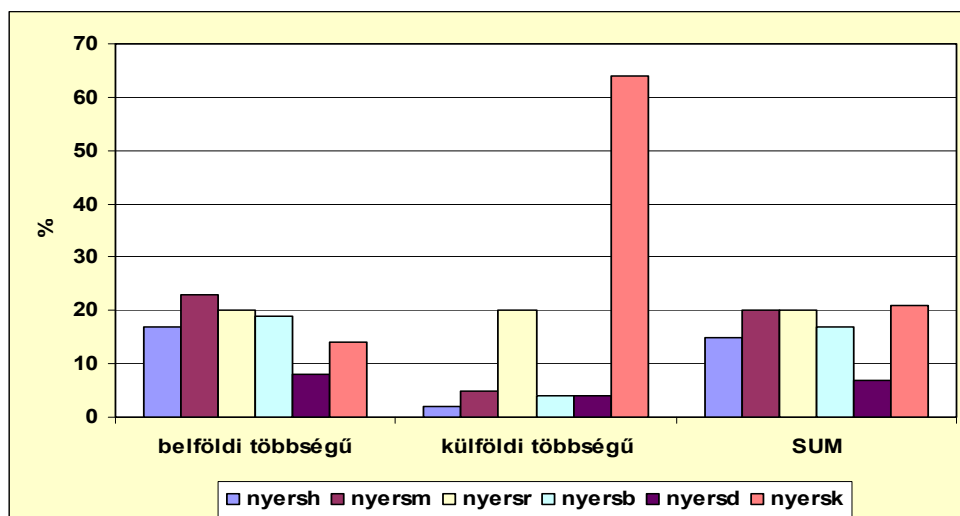
6.1.6. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások szolgáltatás-vásárlásainak területi alakulása a foglalkoztatottak száma alapján (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

szolgh: a cégnek helyt adó település(ek); szolgkv: valamely közeli város, amely nem megyeszékhely; szolgm: saját megye székhelye; szolgszm: szomszédos megye székhelye; szolgb: Budapest; szolge: egyéb

A vállalatok méretének növekedésével mind a két, saját településen kívüli területi kategória említési gyakorisága növekszik *munkaerő-ellátás* szempontjából. A legalább 100 főt foglalkoztató cégek nemcsak saját településüket jelölték be maradéktalanul, de mindegyik jelezte a 20 kilométernél nem messzebb fekvő települések munkaerő-ellátásban betöltött szerepét is, miközben 20 kilométernél távolabbról közel 60%-uk fogadott munkavállalókat. E tendenciáknak megfelelően alakult az egyes területi kategóriák átlagos részesedése is: a saját település szerepe a 0-9 főt foglalkoztató mikrovállalkozások (közel 90%), mindkét másik kategória a nagyvállalatok (30%, illetve 7%) esetében volt a legmagasabb (6.1.8. melléklet).

Tulajdonviszonyok szerint vizsgálva a kérdést, megállapítható, hogy a külföldi többségi tulajdonú vállalkozások *nyersanyag- és eszközbeszerzései* is külföldön bonyolódnak (e kategória említettsége és átlagos aránya volt a legnagyobb mindkét input esetében). E cégek körében jelentősebb a más településekről *beingázók szerepe*: mindkét kategória említési gyakorisága (közel 95%, valamint több mint 75%), illetve átlagos súlya (együtt közel 40%) lényegesen nagyobb volt, mint a belföldi tulajdonú cégeknél, ami ebben az esetben is valószínűleg kevésbé a tulajdonviszonyokra, sokkal inkább a vállalatok méretére

vezethető vissza. A külföldi cégeknél is vezető helyen állnak, de kevésbé dominálnak a helyben vásárolt *szolgáltatások*. A második helyen esetükben is a megyeszékhelyek állnak, de egyúttal Budapest és az „egyéb” kategória átlagon felüli szerepe jellemző (6.1.9 – 6.1.12. melléklet, illetve 6.1.7. ábra).

6.1.7. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások nyersanyag-beszerezéseinek területi alakulása tulajdoni kategóriák szerint (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

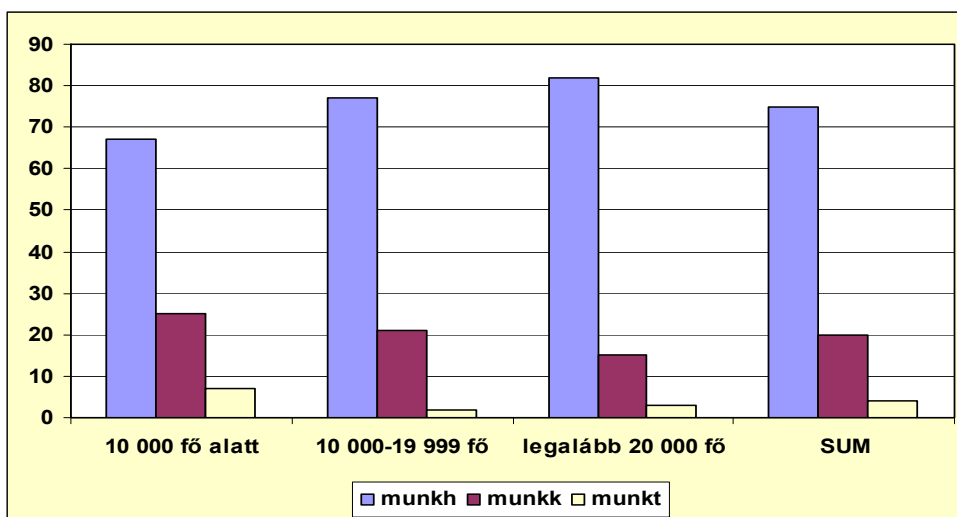
nyersh: a cégek helyt adó település(ek); *nyersm*: a cég megyéje (saját település nélkül);
nyersr: Kelet-Magyarország (saját megye nélkül); *nyersb*: Budapest; *nyersd*: Dunántúl;
nyersk: külföld

Hogyan befolyásolja a *városok mérete* az ott működő feldolgozóipari cégek input-beszerezéseit? Megállapítható, hogy a nagyobb településeken mind említési gyakoriság (közel 65%), mind átlagos részesedés (több mint 25%) tekintetében a cégek otthont adó település vezet a *nyersanyag-beszerezések* vonatkozásában, ami – ha más tényező szerepe nem mutatkozik meg az adatokban, akkor – e települések nagyobb, diverzifikáltabb gazdaságával magyarázható. Bár a nagyobb településeken is Budapest számít a legfontosabb *eszközbeszerzési* forrásnak, sokkal jelentősebb a cégek otthont adó településről történő ellátás szerepe (50% feletti említési gyakoriság, közel 20%-os átlagos súly) (6.1.13 – 6.1.14. melléklet).

A nagyobb települések a helyi szolgáltatás-vásárlások szempontjából is perspektivikusabbak (90% feletti említési gyakoriság és közel 70%-os átlagos arány). A 10.000 lakos alatti kategóriában a *szolgáltatás-vásárlások* legnagyobb hányada mind említési gyakoriság (több mint 70%), mind átlagos súly (több mint 40%) tekintetében a megyeszékhelyeken bonyolódott. Szembetűnő továbbá a kisebb városokban működő feldolgozóipari vállalkozások esetében a közeli – nem

megyeszékhely – városok szolgáltatás-vásárlások terén játszott szerepe (45%-ot meghaladó említési gyakoriság és 16%-os átlagos súly) (6.1.15. melléklet).

A *munkaerő-ellátás területisége* ugyanakkor fordított kapcsolatot mutat a vizsgált települések lélekszámával: a településméret növekedésével mind említési gyakoriság, mind átlagos arány vonatkozásában háttérbe szorul a településen kívüli foglalkoztatás, azaz a nagyobb települések feldolgozóipari vállalkozásai – a viszonylag bőséges helyi munkaerő-kínálatnak megfelelően – inkább helyben foglalkoztatnak (6.1.16. melléklet, illetve 6.1.8. ábra). Az eredmény háttérben nem nehéz felismerni az érdemi foglalkoztatási vonzáskörzettel nem rendelkező, népes nagykun és hajdúvárosok szerepét (MOLNÁR E. – PÉNZES J. 2005).

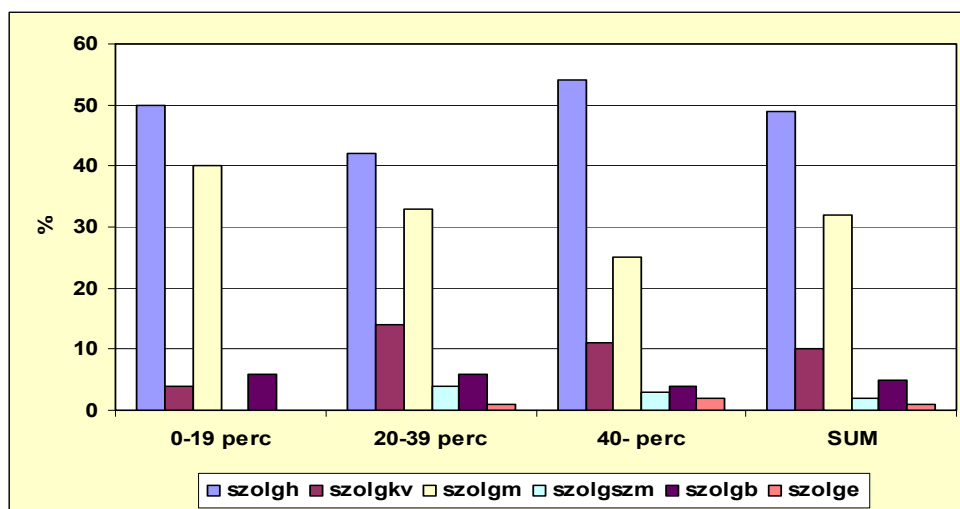
6.1.8. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások munkaerő-ellátásának területi alakulása a városméret függvényében (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

munkh: a cégek otthon adó település(ek); munkk: 20 kilométernél nem messzebb fekvő települések; munkt: 20 kilométernél messzebb fekvő települések

Hogyan befolyásolja a *saját megyeszékhely távolsága* az észak-alföldi közép- és kisvárosokban működő feldolgozóipari cégek input-beszerzéseit? A saját megyeszékhelyükhöz legközelebb fekvő városokban a megye – valószínűleg éppen a megyeszékhely – számít a legjelentősebb *nyersanyag-beszerzési* forrásnak (70% feletti említési gyakoriság, 30% feletti átlagos súly). Hasonló tendencia rajzolódik ki az *eszközbeszerzések* területisége alapján: a saját megyeszékhelyükhöz legközelebb fekvő városok feldolgozóipari vállalkozásai igen nagy arányban vásárolnak a megyében (valószínűleg a megyeszékhelyen). Az eszközvásárlások terén e kategória említési gyakoriság tekintetében megszorongatja, átlagos arány tekintetében felül is múlja a fővárost, miközben a saját megyeszékhelytől számított

távolság növekedésével mind említési gyakoriság, mind átlagos súly vonatkozásában háttérbe szorul (6.1.17 – 6.1.18. melléklet).

Aligha meglepő, hogy a megyeszékhelyekhez legközelebb fekvő városokban legmagasabb a megyeszékhelyek részesedése a *szolgáltatás-vásárlások* terén (ugyanakkor 70%-os említési gyakoriságával és 40%-os átlagos arányával így is csak második). A „cégnek otthont adó település” vélhetően azért őrizhette meg vezető helyét e területi kategóriában, mert az innen visszaérkezett kérdőívek nagyobb része olyan jelentősebb méretű városokból – például Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Törökszentmiklós – származik, amelyekre – mint azt korábban láttuk – a helyben bonyolódó szolgáltatás-vásárlások dominanciája jellemző. Az „egyéb közeli városok” szolgáltatás-vásárlásokban játszott szerepe egyrészt a megyeszékhelyek közelsége, másrészt a viszonylag nagy, diverzifikált helyi piacú városok jelenléte miatt itt volt a legkisebb (6.1.19. melléklet, illetve 6.1.9. ábra).

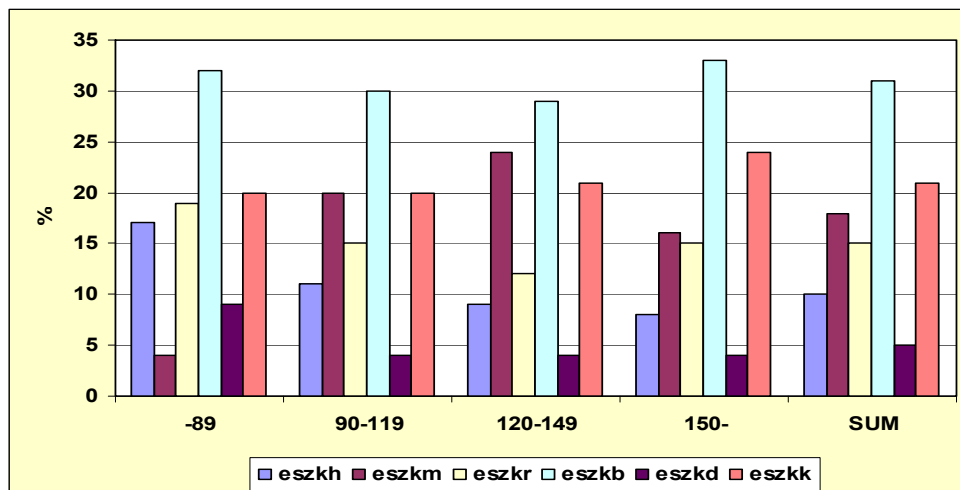
6.1.9. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások szolgáltatás-vásárlásainak területi alakulása a saját megye székhelyétől mért időbeli elérhetőség függvényében (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

szolgh: a cégnek helyt adó település(ek); szolgkv: valamely közeli város, amely nem megyeszékhely; szolgm: saját megye székhelye; szolgszm: szomszédos megye székhelye; szolgb: Budapest; szolge: egyéb

A megyeszékhelyekhez legközelebbi városok feldolgozóipari vállalkozásai erősebben építenek a helyi *munkaerőre* (a másik két kategória említettsége és átlagos aránya itt volt a legalacsonyabb). Az eredmény háttérében egyrészt a közeli megyeszékhely konkurenciája, elszívó hatása, másrészt az a már egyszer hivatkozott tény állhat, hogy a megyeszékhelyek közvetlen környezetéből visszaérkezett legtöbb kérdőív olyan nagyobb méretű városokból származott,

amelyeknél – mint azt korábban láttuk – a saját népesség foglalkoztatása az átlagnál jelentősebb mértékű volt (6.1.20. melléklet).

Budapest viszonylagos közelsége nem igazán jelenik meg a *nyersanyag-beszerzések* területi struktúrájában: a fővároshoz legközelebb fekvő városokban ugyan a főváros, mint nyersanyagforrás említési gyakorisága átlag felett volt, a főváros átlagos súlya azonban csak a csoportátlag kétharmadát tette ki. Az *eszközbeszerzések* terén nem is nagyon tud megjelenni a főváros hatása, hiszen általában is kimagasló a város súlya – mégis, a fővároshoz legközelebb eső területi kategóriában Budapest mind említési gyakoriság, mind átlagos részesedés vonatkozásában az átlagnál néhány %-kal nagyobb súllyal van jelen (6.1.21 – 6.1.22. melléklet, illetve 6.1.10. ábra).

6.1.10. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások eszközvásárlásainak területi alakulása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség függvényében (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

eszkh: a cégnek helyt adó település(ek); eszkm: a cég megyéje (saját település nélkül); eszkr: Kelet-Magyarország (saját megye nélkül); eszkb: Budapest; eszkd: Dunántúl; eszkk: külföld

Budapest relatív közelsége még annyira sem jelenik meg a *szolgáltatás-vásárlás* arányaiban, mint korábban a megyeszékhelyeké. (Az összehasonlítás ugyanakkor azért méltánytalan, mert a Budapesthez való közelség másfél órán belüli elérhetőséget, a megyeszékhelyekhez való közelség 20 percen belüli megközelíthetőséget jelent vizsgálatom esetében.) Nem a fővároshoz legközelebbi kategóriában említették leggyakrabban a fővárost, mint a szolgáltatás-vásárlás helyét, bár a főváros átlagos részesedése minimális különbséggel e kategóriában volt a legnagyobb (6.1.23. melléklet). Vélhetően az érintett települések gazdasági

dinamizmusával magyarázható, hogy a településhatáron túli *foglalkoztatás* aránya a Budapesthez legközelebb eső észak-alföldi városokban csaknem a legmagasabb: a csúcserték – elsősorban településhálózati okokból – a fővárostól legtávolabbi, határ mentén fekvő, aprófalvas térségek városaiban működő cégeké (6.1.24. melléklet).

Összegzésként megállapítható, hogy a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások a munkaerő-ellátás és szolgáltatás-vásárlások terén kötődnek legerősebben a vizsgált városokhoz, míg inputjaik közül a nyersanyag- és eszközvásárlások inkább megyei-regionális szinten, Budapesten, illetve külföldön bonyolódnak. Jelentős különbségek mutatkoznak az inputok területisége szempontjából a vállalkozások iparági, nagyságrendi, tulajdoni, valamint területi jellemzői szerint.

A munkaerő-ellátás és szolgáltatás-vásárlás vizsgált városokon kívüli megoldása inkább a gépiparban, vegyiparban, textil-, ruházati és bőrtermégyártásban tevékenykedő cégekre, a nagyvállalatokra, valamint a külföldi cégekre jellemző. A nyersanyag- és eszközbeszerzések külföldi bonyolítása a gép- és vegyipart, a nagy- és – részben – középvállalatokat, valamint a külföldi többségi tulajdonú cégeket jellemzi leginkább. A nagyobb városokhoz az inputok beszerzése terén erősebben kötődtek cégeik, míg a megyeszékhelyek közelsége általában az ő gazdaságukhoz való erősebb kapcsolódást eredményezte.

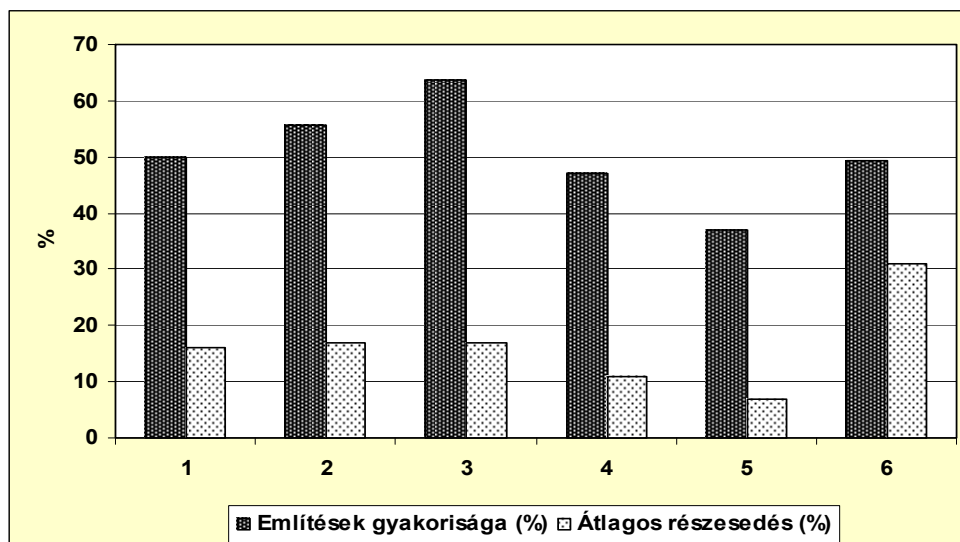
6.2. A kisvárosok feldolgozóiparának output kapcsolatrendszere

A kisvárosi *feldolgozóipari vállalkozások piacainak* vizsgálata során – azok területiségén túl – egyéb szempontok is megjelentek a kérdőíves vizsgálatban. Az értékesítés területi megoszlását ugyanazokkal a kategóriákkal írtam le, mint a nyersanyag- és eszközbeszerzés esetében (a cégnek otthont adó település, a cég megyéje, Kelet-Magyarország, Budapest, Dunántúl, valamint a külföld szerepeltek). Arra is kíváncsi voltam ugyanakkor, hogy *kik a termékek vásárlói*. A közvetlen lakossági értékesítés mellett, a közcélú szervezetek, közintézmények, nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások, más feldolgozóipari cégek, illetve az „egyéb” kategória szerepelt a kérdőíven. Fontos információnak tartottam a *legnagyobb vásárló részesedését*, amely – különösen a termékeiket más feldolgozóipari cégeknek értékesítő vállalatok esetében – további ismereteket hordoz azok kapcsolatainak jellegéről. Végül, a piaci kapcsolatok feltárását szolgálta egy olyan kérdéscsoport is, amely azoknak a *feldolgozóipari vállalkozásoknak az ágazati, nagyságrendi és tulajdoni jellemzőit* taglalta, akik számára a vizsgált cégek értékesítették termékeiket (kérdőív a mellékletben).

A 141 válaszadó közül 138 nyilatkozott az értékesítések területi megoszlásáról, illetve a vásárlók jellegéről. Válaszaik alapján a következő főbb megállapítások tehetők a kisvárosi feldolgozóipar piacairól:

- *A saját település – mint felvevőpiac – szerepe* viszonylag jelentősnek mutatkozott, hiszen a válaszadók 50%-a nevezte meg, és a %-os arányt is megadók 16%-osra taksálták súlyát az értékesítésben. Említési gyakoriság

alapján – nem túl nagymértékben – csak Kelet-Magyarország és a saját megye előzte meg (igaz, hogy másfelől a külföld és Budapest említési gyakorisága sem volt sokkal kisebb). A területi kategória átlagos részesedése alig maradt el Kelet-Magyarország és a saját megye hasonló mutatójától. Összevetve a területi kategória output felvételében és inputok beszerzésében játszott szerepét, az állapítható meg, hogy a munkaerő-ellátás és szolgáltatás-vásárlások terén jelentősebb volt súlya, a nyersanyag-beszerzések terén hasonló, míg a termelőeszközök és alkatrészek lényegesen kisebb arányban származtak helyből, mint amekkorának e kisvárosok szerepe mutatkozott felvevőpiacként (6.2.1. ábra).

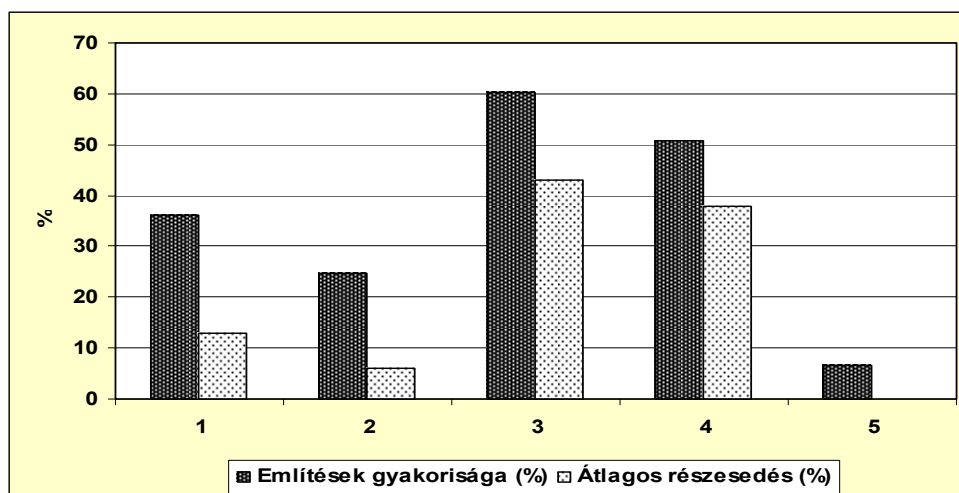
6.2.1. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének területi kategóriák szerinti megoszlása (%); forrás: saját felmérés

1. A cégek otthont adó település(ek)en; 2. A cégek otthont adó településen kívül, de a cég megyéjében; 3. A cég megyéjén kívül, de Kelet-Magyarországon; 4. Budapesten; 5. A Dunántúlon; 6. Külföldön;

- Ugyan az említések gyakorisága alapján csak a középmezőnyben szerepelt a *külföld*, az értékesítésekből számított átlagos *részesedése* – alátámasztva a kisvárosi gazdaságok exportorientáltságáról korábban írottakat – a legnagyobb volt valamennyi kategória között (30% felett, miközben egyetlen más területi kategória mutatója sem közelítette meg a 20%-ot). Azaz a viszonylag kevesebb külföldön érdekelt cég értékesítésében átlagosan is kiemelkedő volt e területi kategória aránya, azok erősen kötődtek kifelé. Szemben a külföld változó megítélésével, a *Dunántúl* (és *Budapest*) mindkét mutató tekintetében az *utolsó két helyen* állt. Ez alapján feltételezhető, hogy a globális hálózatokba

bekapcsolódott feldolgozóipari vállalkozásokra kevésbé jellemző az ország „szerencsésebbik” felének gazdaságához történő kapcsolódás, inkább az önálló külföldi kapcsolatok dominálnak (6.2.1. ábra).

- A válaszadó feldolgozóipari cégek vásárlói elsősorban *nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások*, valamint *más feldolgozóipari cégek (esetleg az anyavállalat)*. A közvetlen lakossági értékesítés, illetve a közintézmények szerepe említési gyakoriság tekintetében még viszonylag jelentős, átlagos részesedésük alapján azonban már háttérbe szorulnak a 43%-ot, illetve 38%-ot elérő két vezető kategória mögött, melyek említési gyakorisága 60, valamint 50% körül alakult (6.2.2. ábra).

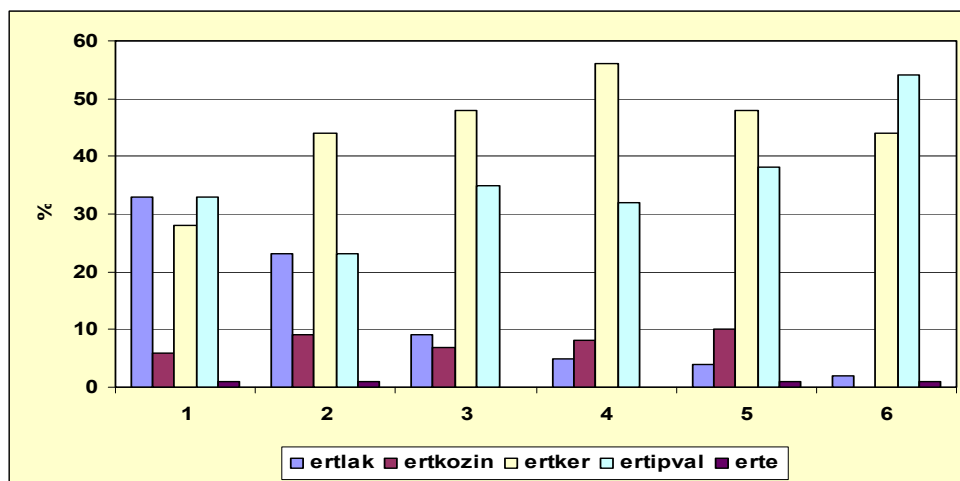
6.2.2. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének vásárlók szerinti megoszlása (%); forrás: saját felmérés

1. Közvetlenül lakossági vásárlók; 2. Közéleti szervezetek, közintézmények; 3. Nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások; 4. Más feldolgozóipari vállalkozások; 5. Egyéb

- Az értékesítés területe és a vásárlók jellege között keresvén kapcsolatot, a következő összefüggések sejlenek fel. Azok a cégek, amelyek a csoportátlagnál (16%) magasabb helyi értékesítési arányt adtak meg, egyben a legnagyobb átlagos lakossági értékesítési arányt (33% - a csoportátlag 13%) mutatták. Hasonlóan messze átlagon felüli volt a lakossági értékesítési arány (23%) azon vállalkozások körében, amelyeknél a saját megye (otthont adó település nélkül) szerepe csoportátlagon (17%) felüli volt az értékesítésben (6.2.3. ábra).
- A közintézmények, illetve a nagy- és kiskereskedelmi cégek szerepe kevésbé markáns eltéréseket mutatott a különböző területi egységekben átlag felett értékesítő vállalkozásoknál (általában több kategóriára kiterjedő, viszonylag kisebb pozitív eltérések mutatkoztak csak a csoportátlaghoz képest). A

közintézmények súlya (10% - a csoportátlag 6%) a Dunántúl átlag feletti súlyával jellemezhető vállalati körben, a nagy- és kiskereskedelmi cégeké (56% - a csoportátlag 43%) a Budapest kiemelkedő súlyával jellemezhető vállalkozásoknál volt a legmagasabb (6.2.3. ábra).

- A *feldolgozóipari vállalkozások* értékesítésben játszott átlagos súlya csak a csoportátlagnál magasabb külföldi értékesítési arányt produkáló cégek körében volt átlag feletti (54% - szemben a 38%-os csoportátlaggal). Továbbá, a Dunántúl átlag feletti súlyával jellemezhető cégek érték el még e vásárlói kör esetében a csoportátlagot (38%). Miután a helyi, megyei és regionális értékesítés felülreprezentáltságát mutató cégek esetében a feldolgozóipari vállalkozások súlya többé-kevésbé csoportátlag alatt maradt, (a válaszadók információi alapján) kicsi esélyt adok olyan lokális, illetve regionális alapon szerveződő jelentősebb helyi hálózatok jelenlétére, amelyekben a vizsgált kisvárosok feldolgozóipara beszállítóként vesz részt (6.2.3. ábra). A második fejezetben hivatkozott esettanulmány (BAKÁCS A. – CZAKÓ V. – SASS M. 2006) által leírt, Electrolux köré szerveződött beszállítói hálózat inkább üdítő kivételnek számít a régióban.

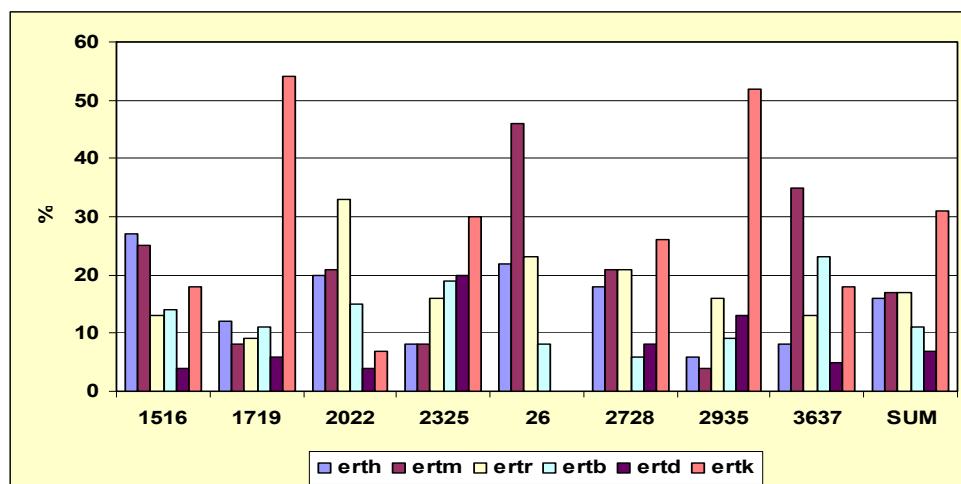

6.2.3. ábra: Az értékesítés helyének és a vásárlóknak összefüggései a megkérdezett feldolgozóipari vállalkozások körében (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

1. Átlag feletti arányú helyi értékesítés; 2. Átlag feletti arányú megyei értékesítés; 3. Átlag feletti arányú régiós értékesítés; 4. Átlag feletti arányú budapesti értékesítés; 5. Átlag feletti arányú dunántúli értékesítés; 6. Átlag feletti arányú külföldi értékesítés;

Vásárlók: ertlak: közvetlenül a lakosság; ertkozin: közcélú szervezetek, közintézmények; ertker: nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások; ertipval: feldolgozóipari vállalkozások; erte: egyéb

A válaszadó vállalkozások ezúttal is jelentős különbségeket mutattak *demográfiai és földrajzi specifikumaik* szerint. Ágazatok szerint megközelítve a kérdést az állapítható meg, hogy a *helyi értékesítés súlya az élelmiszeriparban és építőanyag-iparban* volt a legnagyobb mind említési gyakoriság, mind átlagos értékesítési arány szerint. Előbbi iparágban ez volt a legfontosabb értékesítési terület mindkét mutató vonatkozásában, ami az iparág fogyasztópiac-orientált településének is következménye. A *külföld* összességében is a legmagasabb átlagos arányt produkálta az értékesítés piacai között (és több iparágban szerepelt vezető helyen), de mind említési gyakoriság (60-70% feletti értékekkel), mind átlagos értékesítési súly (50% feletti értékekkel) tekintetében a *gépiparban*, valamint a bér munka-jellegű tevékenysége révén erős külpiac-orientált *textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártásban* mutatta maximumát. A *Dunántúl* viszonylagos felülreprezentáltságot mutatott a vegyipar és gépgyártás értékesítési kapcsolataiban. A hasonlóan nem túl kiemelkedő *Budapest* szerepe említési gyakoriság tekintetében a vegyiparban, valamint a fa-, papír- és nyomdaiparban, kiadási tevékenységben, átlagos arány szerint – e két iparág előtt – az egyéb feldolgozóiparban volt jellemző (6.2.1. melléklet, illetve 6.2.4. ábra).

6.2.4. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének területi kategóriák szerinti megoszlása, iparágak szerint (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

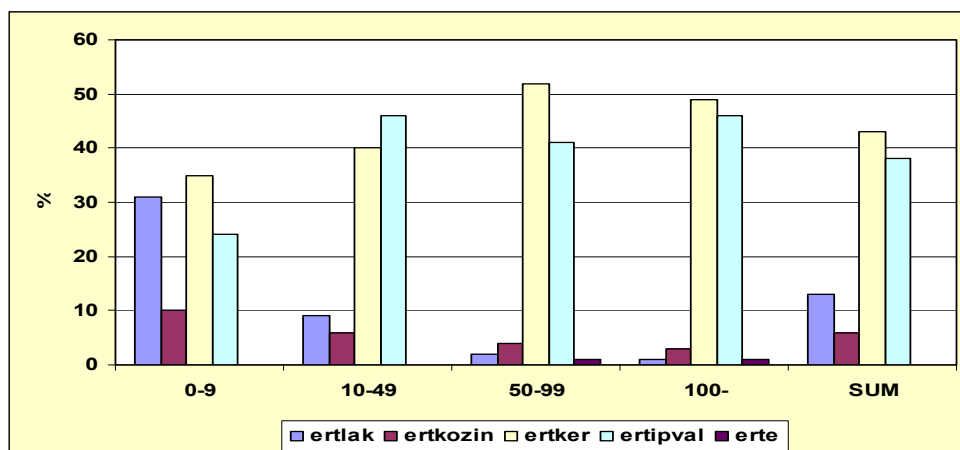
erth: a cégek helyt adó település(ek); *ertm*: a cég megyéje (saját település nélkül); *ertr*: Kelet-Magyarország (saját megye nélkül); *ertb*: Budapest; *ertd*: Dunántúl; *ertk*: külföld

Az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás, a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a fa- papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység, valamint az egyéb feldolgozóipar esetében mind említési gyakoriság, mind átlagos arány tekintetében a *nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások* voltak a fő felvevők, míg a vegyipar, kohászat, fémfeldolgozás, illetve gépipar esetében más *feldolgozóipari cégek*

számítottak mindkét mutató szerint a legfontosabb piacnak. Az építőanyag-ipar (kis) cégei egyedülállóak volt a tekintetben, hogy válaszadó vállalkozásai mind említési gyakoriság, mind átlagos értékesítési arány tekintetében a *közvetlen lakossági értékesítést* helyezték előtérbe. A lakossági értékesítés (és a közintézmények) az építőanyag-ipar mellett elsősorban az egyéb feldolgozóipar esetében játszott még jelentősebb szerepet (6.2.2. melléklet).

A cégek nagyságának növekedésével a *külföldi értékesítés növekvő említési gyakorisága és átlagos súlya* jellemző: a legfelső két kategóriában mindkét mutató vonatkozásában vezető szerepet játszik, a 10-49 főt foglalkoztató vállalkozások körében már csak az átlagos értékesítési súlya alapján áll első helyen. A külföld jelentőségének növekedésével párhuzamosan mindkét mutató szerint csökken a *helyi és megyei értékesítés szerepe*. A legkisebb vállalkozások körében a helyi – megyei – regionális értékesítési kapcsolatok szerepe áll vezető helyen. Az értékesítésben kimutatott átlagos részesedése alapján a helyi piac szerepe bizonyult a legfontosabbnak a mikrovállalkozások körében (6.2.3. melléklet).

A mikrovállalkozások kivételével nincs túlságosan nagy különbség a nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások, illetve a feldolgozóipari vállalkozások súlyában nagyságrendi kategóriák szerint sem említési gyakoriság, sem átlagos arány tekintetében. A vállalati méretek növekedésével általában csökkent a közvetlen lakossági és közintézményi értékesítés súlya. A lakossági szegmens említési gyakorisága 55% feletti, átlagos súlya 30% feletti volt a mikrovállalkozások körében (6.2.4. melléklet, 6.2.5. ábra).

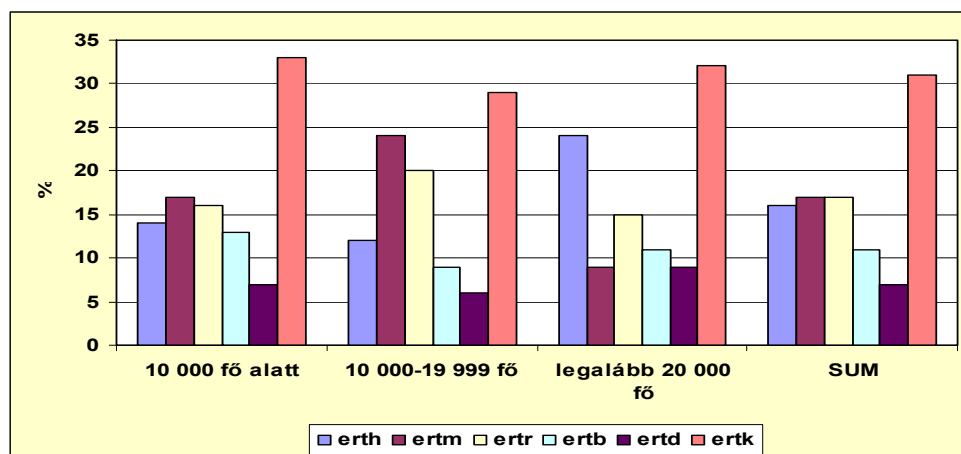

6.2.5. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének vásárlói kategóriák szerinti megoszlása, iparágak szerint (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

ertlak: közvetlenül a lakosság; ertkozin: közcélú szervezetek, közintézmények; ertker: nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások; ertipval: feldolgozóipari vállalkozások; erte: egyéb

A belföldi és külföldi többségi tulajdonú cégek között a külföldi értékesítés súlyában mutatkozott a leglényegesebb differencia: a külföldi cégek esetében nemcsak átlagos arány, de említési gyakoriság szerint is első helyen állt a külföld. (A belföldi cégek esetében csak az előbbi mutató szerint vezetett.) Mindkét vállalati kategóriában a nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások vezettek és a feldolgozóipari cégek álltak második helyen (az említések gyakorisága, valamint átlagos részesedés vonatkozásában is), a *különbség a közvetlen lakossági – közintézményi értékesítés* jelentőségében van: utóbbiak a külföldi többségi tulajdonú vállalkozásoknál szinte teljesen hiányoznak (6.2.5 – 6.2.6. melléklet).

Az inputok területiségének elemzése során szerzett tapasztalatok ezúttal is felvetik a kérdést: hogyan befolyásolja a városméret, a saját megyeszékhelytől, illetve a Budapesttől mért távolság a feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének területi megoszlását? A városméret differenciáló szerepe ezúttal is leginkább a *helyi piac jelentőségében* nyilvánul meg: a 20 000 főnél népesebb városokban e területi kategória mind említési gyakorisága, mind értékesítési súlya alapján a második helyen állt (a régió, illetve külföld után), míg a 10 000 fő alatti városokban szerepe jóval szerényebb volt (6.2.7. melléklet, illetve 6.2.6. ábra). Sem a saját megyeszékhely, sem Budapest távolsága nem határozta meg ugyanakkor egyértelműen a megfelelő területi kategóriák (a saját megye és Budapest) szerepének alakulását. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a *dunántúli értékesítés* említési gyakorisága és átlagos aránya a Budapesthez legközelebb fekvő városokban volt a legmagasabb (6.2.8 – 6.2.9. melléklet).

6.2.6. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének területi kategóriák szerinti megoszlása, a városok mérete alapján (átlagos részesedés, %); forrás: saját felmérés

erth: a cégek helyt adó település(ek); *ertm*: a cég megyéje (saját település nélkül); *ertr*: Kelet-Magyarország (saját megye nélkül); *ertb*: Budapest; *ertd*: Dunántúl; *ertk*: külföld

Az összes más feldolgozóipari vállalkozást vagy anyavállalatot piacként megjelölő (termelőeszközöket gyártó, vagy alkatrész-ellátó, beszállító) cég körében (a 138 válaszadóból 70 jelölte meg ezt az opciót) vizsgálódva, megállapítható, hogy az e téren értékelhető választ adók egységesen körülbelül 75-75%-a nevezte meg a kis- és középvállalkozásokat, illetve a nagyvállalatokat partnerként (a mikrovállalkozások említettsége 25%-os volt). Átlagos részesedés tekintetében a nagyvállalatok 57%-kal vezettek a 40%-ot el nem érő kis- és középvállalatok, továbbá a néhány %-nyi súlyú mikrovállalkozások előtt. A belföldi és külföldi többségi tulajdonú vállalkozások azonos – 70% feletti – említettsége mellett a súlyarányok – nem túl nagy eltéréssel – az utóbbiak javára alakultak. A más feldolgozóipari vállalatoknak – vagy saját anyavállalatuknak – is értékesítő cégek leggyakrabban a gépipar, a kohászat, fémfeldolgozás vagy a vegyipar valamely területét nevezték meg vásárlójukként.

A más feldolgozóipari vállalkozásoknak vagy anyavállalatuknak (is) értékesítő cégek viszonylag egyenletesen oszlottak meg a városok nagyságrendi kategóriái szerint, mindkét esetben a legkisebb népességű városok mérsékelt alulreprezentáltságával. A saját megyeszékhelytől mért távolság szerint a 20-39 kilométer közti kategória vezetett, míg a Budapesttől számított távolság alapján a 90-119 percre lévő kategória teljesítménye volt kiemelkedő mindkét mutató szerint (6.2.10 – 6.2.12. melléklet).

A legnagyobb vásárló részesedésére vonatkozó kérdést megválaszolók átlagosan 44%-ra tették fő termékfelvevőjük részesedését, a feldolgozóipari kapcsolatot (is) megjelölő cégek körében ugyanez az arány megközelítette az 50%-ot. A válaszadókra – és különösen a beszállítókra – tehát nem igazán jellemző a diverzifikált piacszerkezet. Érdekesség, hogy mind az összes, mind a feldolgozóipari vállalkozásokat vásárlóként bejelölő cégek között a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártó, gépipari és vegyipari, 100 főnél többet foglalkoztató nagyvállalati és külföldi többségi tulajdonú vállalati körben mutatkozott legnagyobb a fő vásárló részesedése (6.2.13 – 6.2.15. melléklet).

Összegésként megállapítható, hogy a vizsgált kisvárosokban működő feldolgozóipari cégek körében, az értékesítési piacok közül a külföldi reláció, valamint a válaszadó megyéje és Kelet-Magyarország szerepeltek előkelő helyen, a termékeik fő vásárlói kereskedők, valamint más feldolgozóipari cégek voltak.

A gépipar, a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a nagyvállalatok, továbbá a külföldi többségi tulajdonú cégek inkább a külföld felé orientálódtak, míg elsősorban az élelmiszer- és építőanyag-ipar, a mikrovállalkozások és a belföldi tulajdonú cégek a helyi – megyei – regionális piacon voltak érdekeltek. A nagyobb városokhoz – az inputok beszerzéséhez hasonlóan – a termékértékesítés terén is erősebben kötődtek cégeik, míg a megyeszékhelyek közelsége általában az ő gazdaságukhoz való erősebb kapcsolódást eredményezte.

A más feldolgozóipari vállalkozásoknak történő értékesítés a gépgyártásban, kohászatban, fémfeldolgozásban, valamint vegyiparban, továbbá a mikro-

vállalkozások feletti kategóriákban volt leginkább jellemző, az érintett cégek leginkább nagy-, illetve – kisebb mértékben – kis- és középvállalatokkal álltak kapcsolatban. Valamivel szorosabban kötődtek a külföldi, mint belföldi tulajdonú cégekhez, és elsősorban a gépipar, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a vegyipar számára szállítottak. A vizsgált cégek értékesítésének viszonylag jelentős része – átlagosan több mint 40%-a – legnagyobb vásárlójukhoz kötődött.

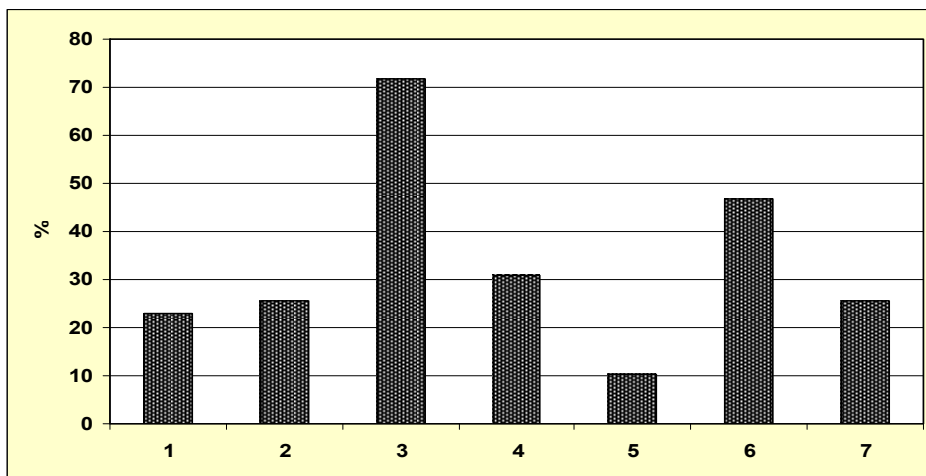
6.3. A vállalkozások együttműködései

Az innovációk terjedésének, a vállalkozások rugalmasságának, egy térségben felhalmozott kollektív tudás hasznosulásának feltétele a *gazdasági szereplők közt működő* – nemcsak piaci – *kapcsolatok* megléte. A dolgozathoz kapcsolódóan elvégzett kérdőíves felmérés a vállalkozások egymás közti és egyéb szervezetekkel elmúlt öt évben kialakított kapcsolataira is rákérdezett. A vállalkozások egymás közti kapcsolataiban megkülönböztetett informális (szerződésben nem rögzített) és formális (szerződésben rögzített) szegmenst. Nemcsak e kapcsolatok pusztá létének vagy nem létének és területiségének feltárása volt azonban cél, hanem esetleges „terepeik” feltérképezése is: az informális együttműködések esetében ez egy nyitott kérdés, a formális együttműködésekénél, pedig egy többszörös választást lehetővé tevő feleletválasztós kérdés formájában került a kérdőívre.

A különböző vállalkozásokkal kialakított informális, illetve formális kapcsolatok léte és jellege mellett kérdésként merült fel azok intenzitása, valamint területi megoszlása is. Előbbi kérdésben az egy alkalommal, több alkalommal, valamint folyamatosan együttműködő cégek számát kellett megadniuk a válaszadóknak, utóbbi esetben ugyanazok a területi kategóriák – cégek otthont adó település, megye, Kelet-Magyarország, Budapest, Dunántúl és külföld – kerültek kijelölésre, mint a nyersanyag- és eszköz-beszerzés, valamint értékesítés esetében. Végül, a témakör utolsó, többszörös választást lehetővé tevő kérdése az egyéb gazdasági szereplőkkel – gazdaságfejlesztő cégekkel, kamarákkal, önkormányzatokkal, felsőoktatási intézményekkel, munkaügyi központokkal – kialakított együttműködésekre volt kíváncsi.

A válaszok kiértékelésével nyert első tapasztalat a más feldolgozóipari vállalkozásokkal kialakított kapcsolatok ritkasága volt. A 141 válaszadó kevesebb mint 15%-a említett *informális kapcsolatokat*. Ugyan a kitöltött kérdőíveknek „csak” mintegy 56%-a tagadta egyértelműen ilyen kapcsolatoknak a létét, a kérdés feltételének módjából fakadóan feltételezhető, hogy a semmilyen választ nem tartalmazó kérdőíveket visszaküldők is inkább hozzájuk tartozhatnak. A leggyakrabban megnevezett *informális együttműködési típus* a pályázati tanács, valamint a gépkölcsönzés voltak (ebben az is közrejátszhatott, hogy a kérdés értelmezését segítő, ezek szerepeltek zárójeles példaként, így sugalmazó hatásuk nem volt elkerülhető). Akadt olyan válaszadó is, aki a hulladékkezelés, az épület- és parkfenntartás, –karbantartás területét, az energetikai tanácsadás területét, vagy csak a „napi gondok megoldását” nevezte meg. Faipari cég által

kitöltött kérdőívben szerepelt a faszárítási kapacitásokkal történő közös gazdálkodás. Az informális kapcsolatok ritkasága ugyanakkor a vizsgált városok gazdaságában jellemző alacsony bizalomszintre hívja fel a figyelmet.

6.3.1. ábra: A különböző formális kapcsolattípusok említésének gyakorisága a válaszadók körében (%); forrás: saját felmérés

1. Közös beszerzés; 2. Közös értékesítés; 3. Közös termelés; 4. Közös fejlesztés; 5. Egyéb;
6. A cégnek nem voltak ilyen jellegű kapcsolatai az elmúlt öt évben; 7. Nincs válasz;

A *formális (szerződésben rögzített) együttműködések* említettsége ugyan valamivel magasabb volt, de a válaszadóknak ezúttal is kevesebb, mint 30%-a jelölt meg legalább egy opciót, miközben az összes válaszadó több mint 45%-a elutasította az ilyen együttműködésekben való részvételét, 25%-a pedig kitöltetlenül hagyta a kérdést. A kérdőívben az együttműködéseknek négy lehetséges területe (és az „egyéb” opció) szerepelt: a formális együttműködésekben szereplő vállalkozások (tehát a teljes válaszadói kör szűk 30%-a) több mint 60%-a egyféle együttműködési területet jelölt meg, a kettőnél többet megjelölők aránya 15% volt. Legtöbben (az együttműködők bő 70%-a) a közös termelést jelölték meg formális együttműködési területként, jóval kisebb volt a közös fejlesztés (30%), közös értékesítés (25%) és közös beszerzés (23%) említési gyakorisága. Az „egyéb” kategóriát megjelölők munkaerő-kölcsönzést, illetve a partnercég beruházásaiban, fejlesztéseiben, karbantartásában való részvételt említették (6.3.1. ábra).

A vizsgálat közben felmerült a kérdés, hogy mutatkoznak-e *különbségek* a válaszadók együttműködési hajlandóságában *ágazati, nagyságrendi és tulajdoni specifikumaik* szerint? Az *ágazatok szerint* végzett megfigyelések alapján a vegyipar, a textil- ruházati- és bőrtermék-gyártás, a fa- papír- és nyomdaipar, valamint az egyéb feldolgozóipar mintájában mutatott felülreprezentáltságot az informális együttműködések jelentősége (az elsőként és utolsóként említett

iparágból szerepelt ugyanakkor a legkevesebb válaszadó). A legalább egyféle formális kapcsolattal rendelkező cégek körében ugyancsak a vegyipar, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás átlag feletti szereplése emelhető ki. Mind informális, mind formális kapcsolatok vonatkozásában, arányaiban több *közepes- vagy nagyméretű cég* adott pozitív választ: mindkét esetben a 0-9 főt foglalkoztató mikrovállalati kategória volt egyedül alulreprezentált, ami leginkább azért különös, mert az tűnne inkább logikusnak, ha elsősorban nekik lenne szükségük együttműködésekre. Tulajdonviszonyok szerint differenciálva a válaszadók körét, megállapítható, hogy mind az informális, mind a formális együttműködések gyakorisága a belföldi többségi tulajdonnal jellemezhető cégek esetében volt magasabb (ez vélhetően a cégvezetés erősebb helyi kötődésével, illetve a cégek erősebb helyi beágyazódásával lehet összhangban) (6.3.1 – 6.3.3. melléklet).

Az eddig elvégzett vizsgálatok logikáját követve az *informális és formális kapcsolatok területisége* is szempontként jelent meg a válaszok kiértékelése során. A cégek székhelytelepülésének mérete, saját megyéjének székhelyétől, valamint Budapesttől mért távolsága szerepelt kritériumként a kérdőívek feldolgozásakor. Az eredmények azt mutatják, hogy az informális kapcsolatok említési gyakorisága a megyeszékhelytől számított távolság csökkenésével, valamint a városok népességszámának növekedésével gyarapodott (6.3.4 – 6.3.6. melléklet). A formális kapcsolatok említési gyakorisága a Budapesttől mért távolság csökkenésével mutatott javulást. Az *informális és formális kapcsolatok* bizonyos mértékű *együttmozgása* az ágazati, nagyságrendi és tulajdoni kategóriák szerint elvégzett vizsgálatok alapján is megállapítható. Ezt a képet egészíti ki az észrevétel, miszerint az informális kapcsolatokkal rendelkező vállalkozások több mint 40%-a szerződésben rögzített, formális együttműködésekben is érintett volt.

Az *együttműködések intenzitására* vonatkozó kérdésre összesen 44 válaszadó adott értékelhető választ (ennyi cégnél adtak választ a kérdésre úgy, hogy közben nem keveredtek ellentmondásba korábbi válaszaikkal: ha valaki tagadta, vagy kitöltetlenül hagyta az informális és formális kapcsolatok meglétére, jellegére vonatkozó korábbi kérdést, a dolgok logikájából kifolyólag nem adhatott érvényes választ az e kapcsolatok intenzitását firtató gondolatra). Az így kiértékelt kérdőívek több mint 70%-án a „folyamatos együttműködés” megjelenik válaszként, így ez a leggyakrabban megjelölt válaszlehetőség. Nem sokkal marad el a „több alkalommal folytatott együttműködések” említési gyakorisága (bő 65%) sem, miközben az egyszeri együttműködések említési aránya alig több mint 30%. Megállapítható tehát, hogy az együttműködő vállalkozások körében a kialakult, rendszeresebb kapcsolatoknak van nagyobb szerepe. A legtöbb (több mint 56%) válaszadó cég csak egyféle intenzitási kategóriát adott meg, a kapcsolatok mindhárom típusát bejelölők aránya valamelyest elmaradt a 30%-tól. Az egyszeri kapcsolatoknál *intenzívebb együttműködést folytató vállalkozások* körében a vegyiparban, építőanyag-iparban, kohászatban, fémfeldolgozásban és gépiparban tevékenykedő cégek, a mikrovállalkozásoknál nagyobb méretű cégek, a belföldi

többségi tulajdonú vállalatok, valamint Budapesthez közelebb fekvő településeken, a kisebb városokban működő cégek voltak felülreprezentáltak.

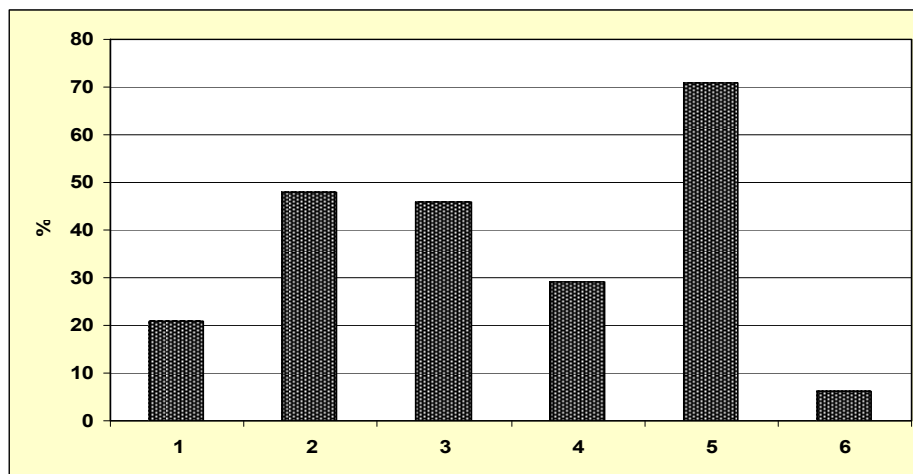
Az *együtműködések* intenzitásához hasonlóan, azok *területiségének* vizsgálatakor is szükség volt a korábbi válaszoknak ellentmondó elemek kiszűrésére. Az összes közül így 46 kérdőív felelt meg az értékelés első szűrőkritériumának. A 46 megfelelően kitöltött kérdőív több mint kétharmada a válaszadó megyéjén kívüli kelet-magyarországi térséget említette meg az együtműködések fő terepeként, de 60% felett volt a megyei kapcsolatok említési gyakorisága is. A területi kategóriák középmezőnyét a cégnek otthont adó település, valamint Budapest adta, míg a legalacsonyabb említési gyakoriság a külföldre (35%) és Dunántúlra (26%) volt jellemző. Mindez – összhangban a szakirodalomból leszűrhető tapasztalatokkal – *a területi közelség fontosságára hívja fel a figyelmet a vállalatközi együtműködések kialakulása kapcsán*. A válaszadók körülbelül fele egy-két területi kategóriát – leggyakrabban nyilván megyei és regionális szintet – jelölt meg együtműködéseinek terepeként, míg a helyi-regionális közeghez kevésbé kötődő, legalább öt területi opciót megjelölők aránya alig haladta meg a 15%-ot.

Kérdés, hogy vannak-e *különbségek a vállalatközi együtműködések területi megoszlásában* a válaszadók *ágazati, nagyságrendi és tulajdoni*, valamint földrajzi jellemzői szerint? Az ágazatok közül a textil- ruházati- és bőrtermék-gyártás, a vegyipar, valamint a kohászat, fémfeldolgozás, a nagyságrendi kategóriák közül a nagyobb létszámot foglalkoztatók, továbbá a belföldi többségi tulajdonban lévő cégek mutattak általában felülreprezentáltságot a területi kategóriák többségében. Ezekről az általános tendenciáktól leginkább a gépipar dunántúli, valamint a külföldi többségi tulajdonú cégek budapesti és külföldi kapcsolatainak magas intenzitása ütött el. Földrajzi jellemzők szerint vizsgálva a kérdést, az állapítható meg, hogy általában a legkisebb népességű városokban működő, a megyeszékhelyektől közepes távolságra lévő, ugyanakkor a fővároshoz viszonylag közel fekvő cégek mutatták a legintenzívebb kapcsolatokat.

A válaszadó cégek – a kérdőívek kiértékelésével nyert információk szerint – általában kiterjedtebb *együtműködések*et folytatnak *egyéb gazdasági szereplőkkel* – gazdaság- és kereskedelemfejlesztési cégekkel, kamarákkal, érdekvédelmi szervezetekkel, önkormányzatokkal, felsőoktatási intézményekkel, valamint munkaügyi központokkal –, mint más feldolgozóipari cégekkel. A 141 válaszadó több mint kétharmada jelölt meg legalább egyet a felsorolt intézmények közül, alig több mint 10%-a tagadta bármilyen kapcsolat létét, közel 20%-uk pedig nem adott választ a kérdésre. A legalább egy opciót megjelölő válaszadók egy-egyharmada egyet, illetve kettőt jelölt meg a válaszlehetőségek közül, több mint 13%-uk esetében válaszadónként 4-5 intézményi kapcsolat is bejelölésre került.

A leggyakrabban említett kapcsolat a munkaügyi központoké volt, amelyet a válaszadók több mint 70%-a jelölt meg. Jócskán lemaradva követte ezen intézménytípust a gazdasági kamarák, szakmai érdekképviseleti szervezetek (közel

48%), illetve az önkormányzatok, önkormányzati intézmények kategóriája (csaknem 46%). Nem igazán meglepő módon, a felsőoktatási intézmények és a különböző gazdaság- és kereskedelemfejlesztési cégek szerepeltek a lista végén, 29%-os, illetve 20%-os említettséggel. (Az „egyéb” opciót megjelölők alapítványi, kutatóintézeti, valamint minisztériumi kapcsolatra hivatkoztak.) (6.3.2. ábra).

6.3.2. ábra: A különböző egyéb gazdasági szereplőkkel fenntartott kapcsolatok említésének gyakorisága a válaszadók körében (%); forrás: saját felmérés

1. *Gazdaság- és / vagy kereskedelemfejlesztő cégek; 2. Gazdasági kamarák, szakmai érdekképviseleti szervezetek; 3. Önkormányzatok és intézményeik; 4. Felsőoktatási intézmények; 5. Munkaügyi központ; 6. Egyéb;*

Beszélhetünk-e lényeges *differenciákról, tendenciákról ágazati, nagyságrendi és tulajdoni, valamint földrajzi specifikumok szerint?* Az összes válaszlehetőség teljes válaszadói állományra vonatkoztatott bejelölési gyakorisága alapján a textil- ruházati- és bőrtermék-gyártás, egyéb feldolgozóipar, valamint építőanyag-ipar (utóbbi két iparágat ugyanakkor kevés válaszadó képviselte), a nagy- és középvállalatok, a külföldi többségi tulajdonban lévő cégek, továbbá a fővároshoz és megyeszékhelyekhez közelebb fekvő városokban működő vállalkozások, illetve a 10 000 fő alatti és 20 000 fő feletti népességű városokban tevékenykedők mutattak átlag feletti teljesítményt. A felsorolt kategóriákba tartozó vállalkozások a legtöbb kapcsolattípus esetében átlag felett teljesítettek. Akadnak azonban bizonyos – kiemelésre érdemes – anomáliák is. A *felsőoktatási intézményekkel* kialakított, innovációk szempontjából kiemelkedő fontosságú *együttműködések* említési gyakorisága a vegyiparban, gépiparban, valamint (az egyéb feldolgozóipar mellett) a kohászat, fémfeldolgozás területén, a legalább 100 főt foglalkoztató vállalatok, valamint a külföldi cégek esetében, a 20000 főnél

népesebb városokban, továbbá a Budapesthez és megyeszékhelyekhez közelebb található településeken volt a legmagasabb.

Összegzésként megállapítható, hogy a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások más feldolgozóipari vállalkozásokkal kialakított kapcsolatrendszere – vélhetően a kollektív bizalom alacsony szintjének köszönhetően – viszonylag szegényes és egysíkú. Elterjedtebbek a formális – szerződésben rögzített – kapcsolatok, a leggyakoribb együttműködési területnek a közös termelés mutatkozott. A vállalatközi együttműködések általában rendszeresebb partnerségeket jelentenek, és a földrajzi közelség jelentősen befolyásolja területiségüket. Fejlettebbnek mutatkozott az egyéb gazdasági szereplőkkel való kapcsolattartás. Leggyakrabban a munkaügyi központok, a gazdasági kamarák, szakmai érdekképviseleti szervezetek, illetve az önkormányzatok és intézményeik jelentek meg partnerként.

Az informális és formális vállalatközi együttműködések terén egyaránt a vegyipar, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás cégei, a közepes- vagy nagyméretű vállalatok, továbbá a belföldi többségi tulajdonú cégek vezettek. Az egyéb gazdasági szereplőkkel kialakított kapcsolatok elsősorban a textil- ruházati- és bőrtermék-gyártásra, a nagy- és középvállalatokra, illetve – a vállalatközi kapcsolatoktól eltérő módon – a külföldi többségi tulajdonban lévő cégekre volt jellemző. A kitüntetett gazdasági csomópontokhoz – fővároshoz, megyeszékhelyekhez – való közelség, valamint a közepes vagy nagy településméret általában kedvez mind a vállalatközi, mind az egyéb gazdasági szereplőkkel kialakított kapcsolatok gyakoriságának.

7. Összegzés

A témaválasztás indoklása

A disszertáció célja az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipar rendszerváltás utáni helyzetének vizsgálata volt. Az Észak-Alföld, mint területi keret kiválasztását a régió tervezési egységként történő működése, illetve a gazdasági statisztikák ebből következő egyszerűbb elérhetősége is indokolta. A kiválasztott településkör a régió gazdasági-társadalmi téren *problematikus*, ugyanakkor annak versenyképessége és belső kohéziója szempontjából rendkívül *fontos településcsoportját* alkotja, így vizsgálata a régió fejlesztéséhez szükséges háttér információk körét értékes elemekkel gazdagíthatja.

Az észak-alföldi *kisvárosok* – egy-két kivételtől eltekintve – nem rendelkeznek meghatározó pozíciókkal a *hazai ipar térszerkezetében*. Mégis, egyrészt az ágazat e települések fejlődésére gyakorolt *múltbeli* (napjainkra is kisugárzó) *hatásaival*, másrészt helyi foglalkoztatásban betöltött, többnyire *ma sem csekély szerepével*, harmadrészt *jövőben is valószínűsíthető fontosságával* jól indokolható a vizsgált településkör iparának kutatása. Versenyképes ipar hiányában – többségük esetében – kicsi esélyét látom olyan helyi gazdasági bázis kialakulásának, amely e települések pozícióinak megerősödését eredményezheti.

Célkitűzések, adatbázis, módszerek

A dolgozat több részelt tűzött maga elé:

- egyrészt, hogy a szakirodalom tükrében áttekintse a vizsgált városok *iparának globális és hazai környezetét*, rendszerváltás előtti *előzményeit*, illetve az észak-alföldi kisvárosok napjaink *ipari térszerkezetében elfoglalt pozícióit*;
- másrészt, hogy – a tér szerepének, illetve a régió, mint termelési egység globális felértékelődésével összhangban – megvizsgálja a regionális kereteket adó *észak-alföldi ipar országon belüli helyzetét* a rendszerváltás után;
- harmadrészt, hogy elemezze a *vizsgált városok gazdasági teljesítményét* és differenciálódását a rendszerváltás utáni időszakban, továbbá kapcsolatot keressen feldolgozóiparuk és gazdasági teljesítményük egésze között;
- negyedrész, hogy képet adjon az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparának napjainkban jellemző *területi különbségeiről, szerkezeti sajátosságairól*, beazonosítsa az ágazat *dinamikus szegmenseit*, illetve a kisvárosok iparszerkezetének régió egészéhez képest megfigyelhető eltéréseit;
- ötödrész, hogy általános tendenciákat keressen a kisvárosok feldolgozóiparának *területi eloszlásában*, kutassa a mai feldolgozóipar *rendszerváltás előtti gyökereit*, és vizsgálja a mindinkább felértékelődőnek tartott *agglomerációs hatások* érvényesülését e kisvárosok feldolgozóiparában;

- végül, hogy *vizsgálja és magyarázza* a kisvárosi ipar területiségének egy, a globalizáció és regionális beágyazódás korában meghatározó elemét, a feldolgozóipari vállalkozások *kapcsolatainak térbeliségét*.

A dolgozat elemzései részben másodlagos (publikált), részben elsődleges, saját kérdőíves felmérés keretében gyűjtött adatokon alapulnak.

- *A területi-települési iparstatisztikák* a KSH területi, valamint megyei statisztikai évkönyveiből, illetve a legutóbbi két népszámlálás adatbázisaiból származnak. A legfrissebb tendenciák települési és ágazati szintű megragadására és értelmezésére a KSH Cég-Kód-Tár nevű, működő társas vállalkozások információit tartalmazó adatbázisát használtam fel. A Cég-Kód-Tár adatainak pontosításához egyrészt a Cégek Közlöny adatbázisa, másrészt a három vizsgált megye legjelentősebb vállalkozásairól tájékoztató – a megyei sajtó vagy a megyei kereskedelmi és iparkamara által megjelentetett – 2005. évi TOP 100, illetve TOP 50 kiadványok kerültek felhasználásra.
- *A saját kérdőíves felmérés* célcsoportja az észak-alföldi kisvárosokban működő mintegy 1560 feldolgozóipari profilú társas vállalkozás, célja e feldolgozóipari vállalkozások rendszerváltás előtti időszakhoz fűződő kapcsolatának, dinamikájának, továbbá területi kapcsolatrendszerének feltárása volt. A megkérdezett mintegy 740 vállalkozás összesen 141 kitöltött kérdőívet küldött vissza (ezzel a vizsgált városállomány feldolgozóipari cégeinek megközelítőleg 9%-áról rendelkezem információkkal, körükben ugyanakkor tényleges arányaikhoz képest felülreprezentáltak voltak a nagy- és középvállalatok).

A kutatás során összeállított adatbázis feldolgozása és az eredmények szemléltetése különböző *regionális elemzési módszerek* – köztük a potenciálmodell –, táblázatok, grafikonok, diagramok, valamint *térképes ábrázolás* segítségével történt. A vizsgálatok és eredményeik szemléltetése során a Microsoft Word, Excel, Paint, illetve Power Point programjai, az SPSS 11.5 for Windows, továbbá az ArcView térképszerkesztő szoftvere kerültek felhasználásra.

Az észak-alföldi kisvárosok iparának globális és hazai környezete

Globális kitekintésben a világgazdaság hetvenes évektől mindinkább meghatározó két – az ipari termelés térbeliségét befolyásoló – folyamatát, a rugalmas termelés posztfordizmus korában jellemző előtérbe kerülését, illetve az ipari termelés nemzetköziesedését érintettem. E kisvárosok iparának fejlődését is meghatározó folyamatok kapcsán a következő főbb megállapítások tehetők:

- *A rugalmas termelés* előtérbe kerülését a hetvenes évektől, a tömegtermékek iránti kereslet mérséklődése, a piacok szegmentálódása, valamint a növekvő világszerte zajló konkurenciaharc segítették. A fejlett országok hagyományos ipari

körzeteiben markáns *dezindusztrializáció* zajlott le, miközben az ipari termelés korábbi központjaitól gyakran földrajzilag elkülönülően, részben új technológiák alkalmazására támaszkodó, *technológiai alapú*, részben, pedig ún. „innovatív miliőre” alapozott, innováció- és design-igényes termékekre specializált, *kisüzemi-kézműves tradíciókra* épülő *ipari térségek* formálódnak.

- A rugalmasság, az alkalmazkodóképesség igénye felértékeli a gazdasági szereplők térbeli koncentrációjából fakadó *agglomerációs előnyök* szerepét. Emiatt az új gazdaság térszerkezetében mind jelentősebb szerephez jutnak a földrajzilag koncentráltan települt, azonos iparágban működő versenyző és együttműködő vállalatokat, kapcsolódó és támogató iparágait, valamint az őket kiszolgáló intézményi infrastruktúrát tömörítő *klaszterek*.
- A kommunikációs-közlekedési infrastruktúra fejlődése és dereguláció hatására kibontakozó *világgazdasági globalizáció* korában mind jelentősebb szerepet játszik az *ipari termelés nemzetköziesedése*. Ennek szerves következménye az ipar egyes szegmenseinek transznacionális vállalatok globális optimalizációs törekvései által irányított földrajzi súlypont-eltolódása, a világgazdaság *félperifériáinak* – így Kelet-Közép-Európának – *(újra)iparosodása*.
- E globális vonatkoztatási rendszerben az észak-alföldi kisvárosok iparának jövőbeli tevékenység-szerkezete, versenyképessége és növekedése egyrészt azon múlik, hogy *Magyarország és az Alföld milyen szerepkörben kapcsolódik be a nemzetközi munkamegosztás rendszerébe*, másrészt sikerességét döntően befolyásolja az, hogy – helyi központtal, vagy más centrumokhoz kapcsolódva – *képes-e rugalmas termelési körzetek kialakítására*.

A hazai feltételrendszer áttekintése során egyrészt a vizsgált városok rendszerváltás előtti ipari örökségével, másrészt a rendszerváltás utáni időszak meghatározó hazai folyamataival és ezek ipar térszerkezetére gyakorolt hatásaival, az Alföld iparának kilencvenes évekbeli helyzetével foglalkoztam. A dolgozatban megfogalmazott főbb következtetések az alábbiakban foglalhatóak össze:

- A vizsgált városokra a *késői*, II. világháború után, azon belül is leginkább a hatvanas években kibontakozó, több tényezőre alapozott, de elsősorban a nagyszámú helyi, mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőre épülő *iparosítás* volt jellemző. Számos kisvárosban jelentős ipari foglalkoztatás alakult ki.
- Sajátossága volt az Alföld és a vizsgált városok iparának az *alacsony technológiai színvonal*, a csekély helyi beágyazottság, a *külső döntésektől függő részlegipar* felülreprezentáltsága, amely kiszolgáltatottá tette a helyi ipart, hozzájárult piacgazdasági körülmények közötti versenyképtelenségéhez.
- A rendszerváltás utáni Magyarországon a *piacgazdasági átmenet* és a *világgazdasági reintegráció* hatásai nyomán egyrészt átalakult az ipar *ágazati struktúrája* (meghatározóvá vált a gépipar), másrészt – az egyes iparágakban megfigyelhető nagyarányú leépülésnek is köszönhetően, hasonlóan a fejlett

országok posztindusztriális átalakulásához – az *ipar egészének szolgáltatásokkal szembeni háttérbe szorulása* is megfigyelhető.

- Az ipar belső struktúrájának átalakulásában meghatározó szerepe volt a *külföldi működő tőke iparban* történő megjelenésének. A külföldi érdekeltségű, exportorientált dinamikus nagyvállalatok és a hazai tulajdonú gazdaság közötti kapcsolatok azonban az utóbbi évek jelentős előrelépése ellenére sem igazán fejlettek, az ország gazdaságpolitikájának központi kérdésévé vált a globalizációs hatásra kialakult *duális gazdaságszerkezet* oldása.
- Az ipar rendszerváltás utáni átalakulási folyamatainak területi következménye az ágazat *dinamikus elemeinek* erős koncentrációja a *Dunántúl északi részén és Közép-Magyarországon*, ahol az ipari termelés agglomerálódása mellett – elsősorban az autóiparban, elektronikában és faiparban – klaszterépítési törekvések is megfigyelhetők. Az ipar *dinamikája* jóval *kisebb az Alföldön*, ahol egyrészt a *régi struktúra erősebb leépülése*, másrészt a megújulást hozó *külföldi működő tőke szerényebb beruházási tevékenysége* jellemző.

A kisvárosok iparának ágazati és települési keretei az Észak-Alföldön

Az észak-alföldi kisvárosok ipara kapcsán a régió egészének vizsgálatát részben ok-okozati összefüggések (a régió iparának országon belüli pozíciói összefüggésben állnak a vizsgálandó városok iparának teljesítményével, illetve – az agglomerálódás és klaszteresedés felértékelődésével – nagyban befolyásolják növekedési lehetőségeit), részben az iparra vonatkozó adatok nagy részének megyei szintű elérhetősége tette indokolttá (utóbbiak hasznosítása a helyi viszonyok jobb megismerése érdekében egy regionális szintű bevezető vizsgálat révén lehetséges). A fejezetben elvégzett vizsgálat alapján a régió iparáról számos, többé-kevésbé a szakirodalomban olvasottakat alátámasztó megállapítást tettem:

- Az észak-alföldi ipar elmúlt másfél évtizedben mutatott növekedésére a régiók többségétől *elmaradó dinamika és fejlettségi mutatók* jellemzőek, melynek háttérében a külföldi működő tőke csekélyebb beruházási teljesítménye áll.
- Az észak-alföldi ipar viszonylag jelentős súlyt képvisel az országban, miközben az *ágazat régió gazdaságán belüli súlya nem tér el* lényegesen az országos mutatóktól. Utóbbi alapján levonható a következtetés: az ipar fajlagos mutatókban kifejeződő relatív fejletlenségének nem gazdasági szerkezeti okai vannak, az a gazdaság általánosan kedvezőtlen helyzetével párosul.
- Az Észak-Alföld feldolgozóiparának szerkezetére jellemző, hogy leginkább az *alacsony hozzáadott értéket termelő ágazatok* (textil-, ruházati- és bőrtermégyártás, élelmiszeripar-, ital- és dohánygyártás) jelentősége haladja meg az országos átlagot. Az országban legdinamikusabb gépipar egyedül Jász-Nagykun-Szolnok megyében mutat kiemelkedő koncentrációt.
- Az ipar szerkezetváltásában, rendszerváltás utáni dinamizálásában fontos szerepet játszó *ipari parkok jelentősége elmarad* a magyarországi régiók

többségétől, országos szinten is jelentős teljesítményt Debrecen, Nyíregyháza, valamint Jászfényszaru és Jászárokszállás ipari parkjai tudnak felmutatni.

A régió iparának helyzete egyrészt sejteti a régió kisvárosainak összességében nem túl jelentős ipari dinamikáját, másrészt nem teremt igazán kedvező feltételeket növekedésük számára. A városgazdaságok iparon túlmutató globális teljesítményének vizsgálata leginkább azért volt indokolt, mert települési bontású, iparra (feldolgozóiparra) vonatkozó, évente frissített, a vizsgált időszak egészét felölelő adatbázis nem állt rendelkezésemre. Így – előzetesen is szoros kapcsolatot feltételezve az ipar és a gazdaság egésze között – a helyi gazdaság egészét jellemző mutatókat kényszerültem bevonni a kutatásba. Az észak-alföldi kisvárosok gazdaságának vizsgálata a következő eredményeket hozta:

- Részben megerősítve az alföldi településrendszert érintő kutatások eddigi eredményeit, megállapítottam, hogy a vizsgált kisvárosok gazdaságát a *régió egészétől elmaradó dinamika*, az *összteljesítményből csökkenő részesedés*, valamint az *Észak-Alföld átlagát valamelyest alulmúló fejlettség* jellemzi. Gazdaságuk exportorientáltsága ugyanakkor nagyobb, mint a régió egészéé.
- A hatvan város összességének gazdasági teljesítményét *növekvő különbségek*, *erősödő polarizálódás* jellemzik: a települési GDP becslésére szolgáló bruttó hozzáadott érték, valamint a vizsgált települések globalizáltságának mérésére is alkalmas export-értékesítés abszolút és fajlagos értékei, dinamikája alapján mindössze három, minden tekintetben csoportátlag feletti teljesítményt produkáló város (Jászárokszállás, Jászberény, Nagykálló) adódott. Ez a vizsgált városállományon belül is a *növekedés szigetszerűségét* mutatja.
- A kisvárosok gazdasági teljesítményének jelentős részét néhány vezető cég adja; a városok *iparosodottsága* és *gazdasági fejlettsége között viszonylag szoros kapcsolat* mutatkozott: a három kiemelkedő teljesítményt mutató város esetében egyértelműen a feldolgozóipar állt a kiugró eredmények háttérében.
- Megerősítve az alföldi kisvárosok kedvezőtlen országos pozícióit hangsúlyozó korábbi összehasonlító vizsgálatok eredményeit, megállapítottam, hogy a *vizsgált települések alulreprezentáltak a legjelentősebb hazai városgazdaságok körében*. Ez többségük gazdaságának viszonylagos gyengeségét és / vagy – részben a múlt örökségeként továbbélő – erős külső irányítottságát, a helyi színhelyű szereplők kisebb szerepét mutatja.

Az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóipara az ezredfordulón

A regionális ágazati és települési keretek áttekintése után a kisvárosok ipara került a vizsgálatok fókuszába. Az első alfejezetben a kisvárosok *feldolgozóiparának területi dinamikáját*, továbbá az ágazat szerepének *városok közti abszolút és relatív különbségeit* vizsgáltam. Főbb eredményeim a következők:

- Újabb oldalról indokolva a disszertáció témaválasztásának jogosságát, megállapítottam, hogy az észak-alföldi kisvárosok *feldolgozóipara mind a régió iparán, mind a vizsgált városok gazdaságán belül jelentős*, a vállalatok méretének növekedésével egyértelműen gyarapodó súlyt képvisel.
- Az ipari foglalkoztatás adatai tükrében a vizsgált településkör egészét a *régió átlagát felülmúló*, de a rendszerváltás utáni időszakban országos átlag alá eső *iparosodottság*, a megyeszékhelyekhez viszonyítva ugyanakkor csökkenő elmaradás jellemezte. Számos város jelentős ipart örökölt, környezete foglalkoztatásában is fontos szerepet játszott. Az ágazat *általános* – de eltérő mértékű – *leépülése* együtt járt a *kisvárosokba irányuló ingázás visszaesésével*, a nettó munkaerő-kibocsátó kisvárosok számának növekedésével.
- A társas vállalkozások adatai alapján 2006-ban – a vizsgált településkörben – Jászberény, Törökszentmiklós, Martfű, Mezőtúr, Karcag, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Mátészalka és Kisvárdá *feldolgozóipara* volt a *legjelentősebb*.
- A kisvárosok *feldolgozóiparában* működő *társas vállalkozások* száma gyarapodott, területi koncentrátságuk csökkent az elmúlt években. Települési hagyományaikból fakadóan az élelmiszeripar, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás volt a *legáltalánosabban elterjedt iparág*. A foglalkoztatás szempontjából legnagyobb *iparági koncentrációk* a gépiparhoz, valamint a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártáshoz kötődtek, a legnagyobb árbevétellel bíró cégek többsége a gépiparban működött és külföldi érdekeltségű volt.
- Különösen a legnagyobb árbevétellel bíró cégek körében bizonyult látványosnak a *jászsági városok iparának* – Jászberény esetében már a népszámlások foglalkoztatási statisztikái szerint is – kiemelkedő jelentősége.

A második alfejezetben az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóiparának (*dinamikus és statikus*) *szerkezeti jellemzői* kerültek bemutatásra, melynek során az alábbi megállapításokat tettem:

- Az elmúlt években leginkább a kis foglalkoztató és a nagy árbevétellel bíró *vállalkozások száma növekedett* a kisvárosok feldolgozóiparában. Az egyes iparágak közül az építőanyag-ipar, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadói tevékenység mutatott jelentős dinamikát. A kisvárosok feldolgozóiparának régióon belüli súlya összességében növekedett.
- A kohászatban, fémfeldolgozásban, illetve az élelmiszeripar területén működik a *legtöbb kisvárosi feldolgozóipari cég*. E társas vállalkozások többsége mikrovállalkozás. A régió egészéhez képest nagyobb szerepe volt a vizsgált városok iparszerkezetében a textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a gépipar nagyobb potenciált képviselő vállalatainak.
- A feldolgozóipari cégek körében elvégzett kérdőíves felmérés eredményei szerint – összhangban az ipari termelékenység javulásának általános tendenciájával – az *árbevétel növekedése a leginkább elterjedt*, a foglalkoztatottak számának gyarapodása a legkevésbé jellemző sajátosság. A

hazai gazdaság dualitása – a 2006-2007. évi állapotok tükrében – a vizsgált települések feldolgozóiparában is megjelenik, hiszen – ezzel mintegy mutatva az iparszerkezet változásának irányát – a vegyiparban, gépgyártásban, vagy kohászatban, fémfeldolgozásban tevékenykedő, külföldi tulajdonú nagyvállalatok bizonyultak a legdinamikusabb szereplőknek.

- A nagyobb városokat általában *többféle iparág jelenléte* jellemzi. Legtöbb helyen az *élelmiszeriparnak*, a *textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártásnak*, a *kohászat, fémfeldolgozásnak*, valamint a *gépiparnak* van jelentős súlya. A textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás kisvárosokban és régió egészében mutatkozó, országos átlagot erősen meghaladó jelentősége arra is felhívja a figyelmet, hogy a nemzetközi folyamatok szorításában, válságban lévő és jelenleg Magyarországon a legnagyobb munkaerő-kibocsátónak számító iparág leépülése a foglalkoztatás terén komoly regionális következményekkel jár.

A kisvárosi ipar területi elhelyezkedését befolyásoló tényezők

A disszertáció ötödik fejezetében – túl az egyes települések konkrét telephelyi adottságain és összhangban a tér jelentőségét hangoztató közgazdaságtani irányzatokkal – általánosabb megközelítésben és napjainkra vonatkoztatva vizsgáltam a *kisvárosi feldolgozóipar és egyes iparágainak területisége háttérben álló tényezőket*. A következő eredményeim születtek:

- A kitüntetett gazdasági csomópontoktól – Budapesttől és a régió megyeszékhelyeitől – mért időbeli közúti elérhetőség differenciáló szerepe nem volt egyértelmű, ugyanakkor a *városok méretének növekedésével* általában mind a feldolgozóipari vállalkozások, mind foglalkoztatottjaik lakónépességre vetített száma növekedést mutatott.
- A várossá nyilvánítási időpontok figyelembevételével megismételt vizsgálat egyértelmű tendenciái, valamint a kérdőíves felmérés szocialista ipari előzményeket feltárni szándékozó kérdésére adott válaszok a *rendszerváltás előtti időszak ipari örökségének* – különösen nagyobb vállalatok körében tapasztalható – *meghatározó szerepét* mutatták. Történt mindez annak ellenére, hogy a rendszerváltás óta több mint másfél évtized telt el, és az akkori – e kisvárosokra erősen jellemző – részlegipar részben életképtelennek bizonyult.
- A feldolgozóiparban működő társas vállalkozások adatai, valamint a kérdőíves felmérés egyes cégek dinamikájáról gyűjtött információi szerint ugyanakkor az *örökölt területi struktúra átalakulása* jellemző. A *megyeszékhelyek*, illetve a *főváros közelségét* élvező kisvárosok feldolgozóipara *dinamikusabbnak* tűnik, ami az agglomerálódás növekvő fontosságára hívja fel a figyelmet.
- Az *agglomerációs előnyök* kisvárosi feldolgozóipar területi megoszlására gyakorolt *hatása* – a potenciálmodell tükrében – *mégsem egyértelmű*. A szocialista iparosítás ma is jelentős örökségét alapul véve ez azért nem meglepő, mert az ipar telepítése a munkaerőforrásokra építve, dekoncentráltan

történt a rendszerváltás előtti időszakban. A vizsgálatok viszonylagos „eredménytelensége” az alkalmazott potenciálmodell használatának több ponton kritizálható nagyvonalúságával is magyarázható.

- Indokoltnak tartom a potenciálmodellen alapuló vizsgálatok további folytatását, amelynek során egyrészt a *vizsgálatok mélységének növelése*, tehát az alágazatok – például húsipar, cipőgyártás vagy háztartási gépgyártás – szintjén történő kutatás, másrészt a számítások időbeli kiterjesztése, a *folyamatok dinamikájának vizsgálata* kecsegtethet új eredményekkel.

A kisvárosok feldolgozóiparának területi kapcsolatrendszere

A *feldolgozóipari vállalkozások területi kapcsolatrendszerének* vizsgálatát több tényező tette érdekessé. Egyrészt a rendszerváltás előtti időszak kisvárosokban meghatározó részlegiparának csekély helyi kapcsolatrendszere és ennek hátrányai, másrészt a magyar gazdaság kilencvenes években kialakult dualitása, a külföldi működő tőke nagyvállalatai és a hazai vállalkozások kapcsolat-erősítésének kiemelt gazdaságpolitikai célja, harmadrészt a különböző települések, térségek globális hálózatokba történő bekapcsolódásának modernizációs szerepe, a fejlett és elmaradott térségek között e tekintetben is megmutatózó, szakirodalomban leírt különbségek álltak érdeklődésem háttérében. A posztfordizmus sikerrégióinak példáján, vizsgálataim a vállalatok értéklánc-rendszeren kívüli együttműködéseire, és azok területiségére is kiterjedtek.

A kérdőíves felmérés a vállalatok inputjaira, termékértékesítésére és egyéb kapcsolataira vonatkozóan a következő eredményeket hozta:

- A kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások a *munkaerő-ellátás és szolgáltatás-vásárlások* terén kötődnek legerősebben a vizsgált városokhoz, míg inputjaik közül a *nyersanyag- és eszközvásárlások* inkább megyei-regionális szinten, Budapesten, illetve külföldön bonyolódnak.
- Jelentős különbségek mutatkoznak az inputok területisége szempontjából a *vállalkozások iparági, nagyságrendi, valamint tulajdoni jellemzői* szerint. A munkaerő-ellátás és szolgáltatás-vásárlás vizsgált városokon kívüli megoldása leginkább a gépiparban, vegyiparban, textil-, ruházati és bőrtermék-gyártásban tevékenykedő cégekre, a nagyvállalatokra, valamint a külföldi cégekre, a nyersanyag- és eszközbeszerzések külföldi bonyolítása a gép- és vegyiparra, a nagy- és középvállalatokra, továbbá a külföldi tulajdonú cégekre jellemző.
- Az *értékesítési piacok* közül a külföldi reláció, valamint a válaszadó megyéje és Kelet-Magyarország szerepeltek előkelő helyen. A termékértékesítés területisége is differenciálódott a *vállalkozások iparági, nagyságrendi, tulajdoni, valamint területi jellemzői* szerint. Az országosan is legnagyobb exportorientációt felmutató gépipar, a döntően bér munkából élő textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás, a nagyvállalatok, továbbá a külföldi többségi tulajdonú cégek inkább a külföld felé orientálódtak, míg elsősorban az

élelmiszer- és építőanyag-ipar, a mikrovállalkozások, továbbá a belföldi cégek a helyi – megyei – regionális piacon voltak érdekelték.

- A *nagyobb városokhoz* mind az inputok beszerzése, mind a termékértékesítés terén erősebben kötődtek cégeik, míg főleg a *megyeszékhelyek közelsége* általában az ő gazdaságukhoz való erősebb kapcsolódást eredményezte.
- A *más feldolgozóipari vállalkozásoknak* történő értékesítés (beszállítás) a gépgyártásban, kohászatban, fémfeldolgozásban, valamint vegyiparban, továbbá a mikrovállalkozások feletti kategóriákban volt leginkább jellemző; az érintett cégek legnagyobb arányban nagyvállalatokkal, külföldi tulajdonú cégekkel, a gépipar, a kohászat, fémfeldolgozás, valamint a vegyipar képviselőivel álltak kapcsolatban. A más feldolgozóipari vállalkozásoknak történő értékesítés – alátámasztva a hazai beszállítói hálózatokban történő részvétel vizsgált vállalati körben tapasztalható fejletlenségét – elsősorban a külföldi piac komoly szerepével párosult.
- A *feldolgozóiparon belül kialakult együttműködés* – vélhetően a kollektív bizalom alacsony szintjének köszönhetően – viszonylag *szegényes és egysíkú*. Elterjedtebbek a szerződésben rögzített, *formális kapcsolatok*, leggyakoribb együttműködési terület a közös termelés. A vállalatközi együttműködések általában *rendszeresebb partnerségeket* jelentenek, és a *földrajzi közelség* jelentősen befolyásolja területiségüket. Fejlettebbnek mutatkozott az *egyéb gazdasági szereplőkkel* való *kapcsolattartás*. Leggyakrabban a munkaügyi központok, a gazdasági kamarák, szakmai érdekképviseleti szervezetek, illetve az önkormányzatok és intézményeik jelentek meg partnerként.
- A különböző együttműködésekben való részvétel leginkább a *textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártásra*, illetve a *jelentősebb méretű vállalatokra* jellemző. A kitüntetett településekhez – *fővároshoz, megyeszékhelyekhez* – való *közelség*, valamint a *nagyobb településméret* általában kedvez mind a vállalatközi, mind az egyéb gazdasági szereplőkkel kialakított kapcsolatok gyakoriságának.

A vizsgált városok iparának egy része túlélte a rendszerváltás gazdasági átalakulásának térséget különösen hátrányosan érintő időszakát, s bár a régió egésze nem vált az elmúlt másfél évtized ipari modernizációjának fő színterévé, az ágazathoz tartozó gazdasági szereplők napjainkban is fontos szerepet játszanak e települések gazdaságában. A külföldi működő tőke az észak-alföldi kisvárosok iparában is megjelent, s néhány település esetében jelentős gazdasági dinamikát eredményezett. A vizsgált városok egy szűk körének ipara erőteljes megújulást és növekedést mutat, összességében azonban országos átlagot meghaladó arányú a gyengébb dinamikájú iparágak, illetve városok szerepe. A feldolgozóipar jellege, teljesítménye kihat e települések gazdasági pozícióira, településállományon belüli helyzetére. A régióban megjelent „növekedési szigetek” reményt adnak arra, hogy a jövőben több település (köztük számos kisváros) feldolgozóipara dinamizálódjon, gazdasági bázisa erősödjön, segítve ezzel a régió belső kohéziójának növekedését.

Resume

Reform or quiet vegetating? Manufacturing industry in the small towns of the Northern Great Plain Region at the turn of the millennium

Motivation of topic choice

The aim of the current Ph.D. thesis is to provide an analysis on the post-transformation situation of the manufacturing industry in the small towns of the Northern Great Plain. The choice of the Northern Great Plain as a territorial framework has been motivated by the operation of the region as a planning unit and the consequently easier accessibility to the available statistics. The selected range of settlements constitutes an economically-socially *problematic* but *important group of settlements* with respect to the competitiveness and inner cohesion of the region. Therefore, their study may substantially contribute to the background knowledge supporting the development of the region.

The *small towns* of the Northern Great Plain – aside from few exceptions – do not have dominant positions in the *spatial structure of the Hungarian industry*. Nevertheless, the research of the industry of the above settlements may be justified by three basic reasons: first of all, the *past* (and still felt) *effects* of the sector influencing the development of these settlements, secondly, its – mostly still important – *role* played in the local employment and thirdly, *its presumed importance in the future*. In the lack of a competitive industry – in most cases – there is only a small chance for the development of such an economic base that may eventuate the strengthening of the positions of these settlements.

Objectives, database, methods

The dissertation has several objectives in view:

- firstly, to provide a review on the *global and domestic environments of the industries* of the studied towns discussed by the special literature, on the *antecedents* before the transformation, and on the *positions* occupied by the towns of the Northern Great Plain in the current *industrial spatial structure*;
- secondly, to analyse the *weight of the industry of the Northern Great Plain* – which actually provides the *regional framework for these towns* – in *national terms* after the transformation (in harmony with the global upgrading of the region as a production unit);
- thirdly, to analyse the *economic performance* and differentialisation of the *studied towns* in the period following the transformation and to find links between their manufacturing industry and their total economic performance;
- fourthly, to provide a picture on the *regional disparities* and sectoral peculiarities characterising the manufacturing industries of the small towns in

the Northern Great Plain in our days, to identify the *dynamic segments* of the sector and the discrepancies of the industrial structure of the small towns observed in comparison with the rest of the region;

- fifthly, to search for general trends in the *territorial distribution* of the manufacturing industries of small towns, to explore the *roots of the current manufacturing industry prior to the transformation* and to examine the predominance of the *agglomeration effects* in the manufacturing industry of these small towns which are regarded more and more upgraded;
- finally, to *explore and explain* one of the determining elements of the territoriality of the small town industry in our age of global and regional embeddedness, the *spatial aspect of the relationships* between the enterprises in manufacturing industry.

The analyses in the dissertation are based on data partly derived from secondary (published) sources and partly supplied by a primary questionnaire-based survey conducted by the author.

- The *regional-settlement industrial statistics* are supplied by the regional and county statistical yearbooks of the CSO and the databases of the last two censuses. The “Cég-Kód-Tár” database – containing information on the active joint enterprises – of the CSO was used for grasping and interpreting the latest tendencies by settlements and by sectors. The database of the “Cégközlöny” and the publications entitled TOP 100 and TOP 50 (2005) – distributed by the county press or the County Chamber of Commerce and Industry – providing information on the most significant enterprises of the three counties concerned were used to specify the data provided by the “Cég-Kód-Tár”.
- The target group of the *questionnaire-based survey conducted by the author* consists of the approximately 1560 partnerships involved in manufacturing in the small towns of the Northern Great Plain. Its aim was to disclose the connection, dynamics and spatial relationship systems of the manufacturing industrial enterprises with the period prior to the transition. The interviewed approximately 740 enterprises sent back a total of 141 filled-in questionnaires (this provides information on approximately 9% of the companies involved in manufacturing in the studied towns – though, the large and medium sized enterprises were over-represented in comparison with their actual ratios).

Various *regional analytical methods* – including the potential model –, tables graphs, charts and *cartographic representations* were used in the processing of the database compiled in the course of the research and for the presentation of the outcomes. In the course of the demonstration of the surveys and their results, the Microsoft Word, Excel, Paint, and Power Point programmes, the SPSS 11.5 for Windows, and the ArcView Geographic Information System software were used.

The global and domestic environments of the industries in the small towns of the Northern Great Plain

The global approach affects two processes – influencing the spatial aspect of industrial production – in the world economy which became more and more determining from the seventies onward: the flexible production which characteristically came to the front in the Post-Fordist period and the internationalisation of industrial production. The following chief observations may be established in relation to the processes affecting the development of the industry of the selected small towns:

- The coming into prominence of *flexible production* has been promoted by the lessening of the demand on mass products, the segmentation of the markets and the increasing competition on the world market since the seventies. A remarkable deindustrialisation process took place on the traditional industrial areas of the developed countries while new *industrial regions* were often formed geographically detached from the former centres of industrial production which were partly *technologically-based* – relying on the application of new technologies – and were partly based on a so-called “innovative milieu” specialised in innovation and design-demanding products built on *small-scale industry and handicraft*.
- The demand for flexibility and adaptability upgrades the importance of the *agglomeration advantages* resulting from the spatial concentration of the economic actors. Therefore, the geographically concentrated *clusters* of competing and cooperating enterprises involved in the same sector, their related and supporting industrial branches and the institutional infrastructure serving them get a more and more significant role in the spatial structure of the new economy.
- In the age of the *globalisation of the world economy* evolving as a consequence of the development of the communication-transport infrastructure and deregulation, the *internationalisation of industrial production* plays a more and more significant role. The shift of the geographic centre of gravity generated by the global optimisation endeavours of the transnational companies of certain industrial segments is an integral consequence of the above, resulting in the *(re)industrialisation of the semi-peripheries – including East Central Europe – of the world economy*.
- In this global reference system, the future activity structure, competitiveness and growth of the industry in the small towns of the Northern Great Plain depends on *the sphere of action in which Hungary and the Great Plain joins the system of international distribution of labour*. On the other hand, its success is decisively influenced by the fact *whether it is able to develop flexible production zones – with a local centre or joining to other centres*.

In the course of the analysis/overview of the Hungarian condition system, special emphasis was laid on the pre-transition industrial heritage of the studied towns and on the dominant processes of the post-transition period and their impacts on the spatial structure of the industry and the situation of the industry of the Great Plain in the nineties. The main conclusions elaborated in the dissertation can be summarised as it follows:

- The studied towns were characterised by a *belated industrialisation* based on several factors but primarily relying on the large number of local labour force released from agriculture after the Second World War and more especially in the sixties. A considerable number of industrial employees appeared in many of the small towns.
- The *low technological* level, the marginal local embeddedness, the over-representation of the *divisional industry depending on exterior decisions* was a particular feature of the industry of the Great Plain and the studied towns which actually made the local industry defenceless and added to its uncompetitiveness within the market economy.
- In the post-transition Hungary, the *sectoral structure* of the industry changed (machine industry became dominant) and – due to the intensive reduction observed in the various industries similarly to the post-industrial transformation of the developed countries – the *falling into the background of the industry as a whole replaced by the service sector* may also be observed as a consequence of the transition to the *market-based economic system* and the *world economic reintegration* transition.
- The appearance of the *foreign working capital in industry* played a decisive role in the transformation of the inner structure of the industry. The relations between the export-oriented dynamic corporate enterprises with foreign capital and the Hungarian-owned economics, however, are still not developed in spite of the significant progress of the past few years. Consequently, the loosening of the *dual economic system* produced by the globalisation process became a central question of the Hungarian economic policy.
- The strong concentration of the *dynamic elements* of the sector *in the northern part of Transdanubia and in Central Hungary* is a spatial consequence of the industrial transition processes generated by the change of regime. In addition to the agglomeration of the industrial production – mainly in automotive industry, electronics and wood industry –, endeavours to develop clusters may also be observed. The *dynamics of industry* is much *smaller on the Great Plain* which is characterised by a more intensive reduction of the old structure and the *more moderate foreign direct investment activity* bringing reform.

Sectoral and settlement frameworks of the industries in the small towns of the Northern Great Plain

The study of the entire region related to the industry of the small towns on the Northern Great Plain was made reasonable partly by causal nexus (the positions of the region within the country correlate with the industrial performance of the studied towns, and – as a consequence of the upgrading of the agglomeration and clusterisation – greatly influence its growth potentials) and partly by the fact that most of the data related to industry was available on the county level (the exploitation of the latter for the better acquaintance with the local circumstances is possible through a preliminary regional survey). Numerous statements were made on the industry of the region based on the study carried out in the chapter which actually more or less support the findings met in the technical literature:

- The past one and a half decade history of the Northern Great Plain is characterised by *laggard dynamics and development indicators* in comparison with the majority of the regions which is due to the lower investment performance of the foreign working capital.
- The industry of the Northern Great Plain represents a relatively significant weight in Hungary while *the weight of the sector within the economy of the region does not differ* much from the national indicators. The following may be concluded from the latter: the relative underdeveloped level of the industry expressed by the specific indicators does not only have economic structural causes but it is also paired with the overall unfavourable situation of the economy.
- It is typical of the structure of the manufacturing industry of the Northern Great Plain that mostly the significance of the *sectors producing low added value* (textile, clothing and leather product manufacturing, food, beverage and tobacco industry) exceeds the national average. The machine industry being the most dynamic in the country has an outstanding concentration only in Jász-Nagykun-Szolnok county.
- The *significance of the industrial parks* playing an important role in the structural adjustment of the industry and its post-transition dynamisation *is lagging behind the majority of the Hungarian regions* and only the industrial parks of Debrecen, Nyíregyháza, Jászfényszaru and Jászárokszállás can boast of considerable achievement on the national level.

The situation of the industry of the region foreshadows the whole not too significant industrial dynamics of the towns of the region and does not really create advantageous opportunities for their growth. The study of the global performance of the urban economics beyond industry was principally necessary because there was no annually updated database on the settlement level related to industry (manufacturing) for the entire studied period. Therefore, – presuming a close

connection between industry and the whole of the economy – the indicators characterising the whole of the local economy were initiated in the research. The study of the economy of the small towns of the Northern Great Plain offered the following outcomes:

- It has been established – partly reinforcing the all-time outcomes of the researches concerning the settlement network of the Great Plain – that the economy of the studied towns is characterised by a *dynamics below the regional average*, a *shrinking share from the total performance*, and a *development level somewhat under the average of the Northern Great Plain*. Their economies, however, are more export-oriented than that of the region.
- The economic performance of the sixty towns as a whole is characterised by *increasing differences and intensifying polarisation*: only three towns (Jászárokszállás, Jászberény, Nagykálló) performed above the average in all aspects on the basis of the dynamics of the gross added value used for the estimation of the GDP on the settlement level and the absolute and specific values of export sales being capable for measuring the globalisation level of the studied settlements. This reflects the *insular nature of modernisation* within the studied group of towns.
- A considerable part of the economic performance of the towns is provided by few leading enterprises; *relatively close connection could be detected between the industrialisation level of the towns and their economic development*: in the case of the three towns with outstanding performance. The exceptional indicators unequivocally resulted from the presence of manufacturing industry.
- Confirming the outcomes of the former comparative studies emphasising the unfavourable national positions of the small towns of the Great Plain, it was established that the *studied settlements are under-represented in the group of the most significant Hungarian urban economies*. This reflects the relative weakness of economy in most cases and/or – partly surviving as the heritage of the past – its strong external control and the lower importance of the local actors.

Manufacturing industry in the small towns of the Northern Great Plain at the millennium

Following the review of the regional sectoral and settlement frameworks, the industry of the small towns got into the focus of the further research. The first subchapter concentrates on the *regional dynamics of the manufacturing industry* of the small towns and on their *absolute and relative differences by towns*. The main findings are the following:

- Supporting the motivation of the topic choice of the dissertation from another aspect, it has been established that the *manufacturing industry* of the small

towns in the Northern Great Plain region represent a *significant* and – in parallel with the growth of the size of enterprises – unanimously increasing *weight both within the industry of the region and the economies of the studied towns*.

- Reflected by the data on industrial employment, all studied settlements are characterised by a level of industrialisation *exceeding the regional average* but falling below the national average in the post-transition period, and regressive lagging in comparison with the county seats. Many of the towns inherited considerable industry and played an important role in the employment of their environs. The *generic* – but differing scale of – *reduction* of the sector was accompanied by a *retrogression of commuting to the small towns* and by an increase in the number of the net labour force emitting small towns.
- In 2006 – according to the data on joint enterprises – the *manufacturing industry* of Jászberény, Törökszentmiklós, Martfű, Mezőtúr, Karcag, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Mátészalka and Kisvárdá was *the most significant* from among the studied settlements.
- The number of *joint enterprises* operating in the field of manufacturing in the small towns grew and their spatial concentration decreased in the past years. Resulting from their traditions, food industry, textile, clothing and leather product manufacturing were the most generically prevailing industries. The most extensive *industrial concentrations* from the aspect of employment were related to machine industry, textile, clothing and leather product manufacturing. Most of the enterprises with the highest turnover were engaged in machine industry with foreign capital.
- The outstanding importance of the *industry of the towns in the Jászság area* – also confirmed by the statistics on employment in the censuses of Jászberény – was especially spectacular in the case of the enterprises with the highest turnover.

The second subchapter introduces the *(dynamic and static) structural characteristics* of the manufacturing industry in the small towns of the Northern Great Plain offering the following establishments:

- In the past years, it was the *number of enterprises* with a low number of employees and a high turnover which *grew* in the manufacturing industry of the small towns. As far as the various industries are concerned, the building material industry, metallurgy, metal-working, wood, paper and printing industry and the publishing activities showed considerable dynamics. On the whole, the weight of manufacturing in the small towns grew within the region.
- *Most of the enterprises in the manufacturing industry of the small towns* are involved in metallurgy, metal-working and food industry. The majority of these joint companies are microenterprises. Compared to the whole of the region, the enterprises with bigger potentials in the fields of textile, clothing

and leather product manufacturing, metallurgy, metal-working and machine industry had a bigger role in the industrial structure of the studied towns.

- According to the outcomes of the questionnaire conducted among the enterprises involved in manufacturing industry – in accordance with the general tendency of improvement in industrial productivity –, the *increase in revenues is the most widespread*, while the increase in the number of employees is the least characteristic feature. The *duality of the Hungarian economy* – as reflected by the state of 2006-2007 – appears in the manufacturing industry of the studied settlements since (practically showing the direction of the change in the structure of industry) the foreign owned large-scale enterprises in the fields of chemical industry, mechanical engineering, metallurgy and metal-working proved to be the most dynamic actors.
- The bigger towns are usually characterised by the *presence of diverse industries*. In most places, the *food industry, textile, clothing and leather product manufacturing, metallurgy, metal-working and machine industry* have considerable weight. The significance – highly exceeding the national average – of the textile, clothing and leather product manufacturing in the small towns and in the region on the whole calls attention to the fact that the reduction of this industry – which is in crisis constrained by the international processes and currently the highest labour force emitting industry in Hungary – amounts to serious regional consequences in the field of employment.

Peculiarities of the field location of the small town industries

The fifth chapter of the dissertation offers a more general approach and up-to-date – besides the actual location features of the settlements and in harmony with the economist trends emphasising the importance of the spatial dimension – survey of the *factors standing in the background of the spatial aspect of the small town manufacturing industry and its certain industries*. The following conclusions were drawn:

- The differentiating role of the time factor concerning the accessibility by road from the distinguished economic nodes – Budapest and the county seats of the region – was not unequivocal. Nevertheless, both the number of manufacturing industrial enterprises and the number of their employees projected to the number of population grew *together with the growth of the size of the towns*.
- The unanimous tendencies of the survey repeated allowing for the dates of declaration as towns, and the answers given to the question exploring the socialist industrial antecedents suggested a *determining role for the industrial heritage deriving from the period prior to the change of regime* – especially in the case of the large-scale enterprises. It was the case in spite of the fact that more than one and a half decades have passed since the change of regime and

the divisional industry – strongly characterising these small towns – partly proved to be incapable of surviving.

- However, according to the data on the joint enterprises involved in manufacturing industry and suggested by the pieces of information collected by the questionnaire about the dynamics of the certain enterprises, they are characterised by a *transformation of the inherited spatial structure*. The manufacturing industry of the small towns in the proximity of the *county seats* or *Budapest* seems to be *more dynamic* which draws attention to the growing importance of the agglomeration processes.
- The *impact* of the *agglomeration advantages* on the spatial distribution of the small town manufacturing industry – demonstrated by the potential model – *is yet not unanimous*. Taking the still considerable heritage of the socialist industrialisation as a basis, this is not surprising because in the pre-transition period the settlement of the industries was built on the labour resources in a decentralised way. The relative “miscarriage” of the studies may be also explained by the liberality of the use of the applied potential model which may be criticised at many points.
- The author finds it justified to continue the analysis based on the potential model, in the course of which the *intensification of the analytical depth*, that is the research on the level of the subsectors – for instance, meat industry, shoe manufacturing or manufacturing domestic appliances –, and the timely extension of the calculations, that is the *study of the dynamics of the processes*, may hold out a promise to new outcomes.

Spatial relationship system of the small town manufacturing industry

Various factors called for the analysis of the *spatial relationship systems of the enterprises involved in manufacturing industry*. First of all, the low local relationship system of the divisional industries defining the small towns prior to the transition period together with its disadvantages; secondly, the duality of the Hungarian economy developing in the nineties, the large-scale enterprises with foreign working capital and the priority of strengthening relationships of the Hungarian enterprises in the economic policy; thirdly, the modernising role of the joining of the various settlements and regions into global networks, and the differences between the developed and backward regions in this respect discussed in the technical literature account for the rise of interest. Taking the examples of the Post-Fordist success regions, the survey included the co-operations between the enterprises apart from the value chain system and their spatial dimensions.

The questionnaire revealed the following in reference to the inputs, product sales and other relations of the enterprises:

- The manufacturing enterprises in the small towns are most closely related to the studied towns with respect to the *labour supply and service-purchases*

while the *raw material and asset acquisitions* from among their inputs are more likely to be dispatched on a county-regional level, in Budapest, or abroad.

- Considerable differences may be observed from the aspect of the spatial factor of the inputs by the *industrial, magnitudinal and ownership characteristics*. The companies involved in machine industry, chemical industry, textile, clothing and leather product manufacturing, the large-scale enterprises and the foreign companies are more likely to solve their labour force supply and service-purchase outside the studied towns. The raw material and asset acquisition from abroad characterises the machine industry, the chemical industry, the large and medium-sized enterprises and the companies with foreign proprietors.
- As far as the *outlet markets* are concerned, the foreign relation, the county represented by the interviewee and Eastern Hungary occupied the first places. The spatial aspect of product sales also differed by the *industrial, magnitudinal, ownership and spatial characteristics of the enterprises*. The machine industry, textile, clothing and leather product manufacturing, the large-scale companies and the companies with foreign proprietors are more likely to orient abroad, while the enterprises involved in food industry and building material industry, the microenterprises and the domestic companies were interested in the local – county – regional markets.
- The enterprises clung to the *bigger towns* more strongly both in the field of the acquisition of the inputs and the product sales – while the *proximity of county seats* usually resulted in stronger clinging to their economies.
- The sale for *other manufacturing industrial enterprises* (conveyance) was the most characteristic in the cases of mechanical engineering, metallurgy, metal-working, chemical industry and in the categories above the microenterprises; the enterprises concerned were in contact with large-scale enterprises, companies with foreign ownership and the representatives of machine industry, metallurgy, metal-working, and chemical industry in the biggest ratio. The sales for other manufacturing industrial enterprises were principally combined with a serious role of the foreign market.
- The *co-operation within the manufacturing industry* – presumably due to the low level of the collective trust – is relatively *poor and simple*. The contracted and *formal relations* are more widespread, the most often occurring cooperation field is the joint production. The inter-entrepreneurial co-operations usually mean *more permanent partnerships* and the *geographical proximity* greatly influences their spatial dimension. The *contact with other economic actors* proved to be more developed. Most often the labour bureaus, the economic chambers, professional corporate organisations, and the self-governments and their institutions appeared as partners.
- The participation in the various co-operations mainly characterises the *textile, clothing and leather product manufacturing*, and the bigger *enterprises*. The *proximity to the distinguished settlements – Budapest, county seats* – and the

bigger size of the settlement are usually favourable for the frequency of the relationships both between the enterprises and with the other economic actors.

Part of the industry of the studied towns survived the period when the economic transition generated by the change of regime affected the region especially adversely. Although, the region itself did not become the central stage of the industrial modernisation of the past one and a half decades but the economic actors representing the sector still have an important role in the economy of these settlements. The foreign working capital also appeared in the industry of the small towns of the Northern Great Plain and resulted in considerable economic dynamics in the case of some settlements. The industry of a narrow group of the studied towns confirms a powerful reform and growth, however, the role of industries and towns with weaker dynamics is above the national average. The nature and performance of the manufacturing industry influences the economic positions of these settlements and their situation within the settlement network. The “growing islands” appearing in the region raise hope for the dynamisation of the manufacturing industry and for the strengthening of the economic base on many settlements (including many small towns) in the future facilitating the intensification of the inner cohesion of the region.

Felhasznált irodalom

- ABONYINÉ P. J. 1986: Egybeesések és eltérések az ipartelepek irányításának területi rendszere és a gazdasági körzetszisztéma között. – Földrajzi Értesítő, 3-4. pp. 297-312
- ALTENBURG, T. 2001: Ausländische Direktinvestitionen und technologische Lernprozesse in Entwicklungsländern. – Geographische Rundschau, 7-8. pp. 10-15
- ANTALÓCZY K. – SASS M. 2002: Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke-beáramlásban – statisztikai elemzés. – Külgazdaság, 7-8. pp. 33-53
- ANTALÓCZY K. – SASS M. 2005: A külföldi működőtőke-befektetések regionális elhelyezkedése és gazdasági hatásai Magyarországon. – Közgazdasági Szemle, május. pp. 494-520
- ÁRVA L. – DICZHÁZI B. 1998: Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon. – Kairosz Kiadó / Növekedéskutató, Budapest. 276 p.
- ASHWORTH, G. – BORA GY. (szerk.) 1999: Térbeli elrendezés és a vállalat. – BKE Gazdaságföldrajz Tanszék, Budapest. 510 p.
- BABBIE, E. 1995: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. – Balassi Kiadó, Budapest. 704 p.
- BAKÁCS A. – CZAKÓ V. – SASS M. 2006: Beszállítók és hálózatosodás: az Electrolux Lehel Kft. példája. – Külgazdaság, 7-8. pp. 44-59
- BALOGH B. A. 1984: Hajdú-Bihar megye. – In: Budapest és a megyék földrajza (szerk. Frisnyák S.). Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 171-189
- BARANYI B. 1996: Az ipari élet szerveződése, s az ipar átalakulása. – In: A Tisza mente kistérség terület- és településfejlesztésének stratégiai alapjai (szerk. Süli-Zakar I.). MTA RKK, Debrecen. pp. 130-136
- BARANYI B. – BALCSÓK I. 2003: Mátészalka: siker vagy reményt keltő kitörési kísérlet? – In: Várossiker alföldi nézőpontból (szerk. Timár J. – Velkey G.). MTA RKK ATI – MTA Társadalomkutató Központ, Békéscsaba – Budapest. pp. 188-211
- BARANYI B. – SÜLI-ZAKAR I. 1998: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ipara. – In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 2. Társadalom és gazdaság (szerk. Frisnyák S.). S & W Nyomdaipari Bt. Nyíregyháza. pp. 175-279
- BARTA GY. 1987: A termelés térbeli szétterjedése és a szervezet területi centralizációja a magyar iparban. – Tér és Társadalom, 2. pp. 5-19
- BARTA GY. 1989: Kisvállalkozások: Az ipari fejlődés alternatívája (Az Olasz Modell). – Földrajzi Értesítő, 1-2. pp. 137-146
- BARTA GY. 1991: Az ipar szerepe a „szocialista” gazdaság- és területfejlesztési politikában. – Tér és Társadalom, 4. pp. 37-50
- BARTA GY. 1994: Gondolatok a szocialista telephelyelmélet megfogalmazásához. – Tér és Társadalom, 3-4. pp. 79-90
- BARTA GY. 2000: A külföldi működőtőke szerepe a magyar ipar duális struktúrájának és regionális differenciálódásának kialakulásában. – In: Horváth Gy.

- Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. – MTA RKK, Pécs. pp. 265-282
- BARTA GY. 2002: A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 272 p.
- BARTA GY. 2005: A külföldi működő tőke beáramlásának tendenciái és szerkezeti (ágazati, területi) elmozdulásának esélyei Magyarországon, különös tekintettel az Alföldre. – In: Az Európai Unió bővítésének kihívásai – régiók a keleti periférián (szerk. Nagy E. – Nagy G.). Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 239-245
- BARTA GY. – ENYEDI GY. 1981: Iparosodás és a falu átalakulása. – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 206 p.
- BARTA GY. – BERNEK Á. – NAGY G. 2003: A külföldi működőtőke-befektetések jelenlegi tendenciái és területi elmozdulásának esélyei Magyarországon. – Tér és Társadalom, 4. pp. 171-187
- BARTA GY. – CZIRFUSZ M. – KUKELY GY. 2006: A város és gazdasága. – In: Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák (szerk. Győri R. – Hajdú Z.). Kiadó, kiadási hely. pp. 25-41
- BARTA GY. – POSZMIK E. 1993: A vállalati szervezeti változások hatása az Alföld ipari fejlődésére. – In: Alföldi Tanulmányok (XV. kötet – szerk. Gurzó I. – Timár J.). Békés Megyei Képviselőtestület Önkormányzati Hivatala, Békéscsaba. pp. 103-118
- BARTKE I. – ILLÉS I. 1997: Telephelyelméletek. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 138 p.
- BEGG, I. 1999: Cities and competitiveness. – Urban Studies, 5-6. pp. 795-809
- BELUSZKY P. 1999: Magyarország településföldrajza. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 584 p.
- BELUSZKY P. 2001: A Nagyalföld történeti földrajza. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. 274 p.
- BELUSZKY P. – ENYEDI GY. 1974: Az Észak-Alföld gazdasági fejlődése. – Földrajzi Közlemények. pp. 14-32
- BELUSZKY P. – GYŐRI R. 1999: A magyarországi városhálózat és az EU-csatlakozás. – Tér és Társadalom 1-2. pp. 1-30
- BELUSZKY P. – GYŐRI R. 2004: Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században) – Tér és Társadalom 1. pp. 1-42
- BENKO, G. 1992: Technológiai parkok és technopoliszok földrajza. – MTA RKK, Budapest. 187 p.
- BERGMAN, E. M. – FESER E. J.: Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/chapter2.htm#2.2> (utolsó letöltés: 2007. augusztus 21.)
- BERNÁT T. (szerk.) 1981: Magyarország gazdaságföldrajza. – Tankönyvkiadó, Budapest. 463 p.
- BERNÁT T. – BORA GY. – KALÁSZ L. – KOLLARIK A. – MATHEIKA M. 1986: Magyarország gazdaságföldrajza. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 346 p.

- BERNEK Á. 1999: A globális világgazdaság térszerveződése. – In: (Nemes Nagy J. szerk.) Helyek, terek, régiók. Regionális Tudományi Tanulmányok 4. Budapest. pp. 103-120
- BERNEK Á. 2000: A globális világ „új gazdaságföldrajza”. – Tér és Társadalom, 4. pp. 87-107
- BERNEK Á. – FARKAS P. 2002: A világgazdasági globalizáció. – In: A globális világ politikai földrajza (szerk. Bernek Á.). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 127-150
- BERTRAM, H. 2005: Das Wandern der Schuhindustrie innerhalb Europas. – Geographische Rundschau, 12. pp. 46-53
- BÍRÓ P. – MOLNÁR L. 2004: A kistérségek fejlettségi szintjének és infrastruktúrájának összefüggései. – Közgazdasági Szemle, 11. pp. 1048-1064
- BLOTEVOGEL, H. H.: Stadtplanung in der Postmoderne. http://www.uni-duisburg.de/FB6/geographie/Studium/Lehrveranstaltungen/WS2002_2003/Scripte/Blo/Stadtplanung/06-Postmoderne.pdf (utolsó letöltés: 2007. november 11.)
- BRAUN, B. 2004: Wirtschaftsstruktureller Wandel und regionale Entwicklung in Deutschland. – Geographische Rundschau, 9. pp. 12-19
- BRENNER, T. 2004: Local Industrial Clusters. Existence, emergence and evolution. – Routledge, London and New York. 246 p.
- BULLA B. – MENDÖL T. 1999: A Kárpát-medence földrajza. – Lucidus Kiadó, Budapest. 420 p.
- BUZÁS N. 2000: Klaszterek: Kialakulásuk, szerveződésük és lehetséges megjelenésük a Dél-Alföldön. – Tér és Társadalom, 4. pp. 109-123
- CZIRFUSZ M. 2007: Struktúrák regionális egyenlőtlenségei. – Tér és Társadalom, 1. pp. 69-83
- CSATÁRI B. 1995: Az Alföld helyzete és perspektívái (Alföld Kutatási Program 1991-1994). – Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. 99 p.
- CSATÁRI B. 2002: Az új európai területfejlesztési perspektívák lehetséges adaptációja az Alföldre. – In: Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld (szerk. Csatári B. – Tímár J.). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. pp. 186-203
- CSÁKVÁRI T. 2002: A sikeres ipari parkok titka. – Vezetéstudomány, 9. pp. 44-51
- CSÉFALVAY Z. 1999: Helyünk a nap alatt... Magyarország és Budapest a globalizáció korában. – Kairosz Kiadó / Növekedéskutató, Budapest. 227 p.
- CSÉFALVAY Z. 2004: Globalizáció 2.0. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 311 p.
- CSÉFALVAY Z. – CSIZMADIA N. – CSORDÁS L. 2005: Kistérségek versenyképessége és a globális hálózatok. – Polgári Szemle, 6-7. <http://epa.oszk.hu/00800/00890/00006/article45.html>
- CSERVENYÁK L. 1984: Szabolcs-Szatmár (Magyarország megyéi sorozat). – Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 164 p.
- DARÓCZI K. – MAROSI A. – RESZLER GY.-NÉ – SZILÁGYINÉ BÍRÓ E. 2002: A gazdaság fejlődése, szerkezetének sajátosságai Hajdú-Bihar megyében. – Területi statisztika, 6. pp. 518-550

- DEMHRDT, I. J. 2004: Die Slowakei – Politische und wirtschaftliche Umbrüche eines neuen Mitglieds. – Geographische Rundschau, 6. pp. 38-43
- DÓRY T. 1998: Beszállítói kapcsolatok és az ipari együttműködés lehetséges klaszterei a Közép-Dunántúlon. – Tér és Társadalom, 3. pp. 85-99
- DÖVÉNYI Z. 1993: Munkanélküliség az Alföldön. – In: Alföldi Társadalom (IV. kötet). Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 107-121
- DÖVÉNYI, Z. 2004: Contribution to the assessment of Hungarian economy and territorial structure in the light of the accession to the European Union. – Földrajzi Értesítő, 1-2. pp. 21-31
- DUSEK T. 1999: A területfejlesztés megújítási iránya, az ipari körzetek. – Tér és Társadalom, 1-2. pp. 89-108
- DUSEK T. 2005: Térbeli egymásrahatások, szociálfizikai modellek. – In: Regionális elemzési módszerek (szerk. Nemes N. J.). – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 237-245
- ENYEDI GY. 1996: Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest. 138 p.
- ENYEDI GY. 1997: A sikeres város. – Tér és Társadalom, 4. pp. 1-7
- ENYEDI GY. 1999: Egy lehetséges fejlődési pálya a félperiférián. – In: Az Alföld a XXI. század küszöbén (szerk. Baukó T.). Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 11-16
- ENYEDI GY. 2000: Globalizáció és a magyar területi fejlődés. – Tér és Társadalom 1. pp. 1-10
- ENYEDI GY. 2004: Regionális folyamatok a posztoszocialista Magyarországon. – Magyar Tudomány, 9. pp. 935-941
- ERDEI F. 1974: Magyar város. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 255 p.
- ERDŐSI F. 1994: Az Alföld gazdaságának néhány problémája (Bevezető a „Gazdaság – infrastruktúra” szekció előadásaihoz. – In: „Az alföldi út” kérdőjelei (szerk. Timár J.). MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály, Békéscsaba. pp. 159-162
- FALUVÉGI A. 2004: Kistérségeink helyzete az EU küszöbén. – Területi Statisztika, 5. pp. pp. 434-458
- FAN, C. C. – SCOTT, A. J. 2003: Industrial Agglomeration and Development: A Survey of Spatial Economic Issues in East Asia and a Statistical Analysis of Chinese Regions. – Economic Geography, 3. pp. 295-319
- FAUST, M. – VOSKAMP, U. – WITTKE, V. 2004: Globalization and the Future of National Systems: Exploring Patterns of Industrial Reorganization and Relocation in an Enlarged Europe. – In: European industrial restructuring in a global economy: fragmentations and relocation of value chains (eds. FAUST, M. – VOSKAMP, U. – WITTKE, V. S.). Soziologisches Forschungsinstitut, Göttingen. pp. 19-81
- FODOR F. 1924: Magyarország gazdasági földrajza. – Franklin-Társulat, Budapest. 237 p.
- FÓRIZS M. – ORLICSEK J. 1963: Vidéki városaink funkcionális típusai. – Földrajzi Értesítő 2. pp. 167-199

- FRISNYÁK S. 1984: Szabolcs-Szatmár megye. – In: Budapest és a megyék földrajza (szerk. Frisnyák S.). Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 288-305
- FRISNYÁK S. 1995: Szabolcs-Szatmár megye gazdaságföldrajza. – In: Tájak és tevékenységi formák (Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv, szerk. Boros L.). Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszéke, Miskolc-Nyíregyháza. pp. 251-273
- FUCHS, M. 2005: Industrien in der EU – Strategien und Standortmuster. – Geographische Rundschau, 12. pp. 4-10
- GANS, P. 2004: Deutschland (1989-2004) – ein Überblick. – Geographische Rundschau, 9. pp. 4-11
- GARVY, G. 1943: Kondratieff's Theory of Long Cycles. – The Review of Economic Statistics, 4. pp. 203-220
<http://links.jstor.org/sici?sici=0034-6535%28194311%2925%3A4%3C203%3AKTOLC%3E2.0.CO%3B2-D>
- GAZDAG I. – ÓNOSI L. 1988: Hajdú-Bihar (Magyarország megyéi sorozat). – Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 155 p.
- GECSE G. – NIKODÉMUS A. 2003: A hazai klaszterek lehatárolásának problémái – lokációs hányados. – Területi Statisztika 6. pp. 507-522
- GOLDSTEIN, J. 1985: Kondratieff Waves as War Cycles. – International Studies Quarterly, 4. pp. 411-444
<http://links.jstor.org/sici?sici=0020-8833%28198512%2929%3A4%3C411%3AKWAWC%3E2.0.CO%3B2-F>
- GROSZ A. 2000: Ipari klaszterek. – Tér és Társadalom, 2-3. pp. 43-52
- GROSZ A. 2004: A klaszter-orientált fejlesztési politika tapasztalatai Magyarországon. – In: Magyarország és a 21. század kihívásai az Európai Unióban. Tanulmánykötet az azonos című tudományos konferencia anyagai alapján (szerk. Beszteri B.). MTA Veszprémi Területi Bizottság. pp. 273–288
- GROSZ A. 2006: Clusterisation Processes in the Hungarian Automotive Industry. – Hungarian Academy of Sciences, Centre for Regional Studies. Pécs. 72 p.
- HAHN, B. 2004: EU-25 – Chancen und Risiken der Erweiterung auf 25 Mitgliedsländer. – Geographische Rundschau, 5. pp. 59-62
- HAMAR J. 2001: A külföldi és a hazai tőkével működő vállalatok szerepe a magyar iparban. – Külgazdaság, 4. pp. 4-34
- HAMAR J. 2006: Válságtól válságig? A magyar textil- és ruházati ipar helyzete és kilátásai. – Külgazdaság, június. pp. 44-70
- HANUSZ Á. 1985: Szabolcs-Szatmár megye ipari fejlődésének történeti áttekintése. – Földrajzi Közlemények, 3. pp. 230-237
- HATZICHRONOGLOU, T. 1999: The globalisation of industry in the OECD countries. – OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 2. 55 p.
- ILLÉS I. 1994: Az Alföld-kutatások eredményei: esélyek és kilátások az Alföld gazdaságában. – In: „Az alföldi út” kérdőjelei (szerk. Tímár J.). MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály, Békéscsaba. pp. 40-54
- ILLÉS I. 2001: Az Alföld helyzetének és fejlődésének transznacionális tényezői. – Alföldi Tanulmányok (XVIII. kötet). pp. 32-43

- ILLÉS I. 2002: Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 362 p.
- KEMENCZEI N. – NIKODÉMUS A. 2006: Autóipari trendek a nagyvilágban és hazánkban. – Külgazdaság, március. pp. 57-66
- KISS É. 2001: A hazai ipari parkok néhány jellemző vonása. – Falu, Város, Régió, 9. pp. 17-22
- KISS É. 2002: A magyar ipar térszerkezeti változásai. – Földrajzi Értesítő, 3-4. pp. 347-364
- KISS É. 2006: Relokáció a magyar iparban. – Földrajzi Értesítő, 3-4. pp. 287-304
- KISS J. 1998: Az ágazati gazdaságszerkezet szerepe a regionális differenciálódásban Magyarországon. – Tér és Társadalom, 1-2. pp. 143-170
- KISS J. 2003: Az alföldi városok fejlődésének adottságai az 1990-es évek új feltételrendszerében. – In: Várossiker alföldi nézőpontból (szerk. Tímár J. – Velkey G.). MTA RKK ATI – MTA Társadalomkutató Központ, Békéscsaba-Budapest. pp. 39-54
- KOLTAI Z. 2006: A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. – Területi Statisztika, 3. pp. 240-254
- KONDRATYEV, N. D. 1935: The long waves in economic life. – The Review of Economic Statistics, 6. pp. 105-115
<http://links.jstor.org/sici?sici=0034-6535%28193511%2917%3A6%3C105%3ATLWIEL%3E2.0.CO%3B2-K>
- KORNAI J. 1995: Négy jellegzetesség. A magyar fejlődés politikai gazdaságtani megközelítésben (első rész). – Közgazdasági Szemle, 12. pp. 1097-1117
- KORNAI J. 1996: Négy jellegzetesség. A magyar fejlődés politikai gazdaságtani megközelítésben (második rész). – Közgazdasági Szemle, 1. pp. 1-29
- KÓRÓDI J. – MÁRTON G. 1968: A magyar ipar területi kérdései. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 173 p.
- KOTLER P. – HAIDER D. H. – REIN I. 1993: Marketing Places. Attracting Investment, Industry and Tourism to Cities, States and Nations. – The Free Press, a Division of Macmillan Inc. New York. 363 p.
- KOVÁCS T. 2001: A jövő lehetősége – a karcagi ipari park. – Falu, Város, Régió, 1. pp. 4-7
- KOVÁCS Z. 2004: Socio-economic transition and regional differentiation in Hungary. – Földrajzi Értesítő, 1-2. pp. 33-49
- KOZMA G. 1998: A gazdasági élet szereplőinek térbeli preferenciái. – Falu Város Régió 9. pp. 7-14
- KOZMA G. 2003: Regionális gazdaságtan. – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 188 p.
- KÓHEGYI K. 2005: Vállalkozói hálózatok. – Közgazdasági Szemle, május. pp. 480-493
- KRAJKÓ GY. – MÉSZÁROS R. 1978: Az iparosítás hatása a városi népességszám növekedésére és a falusi térségek gazdasági, társadalmi átalakulására a Dél-Alföldön. – Alföldi Tanulmányok (II. kötet). pp. 151-170

- KRÄTKE, S. 2004: Berlin – Stadt im Globalisierungsprozess. – Geographische Rundschau, 4. pp. 20-25
- KRISTENSEN, P. H. 1992: Industrial districts in West Jutland, Denmark. – In: Pyke, F. – Sengenberger, W. (eds.): Industrial districts and economic regeneration. International Institute for Labour Studies, Geneva. pp. 122-173
- KUKELY GY. 2004: A területi és ágazati struktúra átalakulása a magyar ipar húzóágazatában, a gépiparban. – Földrajzi Értesítő, 1-2. pp. 93-110
- KUKELY GY. 2005: Lehet-e húzóerő az ipar az Alföldön? – In: Az Európai Unió bővítésének kihívásai – régiók a keleti periferián (szerk. Nagy E. – Nagy G.). Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 255-259
- KULCSÁR V. 1975: Szolnok megye és városai. – In: Magyarország megyéi és városai (szerk. Kulcsár V. – Lackó L.). Kossuth Könyvkiadó, Budapest. pp. 499-527
- KULKE, E. 2004: Ansätze wirtschaftsgeographischer Betrachtung von Dienstleistungen. – Petermanns Geographische Mitteilungen, 4. pp. 6-15
- LALL, S. – SHALIZI, Z. – DEICHMANN, U. 2001: Agglomeration economies and productivity in Indian industry. – Policy Research Working Paper, 2663. 27 p.
http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/09/28/000094946_01091504002643/Rendered/PDF/multi0page.pdf
- LAY CS. 2006: Átmenet és szerkezetváltás az iparban. – Fejlesztés és Finanszírozás, 3. pp. 58-65
- LENGYEL I. 1990: A beruházások alakulása az Alföldön (1970-1985). – Alföldi Társadalom (I. kötet). pp. 99-121
- LENGYEL I. 2000a: A regionális versenyképességről. – Közgazdasági Szemle, december. pp. 962-987
- LENGYEL I. 2000b: Porter-rombusz: a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje. – Tér és Társadalom, 4. pp. 39-86
- LENGYEL I. – DEÁK SZ. 2002: Regionális / lokális klaszter: sikeres válasz a globális kihívásra. – Marketing & Menedzsment 4. pp. 17-26
- LENGYEL I. – MOZSÁR F. 2002: A külső gazdasági hatások (externáliák) térbelisége. – Tér és Társadalom, 2. pp. 1-20
- LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2000: A városok versenyképességéről. – In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs. pp. 130-152
- LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2004: Regionális gazdaságtan. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 391 p.
- LETTTRICH E. 1965: Urbanizálódás Magyarországon. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 83 p.
- LEVER, W. F. 1999: Competitive cities in Europe. – Urban Studies, 5-6. pp. 1029-1044
- LIPIETZ, A. 1997: Die Welt des Postfordismus. – In: Studien der Forschungsgruppe Europäische Gemeinschaft Nr. 10.: Labour Markets and Employment Policy in the

- European Union. Forschungsgruppe Europäische Gemeinschaft (FEG), Marburg.
<http://perso.club-Internet.fr/lipietz/INT/INTFordistAllPdf/INTFordistAllTxt.pdf>
- LÓRÁNT K. 2002: A magyar ipar: történelmi múlt és új kihívások. – Vezetéstudomány, különszám, pp. 23-30
- LŐCSEI H. 2004: A foglalkoztatás ágazati és regionális dimenzióinak kapcsolata az ezredvégi Magyarországon. – In: Térégi és települési növekedési pályák Magyarországon. Regionális Tudományi Tanulmányok 9. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. pp.
- MAJOR J. 1964: A magyar városhálózatról. – Településtudományi Közlemények
- MARSHALL, A. 1907: Economics of Industry. – Macmillan and Co. London. 440 p.
- MENDŐL T. 1963: Általános településföldrajz. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 567 p.
- MÉSZÁROS Á. 2004: A magyarországi közvetlen külföldi működőtőke-beruházások exportenklávé jellege. – Külgazdaság, 4. pp. 48-59
- MIKLÓSSY E. 1990: Magyarország belső gyarmatosítása. – Tér és Társadalom, 4. pp. 1-13
- MOLNÁR B. 2006: A magyarországi kis- és középvárosok globalizációs típusai. – Tér és Társadalom, 4. pp. 67-83
- MOLNÁR E. 2005: Az export szektor területi különbségei az észak-alföldi közép- és kisvárosok gazdaságában. – In: Tavasz Szél 2005 Konferenciakiadvány (sz.n.). Doktoranduszok Országos Szövetsége. pp. 284-287
- MOLNÁR E. 2006: Az ipar szerepe néhány észak-alföldi város gazdaságában. – In: III. Magyar Földrajzi Konferencia, absztrakt kötet (szerk. Kertész Á. – Dövényi Z. – Kocsis K.). MTA-FKI, Budapest. p. 158 (teljes cikk az MTA-n rendezett konferencia CD-jén)
- MOLNÁR E. – PÉNZES J. 2005: Kis- és középvárosi foglalkoztatási centrumok az Észak-alföldi Régióban. – In: Kisközségtől az Eurorégióig. Prof. Dr. Süli-Zakar István tiszteletére szerzett tanulmányok gyűjteménye (szerk. Czimre K.). Didakt Kft. Debrecen. pp. 159-175
- MUKKALA, K. 2003: Agglomeration economies in the Finnish manufacturing sector. – 43rd Congress of the Regional Science Association. 21 p.
<http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa03/cdrom/papers/361.pdf>
- NAGLE, G. – SPENCER, K. 1999: Az Európai Unió földrajza. – Holnap Kiadó, Budapest. 156 p.
- NAGY E. 2002: A szolgáltató szektor az Alföldön. – In: Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld (szerk. Csatári B. – Tímár J.). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. pp. 106-129
- NAGY G. 2002: Az Alföld gazdasági fejlődésének néhány vonása. – In: Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld (szerk. Csatári B. – Tímár J.). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. pp. 78-105
- NAGY G. 2004: A gazdasági távolság meghatározása potenciálmodell felhasználásával. – Területi Statisztika, 1. pp. 31-40

- NEMES NAGY J. (szerk.) 1980: Regionális gazdaságföldrajzi gyakorlatok. – Tankönyvkiadó, Budapest. 221 p.
- NEMES NAGY J. 1995: A piacgazdasági átmenet terei. – Falu, Város Régió, 7-8. pp. 6-11
- NEMES NAGY J. 1998: A tér a társadalomkutatásban. – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest. 260 p.
- NEMES NAGY J. 2004: Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? – In: Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. Regionális Tudományi Tanulmányok 9. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. pp. 5-42
- NEMES NAGY J. – RUTTKAY É. 1992: Gazdasági társaságok az Alföldön. – In: Alföldi Társadalom (III. kötet – szerk. Lengyel I.). Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 56-71
- NÉMETH N. 2005: Területi megoszlások eltérését mérő indexek. – In: Regionális elemzési módszerek (szerk. Nemes N. J.). – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 111-116
- NYITRAI F.-NÉ 1985: A magyar gazdaság negyven éve. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 385 p.
- PAPP A. 1975: Hajdú-Bihar megye és városai. – In: Magyarország megyei és városai (szerk. Kulcsár V. – Lackó L.). Kossuth Könyvkiadó, Budapest. pp. 295-320
- PAPP A. 1978: A Tiszántúl középső részének központjai, területi elrendeződésük, potenciáljuk. – Földrajzi Közlemények, 3. pp. 269-279
- PATIK R. 2005: A regionális klaszterek feltérképezéséről. – Területi Statisztika, november. pp. 519-541
- PÁL Á. – ZSIGÓ L. 1981: Az előkészített ipartelepítés példái az Alföldön. – Alföldi Tanulmányok (V. kötet). pp. 113-130
- PEKAREK J. 2002: A koronázó város trónfosztása? (Népszabadság, 2002. november 30.)
- PERCZEL GY. 2003: Ipar. – In: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza (szerk. Perczel Gy.). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 299-359
- PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER H. – BÜDY L. 1997: Régió és településmarketing. Miskolc. 362 p.
- PÜTZ, R. 1998: Polen im Transformationsprozess. – Geographische Rundschau, 1. pp. 4-11
- RADÓ S. (szerk.) 1963: Magyarország gazdasági földrajza. – Gondolat, Budapest. 366 p.
- RECHNITZER J. 1998: A privatizáció regionális összefüggései. – Kulturtrade Kiadó Kft. Budapest. 159 p.
- RECHNITZER J. – CSIZMADIA Z. – GROSZ A. 2004: A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón. – Tér és Társadalom, 2. pp. 117-156

- ROSENFELD, M. T. W. 2005: Sachsen-Anhalt, als Wirtschaftsstandort. – Geographische Rundschau, 7-8. pp. 4-11
- RUISZ R. 1961: Városaink gazdasági szerepköre. – In: Vidéki városaink (szerk. Borsos J.). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 121-162
- SAILER, U. 2001: Ausländische Direktinvestitionen in Ungarn. – Geographische Rundschau, 7-8. pp. 38-43
- SALAMIN G. 2004: A gazdasági térszerkezet alakulásának legújabb folyamatai. – Falu, Város, Régió, 9. pp. 14-24
- SASS M. – SZANYI M. 2004: A hazai cégek és a multinacionális vállalatok közötti beszállítói kapcsolatok alakulása. – Külgazdaság, 9. pp. 4-22
- SCHAMP, E. W. 2005: Die Autoindustrie auf dem Weg nach Europa. – Geographische Rundschau, 12. pp. 12-19
- SCHMITZ, H. 1992: Industrial districts: Model and reality in Baden-Württemberg, Germany. – In: Pyke, F. – Sengenberger, W. (eds.): Industrial districts and economic regeneration. International Institute for Labour Studies, Geneva. pp. 87-121
- SCHUMPETER, J. A. 1935: The Analysis of Economic Change. – The Review of Economic Statistics, 4. pp. 2-10
<http://links.jstor.org/sici?sici=0034-6535%28193505%2917%3A4%3C2%3ATAOEC%3E2.0.CO%3B2-G>
- SHEN Y. 2005: Foreign Direct Investment and Economic Change in the Yangtze Valley, China: Opening up a New Economic Space. – In: Le Heron, R. – Harrington, J. W. (eds.): New Economic Spaces: New Economic Geographies. Ashgate. pp. 83-94
- SIKOS T. T. 1984: Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban. – Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SIMON I. 1988: A kisvárosi ipar jellegzetességei és iparirányításuk problémái az Alföldön. – Alföldi Tanulmányok (XII. kötet). pp. 139-147
- SIPÓCZ B. 2006: Agglomerációs előnyök és telephelyválasztás – a külföldi működő tőke Magyarországon. – Területi Statisztika, 4. pp. 449-452
- SJÖBERG, Ö. – SJÖHOLM, F. 2004: Trade Liberalization and the Geography of Production: Agglomeration, Concentration, and Dispersal in Indonesia's Manufacturing Industry. – Economic Geography, July. pp. 287-310
- SMITH, D. M. 1971: Industrial location. An economic geographical analysis. – John Wiley and Sons Inc. New York. 553 p.
- STERNBERG, R. 1997: Weltwirtschaftlicher Strukturwandel und Globalisierung. – Geographische Rundschau, 12. pp. 680-687
- SÜLI-ZAKAR I. 1994: A gazdasági élet szerveződése: az ipar és a mezőgazdaság helyzete. – In: A Ligetaljai Településszövetség fejlesztési stratégiájának alapjai (szerk. Süli-Zakar I. – Béres Cs.). Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzatok Közgyűlése, Debrecen. pp. 57-100
- SÜLI-ZAKAR I. 2004: A Sárréti Kistérség terület- és településfejlesztésének társadalomföldrajzi alapjai és stratégiai irányai. 174 p.

- SÜLI-ZAKAR I. – BARANYI B. 1996: Balmazújváros településfejlesztésének helyi erőforrásai, fejlesztési stratégiájának alapjai. – Kossuth Lajos Tudományegyetem, Társadalomföldrajzi Tanszék, Balmazújváros-Debrecen. 118 p.
- SÜLI-ZAKAR I. – BÉRES CS. 1993: Hajdú-Bihar megye. A térbeli társadalmi-gazdasági fejlődés lehetőségei és problémái. – Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzatok Közgyűlése, Debrecen. 282 p.
- SZABÓ B. 2007: Munkahelyek, milliókért. Népszabadság, 2007. április 26.
- SZABÓ M. 1975: Szabolcs-Szatmár megye és városai. – In: Magyarország megyéi és városai (szerk. Kulcsár V. – Lackó L.). Kossuth Könyvkiadó, Budapest. pp. 469-496
- SZAKOLCZAY GY. 2005: A magyar gazdasági növekedés és felzárkózás kulcsa: az exportorientált gépipari fejlesztés. – Statisztikai Szemle, 1. pp. 5-23
- SZALAVETZ A. 2001a: Feldolgozóipar és gazdasági növekedés a gazdaság terciarizálódása korában. – Külgazdaság, 6. pp. 23-33
- SZALAVETZ A. 2001b: Ipari körzetek – a regionális fejlesztés új egységei. – Külgazdaság, 12. pp. 42-56
- SZALAVETZ A. 2004: Gazdasági szerkezet és versenyképesség Magyarországon. – Gazdaság és Statisztika, 5. pp. 15-27
- SZANYI M. 2007: Külföldi befektetésekre alapozott fejlődési modell a XXI. század elején Magyarországon. – MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmányok 76. 55 p.
- SZIRMAI V. – BARÁTH G. – MOLNÁR B. – SZÉPVÖLGYI Á. 2003: Globalizáció és térségi fejlődés. – Tér és Társadalom, 3. pp. 29-57
- TAGAI G. 2004: Kelet-Közép-Európa gazdasági és népességi potenciáltere (Műhelytanulmányok). – MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 19 p.
- TAGAI G. 2007: A potenciálmodell erőnyei és korlátai a társadalomkutatásban. – Tér és Társadalom, 1. pp. 145-158
- TATAI Z. 1976: Az iparilag elmaradt mezőgazdasági jellegű területek iparosítása. – In: A magyar népgazdaság fejlődésének területi problémái. – Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 80-111
- TATAI Z. 1981a: A magyar ipar területi struktúrájának átalakulása. – Közgazdasági Szemle, 2. pp. 172-191
- TATAI Z. 1981b: Az ipartelepítés két évtizede. – Földrajzi Közlemények, 4. pp. 298-318
- TÍMÁR J. 2003: A városverseny, várossiker elméleti kérdései: kutatási célok, módszerek. – In: Várossiker alföldi nézőpontból (szerk. Tímár J. – Velkey G.). MTA RKK ATI – MTA Társadalomkutató Központ, Békéscsaba – Budapest. pp. 9-23
- TÓTH G. 2005: Potenciálmodell alkalmazásának lehetőségei az autópályanyomvonalak területfejlesztési szempontú vizsgálatában. – Gazdaság és Statisztika, 3. pp. 3-17
- TÓTH JÓZSEF 1988: Urbanizáció az Alföldön. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 200 p.

- TÓTH JÓZSEF – RAKONCZAI J. 1984: Szolnok megye. – In: Budapest és a megyék földrajza (szerk. Frisnyák S.). Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 306-324
- TÓTH JÁNOS 2006: Tájékoztató az ipari parkok helyzetéről, GKM, Innovációs Főosztály, Budapest. 10 p. (utolsó letöltés: 2007. november 27.)
http://www.gkm.gov.hu/data/cms1018059/ippark_ertekel.05evanti.pdf
- TRIGILIA, C. 1992: Italian industrial district: Neither myth, nor interlude. – In: Pyke, F. – Sengenberger, W. (eds.): Industrial districts and economic regeneration. International Institute for Labour Studies, Geneva. pp. 33-47
- VOLTER E. 1999: A szolnoki agglomeráció nagyvállalatai az átmenet időszakában. – Földrajzi Értesítő, 3-4. pp. 333-353
- VORAUER-MISCHER, K. 2004: Regionen der EU. – Geographische Rundschau, 5. pp. 4-8
- WAGNER, H.G. 2000: Industrielle Entwicklung in den Anrainerstaaten des Mittelmeeres. – Petermanns Geographische Mitteilungen, 6. pp. 82-91
- WEBER, E. – BENTHIEU, B. 1976: Einführung in die Bevölkerungs- und Siedlungsgeographie. – VEB Hermann Haack Geographisch-Kartographische Anstalt, Gotha-Leipzig. p. 112 (167 p.)
- WISNIEWSKI, A. 2005: The impact of foreign direct investment on regional development in Poland. – Hungarian Academy of Sciences, Institute for World Economics. Working papers No. 162. 36 p.
- ZÁDOR B. 1983: Szolnok (Magyarország megyéi sorozat). – Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 164 p.
- ZEITLIN, J. 1994: Ipari körzetek és regionális gazdasági megújulás. – Közgazdasági Szemle, január. pp. 14-25
- ZOLTÁN Z. 1968: Gazdasági erővonalak és csomópontok az Alföld középső vidékein. – Területi statisztika, 5. pp. 534-540
- ZOLTÁN Z. 1980: Az Alföld-iparosítás eredményei. – In: (Zoltán Z. szerk.) A változó Alföld. – Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 115-133
- AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ STRATÉGIAI PROGRAMJA, 2007. 111 p.
http://www.eszakalfold.hu/uploads/tervezes/EAR_Strategia_20060306.pdf_20070814_094249.pdf (utolsó letöltés: 2007. november 27.)
- FIGYELŐ 1996/17, 1997/25, 1999/7, 1999/23. számai
- GKM, KÖZGAZDASÁGI FŐOSZTÁLY, 2006: Történeti áttekintés a magyarországi működőtöke-beáramlásról. 5 p. (utolsó letöltés: 2007. november 27.)
http://www.gkm.gov.hu/data/cms684759/fdi_tortenet.pdf
- KOMMISSION DER EG 2004: Den Strukturwandel begleiten: Eine Industriepolitik für die erweiterte Union (Mitteilung der Kommission). http://europa.eu.int/eur-lex/de/com/cnc/2004/com2004_0274de01.pdf (utolsó letöltés: 2007. április 12.)

Táblázatok jegyzéke

1.1.1. táblázat: A kis teljesítőképességű városok aránya a vidéki régiók városállományában	1
3.1.1. táblázat: A régiók iparának főbb mutatói 1000 lakosra számítva	38
3.1.2. táblázat: Az ipar súlya a régiók gazdaságában	39
3.1.3. táblázat: A feldolgozóipar súlya az egyes régiók iparában	41
3.1.4. táblázat: Az ipari parkokhoz kötődő gazdasági teljesítmény régiók közti megoszlása	44
3.2.1. táblázat: A bruttó hozzáadott érték nagysága az Észak-alföldi régióban településkategóriánként	46
3.2.2. táblázat: Az export árbevétel nagysága az Észak-alföldi régióban településkategóriánként	46
3.2.3. táblázat: Az egyes településkategóriák részesedése a régióban realizált bruttó hozzáadott értékből	47
3.2.4. táblázat: Az egyes településkategóriák részesedése a régióban realizált export árbevételből	47
3.2.5. táblázat: Az egyes településkategóriák gazdaságának fejlettsége a bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó nagysága alapján	48
3.2.6. táblázat: Az egyes településkategóriák gazdaságának fejlettsége az export árbevétel egy lakosra jutó nagysága alapján	48
3.2.7. táblázat: Az észak-alföldi közép- és kisvárosok fajlagos gazdasági teljesítmény és feldolgozóipar jelentősége szerinti megoszlása	54
4.1.1. táblázat: A koncentrációs index értéke a kisvárosok feldolgozóiparában ágazonként és létszám-kategóriánként	66
4.1.2. táblázat: A koncentrációs index változása a kisvárosok feldolgozóiparában ágazonként és létszám-kategóriánként	66
4.2.1. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között ágazatok és létszám szerint	71
4.2.2. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között ágazatok és létszám-kategóriák szerint	72
4.2.3. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások ágazatok és alkalmazotti létszám szerinti megoszlása az Észak-alföldi régió kisvárosaiban	73
4.2.4. táblázat: A kisvárosi feldolgozóipar ágazatok és alkalmazotti létszám szerinti megoszlásának eltérései a regionális arányoktól	74
5.1.1. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma a városok népességszámának függvényében, iparáganként	81
5.1.2. táblázat: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma a városok népességszámának függvényében, iparáganként	82
5.1.3. táblázat: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma a települések várossá nyilvánítási időpontja függvényében, iparáganként	83
5.1.4. táblázat: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma a települések várossá nyilvánítási időpontja függvényében	83
5.2.1. táblázat: A régiós (saját + belső) népességpotenciál értékének és a különböző iparágak saját mutatóinak korrelációja	90
5.2.2. táblázat: Az egyes iparági régiós (saját + belső) potenciálértékek és az iparágak saját mutatóinak korrelációja	92

Ábrák jegyzéke

1.2.1. ábra: A dolgozat felépítésének vázlata	6
2.1.1. ábra: A specializáció térbeli koncentrátsága Európában	16
2.2.1. ábra: A magyar ipar térszerkezetének átalakulása a rendszerváltás után	28
3.1.1. ábra: A gazdasági szervezetek egy lakosra jutó ipari beruházásainak alakulása régióként	34
3.1.2. ábra: Az egyes régiók egy lakosra jutó ipari értékesítésének alakulása	35
3.1.3. ábra: Alkalmazásban állók száma ezer lakosra jutó száma az iparban	36
3.1.4. ábra: Egy ipari alkalmazottra jutó ipari termelés	38
3.1.5. ábra: Az egyes feldolgozóipari ágazatok jelentősége lokációs hányadosuk nagysága alapján az Észak-alföldi régióban	42
3.1.6. ábra: Az egyes feldolgozóipari ágazatok jelentősége lokációs hányadosuk nagysága alapján az Észak-alföldi régió megyéiben	43
3.2.1. ábra: A vizsgált városok helyi székhelyű gazdaságának dinamikája 1993 és 2005 között a bruttó hozzáadott érték nagysága alapján	49
3.2.2. ábra: A vizsgált városgazdaságok mérete 2005-ben a bruttó hozzáadott érték nagysága alapján	51
3.2.3. ábra: A vizsgált városgazdaságok mérete 2005-ben az export értékesítés nagysága alapján	53
3.2.4. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok típusai a feldolgozóipari foglalkoztatás jelentősége és a gazdaság összeteljesítménye alapján	55
4.1. ábra: A kisvárosi feldolgozóipari vállalkozások aránya a régió feldolgozóiparában, illetve a vizsgált városok gazdaságában, a cégek foglalkoztatottjainak létszáma szerint	57
4.1.1. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok iparában foglalkoztatottak száma 1990-ben	59
4.1.2. ábra: Az iparban és építőiparban foglalkoztatottak száma és aránya 2001-ben az 1990. évi érték %-ában, 29 észak-alföldi kisváros esetében	61
4.1.3. ábra: A helyi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások abszolút és 10.000 lakosra jutó száma városenként	63
4.1.4. ábra: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak becsült abszolút és 10.000 lakosra jutó száma városenként	65
4.1.5. ábra: A feldolgozóipar különböző ágainak jelenléte az Észak-alföldi régió kisvárosaiban	67
4.1.6. ábra: A legnagyobb helyi székhelyű iparági koncentrációk a foglalkoztatottak becsült száma alapján	68
4.1.7. ábra: A legnagyobb árbevételű helyi székhelyű feldolgozóipari vállalatok az Észak-alföldi régió kisvárosaiban	69
4.2.1. ábra: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, iparáganként	75
4.2.2. ábra: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, nagyságrendi kategóriáinként	76
4.2.3. ábra: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, tulajdonosi kategóriáinként	77
4.2.4. ábra: A meghatározó feldolgozóipari ágak az észak-alföldi kisvárosokban	78
5.1.1. ábra: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a cégek alkalmazottainak létszáma alapján	85

5.1.2. ábra: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata iparáganként	86
5.1.3. ábra: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a vállalkozások tulajdonosi szerkezete alapján	86
5.1.4. ábra: A feldolgozóipari vállalkozások száma az észak-alföldi kisvárosokban, a legközelebbi régiós megyeszékhelytől mért közúti elérhetőség függvényében	88
5.2.1. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok megoszlása a régiós népességpotenciál nagysága szerint	91
5.2.2. ábra: Az észak-alföldi kisvárosok megoszlása a jelentős régiós iparági potenciállal bíró iparágak száma szerint	95
6.1.1. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások nyersanyag-beszerzéseinek területi kategóriák szerinti megoszlása	101
6.1.2. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások eszköz-beszerzéseinek területi kategóriák szerinti megoszlása	101
6.1.3. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások szolgáltatás-igénybevételének területi kategóriák szerinti megoszlása	102
6.1.4. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások munkaerő-ellátásának területi kategóriák szerinti megoszlása	102
6.1.5. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások nyersanyag-beszerzéseinek területi alakulása iparáganként	103
6.1.6. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások szolgáltatás-vásárlásainak területi alakulása a foglalkoztatottak száma alapján	105
6.1.7. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások nyersanyag-beszerzéseinek területi alakulása tulajdoni kategóriák szerint	106
6.1.8. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások munkaerő-ellátásának területi alakulása a városméret függvényében	107
6.1.9. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások szolgáltatás-vásárlásainak területi alakulása a saját megye székhelyétől mért időbeli elérhetőség függvényében	108
6.1.10. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások eszközvásárlásainak területi alakulása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség függvényében	109
6.2.1. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének területi kategóriák szerinti megoszlása	111
6.2.2. ábra: A kisvárosi székhelyű feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének vásárlók szerinti megoszlása	112
6.2.3. ábra: Az értékesítés helyének és a vásárlóknak összefüggései a megkérdezett feldolgozóipari vállalkozások körében	113
6.2.4. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének területi kategóriák szerinti megoszlása, iparágak szerint	114
6.2.5. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének vásárlói kategóriák szerinti megoszlása, iparágak szerint	115
6.2.6. ábra: A válaszadó feldolgozóipari vállalkozások értékesítésének területi kategóriák szerinti megoszlása, a városok mérete alapján	116
6.3.1. ábra: A különböző formális kapcsolattípusok említésének gyakorisága a válaszadók körében	119
6.3.2. ábra: A különböző egyéb gazdasági szereplőkkel fenntartott kapcsolatok említésének gyakorisága a válaszadók körében	122

Mellékletek

Mellékletek tartalomjegyzéke

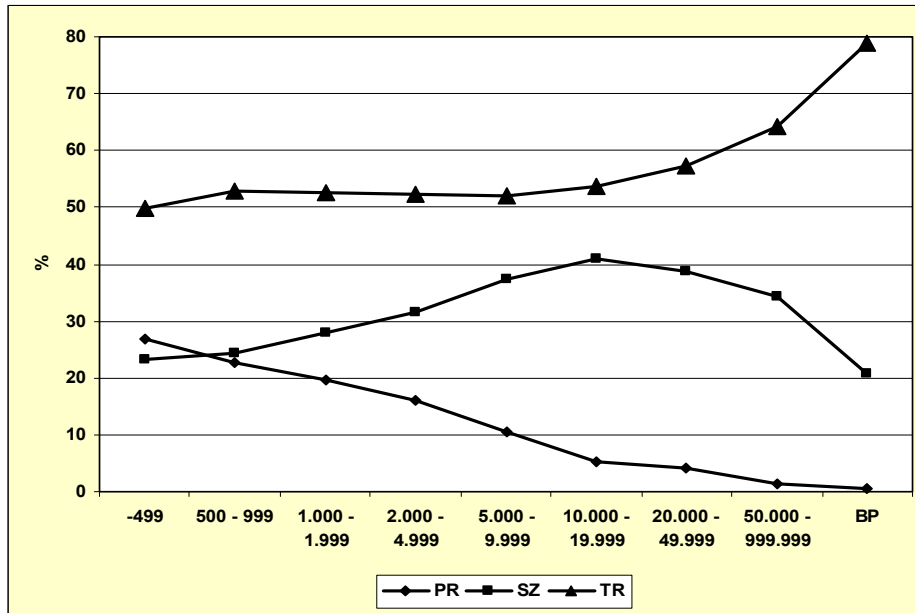
1.1.1. melléklet: A mezőgazdaság, az ipar, építőipar, valamint a szolgáltatások helyi foglalkoztatásban játszott szerepe Magyarországon, a településméret függvényében	168
1.1.2. melléklet: A mezőgazdaság, az ipar, építőipar, valamint a szolgáltatások helyi foglalkoztatásban játszott szerepe az Észak-Álfordön, a településméret függvényében	168
1.2.1. melléklet: A válaszadó cégek és az összes feldolgozóipari vállalkozás létszámkategóriák szerinti megoszlása	169
1.2.2. melléklet: A válaszadó cégek és az összes feldolgozóipari vállalkozás iparágak szerinti megoszlása	169
1.2.3. melléklet: A válaszadó cégek és az összes feldolgozóipari vállalkozás megyék szerinti megoszlása	170
1.2.4. melléklet: A vizsgált kisvárosok, illetve az iparban és építőiparban foglalkoztatottak aránya (2001)	170
2.2.1. melléklet: Fontosabb iparágak, ipari létesítmények városonként, a rendszerváltás előtti időszakban	171
3.1.1. melléklet: Az egyes régiók ipari értékesítésének dinamikája	172
3.1.2. melléklet: Alkalmazásban állók száma az iparban	172
3.1.3. melléklet: A helyi telephellyel rendelkező iparban alkalmazottak aránya a helyi székhelyű iparban alkalmazottak százalékában, megyénként (2005)	173
3.1.4. melléklet: A helyi telephellyel rendelkező feldolgozóiparban alkalmazottak aránya Budapesten, Hajdú-Bihar és Somogy megyékben	173
3.1.5. melléklet: Az ipari parkok teljesítménye alapján vezető települések Magyarországon (2005)	174
3.1.6. melléklet: Az ipari parkok teljesítménye az Észak-alföldi régióban (2006)	174
3.2.1. melléklet: A gazdasági teljesítmény vizsgált városállományon belüli koncentrációjának változása	175
3.2.2. melléklet: A gazdasági teljesítmény vizsgált városállományon belüli népességszámhoz viszonyított eloszlás-változása	175
3.2.3. melléklet: A legnagyobb települési gazdaságok a bruttó hozzáadott érték és az export árbevétel nagysága szerint, Budapest és a megyei jogú városok kivételével	176
4.1. melléklet: A kisvárosi feldolgozóipari vállalkozások aránya a régió feldolgozóiparában, illetve a vizsgált városok gazdaságában, a cégek árbevétele szerint	177
4.1.1. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosok iparában és építőiparában foglalkoztatottak abszolút és 1000 lakosra jutó száma 2001-ben	177
4.1.2. melléklet: A koncentrációs index értéke a kisvárosok feldolgozóiparában ágazonként és árbevételi kategóriánként	178
4.1.3. melléklet: A koncentrációs index változása a kisvárosok feldolgozóiparában ágazonként és árbevételi kategóriánként	178
4.1.4. melléklet: Különböző foglalkoztatási kategóriákba tartozó feldolgozóipari vállalkozások az Észak-alföldi régió kisvárosaiban	178
4.1.5. melléklet: A különböző árbevételi kategóriákba tartozó feldolgozóipari vállalkozások jelenléte az Észak-alföldi régió kisvárosaiban	179

4.2.1. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között, ágazatok és árbevétel szerint	179
4.2.2. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között, ágazatok és árbevételi kategóriák szerint	179
4.2.3. melléklet: Az egyes iparágak súlya az Észak-alföldi régió feldolgozóiparában	180
4.2.4. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások ágazatok és árbevétel szerinti megoszlása az Észak-alföldi régió kisvárosaiban	180
4.2.5. melléklet: A kisvárosi feldolgozóipar ágazatok és árbevétel szerinti megoszlásának eltérései a regionális arányoktól	181
4.2.6. melléklet: A növekedést tervező vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, iparáganként	181
4.2.7. melléklet: A növekedést tervező vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, nagyságrendi kategóriáinként	182
4.2.8. melléklet: A növekedést tervező vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, tulajdonosi kategóriáinként	182
4.2.9. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosok csoportosítása a helyi székhelyű feldolgozóiparukban jelentős szerepet játszó iparágak száma, valamint a vezető iparág alapján	183
5.1.1. melléklet: A vizsgált városok besorolása a legközelebbi, régióon belüli megyeszékhelyektől számított, percben kifejezett közúti elérhetőség alapján	183
5.1.2. melléklet: A vizsgált városok besorolása a Budapesttől számított, percben kifejezett közúti elérhetőség alapján	184
5.1.3. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma a régió megyeszékhelyeitől mért (legkisebb) közúti távolság függvényében, iparáganként	184
5.1.4. melléklet: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma a régió megyeszékhelyeitől mért (legkisebb) közúti távolság függvényében, iparáganként	184
5.1.5. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma a Budapesttől mért közúti távolság függvényében, iparáganként	185
5.1.6. melléklet: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma a Budapesttől mért közúti távolság függvényében, iparáganként	185
5.1.7. melléklet: A vizsgált városok besorolása népességszámuk alapján	185
5.1.8. melléklet: A vizsgált városok besorolása várossá nyilvánításuk éve szerint	186
5.1.9. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a vállalkozások székhelytelepülésének nagysága szerint	186
5.1.10. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a vállalkozások székhelytelepülésének várossá nyilvánítási időpontja szerint	187
5.1.11. melléklet: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, a Budapesttől mért távolság függvényében	187
5.1.12. melléklet: A növekedést tervező cégek aránya különböző mutatók szerint, a Budapesttől mért távolság függvényében	187

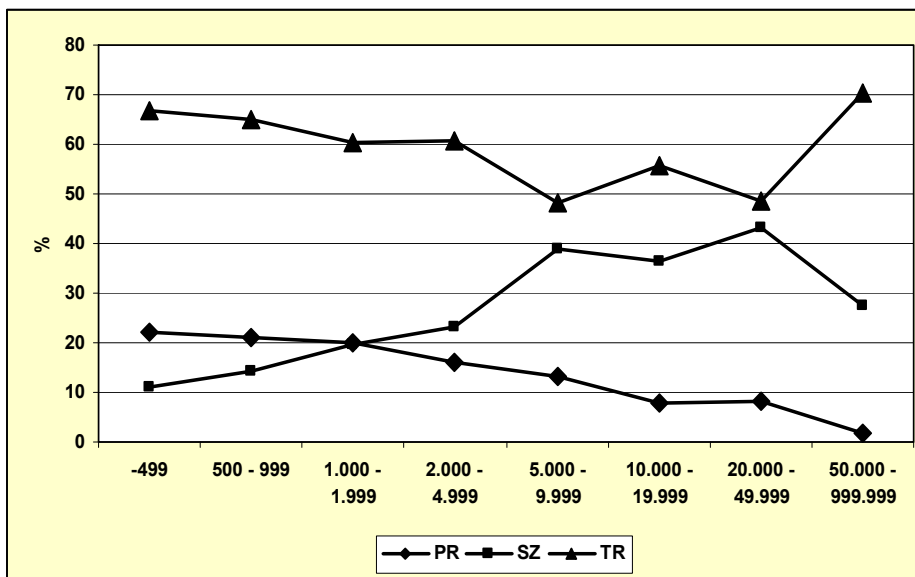
5.2.1. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás területén	188
5.2.2. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás területén	188
5.2.3. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység területén	189
5.2.4. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a vegyipar területén	189
5.2.5. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei az építőanyag-ipar területén	190
5.2.6. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a kohászat, fémfeldolgozás területén	190
5.2.7. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a gépipar területén	191
5.2.8. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei az egyéb feldolgozóipar területén	191
5.2.9. melléklet: Az egyes iparágakra jellemző régiós potenciálértékek és a különböző iparágakban foglalkoztatottak becsült számának korrelációja	192
5.2.10. melléklet: A módosított (saját + belső + külső) népességpotenciál érték és a különböző iparágak saját mutatóinak korrelációja	192
5.2.11. melléklet: A módosított (saját + belső + külső) iparági potenciálértékek és az iparágak saját mutatóinak korrelációja	192
5.2.12. melléklet: Az egyes iparágakra jellemző módosított potenciálértékek és a különböző iparágakban foglalkoztatottak becsült számának korrelációja	193
6.1.1. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása iparáganként	193
6.1.2. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása iparáganként	193
6.1.3. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása iparáganként	194
6.1.4. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása iparáganként	194
6.1.5. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján	194
6.1.6. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján	195
6.1.7. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján	195
6.1.8. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján	195
6.1.9. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján	196
6.1.10. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján	196
6.1.11. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján	196
6.1.12. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján	196

6.1.13. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma alapján	197
6.1.14. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma alapján	197
6.1.15. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma alapján	197
6.1.16. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma alapján	197
6.1.17. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség függvényében	198
6.1.18. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség függvényében	198
6.1.19. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség függvényében	198
6.1.20. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség függvényében	198
6.1.21. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség függvényében	199
6.1.22. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség függvényében	199
6.1.23. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség függvényében	199
6.1.24. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség függvényében	200
6.2.1. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása iparáganként	200
6.2.2. melléklet: Az értékesítés vásárlók szerinti megoszlása iparáganként	200
6.2.3. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján	201
6.2.4. melléklet: Az értékesítés vásárlók szerinti megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján	201
6.2.5. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján	201
6.2.6. melléklet: Az értékesítés vásárlók szerinti megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján	201
6.2.7. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma alapján	202
6.2.8. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért távolság függvényében	202
6.2.9. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a Budapesttől mért távolság függvényében	202
6.2.10. melléklet: A más feldolgozóipari vállalkozásoknak (vagy anyavállalatnak) történő értékesítés jelentősége a székhelytelepülés mérete szerint	202
6.2.11. melléklet: A más feldolgozóipari vállalkozásoknak (vagy anyavállalatnak) történő értékesítés megoszlása a saját megyeszékhelytől mért távolság szerint	203

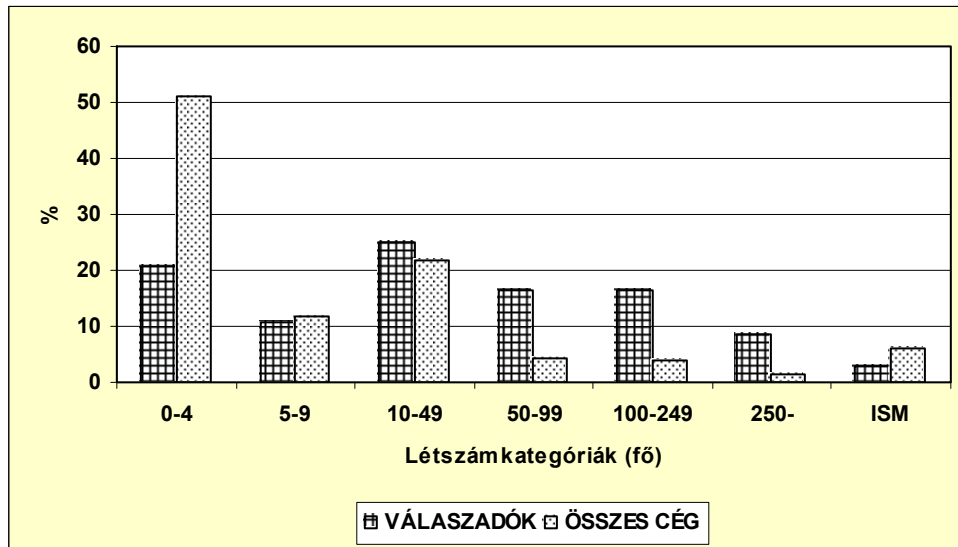
6.2.12. melléklet: A más feldolgozóipari vállalkozásoknak (vagy anyavállalatnak) történő értékesítés megoszlása a Budapesttől mért távolság szerint	203
6.2.13. melléklet: A legnagyobb vásárló átlagos részesedése a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások összes értékesítéséből, iparágak szerint	203
6.2.14. melléklet: A legnagyobb vásárló átlagos részesedése a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások összes értékesítéséből, a cégek mérete szerint	203
6.2.15. melléklet: A legnagyobb vásárló átlagos részesedése a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások összes értékesítéséből, a cégek tulajdoni helyzete szerint	204
6.3.1. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, iparáganként	204
6.3.2. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a foglalkoztatottak száma szerint	204
6.3.3. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, tulajdonviszonyok szerint	204
6.3.4. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a városok mérete szerint	205
6.3.5. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a saját megyeszékhelytől mért távolság szerint	205
6.3.6. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a Budapesttől mért távolság szerint	205
Kérdőív	206 - 211

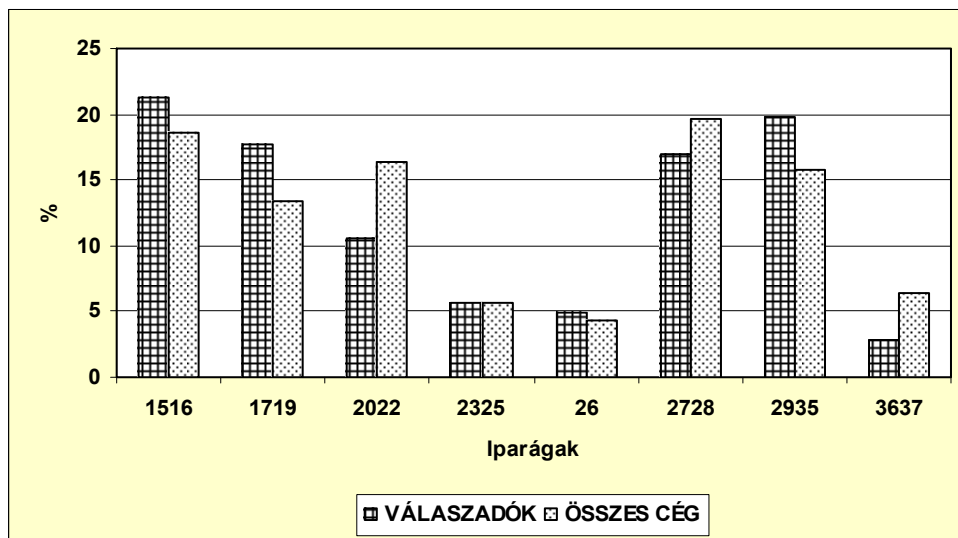
1.1.1. melléklet: A mezőgazdaság, az ipar, építőipar, valamint a szolgáltatások helyi foglalkoztatásban játszott szerepe Magyarországon, a településméret függvényében; forrás: népszámlálási adatok (2001) alapján saját szerkesztés

1.1.2. melléklet: A mezőgazdaság, az ipar, építőipar, valamint a szolgáltatások helyi foglalkoztatásban játszott szerepe az Észak-Alföldön, a településméret függvényében; forrás: népszámlálási adatok (2001) alapján saját szerkesztés

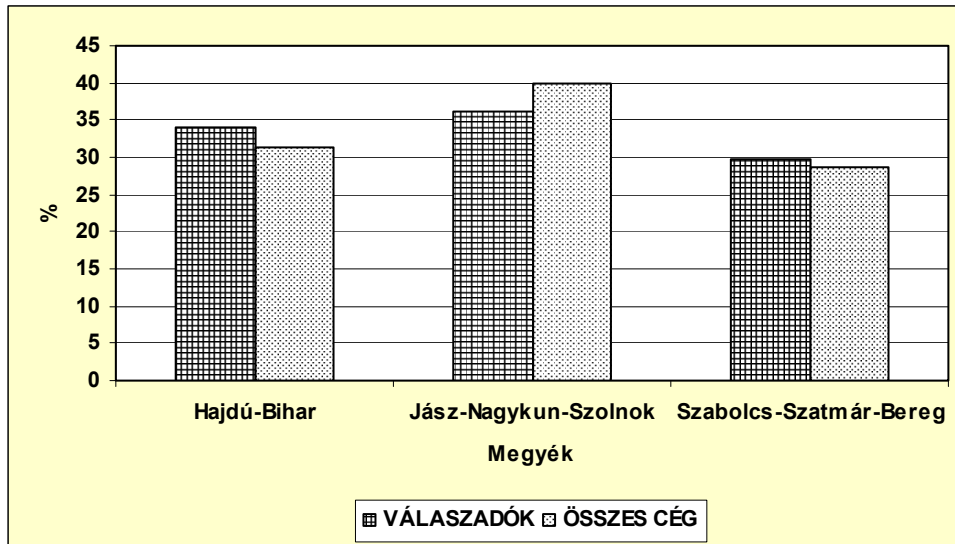

1.2.1. melléklet: A válaszadó cégek és az összes feldolgozóipari vállalkozás létszám-kategóriák szerinti megoszlása (%)

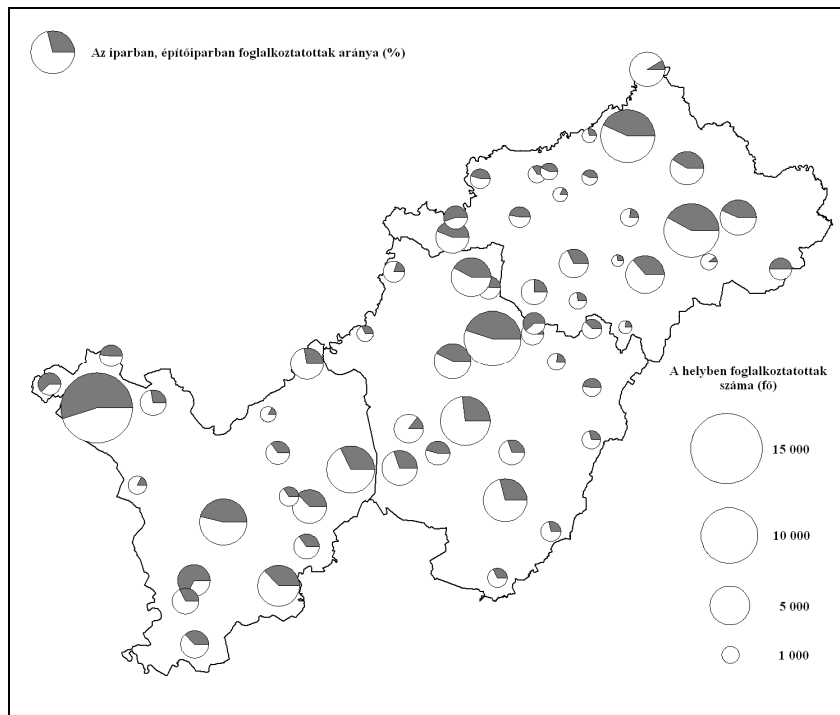

1.2.2. melléklet: A válaszadó cégek és az összes feldolgozóipari vállalkozás iparágak szerinti megoszlása (%)⁷⁸

⁷⁸ Az egyes iparágak ábrán – és dolgozat egészében – alkalmazott jelölései a besorolt tevékenységek TEÁOR kódjainak két kezdő számjegyéből kerültek kialakításra. 1516: élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás; 1719: textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás; 2022: fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység; 2325: vegyipar; 26: építőanyag-ipar; 2728: kohászat, fémfeldolgozás; 2935: gépipar; 3637: egyéb feldolgozóipar.

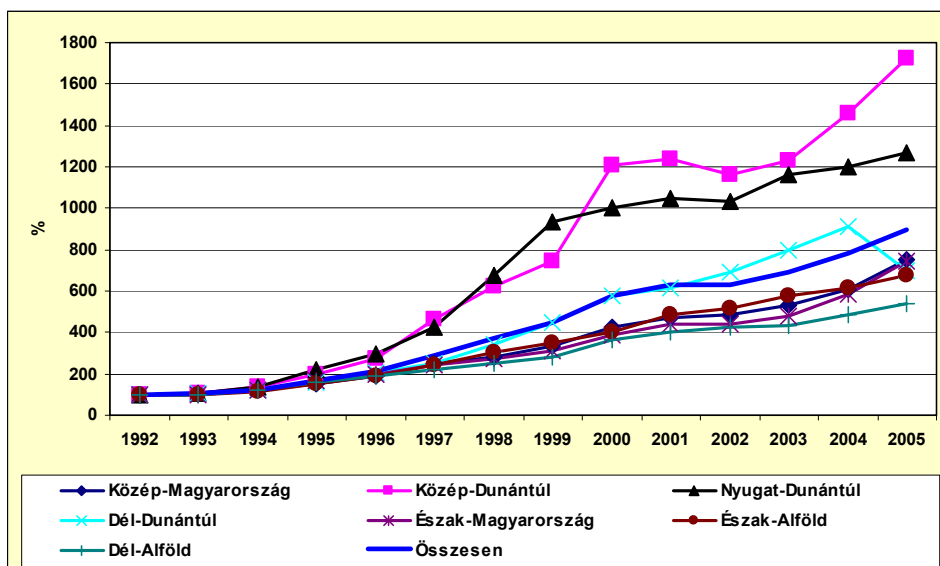
1.2.3. melléklet: A válaszadó cégek és az összes feldolgozóipari vállalkozás megyék szerinti megoszlása (%)

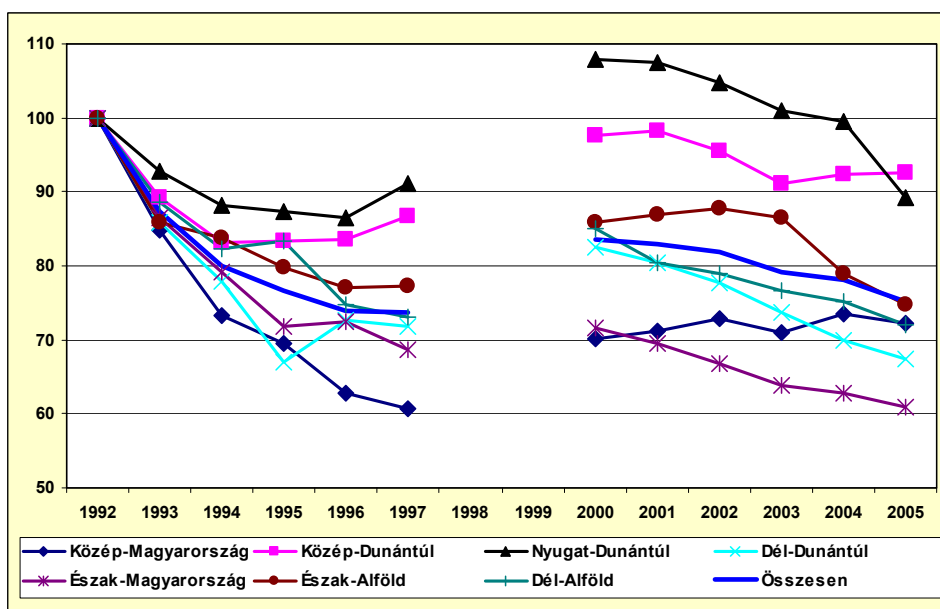
1.2.4. melléklet: A vizsgált kisvárosok, illetve az iparban és építőiparban foglalkoztatottak aránya (2001); Forrás: KSH, Népszámlálás, 2001

2.2.1. melléklet: Fontosabb iparágak, ipari létesítmények városonként, a rendszerváltás előtti időszakban; Forrás: Kulcsár V. – Lackó L. (szerk.) 1975; Bernát T. (szerk.) 1981; Frisnyák S. (szerk.) 1984; Hanusz Á. 1985; Bernát T. – Bora Gy. – Kalász L. – Kollarik A. – Matheika M. 1986; Süli-Zakar I. 1994 alapján saját szerkesztés

Város	Iparág
Baktalórántháza	gépgyártás (MEZŐGÉP)
Balmazújváros	MGM gyáregysége
Berettyóújfalu	tejporgyár, ELZETT gyáregysége
Csenger	cipőipar
Demecser	szeszipar
Fehérgyarmat	gépgyártás (MEZŐGÉP, METRIPOND mérleggyár) téglagyártás, textilruházati ipar
Hajdúböszörmény	gépgyártás (Egyesült Izzó), RICO Kötszerművek és Lőrinci Vattagyár gyáregysége, Szalag- és Zsinórgyár üzeme, textil- és textilruházati ipar
Hajdúdorog	zsákgyár
Hajdúnánás	szalmafeldolgozó háziipar, gépgyártás (Szellőző Művek), textil- és textilruházati ipar, malomipar
Hajdúszoboszló	földgázbontó, téglá- és cserépipar
Ibrány	gumiipar (Taurus)
Jászárokszállás	gépgyártás (LEHEL radiátorgyár)
Jászberény	gépgyártás (LEHEL Hűtőgépgyár, aprítógépgyár), bútorigar, malomipar, kenyérgyár
Jászfényszaru	gépgyártás (LEHEL Hűtőgépgyár gyáregysége)
Kaba	cukorgyár
Karcag	gépgyártás (Szerszámgépipari Művek, Híradástechnikai Vállalat), építőanyag-ipar (üvegyártás), malomipar, fazekasság, téglá- és cserépipar
Kisújszállás	gépgyártás (Gyógyászati Segédeszközök Gyára), textil- és textilruházati ipar (Férfi Fehérműgyár)
Kisvárda	vasöntöde, gép- és fémtömegcikk-ipar (MEZŐGÉP, Villamosszigetelő- és Műanyaggyár egysége), malomipar, baromfifeldolgozó, szeszipar
Kunhegyes	gépgyártás (Beloianisz Híradástechnikai Gyár)
Kunszentmárton	cipőipar (Tisza Cipőgyár egysége), Pannónia Szőrmekikészítő- és Szőrmekonfekció Vállalat, Beton- és Vasbetonipari Művek
Martfű	cipőipar (Tisza Cipőgyár), növényolajgyár, sörgyár
Mátészalka	gép- és fémtömegcikk-ipar (MEZŐGÉP, Magyar Optikai Művek vízóra- és szemüveglencse gyára), fa- és bútorigar (Szatmár Bútorgyár), tejipar (tejporgyár), kötszővőipar
Mezőtúr	gépgyártás (Könnnyűipari Gépgyártó Vállalat, Villamos és Géptechnikai Cikkek Gyára), téglá- és cserépipar, malomipar, fazekasság, fonalnemesítő és szőnyegszövő háziipari szövetkezet, ruházati ipar, cipőipar
Nagyhalász	kendergyár
Nagykálló	gépgyártás (MEZŐGÉP), posztóüzem
Nyíradony	Debreceni Ruhagyár gyáregysége
Nyírbátor	gép- és fémtömegcikk-ipar, (Csepel Művek – fűrógépgyár), cipőipar, fűrészüzem, növényolajipar
Nyírtelek	perlítduzzasztás
Rakamaz	cipőipar
Téglás	gépgyártás (Hajdúsági Iparművek – háztartási gépek)
Tiszafüred	gépgyártás (Magyar Hajó- és Darugyár, Alumíniumárugyár)
Tiszalök	textilruházati ipar, ládagyártás, vízerómű
Tiszavasvári	gyógyszeralapanyag-gyártás (ALKALOIDA), téglagyártás, textilruházati ipar
Törökszentmiklós	gépgyártás (mezőgazdasági gépgyár, Budapesti Finommechanikai Művek gyáregysége, Vegyipari Termelőeszköz Kereskedelmi Vállalat telephelye), malomipar, baromfifeldolgozás, Alföldi Szilikátipari Vállalat gyártelepe
Túrkeve	textil- és textilruházati ipar (Május 1. Ruhagyár), kenyérgyár, AFIT Autójavító Vállalata
Újfehértó	gyapjúszövőgyár
Vámospércs	gépgyártás (MEZŐGÉP)
Vásárosnamény	írógépgyártás, textilruházati ipar, fűrészüzem, ládagyártás

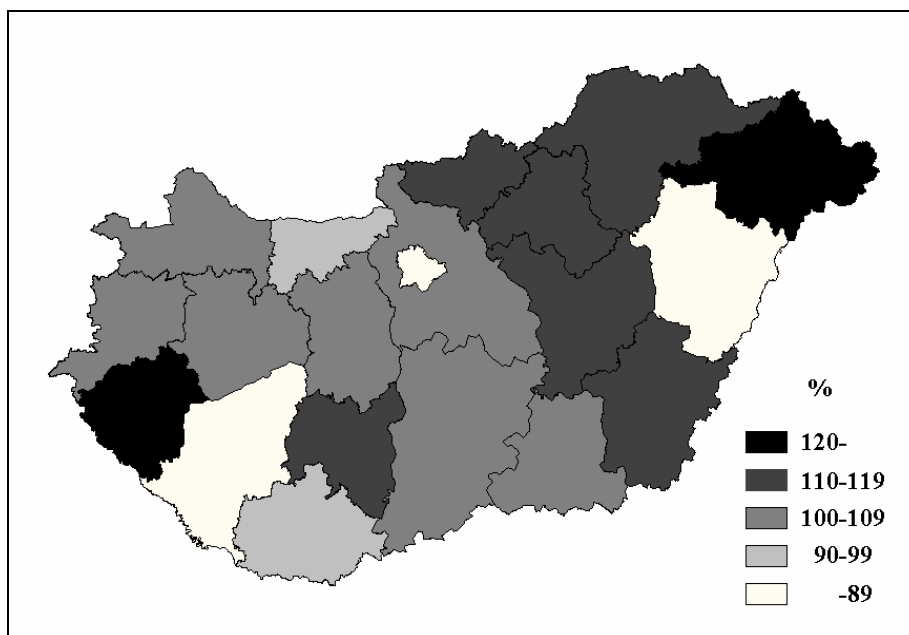

3.1.1. melléklet: Az egyes régiók ipari értékesítésének dinamikája (folyó áron, az 1992. évi érték %-ában); Forrás: KSH, Területi statisztikai évkönyvek adatai alapján saját számítás

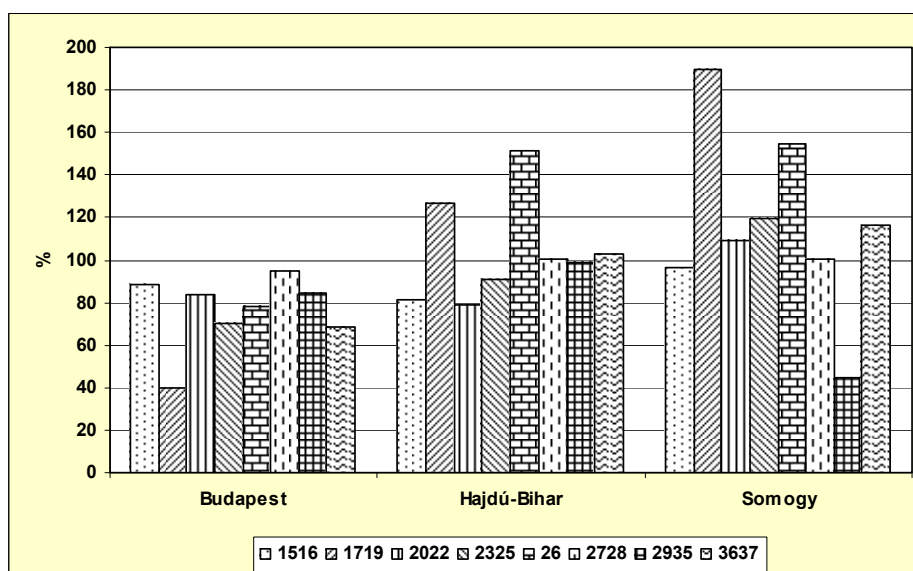

3.1.2. melléklet: Alkalmazásban állók száma az iparban⁷⁹(az 1992. évi érték %-ában); Forrás: KSH, Területi statisztikai évkönyvek adatai alapján saját számítás

⁷⁹ Telephely szerint nyilvántartott adatok. Mivel 1998-ra és 1999-re vonatkozóan csak székhely szerinti adatok álltak rendelkezésre, torzító hatásuk (Közép-Magyarország felül-, az összes többi régió alulreprezentáltsága) elkerülése érdekében azok nem kerültek feltüntetésre az ábrán.

3.1.3. melléklet: A helyi telephellyel rendelkező iparban alkalmazottak aránya a helyi székhelyű iparban alkalmazottak százalékában, megyénként (2005);
 Forrás: KSH megyei statisztikai évkönyvek adatai alapján saját szerkesztés

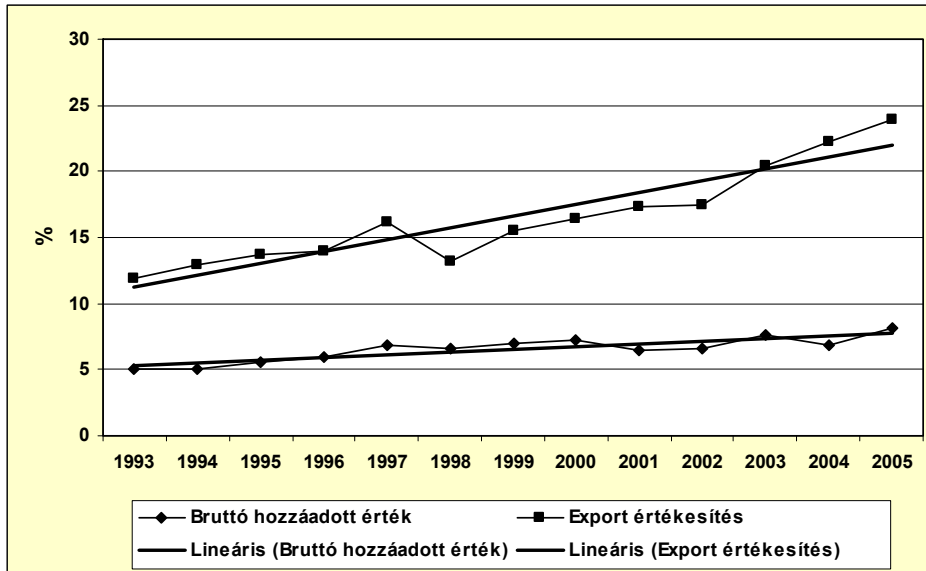
3.1.4. melléklet: A helyi telephellyel rendelkező feldolgozóiparban alkalmazottak aránya Budapesten, Hajdú-Bihar és Somogy megyékben (a helyi székhelyű feldolgozóiparban alkalmazottak százalékában, iparáganként; 2005); Forrás: KSH megyei statisztikai évkönyvek adatai alapján saját szerkesztés

3.1.5. melléklet: Az ipari parkok teljesítménye alapján vezető települések Magyarországon (2005); Forrás: GKM Innovációs és K+F Főosztályának adatai alapján saját szerkesztés

Vállalkozások száma (db)		Foglalkoztatottak száma (fő)		Nettó árbevétel (millió Ft)	
Székesfehérvár	221	Székesfehérvár	20905	Székesfehérvár	971262
Budapest	190	Komárom	9870	Komárom	858600
Budaörs	166	Szombathely	8682	Esztergom	355000
Szeged	132	Győr	8508	Szombathely	342000
<i>Debrecen</i>	<i>122</i>	Budapest	7458	Győr	266756
Ózd	104	Esztergom	5900	<i>Jászfényszaru</i>	<i>214981</i>
Pápa	81	Zalaegerszeg	5313	Budapest	193174
Miskolc	75	Nagykanizsa	4000	Tiszaújváros	180700
Eger	65	Kecskemét	3748	Hatvan	151495
Nagykanizsa	60	Tatabánya	3639	Zalaegerszeg	148340
Győr	57	<i>Nyíregyháza</i>	<i>3500</i>	Szentgotthárd	144658
Kecskemét	50	Hatvan	3471	Kecskemét	94970
Szigetszentmiklós	50	Tiszaújváros	3151	<i>Debrecen</i>	<i>83147</i>
Sátoraljaújhely	47	Sárvár	3022	Dorog	81924
Szentendre	43	Mohács	2984	<i>Nyíregyháza</i>	<i>80000</i>

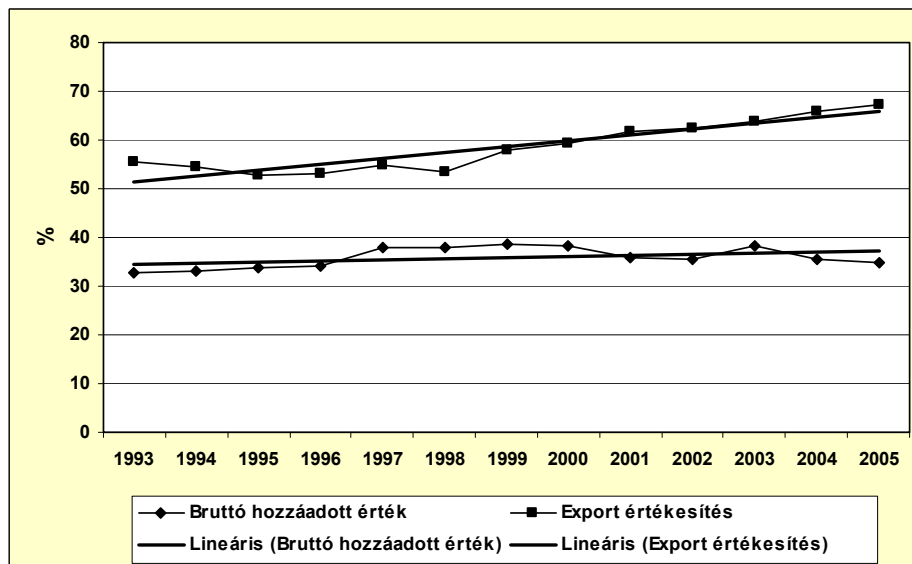
3.1.6. melléklet: Az ipari parkok teljesítménye az Észak-alföldi régióban (2006); Forrás: GKM Innovációs és K+F Főosztályának adatai alapján saját szerkesztés

	Vállalkozások száma (db)	Foglalkoztatottak száma (fő)	Nettó árbevétel (millió Ft)
Berettyóújfalu	27	442	4940
Csenger	5	730	6114
Debrecen	120	4460	109454
Fehérgyarmat	0	0	0
Hajdúsámson	9	200	4640
Jászapáti	6	41	1849
Jászárokszállás	11	2100	49397
Jászfényszaru	11	1623	381138
Karcag	3	13	164
Kunszentmárton	1	180	500
Martfű	0	0	0
Mátészalka	23	1578	19830
Mezőtúr	2	99	11823
Nyírbátor	21	531	3115
Nyírbogdány	2	95	100
Nyíregyháza	12	4000	150000
Polgár	7	140	2100
Szászberek	0	0	0
Szolnok	41	1189	12572
Törökszentmiklós	8	1234	18652
Tuzsér	10	435	9915
Záhony	1	2	0
Összesen	320	19092	786303

3.2.1. melléklet: A gazdasági teljesítmény vizsgált városállományon belüli koncentrációjának változása (a bruttó hozzáadott értékre és az export árbevételre számított Hirschman-Herfindahl index maximumának %-ában);

Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

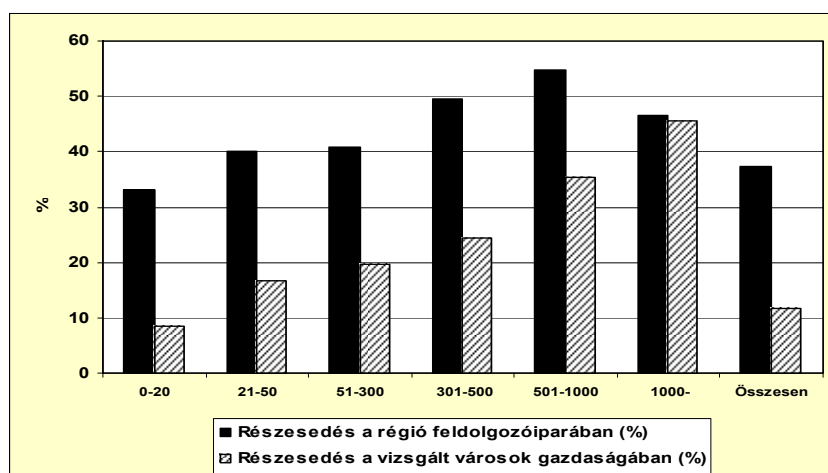

3.2.2. melléklet: A gazdasági teljesítmény vizsgált városállományon belüli népszerűséghez viszonyított eloszlás-változása (a bruttó hozzáadott értékre és az export árbevételre számított Hoover-index tükrében);

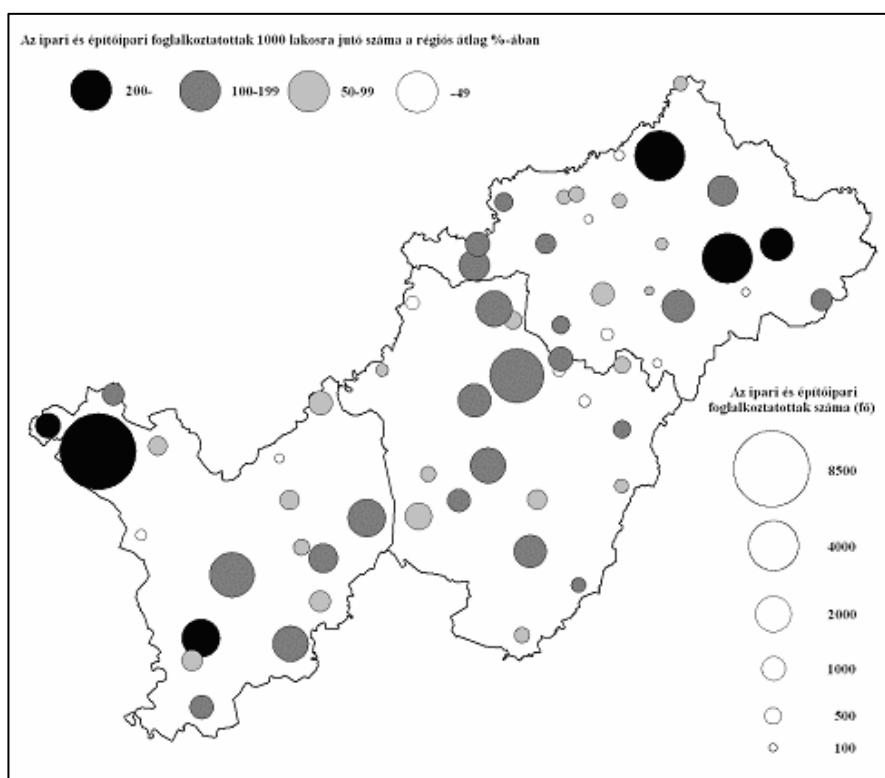
Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

3.2.3. melléklet: A legnagyobb települési gazdaságok a bruttó hozzáadott érték és az export árbevétel nagysága szerint, Budapest és a megyei jogú városok kivételével; forrás: TEIR

Bruttó hozzáadott érték (E Ft)			Export értékesítés árbevétele (E Ft)		
1	Budaörs	309975850	1	Komárom	1058441700
2	Komárom	110564225	2	Esztergom	261818024
3	Paks	83232308	3	Csomád	261391588
4	Újlengyel	71632388	4	Budaörs	246635467
5	Siófok	70187246	5	Tiszaújváros	163027664
6	Tiszaújváros	69661066	6	Szentgotthárd	150834257
7	Esztergom	68765074	7	Hatvan	142537131
8	Csomád	67024384	8	Gödöllő	141065159
9	Gödöllő	59151859	9	Jászberény	130226985
10	Jászberény	52240475	10	Kazincbarcika	119131236
11	Kazincbarcika	52006534	11	Mór	93852496
12	Törökbálint	41481785	12	Nagykálló	69586592
13	Vác	39835579	13	Mosonszolnok	68057057
14	Százhalombatta	38294826	14	Biatorbágy	61372177
15	Hatvan	35644982	15	Orosháza	55892210
16	Dunaharaszti	35056040	16	Mosonmagyaróvár	50699294
17	Visonta	34686496	17	Ajka	47144480
18	Mór	31900871	18	Balassagyarmat	37271188
19	Oroszlány	30788056	19	Oroszlány	34066753
20	Mosonmagyaróvár	30245044	20	Vecsés	31763264
21	Ajka	29235564	21	Kiskunfélegyháza	31497238
22	Orosháza	28853307	22	Dunakeszi	29750078
23	Hajdúszoboszló	28817352	23	Göd	29046332
24	Bicske	27276559	24	Szigetszentmiklós	24604930
25	Dunakeszi	26260192	25	Dunaharaszti	24502850
26	Sátoraljaújhely	23431339	26	Makó	24076029
27	Szigetszentmiklós	23299885	27	Fertőd	22894260
28	Biatorbágy	22741765	28	Vác	22166538
29	Lábatlan	22027768	29	Bugyi	21248894
30	Pápa	21359873	30	Nádudvar	20964860
31	Baja	20868280	31	Szentes	20596065
32	Szentgotthárd	19756352	32	Törökbálint	20448331
33	Göd	19742118	33	Ostffyasszonyfa	19234929
34	Böcs	19109492	34	Sárvár	18886175
35	Vecsés	19063536	35	Pápa	18588333
36	Szentes	18677575	36	Sárkeresztes	17992462
37	Szentendre	18178015	37	Ózd	16464463
38	Sárvár	17507416	38	Jánosháza	15590303
39	Kiskunfélegyháza	15972766	39	Pilisvörösvár	15173649
40	Répcelak	15482976	40	Taksony	15092040

4.1. melléklet: A kisvárosi feldolgozóipari vállalkozások aránya a régió feldolgozóiparában, illetve a vizsgált városok gazdaságában, a cégek árbevétele szerint (2006 - %); forrás: KSH Cég-Kód-Tár adatai alapján saját számítás

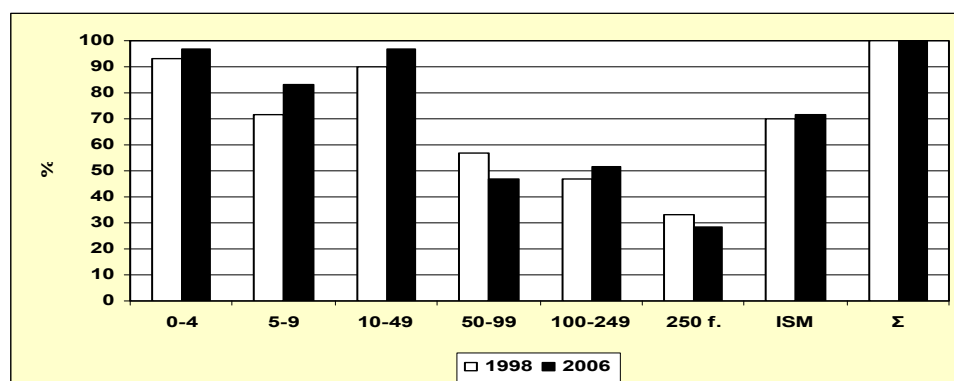
4.1.1. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosok iparában és építőiparában foglalkoztatottak abszolút és 1000 lakosra jutó száma 2001-ben (fő); Forrás: KSH, Népszámlálás, 2001

4.1.2. melléklet: A koncentrációs index értéke a kisvárosok feldolgozóiparában ágazatonként és árbevételi kategóriánként (2006-ban a maximális érték %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját számítás

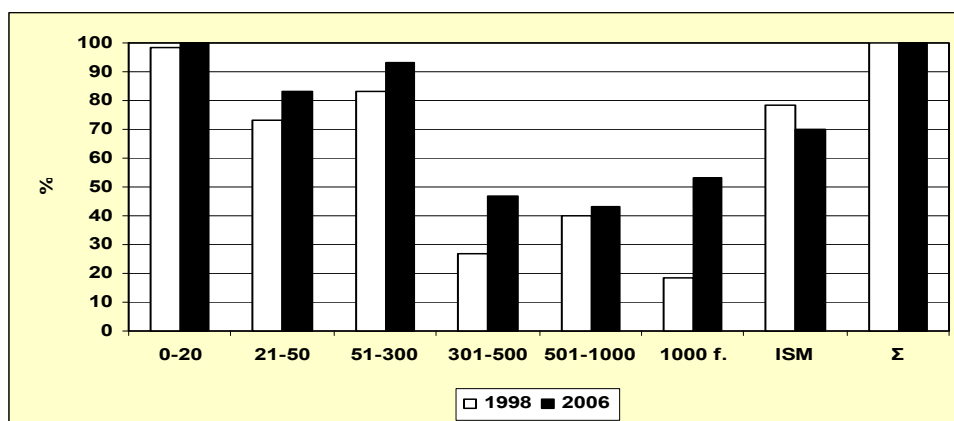
VAR	0-20	21-50	51-300	301-500	501-1000	1000-	Σ	ISM	Σ össz
1516	3,27	6,64	3,18	8,16	9,38	6,80	3,07	7,96	2,99
1719	3,95	7,20	5,80	15,63	18,37	18,00	3,94	10,06	3,78
2022	4,59	4,58	8,27	36,00	55,56	33,33	4,39	9,38	4,42
2325	6,33	13,89	8,03	20,00	22,22	62,50	5,77	27,78	5,63
26	5,46	25,00	11,11	33,33	50,00	0,00	5,47	25,00	5,28
2728	5,17	4,66	4,79	13,58	16,00	22,22	4,43	10,66	4,25
2935	6,81	14,20	6,75	20,00	14,05	13,80	7,11	14,00	7,09
3637	6,31	11,22	9,38	100,00	50,00	100,00	6,03	12,50	5,60
Σ	3,37	3,82	3,64	5,23	6,00	5,80	3,46	4,33	3,42

4.1.3. melléklet: A koncentrációs index változása a kisvárosok feldolgozóiparában ágazatonként és árbevételi kategóriánként (2006-ban az 1998. évi érték %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3, 1998/1) adatai alapján saját számítás

VAR	0-20	21-50	51-300	301-500	501-1000	1000-	Σ	ISM	Σ össz
1516	101	102	76	37	94	50	101	140	93
1719	86	89	86	47	83	36	85	135	84
2022	103	56	105	72	111		107	159	113
2325	108	77	64	40	44		106	227	107
26	86	25	78		50		97	100	91
2728	105	83	84	41	32		104	116	94
2935	88	232	80	120	64	41	103	133	99
3637	112	90	83	100	50		119	138	117
Σ	90	98	103	61	114	52	98	94	95

4.1.4. melléklet: Különböző foglalkoztatási kategóriákba tartozó feldolgozóipari vállalkozások az Észak-alföldi régió kisvárosaiban (érintett városok a teljes állomány %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (1998/1, 2006/3) adatai alapján saját szerkesztés

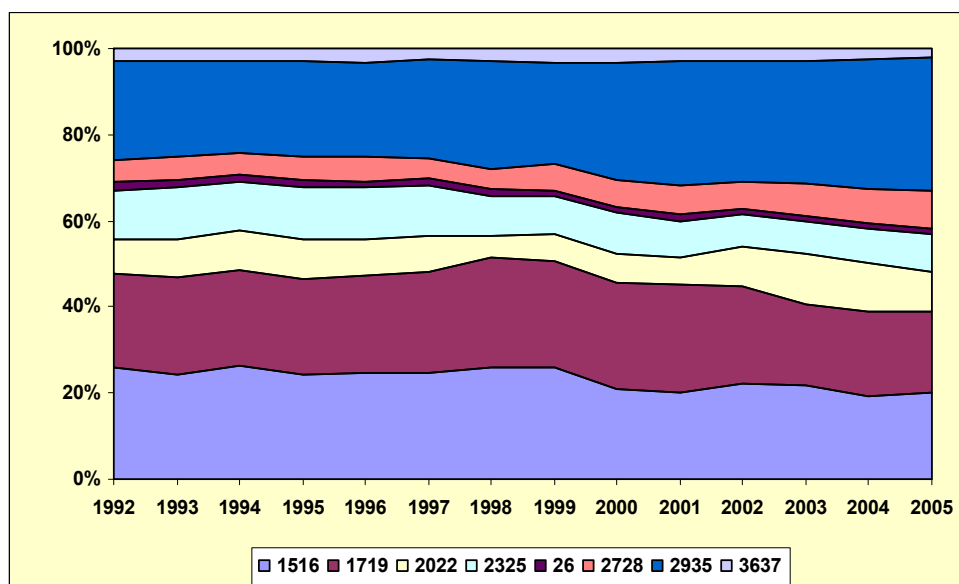
4.1.5. melléklet: A különböző árbevételi kategóriákba tartozó feldolgozóipari vállalkozások jelenléte az Észak-alföldi régió kisvárosaiban (érintett városok a teljes állomány %-ában);
 Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (1998/1, 2006/3) adatai alapján saját szerkesztés

4.2.1. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között ágazatok és árbevétel szerint (2006. évi darabszám az 1998. évi %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3, 1998/1) adatai alapján saját számítás

Millió Ft	0-20	21-50	51-300	301-500	501-1000	1000-	Σ	ISM	Σ össz
1516	69	150	150	233	160	289	110	30	95
1719	81	109	100	267	117	500	96	37	87
2022	125	178	186	250	150	új	144	47	128
2325	90	120	158	250	300	új	124	43	110
26	126	800	171	új	200		160	100	155
2728	117	212	203	300	500	új	158	78	148
2935	69	171	109	167	138	767	99	22	86
3637	97	175	123	200	200	új	112	36	96
Σ	91	167	146	243	178	521	120	40	107

4.2.2. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások számának változása 1998 és 2006 között ágazatok és árbevételi kategóriák szerint (városi adatok a régiós %-ában); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3, 1998/1) adatai alapján saját számítás

Millió Ft	0-20	21-50	51-300	301-500	501-1000	1000-	Σ	ISM	Σ össz
1516	100	163	96	97	108	91	109	123	110
1719	104	86	86	240	104	67	104	123	104
2022	114	98	94	83	94	0	111	98	109
2325	116	86	112	114	107	0	110	103	108
26	106	295	100	0	50		110	109	110
2728	103	92	86	75	158	0	103	122	105
2935	85	108	71	51	128	145	92	72	91
3637	85	94	48	50	160		84	80	79
Σ	99	107	86	93	108	126	102	102	102

4.2.3. melléklet: Az egyes iparágak⁸⁰ súlya az Észak-alföldi régió feldolgozóiparában (telephely szerinti foglalkoztatási adatok, %); forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

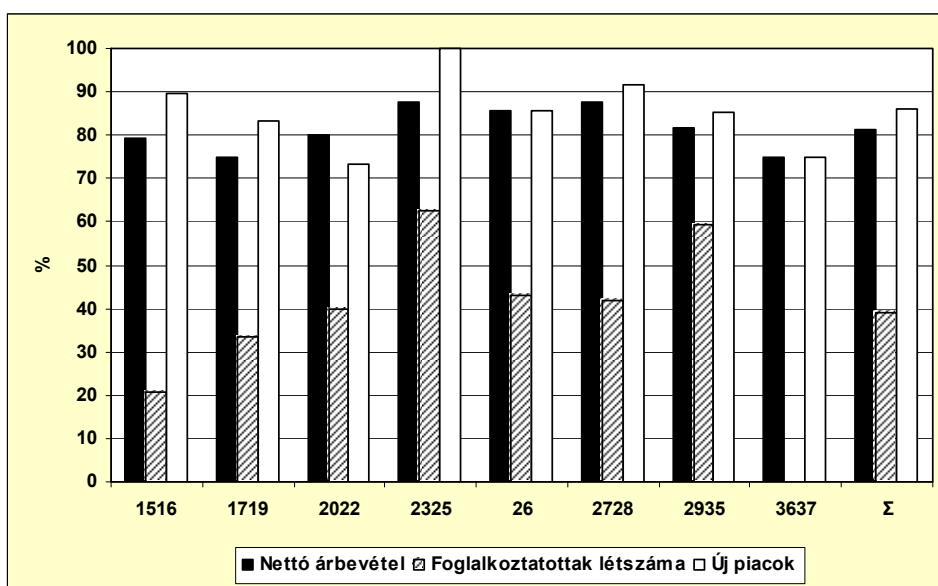
4.2.4. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások ágazatok és árbevétel szerinti megoszlása az Észak-alföldi régió kisvárosaiban (2006 - %); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját számítás

VAR	0-20	21-50	51-300	301-500	501-1000	1000-	Σ	ISM	Σ össz
1516	6,54	2,50	4,81	0,90	1,03	1,67	17,44	1,09	18,53
1719	7,05	1,60	2,24	0,51	0,45	0,64	12,50	0,83	13,33
2022	9,36	2,63	2,63	0,32	0,19	0,19	15,32	1,03	16,35
2325	2,31	0,77	1,22	0,32	0,38	0,26	5,26	0,38	5,64
26	2,50	0,51	0,77	0,19	0,13	0,00	4,10	0,26	4,36
2728	8,46	3,53	4,68	0,58	0,64	0,38	18,27	1,35	19,62
2935	7,05	2,31	3,01	0,64	0,71	1,47	15,19	0,64	15,83
3637	3,59	0,90	1,03	0,13	0,13	0,06	5,83	0,51	6,35
Σ	46,86	14,74	20,38	3,59	3,65	4,68	93,91	6,09	100,00

⁸⁰ 1516: élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás; 1719: textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás; 2022: fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység; 2325: vegyipar; 26: építőanyag-ipar; 2728: kohászat, fémfeldolgozás; 2935: gépipar; 3637: egyéb feldolgozóipar.

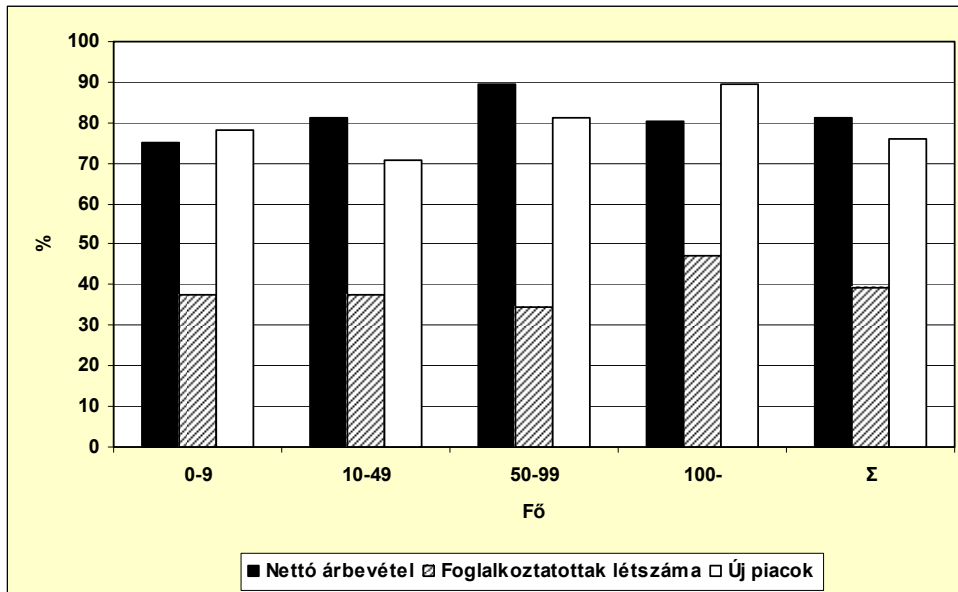
4.2.5. melléklet: A kisvárosi feldolgozóipar ágazatok és árbevétel szerinti megoszlásának eltérései a regionális arányoktól (2006 - %); Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár (2006/3) adatai alapján saját számítás⁸¹

VAR/REG	0-20	21-50	51-300	301-500	501-1000	1000-	Σ	ISM	Σ össz
15-16	103	145	125	156	138	116	119	134	120
17-19	101	92	116	214	208	178	109	139	110
20-22	75	88	92	89	100	89	80	78	80
23-25	105	100	92	122	115	56	98	107	99
26	102	113	111	115	134	0	105	97	105
27-28	106	136	133	151	141	115	120	122	120
29-35	72	92	87	103	210	166	87	74	86
36-37	76	91	93	134	107	268	83	134	85
Σ	89	107	109	133	147	124	100	107	100

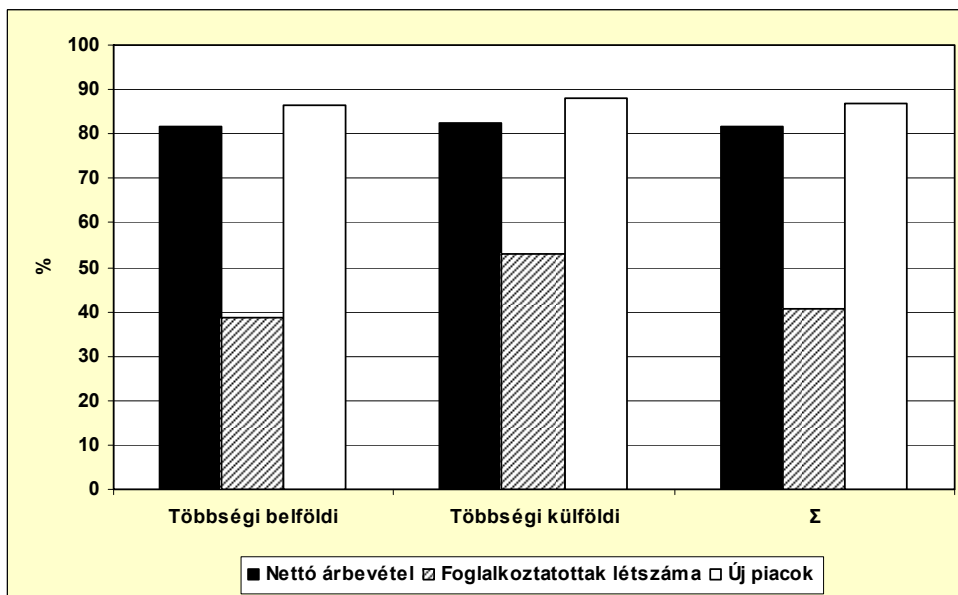

4.2.6. melléklet: A növekedést tervező vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, iparáganként (2007 / 2006 - %); Forrás: saját felmérés

⁸¹ A táblázatban kerekített értékek szerepelnek, ezért lehetséges a hetedik és kilencedik (utolsó) oszlop tartalmának látszólagos egyezése.

4.2.7. melléklet: A növekedést tervező vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, nagyságrendi kategóriánként (2007 / 2006 - %); Forrás: saját felmérés

4.2.8. melléklet: A növekedést tervező vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, tulajdonosi kategóriánként (2007 / 2006 - %); Forrás: saját felmérés

4.2.9. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosok csoportosítása a helyi székhelyű feldolgozóiparokban jelentős szerepet játszó iparágak száma, valamint a vezető iparág alapján;⁸² Forrás: saját szerkesztés

	1 iparág	2 iparág	3 iparág	4 iparág
Élelmiszeripar	Kaba, Máriapócs, Tiszafüred, Újfehértó	Jászapáti, Kenderes, Kisvárd a, Létavértes, Nagyecsed	Balmazújváros, Hajdúhadház, Kunhegyes, Nádudvar, Tiszalök, Vámospércs	
Textil-, ruházati- és bőrtermék-gyártás	Abádszalók, Csenger, Komádi, Martfű , Nagyhalász	Demecser, Hajdúböszörmény , Nagykálló	Berettyóújfalu, Hajdúnánás , Hajdúszoboszló, Kisújszállás, Rakamaz, Tiszaföldvár, Túrkeve	Vásárosnamény
Fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység	Nyíradony, Nyírlugos, Tiszacsege		Jászfényszaru, Kemece, Záhony	Derecske
Vegyipar	Dombrád, Polgár		Hajdúsámson	
Kohászat, fémfeldolgozás	Kunszentmárton, Újszász	Balkány, Biharkeresztes, Fehérgyarmat	Tiszavasvári	Püspökladány
Gépgyártás	Jászárokszállás, Jászberény , Nyírtelek, Téglás	Baktalórántháza, Hajdúdorog, Ibrány, Törökszentmiklós	Mátészalka , Mezőtúr , Nyírbátor	Karcag

5.1.1. melléklet: A vizsgált városok besorolása a legközelebbi, régió belüli megyeszékhelyektől számított, percben kifejezett közúti elérhetőség alapján; Forrás: Tóth Géza adatbázisa

Távolság (perc)	Városok
-19	Nyírtelek, Újszász, Kemece, Hajdúsámson, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Nagykálló, Újfehértó, Törökszentmiklós, Nagyhalász, Hajdúhadház, Vámospércs, Balmazújváros, Martfű
20-29	Derecske, Téglás, Hajdúdorog, Rakamaz, Ibrány, Hajdúnánás, Tiszavasvári, Tiszalök, Létavértes, Tiszaföldvár, Demecser, Nyíradony, Balkány, Baktalórántháza
30-39	Nádudvar, Kaba, Máriapócs, Berettyóújfalu, Nyírlugos, Dombrád, Polgár, Kunszentmárton, Nyírbátor, Jászberény
40-49	Mezőtúr, Tiszacsege, Kisvárd, Kenderes, Jászapáti, Kunhegyes, Püspökladány, Biharkeresztes, Vásárosnamény, Karcag, Kisújszállás
50-	Túrkeve, Mátészalka, Jászárokszállás, Tiszafüred, Jászfényszaru, Abádszalók, Záhony, Komádi, Nagyecsed, Fehérgyarmat, Csenger

⁸² Félkövérrel a legjelentősebb helyi székhelyű feldolgozóiparral rendelkező városokat emeltem ki.

5.1.2. melléklet: A vizsgált városok besorolása a Budapesttől számított, percben kifejezett közúti elérhetőség alapján; Forrás: Tóth Géza adatbázisa

Távolság (perc)	Városok
-89	Jászfényszaru, Jászárokszállás, Jászberény, Jászapáti, Újszász, Tiszafüred, Polgár
90-119	Kunszentmárton, Abádszalók, Törökszentmiklós, Tiszaföldvár, Martfű, Hajdúnánás, Kunhegyes, Tiszavasvári, Tiszacsege, Hajdúdorog, Balmazújváros, Hajdúböszörmény, Tiszalök, Kenderes
120-149	Újfehértó, Mezőtúr, Hajdúhadház, Karcag, Kisújszállás, Téglás, Nyírtelek, Hajdúsoboszló, Rakamaz, Nagykálló, Hajdúsámson, Túrkeve, Nádudvar, Püspökladány, Kemece, Balkány, Derecske, Vámpércs, Nagyhalász, Nyíradony, Kaba, Máriapócs, Ibrány, Létavértes
150-179	Baktalórántháza, Demecester, Nyírlugos, Nyírbátor, Berettyóújfalu, Dombrád, Kisvárd, Biharkeresztes, Vásárosnamény, Mátészalka
180-	Komádi, Záhony, Nagyecsed, Fehérgyarmat, Csenger

5.1.3. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db) a régió megyeszékhelyeitől mért (legkisebb) közúti távolság függvényében (perc), iparáganként; Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

	0-19,9	20-29,9	30-39,9	40-49,9	50 felett	Σ
15-16	4,50	3,32	4,65	4,69	7,03	4,70
17-19	4,17	2,56	3,44	3,05	3,29	3,38
20-22	4,06	3,84	4,85	4,53	3,40	4,15
24-25	1,43	1,02	2,32	1,56	0,79	1,43
26	0,71	1,11	0,91	1,72	1,25	1,11
27-28	4,45	5,12	6,26	6,10	2,83	4,98
29-35	3,90	2,56	6,57	3,44	4,19	4,02
36-37	1,54	1,11	2,32	1,49	1,81	1,61
Σ	24,77	20,63	31,32	26,58	24,60	25,39

5.1.4. melléklet: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma (fő) a régió megyeszékhelyeitől mért (legkisebb) közúti távolság függvényében (perc), iparáganként; Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

	0-19,9	20-29,9	30-39,9	40-49,9	50 felett	Σ
15-16	83,22	44,20	142,81	184,53	106,50	109,80
17-19	204,16	115,86	72,64	90,76	189,54	140,42
20-22	26,22	48,29	36,22	56,87	13,26	36,57
24-25	26,66	5,37	88,61	13,64	4,19	26,64
26	1,67	9,72	6,16	20,33	11,45	9,22
27-28	54,97	62,83	110,28	103,19	72,61	77,95
29-35	93,90	158,99	636,07	110,38	280,05	223,80
36-37	12,85	8,23	7,63	12,00	44,04	15,43
Σ	503,65	453,50	1100,43	591,70	721,65	639,82

5.1.5. melléklet: A feldolgozóipari vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db) a Budapesttől mért közúti távolság függvényében (perc), iparáganként; Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

	90 alatt	90-119,9	120-149,9	150-179,9	180 felett	Σ
15-16	4,62	2,99	5,00	6,52	6,52	4,70
17-19	1,80	3,46	3,88	3,21	3,58	3,38
20-22	4,62	4,23	4,01	4,81	1,63	4,15
24-25	1,80	1,06	1,90	0,96	0,33	1,43
26	0,77	0,53	1,49	1,50	0,98	1,11
27-28	7,06	5,28	5,25	3,31	0,98	4,98
29-35	8,09	3,64	3,43	3,64	1,63	4,02
36-37	2,31	1,35	1,24	2,89	0,33	1,61
Σ	31,07	22,55	26,19	26,84	15,96	25,39

5.1.6. melléklet: A helyi székhelyű feldolgozóiparban foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó száma (fő) a Budapesttől mért közúti távolság függvényében (perc), iparáganként; Forrás: KSH, Cég-Kód-Tár 2006/3 adatai alapján saját számítás

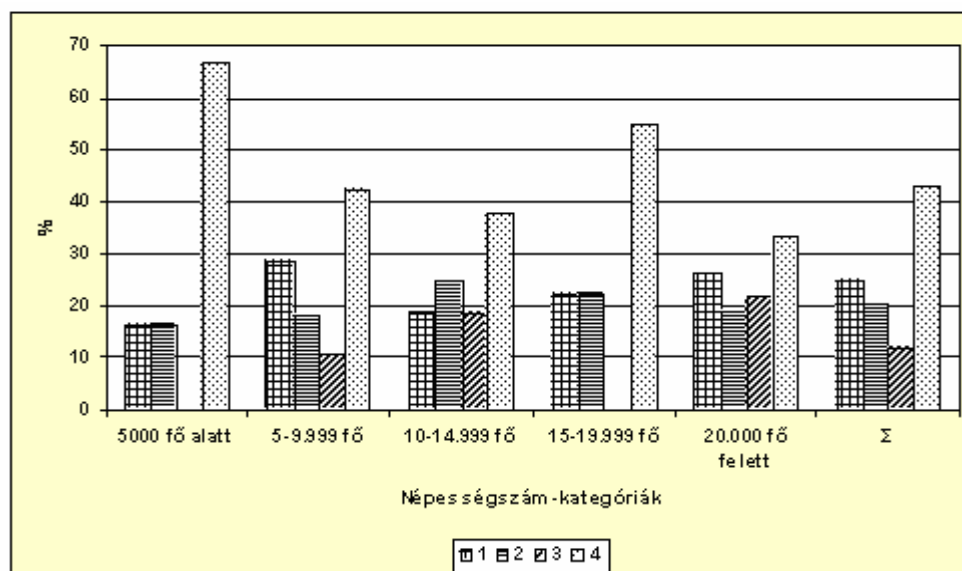
	90 alatt	90-119,9	120-149,9	150-179,9	180 felett	Σ
15-16	119,21	72,14	92,25	240,99	33,55	109,80
17-19	36,01	194,30	105,24	125,36	429,68	140,42
20-22	27,67	31,77	39,92	51,37	14,17	36,57
24-25	90,77	19,17	23,09	3,21	4,72	26,64
26	3,15	4,46	14,87	7,43	11,89	9,22
27-28	82,24	102,85	54,65	68,80	140,57	77,95
29-35	880,90	96,65	107,60	280,82	4,72	223,80
36-37	12,97	9,81	11,40	43,09	0,33	15,43
Σ	1252,92	531,15	449,01	821,08	639,64	639,82

5.1.7. melléklet: A vizsgált városok besorolása népességszámuk alapján

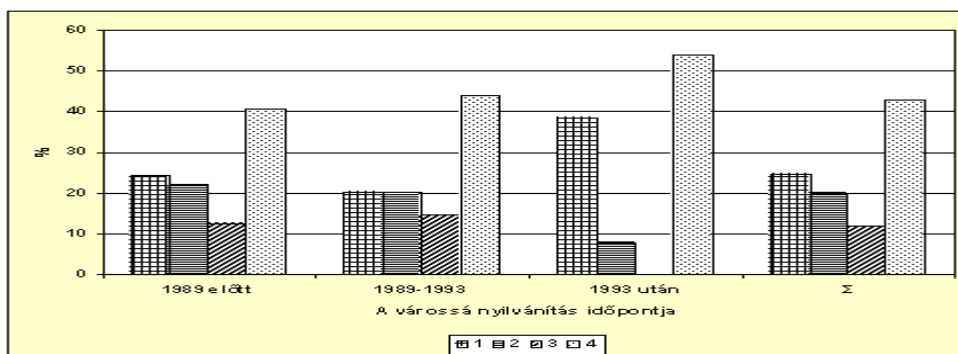
Lakónépesség száma (fő)	Városok
20 000 felett	Hajdúböszörmény, Jászberény, Hajdúszoboszló, Törökszentmiklós, Karcag
15 000 – 19 999	Mezőtúr, Hajdúnánás, Balmazújváros, Mátészalka, Kisvárda, Berettyóújfalu, Püspökladány
10 000 – 14 999	Újfehértó, Tiszavasvári, Nyírbátor, Hajdúhadház, Kisújszállás, Hajdúsámson, Tiszaföldvár, Tiszafüred, Nagykálló
5 000 – 9 999	Túrkeve, Jászapáti, Hajdúdorog, Derecske, Vásárosnamény, Kunszentmárton, Nádudvar, Fehérgyarmat, Polgár, Kunhegyes, Jászárokszállás, Nyíradony, Létavértes, Martfű, Nyírtelek, Ibrány, Újszász, Balkány, Nagyecsed, Téglás, Kaba, Tiszalök, Jászfényszaru, Nagyhalász, Komádi, Vámospércs, Kenderes, Csenger, Rakamaz, Kemece
5 000 alatt	Tiszacsege, Záhony, Abádszalók, Demecser, Baktalórántháza, Dombrád, Biharkeresztes, Nyírlugos, Máriapócs

5.1.8. melléklet: A vizsgált városok besorolása várossá nyilvánításuk éve szerint

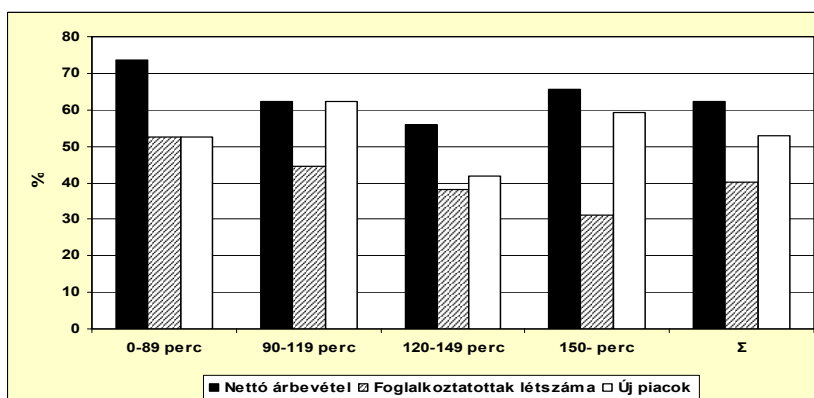
Várossá nyilvánítás éve	Városok
1989 előtt	Berettyóújfalu, Fehérgyarmat, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Jászberény, Karcag, Kisújszállás, Kisvárd, Kunszentmárton, Mátészalka, Mezőtúr, Nyírbátor, Püspökladány, Tiszafüred, Tiszavasvári, Törökszentmiklós, Túrkeve, Vásárosnamény
1989 – 1993	Baktalórántháza, Balmazújváros, Biharkeresztes, Csenger, Derecske, Hajdúdorog, Hajdúhadház, Ibrány, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászfényszaru, Kunhegyes, Máriapócs, Martfű, Nádudvar, Nagyhalász, Nagykálló, Nyíradony, Polgár, Téglás, Tiszaföldvár, Tiszalök, Újfehértó, Záhony
1993 után	Abádszalók, Balkány, Demecser, Dombrád, Hajdúsámson, Kaba, Kemece, Kenderes, Komádi, Létavértes, Nagyecsed, Nyírlugos, Nyírtelek, Rakamaz, Tiszacsege, Újszász, Vámospercs

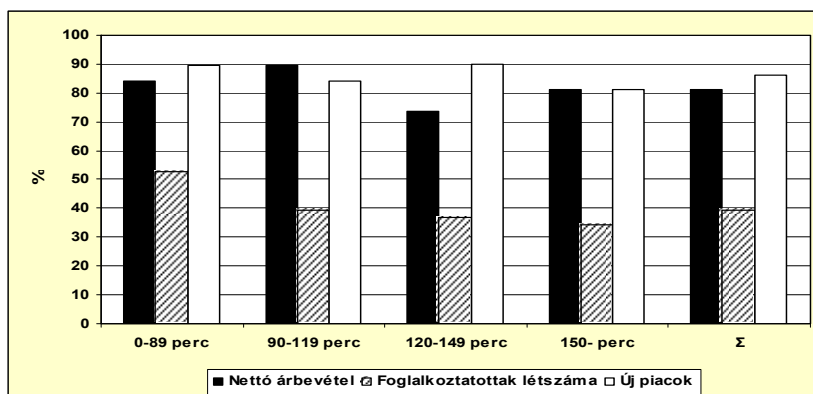
5.1.9. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a vállalkozások székhelytelepülésének nagysága szerint; Forrás: saját felmérés

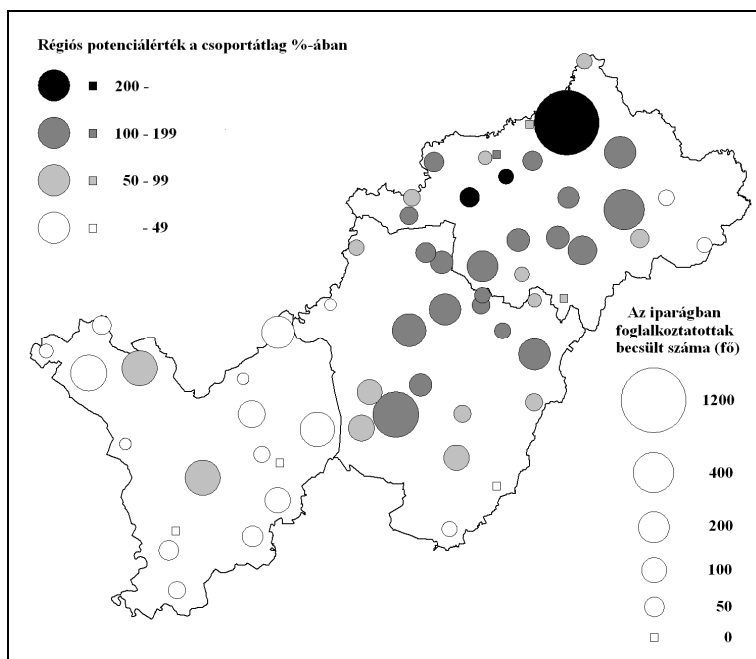
5.1.10. melléklet: Az észak-alföldi kisvárosokban működő feldolgozóipari vállalkozások és a rendszerváltás előtti feldolgozóipar kapcsolata a vállalkozások székhelytelepülésének városrá nyilvánítási időpontja szerint; Forrás: saját felmérés

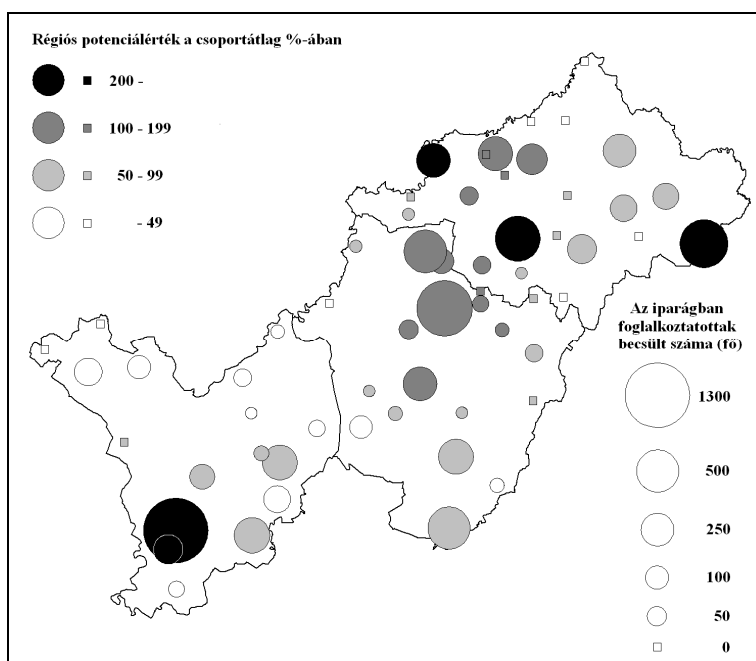
5.1.11. melléklet: A növekedő vállalkozások aránya különböző mutatók szerint, a Budapesttől mért távolság függvényében (2006 / 2005 - %); Forrás: saját felmérés

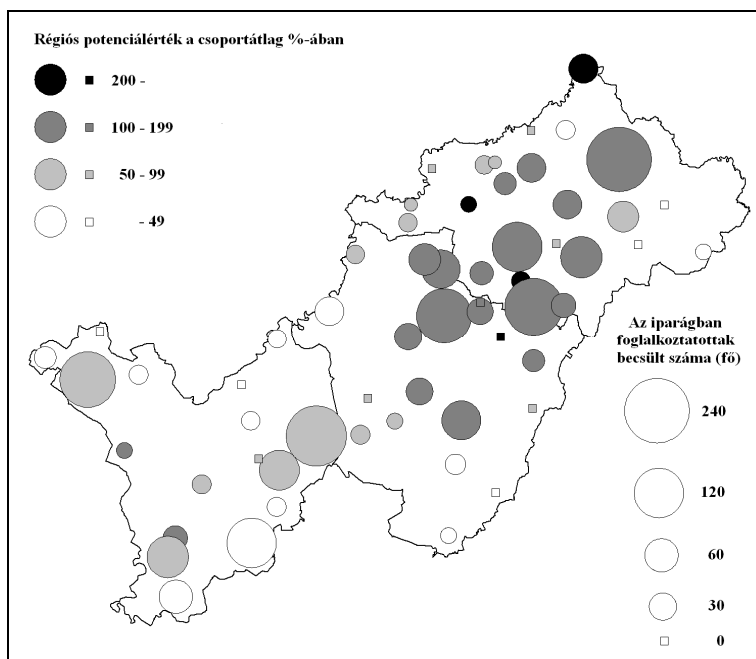
5.1.12. melléklet: A növekedést tervező cégek aránya különböző mutatók szerint, a Budapesttől mért távolság függvényében (2007 / 2006 - %); Forrás: saját felmérés

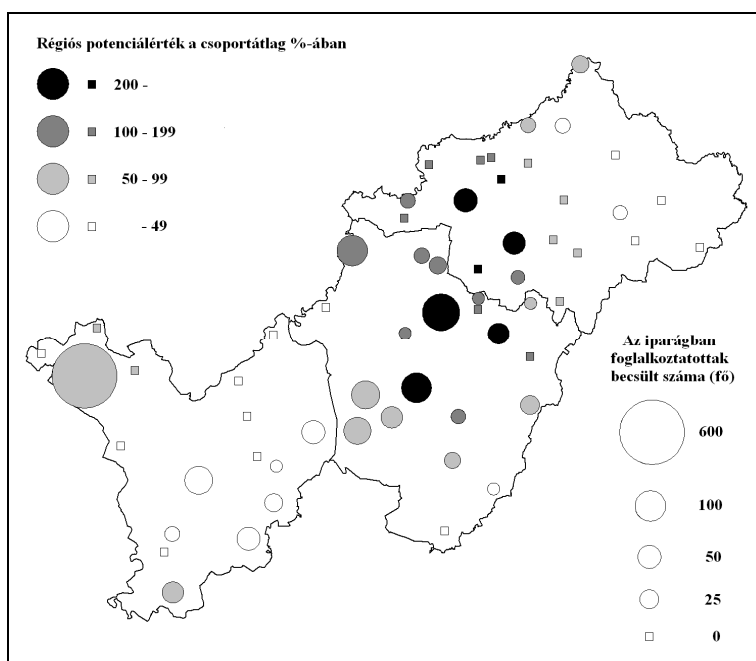
5.2.1. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei az élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás területén;

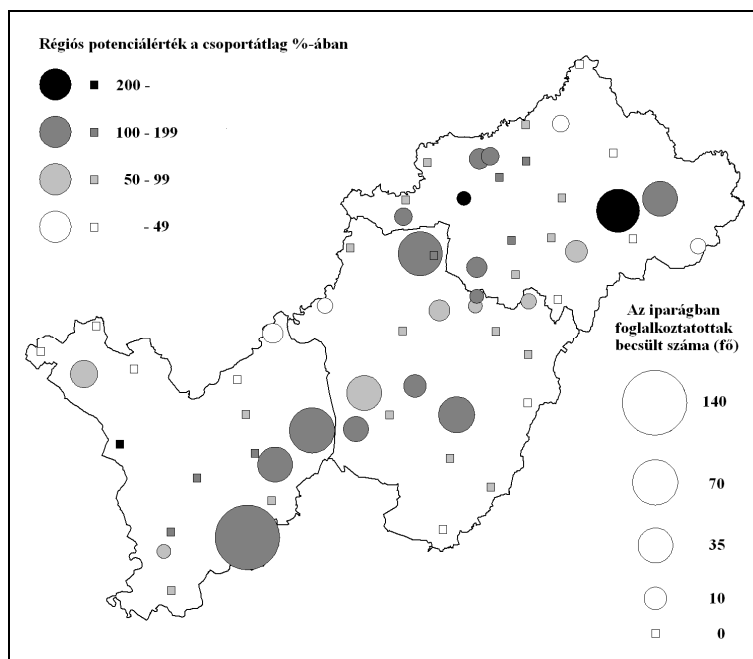
5.2.2. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás területén;

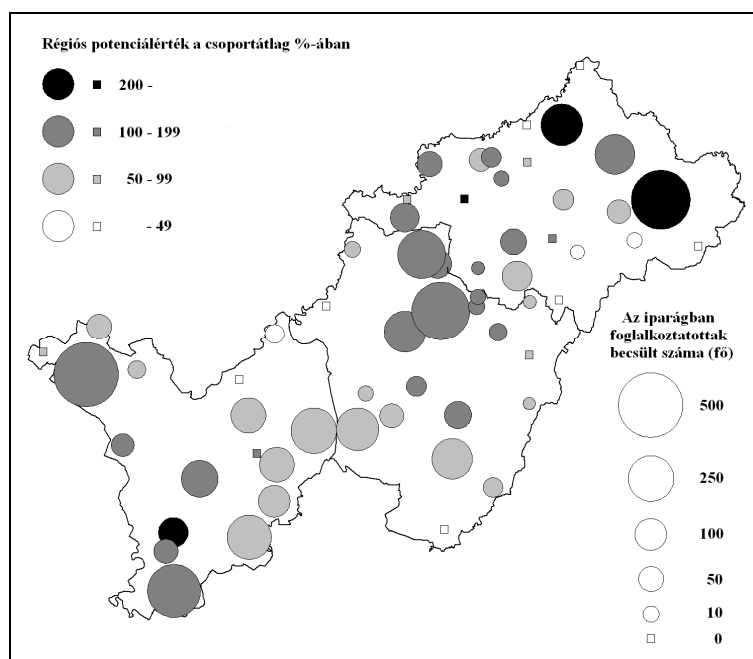
5.2.3. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység területén;

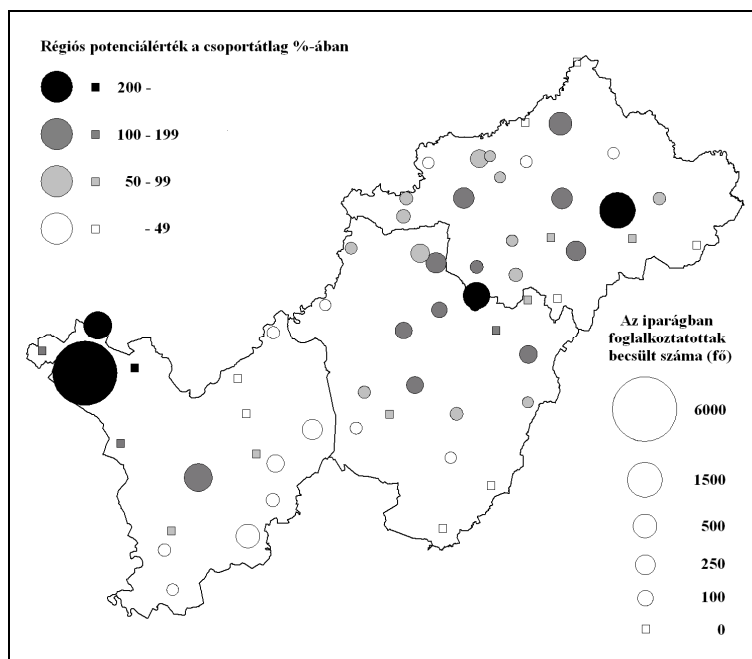
5.2.4. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a vegyipar területén;

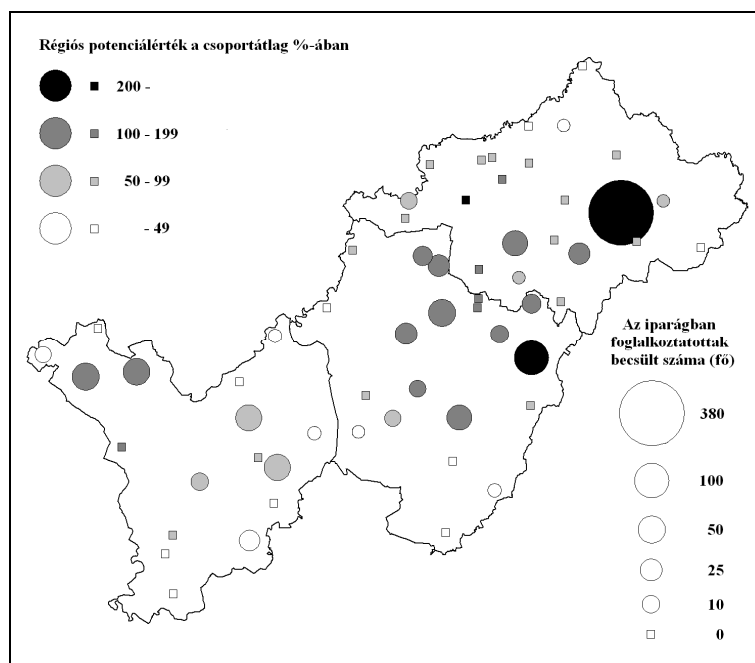
5.2.5. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei az építőanyag-ipar területén;

5.2.6. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a kohászat, fémfeldolgozás területén;

5.2.7. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei a gépipar területén;

5.2.8. melléklet: A foglalkoztatottak becsült száma és a vizsgált települések régiós potenciálértékeinek különbségei az egyéb feldolgozóipar területén;

5.2.9. melléklet: Az egyes iparágakra jellemző régiós potenciálértékek és a különböző iparágakban foglalkoztatottak becsült számának korrelációja; Forrás: KSH Cég-Kód-Tár, valamint Tóth Géza adatai alapján saját számítás

	1516	1719	2022	2325	26	2728	2935	3637
1516		-0,073	-0,044	-0,031	-0,101	-0,081	-0,003	0,126
1719	-0,150		0,007	-0,075	-0,105	-0,061	-0,100	-0,040
2022	-0,135	0,069		-0,038	-0,180	-0,147	-0,096	-0,015
2325	-0,087	-0,020	-0,030		-0,128	-0,109	-0,001	-0,057
26	-0,004	0,074	-0,037	-0,039		0,020	0,060	0,420
2728	0,183	0,224	0,085	0,073	0,002		0,055	-0,036
2935	0,313	-0,066	0,082	0,376	0,091	0,136		0,609
3637	0,203	0,001	0,059	0,054	0,197	-0,047	0,273	

5.2.10. melléklet: A módosított (saját + belső + külső) népességpotenciál érték és a különböző iparágak saját mutatóinak korrelációja; Forrás: TEIR, KSH Cég-Kód-Tár valamint Tóth Géza, <http://www.britanniarescue.com> adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4
1516	0,163	0,111	0,160	0,117
1719	0,040	-0,030	0,089	0,077
2022	-0,013	0,038	0,028	0,025
2325	-0,051	-0,032	-0,074	-0,070
26	-0,186	-0,180	-0,024	-0,032
2728	-0,138	-0,162	-0,110	-0,039
2935	0,005	0,137	-0,061	-0,023
3637	0,153	0,108	0,095	0,044
Σ	0,024	0,088	0,003	0,045

1. A foglalkoztatottak becsült száma (fő); 2. A foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó becsült száma (fő); 3. A vállalkozások száma (db); 4. A vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db)

5.2.11. melléklet: A módosított (saját + belső + külső) iparági potenciálértékek és az iparágak saját mutatóinak korrelációja; Forrás: KSH Cég-Kód-Tár, valamint Tóth Géza, <http://www.britanniarescue.com> adatai alapján saját számítás

	1	2	3	4
1516	0,474	0,367	0,345	0,289
1719	0,716	0,780	0,362	0,566
2022	0,229	0,321	0,063	0,134
2325	0,231	0,426	0,211	0,300
26	0,265	0,271	0,270	0,229
2728	0,407	0,456	0,256	0,337
2935	0,594	0,702	0,470	0,463
3637	0,927	0,802	0,612	0,456

1. A foglalkoztatottak becsült száma (fő); 2. A foglalkoztatottak 10.000 lakosra jutó becsült száma (fő); 3. A vállalkozások száma (db); 4. A vállalkozások 10.000 lakosra jutó száma (db)

5.2.12. melléklet: Az egyes iparágakra jellemző módosított potenciálértékek és a különböző iparágakban foglalkoztatottak becsült számának korrelációja; Forrás: KSH Cég-Kód-Tár, valamint Tóth Géza, <http://www.britanniarescue.com> adatai alapján saját számítás

	1516	1719	2022	2325	26	2728	2935	3637
1516		-0,075	-0,041	-0,010	-0,105	-0,069	0,020	0,126
1719	-0,151		0,009	-0,063	-0,106	-0,055	-0,086	-0,041
2022	-0,145	0,058		0,065	-0,198	-0,104	0,018	-0,024
2325	-0,113	-0,064	-0,052		-0,147	-0,089	0,076	-0,077
26	-0,009	0,061	-0,028	0,059		0,065	0,170	0,410
2728	0,169	0,203	0,081	0,151	-0,014		0,132	-0,047
2935	0,234	-0,097	0,050	0,439	0,045	0,121		0,494
3637	0,202	-0,004	0,063	0,091	0,194	-0,030	0,315	

6.1.1. melléklet: A nyersanyag-beszerezések területi megoszlása iparáganként,⁸³ forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E ⁸⁴	Á ⁸⁵	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
1516	60	21	77	36	77	25	40	5	20	7	20	6
1719	43	11	57	19	48	14	67	28	24	3	48	26
2022	36	27	57	21	71	23	57	21	14	2	21	7
2325	43	5	57	21	43	21	29	9	43	14	57	30
26	29	16	57	12	86	51	29	6	14	6	43	9
2728	50	10	54	19	58	22	83	24	29	11	50	14
2935	44	14	68	16	64	11	56	15	48	8	80	35
3637	50	30	50	28	75	13	0	0	0	0	50	30
SUM	47	16	63	22	64	21	55	16	27	7	45	19

6.1.2. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása iparáganként; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
1516	34	9	55	19	66	20	79	34	14	2	41	16
1719	29	5	50	18	42	16	67	37	17	4	38	19
2022	31	21	46	17	46	12	92	23	15	4	31	23
2325	50	25	38	5	38	11	38	20	50	11	63	27
26	43	5	57	34	57	22	71	26	43	9	14	3
2728	43	12	62	27	48	14	90	31	38	5	33	12
2935	30	6	52	13	37	8	63	26	33	6	63	41
3637	50	18	25	5	75	20	100	43	25	3	25	13
SUM	35	10	52	18	49	15	74	31	26	5	42	21

⁸³ 1516: élelmiszeripar, ital- és dohánygyártás; 1719: textil-, ruházati és bőrtermék-gyártás; 2022: fa-, papír- és nyomdaipar, kiadási tevékenység; 2325: vegyipar; 26: építőanyag-ipar; 2728: kohászat, fémfeldolgozás; 2935: gépipar; 3637: egyéb feldolgozóipar.

⁸⁴ Említések gyakorisága (%).

⁸⁵ Átlagos részesedés (%).

6.1.3. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása iparáganként; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Közei városban		Megye-székhelyen		Szomszédos megyesz.		Budapesten		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
1516	77	49	43	16	60	29	10	1	23	3	10	2
1719	68	43	44	8	92	46	0	0	20	4	0	0
2022	73	57	27	3	47	41	0	0	7	0	0	0
2325	88	71	25	4	25	4	13	11	38	8	13	1
26	86	68	29	5	29	19	29	8	14	0	0	0
2728	75	48	29	9	58	35	17	1	33	6	4	1
2935	79	42	32	12	61	29	14	4	36	11	11	3
3637	75	48	25	8	75	33	25	3	25	10	0	0
SUM	76	49	35	10	61	32	11	2	26	5	6	1

6.1.4. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása iparáganként; forrás: saját felmérés

%	Helyben		20 km-nél nem messzebb fekvő településeken		20 km-nél messzebb fekvő településeken	
	E	Á	E	Á	E	Á
1516	100	73	72	24	31	3
1719	100	75	80	21	20	3
2022	100	88	57	10	14	2
2325	100	87	38	1	38	12
26	100	82	57	18	14	0
2728	100	77	74	19	26	4
2935	100	70	81	23	52	7
3637	100	50	75	50	0	0
SUM	100	75	72	20	29	4

6.1.5. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma (fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
0-9	43	19	50	23	53	22	48	16	15	5	25	14
10-49	58	18	74	23	55	16	68	21	16	8	35	14
50-99	35	11	65	29	81	26	50	13	38	5	58	16
100-	50	13	65	17	74	19	56	13	44	9	68	29
SUM	47	16	63	23	64	21	55	16	27	7	45	18

6.1.6. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma (fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
0-9	39	19	56	24	39	14	71	33	20	4	17	6
10-49	50	10	54	21	43	12	89	40	21	5	25	13
50-99	25	4	39	12	57	15	68	26	43	8	64	36
100-	29	5	54	15	60	18	71	24	26	3	66	35
SUM	36	10	52	19	49	15	74	31	27	5	42	21

6.1.7. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma (fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Közeli városban		Megyeszékhelyen		Szomszédos megyesz.		Budapesten		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
0-9	88	73	17	6	33	16	5	2	12	4	0	0
10-49	75	46	47	18	69	29	9	1	19	5	3	0
50-99	76	50	34	4	62	36	17	4	24	3	10	3
100-	65	26	46	12	84	50	11	1	49	9	11	3
SUM	76	49	35	10	61	32	10	2	26	5	6	1

6.1.8. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma (fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		20 km-nél nem messzebb fekvő településeken		20 km-nél messzebb fekvő településeken	
	E	Á	E	Á	E	Á
0-9	100	88	31	12	5	1
10-49	100	72	72	22	22	6
50-99	100	78	86	19	31	3
100-	100	63	100	30	59	7
SUM	100	75	71	20	29	4

6.1.9. melléklet: A nyersanyag-beszerezések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
BT⁸⁶	50	17	63	23	65	20	62	19	28	8	42	14
KT⁸⁷	13	2	47	5	60	20	40	4	40	4	93	64
SUM	45	15	61	20	64	20	59	17	30	7	49	21

6.1.10. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
BT	37	12	52	18	48	14	82	36	27	5	39	16
KT	27	2	33	7	47	14	33	6	33	5	87	66
SUM	36	10	50	16	48	14	76	32	28	5	45	23

6.1.11. melléklet: A szolgáltatás-beszerezések területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Közeli városban		Megye-székhelyen		Szomszédos megyesz.		Budapesten		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
BT	80	51	35	8	63	34	9	2	23	4	3	0
KT	65	32	41	12	59	27	6	2	53	18	29	8
SUM	78	49	36	9	63	33	9	2	27	6	7	1

6.1.12. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		20 km-nél nem messzebb fekvő településeken		20 km-nél messzebb fekvő településeken	
	E	Á	E	Á	E	Á
BT	100	78	67	18	23	4
KT	100	61	94	31	76	8
SUM	100	75	71	20	31	5

⁸⁶ Belföldi többségi tulajdon.

⁸⁷ Külföldi többségi tulajdon.

6.1.13. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma (ezer fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-10	34	13	61	20	73	25	57	16	32	4	48	21
10-19	45	9	69	26	65	21	51	14	24	11	49	19
20-	64	27	56	21	54	15	56	17	26	4	38	16
SUM	47	16	63	22	64	21	55	16	27	7	45	19

6.1.14. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma (ezer fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-10	21	6	53	17	58	19	70	28	23	4	51	25
10-19	34	7	54	18	48	13	80	36	28	4	42	22
20-	53	19	48	21	40	12	73	27	28	6	33	15
SUM	35	10	52	18	49	15	74	31	26	5	42	21

6.1.15. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma (ezer fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Közeli városban		Megye-székhelyen		Szomszédos megyesz.		Budapesten		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-10	63	33	46	16	71	41	13	5	29	4	10	2
10-19	75	50	35	9	57	33	14	2	25	5	6	1
20-	93	68	21	4	55	21	5	1	21	6	0	0
SUM	76	49	35	10	61	32	11	2	26	5	6	1

6.1.16. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma (ezer fő) alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		20 km-nél nem messzebb fekvő településeken		20 km-nél messzebb fekvő településeken	
	E	Á	E	Á	E	Á
-10	100	67	77	25	45	7
10-19	100	77	69	21	25	2
20-	100	82	68	15	15	3
SUM	100	75	71	20	29	4

6.1.17. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-19	59	16	73	32	46	12	57	17	22	5	41	18
20-39	55	22	68	17	85	21	55	17	35	7	53	17
40-	33	11	53	20	62	26	53	14	25	8	44	20
SUM	47	16	63	22	64	21	55	16	27	7	45	19

6.1.18. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-19	46	14	69	29	44	10	74	24	21	4	41	19
20-39	31	9	49	16	56	15	79	36	33	4	44	21
40-	31	9	42	13	47	18	71	31	25	6	42	23
SUM	35	10	52	18	49	15	74	31	26	5	42	21

6.1.19. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Közeli városban		Megyeszékhelyen		Szomszédos megyesz.		Budapesten		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-19	75	50	25	4	70	40	3	0	28	6	3	0
20-39	77	42	44	14	67	33	21	4	30	6	5	1
40-	76	54	34	11	50	25	9	3	21	4	9	2
SUM	76	49	35	10	61	32	11	2	26	5	6	1

6.1.20. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		20 km-nél nem messzebb fekvő településeken		20 km-nél messzebb fekvő településeken	
	E	Á	E	Á	E	Á
-19	100	82	67	15	13	3
20-39	100	71	77	24	42	5
40-	100	74	70	22	30	4
SUM	100	75	71	20	29	4

6.1.21. melléklet: A nyersanyag-beszerzések területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-89	53	27	35	4	88	33	59	10	53	8	53	18
90-119	57	18	73	22	70	15	57	16	24	4	54	25
120-149	40	17	62	26	57	21	51	19	21	6	36	10
150-	42	6	68	28	55	18	55	14	26	10	45	25
SUM	47	16	63	22	64	21	55	16	27	7	45	19

6.1.22. melléklet: Az eszközbeszerzések területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-89	50	17	28	4	67	19	78	32	44	9	50	20
90-119	37	11	58	20	53	15	74	30	32	4	37	20
120-149	28	9	60	24	40	12	74	29	17	4	43	21
150-	37	8	47	16	47	15	73	33	23	4	43	24
SUM	35	10	52	18	49	15	74	31	26	5	42	21

6.1.23. melléklet: A szolgáltatás-beszerzések területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Közeli városban		Megyeszékhelyen		Szomszédos megyesz.		Budapesten		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-89	89	63	26	8	42	15	11	6	21	8	0	0
90-119	74	42	51	15	69	30	21	5	36	7	3	0
120-149	70	51	18	4	60	42	2	0	14	2	6	1
150-	79	47	45	13	64	29	12	1	33	7	12	3
SUM	76	49	35	10	61	32	11	2	26	5	6	1

6.1.24. melléklet: A munkaerő beszerzésének területi megoszlása a Budapesttől mért időbeli elérhetőség (perc) függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		20 km-nél nem messzebb fekvő településeken		20 km-nél messzebb fekvő településeken	
	E	Á	E	Á	E	Á
-89	100	70	74	25	32	5
90-119	100	83	68	14	21	4
120-149	100	83	63	14	19	2
150-	100	59	85	35	52	6
SUM	100	75	71	20	29	4

6.2.1. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása iparáganként; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
1516	77	27	63	25	63	13	37	14	33	4	30	18
1719	36	12	40	8	36	9	40	11	36	6	64	54
2022	50	20	71	21	79	33	64	15	21	4	29	7
2325	57	8	43	8	71	16	71	19	57	20	57	30
26	71	22	100	46	71	23	43	8	0	0	0	0
2728	50	18	63	21	83	21	54	6	38	8	58	26
2935	26	6	37	4	59	16	44	9	56	13	70	52
3637	50	8	75	35	75	13	50	23	25	5	50	18
SUM	50	16	56	17	64	17	47	11	37	7	49	31

6.2.2. melléklet: Az értékesítés vásárlók szerinti megoszlása iparáganként; forrás: saját felmérés

%	Lakosság		Közintézmények		Nagy- és kiskereskedők		Feldolgozóipari vállalkozások		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
1516	53	15	30	6	83	63	30	15	3	1
1719	25	9	8	4	67	54	33	33	8	0
2022	53	14	40	12	73	62	20	12	7	0
2325	25	10	0	0	38	36	75	54	0	0
26	100	60	57	5	71	34	0	0	14	1
2728	26	7	13	2	39	17	91	75	13	1
2935	11	4	26	7	37	24	78	64	4	1
3637	50	18	75	23	100	50	50	10	0	0
SUM	36	13	25	6	60	43	51	38	7	0

6.2.3. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
0-9	68	32	76	26	63	19	39	8	29	8	15	7
10-49	68	15	61	20	77	16	61	15	42	11	42	23
50-99	43	10	57	14	64	22	50	16	29	5	68	33
100-	22	3	30	7	51	12	43	9	49	5	78	63
SUM	50	16	56	17	64	17	47	11	37	7	49	31

6.2.4. melléklet: Az értékesítés vásárlók szerinti megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások foglalkoztatottjainak létszáma alapján; forrás: saját felmérés

%	Lakosság		Közüntézmények		Nagy- és kiskereskedők		Feldolgozóipari vállalkozások		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
0-9	56	31	44	10	59	35	34	24	5	0
10-49	41	9	16	6	56	40	59	46	3	0
50-99	21	2	21	4	66	52	59	41	10	1
100-	23	1	14	3	63	49	54	46	9	1
SUM	36	13	25	6	61	43	50	38	7	0

6.2.5. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
BT	53	17	58	17	65	18	52	14	42	8	46	26
KT	19	7	25	5	50	15	31	2	31	3	88	69
SUM	49	15	54	15	63	17	50	12	40	8	51	32

6.2.6. melléklet: Az értékesítés vásárlók szerinti megoszlása a feldolgozóipari vállalkozások tulajdonviszonyai alapján; forrás: saját felmérés

%	Lakosság		Közüntézmények		Nagy- és kiskereskedők		Feldolgozóipari vállalkozások		Egyéb	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
BT	39	12	27	7	62	42	51	38	8	1
KT	6	1	0	0	59	56	53	43	0	0
SUM	35	10	23	6	61	44	51	39	7	0

6.2.7. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a székhelytelepülés lélekszáma alapján; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-10	40	14	49	17	62	16	43	13	36	7	51	33
10-19	52	12	68	24	68	20	44	9	32	6	46	29
20-	59	24	49	9	61	15	56	11	44	9	51	32
SUM	50	16	56	17	64	17	47	11	37	7	49	31

6.2.8. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a saját megyeszékhelytől mért távolság függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-19	53	15	53	18	48	12	60	14	38	4	55	38
20-39	54	8	54	14	85	25	49	12	49	15	49	25
40-	46	23	60	18	60	15	37	9	28	4	46	31
SUM	50	16	56	17	64	17	47	11	37	7	49	31

6.2.9. melléklet: Az értékesítés területi megoszlása a Budapesttől mért távolság függvényében; forrás: saját felmérés

%	Helyben		Megyében		Régióban		Budapesten		Dunántúlon		Külföldön	
	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á	E	Á
-89	42	16	47	12	74	16	47	10	53	16	53	30
90-119	53	16	55	17	58	19	53	11	34	5	50	33
120-149	45	13	53	16	61	20	55	15	37	6	49	30
150-	59	21	66	23	69	12	28	7	31	6	47	30
SUM	50	16	56	17	64	17	47	11	37	7	49	31

6.2.10. melléklet: A más feldolgozóipari vállalkozásoknak (vagy anyavállalatnak) történő értékesítés jelentősége a székhelytelepülés mérete szerint; forrás: saját felmérés

Lakónépesség (fő)	Említések gyakorisága (%)	Átlagos részesedés (%)
10 000 alatt	48	35
10 000 – 19 999	53	40
Legalább 20 000	51	41
Összesen	51	38

6.2.11. melléklet: A más feldolgozóipari vállalkozásoknak (vagy anyavállalatnak) történő értékesítés megoszlása a saját megyeszékhelytől mért távolság szerint; forrás: saját felmérés

Elérhetőség (perc)	Említések gyakorisága (%)	Átlagos részesedés (%)
0-19	51	38
20-39	71	56
40-	35	26
Összesen	51	38

6.2.12. melléklet: A más feldolgozóipari vállalkozásoknak (vagy anyavállalatnak) történő értékesítés megoszlása a Budapesttől mért távolság szerint; forrás: saját felmérés

Elérhetőség (perc)	Említések gyakorisága (%)	Átlagos részesedés (%)
-89	58	36
90-119	58	48
120-149	45	34
150-	47	35
Összesen	51	38

6.2.13. melléklet: A legnagyobb vásárló átlagos részesedése a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások összes értékesítéséből, iparágak szerint (%); forrás: saját felmérés

Iparág	Összes cég	A más feldolgozóipari cégeknek vagy anyavállalatuknak is értékesítők
1516	33	41
1719	59	69
2022	35	27
2325	47	54
26	27	0
2728	42	41
2935	56	59
3637	38	27
Összesen	44	50

6.2.14. melléklet: A legnagyobb vásárló átlagos részesedése a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások összes értékesítéséből, a cégek mérete szerint (%); forrás: saját felmérés

Foglalkoztatottak száma (fő)	Összes cég	A más feldolgozóipari cégeknek vagy anyavállalatuknak is értékesítők
0-9	37	37
10-49	46	46
50-99	41	45
100-	50	59
Összesen	44	49

6.2.15. melléklet: A legnagyobb vásárló átlagos részesedése a vizsgált feldolgozóipari vállalkozások összes értékesítéséből, a cégek tulajdoni helyzete szerint (%); forrás: saját felmérés

Tulajdoni kategóriák	Összes cég	A más feldolgozóipari cégeknek vagy anyavállalatuknak is értékesítők
Belföldi többségi tulajdon	42	47
Külföldi többségi tulajdon	54	58
Összesen	43	49

6.3.1. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, iparáganként (%); forrás: saját felmérés

	1516	1719	2022	2325	26	2728	2935	3637	SUM
Informális együttm.	10,0	28,0	26,7	37,5	0,0	8,3	3,6	25,0	14,9
Formális együttm.	13,3	44,0	26,7	50,0	14,3	33,3	25,0	0,0	27,7

6.3.2. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a foglalkoztatottak száma szerint (fő; %); forrás: saját felmérés

	0-9	10-49	50-99	100-	SUM
Informális együttműködés	7,1	15,6	20,7	18,9	14,9
Formális együttműködés	16,7	31,3	34,5	32,4	27,7

6.3.3. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, tulajdonviszonyok szerint (%); forrás: saját felmérés

	Többségi belföldi tulajdonú cégek	Többségi külföldi tulajdonú cégek	SUM
Informális együttműködés	16,0	11,8	14,9
Formális együttműködés	32,1	23,5	27,7

6.3.4. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a városok mérete szerint (%); forrás: saját felmérés

	10 000 fő alatt	10 000 – 19 999 fő	Legalább 20 000 fő	SUM
Informális együttműködés	10,4	15,7	19,0	14,9
Formális együttműködés	33,3	21,6	28,6	27,7

6.3.5. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a saját megyeszékhelytől mért távolság szerint (%); forrás: saját felmérés

	0-19 perc	20-39 perc	Legalább 40 perc	SUM
Informális együttműködés	22,5	18,6	6,9	14,9
Formális együttműködés	27,5	32,6	24,1	27,7

6.3.6. melléklet: Informális és formális együttműködések említési gyakorisága a válaszadó feldolgozóipari vállalkozások körében, a Budapesttől mért távolság szerint (%); forrás: saját felmérés

	0-89 perc	90-119 perc	120-149 perc	Legalább 150 perc	SUM
Informális együttműködés	21,1	12,8	22,0	3,0	14,9
Formális együttműködés	36,8	30,8	30,0	15,2	27,7

AZ ÉSZAK-ALFÖLDI KÖZÉP- ÉS KISVÁROSOK FELDOLGOZÓIPARÁNAK TERÜLETI
KAPCSOLATRENDSZERE, HELYI GAZDASÁGI KÖRNYEZETE

Kérdőív

A válaszadás önkéntes, a kérdőívekből nyert információk kezelése bizalmas!
A kérdésekkel kapcsolatban felmerülő bármilyen probléma esetén keressék a kutatás vezetőjét:
TEL: 30 / 303-58-75

A kérdések – ha külön nem jelölnek meg időintervallumot – a 2006. évre vonatkoznak.

1. Melyik településen van a cég székhelye?

(Kérem, írja ide a választ!)

2. Van-e a cég tevékenységének szocialista ipari előzménye a településen?

(Kérem, karikázza be a megfelelő válasz betűjelét!)

- a. Van, a cég (vagy elődje) helyi iparvállalat vagy szövetkezet átalakulásával jött létre;
- b. Van, a cég (vagy elődje) helyi iparvállalat vagy szövetkezet bázisán (pl. infrastruktúrájának, munkaerejének, piaci kapcsolatainak, márkanevének felhasználásával) jött létre;
- c. Van, de a cégnek (vagy elődjének) nincs köze a település szocialista ipari örökségéhez;
- d. A cég tevékenységének nem voltak szocialista ipari előzményei a településen;
- e. Nem tudja, nincs válasz;

3. Van(nak)-e a cégnek más település(ek)en működő telephelye(i)?

(Kérem, karikázza be a megfelelő válasz betűjelét!)

- a. Igen;
- b. Nem;
- c. Nincs válasz;

4. Mely település(ek)en van(nak) még a cégnek működő telephelye(i)?

(Kérem, írja ide a választ!)

5. **Hol vásárolja a cég a tevékenységéhez szükséges nyersanyagokat, félkész termékeket?**

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba, hogy mekkora a különböző területek hozzávetőleges részesedése a cég nyersanyag-beszerzésében, érték alapján!)

	Összesen 100%
a. Helyben (a cégnek otthont adó településen);	
b. A cég településén kívül, de a cég megyéjében;	
c. A cég megyéjén kívül, de Kelet-Magyarországon;	
d. Budapesten;	
e. A Dunántúlon;	
f. Külföldön;	
g. Nincs válasz;	

6. **Hol vásárol a cég termelőeszközöket, vagy azokhoz tartozó alkatrészeket?**

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba, hogy mekkora a különböző területek hozzávetőleges részesedése a cég eszközvásárlásaiban, érték alapján!)

	Összesen 100%
a. Helyben (a cégnek otthont adó településen);	
b. A cég településén kívül, de a cég megyéjében;	
c. A cég megyéjén kívül, de Kelet-Magyarországon;	
d. Budapesten;	
e. A Dunántúlon;	
f. Külföldön;	
g. Nincs válasz;	

7. **Honnan járnak be dolgozni a cég foglalkoztatottjai?**

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba, hogy mekkora a különböző területek hozzávetőleges részesedése a cég munkaerő-ellátásában!)

	Összesen 100%
a. A cégnek helyt adó település(ek)ről;	
b. 20 kilométernél nem messzebb fekvő településekről;	
c. 20 kilométernél messzebb fekvő településekről;	
d. Nincs válasz;	

8. Hol vesz igénybe a cég működését segítő szolgáltatásokat (pl. banki szolgáltatásokat, könyvvizsgálót, jogi tanácsadót, javító-karbantartó cégek szolgáltatásait)?

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba, hogy mekkora a különböző területek hozzávetőleges részesedése a cég szolgáltatás-vásárlásaiban, érték alapján!)

	Összesen 100%
a. A cégnek helyt adó településen;	
b. Valamely közeli városban, amely nem megyeszékhely;	
c. A megyeszékhelyen;	
d. A szomszédos megye székhelyén;	
e. A fővárosban;	
f. Egyéb helyen (nevezze meg, ha van ilyen);	
g. Nincs válasz;	

9. Hol értékesíti a cég termékeit?

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba a különböző területek hozzávetőleges részesedését a cég termékeinek értékesítésében, érték alapján!)

	Összesen 100%
a. Helyben (a cégnek otthont adó településen);	
b. A cég településén kívül, de a cég megyéjében;	
c. A cég megyéjén kívül, de Kelet-Magyarországon;	
d. Budapesten;	
f. A Dunántúlon;	
g. Külföldön;	
h. Nincs válasz;	

10. Kinek értékesíti a cég termékeit?

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba a különböző vásárlók hozzávetőleges részesedését a cég termékeinek értékesítésében, érték alapján!)

	Összesen 100%
a. Közvetlenül a lakosságnak;	
b. Köz célú szervezeteknek, közintézményeknek;	
c. Nagy- és kiskereskedelmi vállalkozásoknak;	
d. Más feldolgozóipari vállalkozásoknak;	
e. Egyéb (nevezze meg, ha van ilyen):	
f. Nincs válasz;	

A 11-13. kérdésekre akkor adjon választ, ha termékeiket vásárolják más feldolgozóipari cégek!

11. Milyen iparágakban tevékenykednek a termékeiket vásárló feldolgozóipari vállalkozások?

(Kérem, írja ide a választ!)

12. Milyen méretű feldolgozóipari vállalkozások vásárolják termékeiket?

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba a különböző méretű vállalkozások hozzávetőleges részesedését a cég termékeinek értékesítésében, érték alapján!)

	Összesen 100%
a. Mikrovállalkozások;	
b. Kis- és középvállalkozások;	
c. Nagyvállalatok;	
d. Nem tudja, nincs válasz;	

13. Milyen tulajdonviszonyok jellemzik a termékeiket vásárló feldolgozóipari vállalkozásokat?

(Kérem, írja százalékban kifejezve a táblázat egyes soraiba a különböző tulajdonú vállalkozások hozzávetőleges részesedését a cég termékeinek értékesítésében, érték alapján!)

	Összesen 100%
a. 100%-ban belföldi tulajdonban lévő vállalkozások;	
b. Vegyes tulajdonú, belföldi többségű vállalkozások;	
c. Vegyes tulajdonú, külföldi többségű vállalkozások;	
d. 100%-ban külföldi tulajdonban lévő vállalkozások;	
e. Nem tudja, nincs válasz;	

14. Mekkora részesedése van a cég árbevételében termékei legnagyobb vásárlójának?

(Kérem, írja ide százalékban kifejezve a választ!)

15. Az elmúlt öt évben folytatott-e cége informális (szerződésben nem rögzített) együttműködést más feldolgozóipari vállalkozásokkal?

(Ha igen, arra kérem, írja ide, hogy mely területe(ke)n – pl. pályázati vagy technológiai tanács, szerszámgép kölcsönzése, stb. – adott vagy kapott segítséget!)

16. Az elmúlt öt évben folytatott-e cége formális (szerződésben rögzített) együttműködést más feldolgozóipari vállalkozásokkal az alább felsorolt területeken?

(Kérem, karikázza be a cégükre érvényes válasz betűjelét! Több válasz is adható!)

- a. Közös beszerzés;
- b. Közös értékesítés;
- c. Közös termelés;
- d. Közös fejlesztés;
- e. Egyéb (nevezze meg, ha van ilyen):
- f. A cégnek nem voltak ilyen jellegű kapcsolatai az elmúlt öt évben;
- g. Nincs válasz;

17. Milyen szoros együttműködést folytattak partnereikkel az elmúlt öt évben?

(Kérem, becsülje meg a céggel informális vagy formális keretek között együttműködő feldolgozóipari vállalkozások számát a megadott kategóriák szerint!)

a. Egy alkalommal folytatott együttműködés;	
b. Több alkalommal folytatott együttműködés;	
c. Folyamatos együttműködés;	
d. Nincs válasz;	

18. Hol működnek azok a cégek, amelyekkel az elmúlt öt évben együttműködést folytattak?

(Kérem, becsülje meg a céggel informális vagy formális keretek között elmúlt öt évben együttműködő feldolgozóipari vállalkozások számát területi kategóriánként!)

a. Helyben (a cégnek otthont adó településen);	
b. A cég településén kívül, de a cég megyéjében;	
c. A cég megyéjén kívül, de Kelet-Magyarországon;	
d. Budapesten;	
e. A Dunántúlon;	
f. Külföldön;	
g. Nincs válasz;	

19. Milyen egyéb gazdasági szereplőkkel voltak együttműködéseik az elmúlt öt évben?

(Kérem, karikázza be a megfelelő válasz betűjelét! Több válasz is adható!)

- a. Gazdaság- és / vagy kereskedelemfejlesztő cégek;
- b. Gazdasági kamarák, szakmai érdekképviseleti szervezetek;
- c. Önkormányzat(ok) és intézményei(k);
- d. Felsőoktatási intézmények;
- e. Munkaügyi központ;
- f. Egyéb (nevezze meg, ha van ilyen):
- g. A cégnek nem voltak ilyen jellegű kapcsolatai az elmúlt öt évben;
- h. Nincs válasz;

20. Melyik feldolgozóipari ágazatba sorolható a cége fő tevékenysége alapján?

(Kérem, írja ide a választ!)

21. Mekkora volt cége foglalkoztatottjainak átlagos létszáma 2005-ben és 2006-ban?

(Kérem, írja ide a választ!)

22. Milyen tulajdonviszonyok jellemzik cégét?

(Kérem, karikázza be a megfelelő válasz betűjelét!)

- a. 100%-ban belföldi tulajdonban van;
- b. Vegyes tulajdonban van, belföldi többséggel;
- c. Vegyes tulajdonban van, külföldi többséggel;
- d. 100%-ban külföldi tulajdonban van;
- e. Nincs válasz;

A kimaradt kérdések feldolgozása nem képezte részét a dolgozatnak.

28. Növekedett-e cége az alábbi mutatók tekintetében 2006-ban az előző évhez képest?

(Kérem, karikázza be soronként a megfelelő válasz számjelét!)

a. Nettó árbevétel;	1. Igen	2. Nem
b. Foglalkoztatottak létszáma;	1. Igen	2. Nem
c. Új piacok meghódítása;	1. Igen	2. Nem
d. Egyéb (nevezze meg):	1. Igen	2. Nem
e. Nincs válasz;		

29. Terveznek-e növekedést az alábbi mutatók tekintetében 2007-ben?

(Kérem, karikázza be soronként a megfelelő válasz számjelét!)

a. Nettó árbevétel;	1. Igen	2. Inkább igen	3. Inkább nem	4. Nem
b. Foglalkoztatottak létszáma;	1. Igen	2. Inkább igen	3. Inkább nem	4. Nem
c. Új piacok meghódítása;	1. Igen	2. Inkább igen	3. Inkább nem	4. Nem
d. Egyéb (nevezze meg):	1. Igen	2. Inkább igen	3. Inkább nem	4. Nem
e. Nem tudja, nincs válasz;				

30. Észrevételek a kérdőívvel kapcsolatban:

Köszönjük a válaszadást!

**Megújulás vagy csendes vegetálás?
Az észak-alföldi kisvárosok feldolgozóipara az ezredfordulón**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a **Földrajz** tudományágban

Írta: **Molnár Ernő** okleveles **geográfus**

Készült a Debreceni Egyetem **Földtudományi** doktori iskolája
(**Társadalomföldrajz-területfejlesztés** programja) keretében

Témavezető: **Dr. Süli-Zakar István**

A doktori szigorlati bizottság:

elnök:	Dr. Kerényi Attila
tagok:	Dr. Dövényi Zoltán
	Ekéné dr. Zamárdi Ilona

A doktori szigorlat időpontja: 2007. október 1.

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök:	Dr.
tagok:	Dr.
	Dr.
	Dr.
	Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 200... ..